

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE
SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ VE
TAHRAN SEFARETİ'NİN KURULUŞU**

Hazırlayan
Ahmet ACAR

Tarih Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

TOKAT – 2020

OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE
SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ VE
TAHRAN SEFARETİ'NİN KURULUŞU

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 03 / 04 / 2020

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof.Dr. Mustafa ÇOLAK

Üye : Prof.Dr. Sezai BALCI

Üye : Doç.Dr. İsmet TÜRKMEN

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Serkan KEKEVİ

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY

İmzası

M. Çolak

S. Balcı

I. Türkmen

S. Kekevi

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 05/03/2020 tarih ve 16-18 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Mustafa Çolak danışmanlığında hazırlamış olduğum “Osmanlı-İran Diplomatik İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve Tahran Sefareti'nin Kuruluşu” adlı doktora tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

03/03/2020

Ahmet ACAR

TEŞEKKÜR

Doktora Tezi olarak hazırladığım bu çalışmada kıymetli hocalarım ve değerli arkadaşlarımdan desteklerini gördüm. Bu vesile ile çalışmamın başında teşekkür etmem gerekir. Doktora öğrenimimin başından, tezimin sonuçlandırılmasına kadar bilgi birikimi ve engin tecrübelerinden faydalandığım, çalışmalarım boyunca sonsuz desteklerini gördüğüm, muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa Çolak'a sonsuz teşekkür ediyorum. Çalışmam boyunca maddi ve manevi olarak her zaman beni cesaretlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Songül Çolak'a çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışmam esnasında başından sonuna kadar tezimi takip eden, beni yönlendiren ve tezi okuyarak eksiklerimi tamamlayan Prof. Dr. Sezai Balcı, Doç. Dr. İsmet Türkmen, Dr. Öğr. Ü. Serkan Kekevi ve Dr. Öğr. Ü. Yunus Emre Tekinsoy hocalarıma ayrıca teşekkür etmem gerekiyor. Tezimin hazırlık aşamasında ve kaynak temininde önemli desteklerini gördüğüm Dr. Ülkü Tecimen, Gülenay Çolak, Doğanay Çolak, Arş. Gör. Hasan Daşdemir, Arş. Gör. Metin Aydar, Mikail Devebakan, Mustafa Cılla, Ömer Tecimen ve Serap Aksoy'a da ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum. Öğrenimim esnasında ihmal ettiğim kıymetli aileme bilhassa teşekkür ederek minnettarlığımı sunuyorum.

HATAY - 2020

Ahmet ACAR

ÖZET

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti diplomasi tarihi birçok araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmada, Türk diplomasisi araştırmalarında eksik kalan konulardan biri, Tahran Sefareti özelinde incelenmiştir. Bu çalışmada genel olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki hariciye evraklarından ve telif eserlerden faydalanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız hariciye evrakları Osmanlı Devleti'nin, Tahran Elçileri ile arasında gerçekleşen yazışmalar ve elçilik raporlarıdır. Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerde açtığı diplomatik temsilciliklerin şekillenmesi henüz bir araştırma konusu olmadığından çalışmamızda Tahran Sefareti'nin açılışı araştırılmıştır.

Osmanlı Devleti ve İran sınır komşusudur. İki devletin sınır komşusu olması, gönderilen elçiler için bir avantajdan ziyade dezavantaj olarak tespit edilmiştir. Osmanlı-İran arasında ticaret yapan tüccarlar, sınırdan vizesiz giren kaçaklar, bağlı bulunduğu devlete isyan ederek diğer devlete kaçan firariler ve sınır çizgilerinin devlet görevlileri tarafından ihlal edilmesi, İran nezdinde elçi tayin etme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Tayin edilen elçilerin Tahran Sefareti'ni kurarken karşılaştığı ve diplomatik hiyerarşinin belirlenme aşamasındaki zorluklar bu konunun önemini ortaya çıkarmaktadır.

Osmanlı Devleti tarafından İran'a gönderilen elçilerin Nâsırüddin Şah'ın huzuruna nasıl çıkacağı ve nerede oturacağı konuları bile belli değilken Mustafa Sami Bey Tahran'a Büyükelçi olarak tayin edilmiştir. Diplomatik hiyerarşinin zorluklarını yaşayan Mustafa Sami Bey bu konuda önemli çalışmalar yapmış ve başarılı olmuştur. Daha sonra Osmanlı'nın ilk daimi elçisi Maslahatgüzar Ali Namık Bey İran'a gittiğinde Sami Bey'in çalışmalarının olumlu sonuçlar aldığını görmekteyiz. Ancak Ali Namık Bey ve Mustafa Sami Bey arasında yaşanan problemden dolayı ikisi de 14 Haziran 1851 tarihinde merkeze alınmıştır.

Osmanlı Devleti, Rusya ile Kırım Harbi arifesinde olmasından dolayı İran'a dirayetli bir elçi gönderme ihtiyacı duymuş ve Ahmet Vefik Bey'i Tahran'a Büyükelçi olarak görevlendirmiştir. Tahran Sefareti'nin kurumsallaşma aşaması, bu elçi döneminde tamamlandığından çalışmamız Ahmet Vefik Bey'in Büyükelçiliği ile sonlandırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Diplomasi, Osmanlı-İran İlişkileri, Sefaret, Tahran
Büyükelçiliği, Uluslararası İlişkiler

ABSTRACT

The history of the Ottoman - Turkish diplomacy has been written by a number of researchers. In this study, the issue which hasn't been completed in the search of Turkish diplomacy has been studied separately as in the case of Tehran Embassy. In this study, it has generally been benefitted from the documents of the ministry of foreign affairs and the copyrighted works in the Ottoman Archives. The documents of the ministry of foreign affairs that we have been studying on are the correspondence between the ambassadors of the Ottoman and Tehran Embassies and the embassy reports.

As the formation of the representatives of the Ottoman Empire's isn't yet a current subject of research, only the opening of Tehran Embassy has been researched. The Ottoman State and Iran have a common border. It has been established that being neighbours has rather been a disadvantage for the ambassadors sent to these two countries than an advantage. The traders along the borders, the fugitives entering without visas, the runaways escaping to the other country by uprising to their own state, and the border violations by the states officials themselves all required an establishment of assignment of ambassadors in the eye of Iran. This situation was increasing the workload of ambassadors; thus, the ambassadors who went to Iran had to have frequent contacts with senior officials. The difficulties and the determination of diplomatic hierarchy during the establishment of the Tehran Embassy, revealed the importance of the problem.

Mustafa Sami Bey was appointed as Ambassador to Tehran by the Ottoman State, even though it was unclear how come into Nassirudin Shah's presence and where would sit. Mr. Mustafa Sami, who has experienced the difficulty of the diplomatic hierarchy, has made important studies in this regard and has been successful. Then by, when the first permanent ambassador of the Ottoman State, Charge d'affaires Mr. Ali Namik went to Iran, we see that the work of Mr. Sami got positive results. Both were taken to the center on 14 June 1851, however, due to the problem between Mr. Ali Namik and Mr. Mustafa Sami. The Ottoman Empire, needed to send a potent ambassador to Iran. Because the Ottoman Empire was about to start the Crimean war with Russia. Therefore, Mr. Ahmet Vefik was sent to Tehran as an ambassador. Mr. Ahmet Vefik organized the Ottoman-Iranian relations. He also institutionalized the Tehran Embassy. He also really established

the Tehran Embassy. Therefore, this PhD thesis was finished with the era of Tehran Ambassador Mr. Ahmet Vefik.

KEY WORDS: Diplomacy, Ottoman-Iranian Relations, Embassy, Tehran Embassy, International Relations

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
RESİMLER LİSTESİ.....	x
EKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	26
OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ	26
1.1. Osmanlı Öncesi Dönem	26
1.2. Osmanlı-Safevi Siyasi İlişkileri	29
1.3. Osmanlı-İran Jeopolitiği	35
1.4. Osmanlı-İran Diplomatik İlişkilerinin Başlaması	37
1.5. Osmanlı Devleti ve Safevi İran'ı Arasında Diplomatik İlişkiler	43
1.6. İran Sefaretnameleri	51
1.6.1. Dürri Ahmed Efendi Sefaretnamesi	51
1.6.2. Kırımlı Rahmi Efendi Sefaretnamesi	53
1.6.3. Mustafa Nazif Efendi Sefaretnamesi.....	55
1.6.4. Sünbülzade Vehbi Efendi Sefaretnamesi	56
1.6.5. Seyyid Mehmed Refi Efendi Sefaretnamesi	58
1.6.6. Bozoklu Osman Şakir Efendi'nin Musavver İran Sefaretnamesi	60
1.6.7. Enveri Sa'dullah Efendi Sefaretnamesi.....	62

İKİNCİ BÖLÜM	64
TAHRAN SEFARETİ'NDE GEÇİCİ SEFİR (MUSTAFA SAMİ BEY DÖNEMİ)	64
2.1. Mustafa Sami Bey'in Tayini ve Tahran'a Ulaşması	64
2.2. Osmanlı-İran Diplomatik Hiyerarşisinin Oluşumu	70
2.3. Sefaretin İdari ve Mali Hususları	80
2.3.1. Tahran Sefareti'nin Memurları	80
2.3.2. Elçilik Maaşı	83
2.3.3. Tahran Sefareti'nin Muhtelif Giderleri	86
2.4. Osmanlı Tebaasının Haklarının Korunması	88
2.4.1. Uşnu ve Soğukbulak Meselesi	88
2.4.2. Osmanlı Tüccarının Haklarının Korunması.....	91
2.4.3. Mürur Tezkiresi (Seyahat İzin Belgesi)	93
2.5. Osmanlı'ya İsyân Ederek İran'a Kaçan Firari Aziz Bey Meselesi	95
2.6. Mustafa Sami Bey'in Görevinin Bitmesi-Azledilmesi.....	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	101
OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ (ALİ NAMIK BEY DÖNEMİ)	101
3.1. Tahran Sefareti'nin Kuruluşu	101
3.1.1. Tahran Sefaretinin Kuruluş İradesi ve Elçi Tayini.....	102
3.2. İlk Daimi Elçi Raporu	103
3.2.1. Harir Kaymakamı Revandizli Resul Paşa'nın Firarı.....	104
3.2.2. Osmanlı-İran Sınırların Belirlenmesi ve Aşiretlere Dair Görüşler	107
3.2.3. Gümrüklendirme ve Mürur Tezkiresi Ücretleri.....	109
3.3. Ali Namık Bey'in Diplomatik Temasları	114
3.3.1. İran'la Olan Karşılıklı Vergi Meselesi	114
3.3.2. Ali Namık Bey'in Daimi Elçiliğe Geçışı.....	117
3.3.3. İlk Daimi Elçi Ali Namık Bey Tahran'da	120
3.4. İlk Elçilik Memurlarının İdari ve Mali Hususları	123
3.4.1. Elçilik Memurlarının Özlük Haklarının Düzenlenmesi	123
3.4.2. Elçilik Masraflarının Karşılama Usulü.....	126
3.5. Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey'in Azledilmesi	128

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	135
TAHRAN SEFARETİ'NİN KURUMSALLAŞMASI (AHMET VEFİK BEY DÖNEMİ)	135
4.1. Ahmet Vefik Bey'in Tayini ve Göreve Başlaması	135
4.2. Tahran Sefareti'nin Kurumsal Çalışmaları	139
4.2.1. Sefarethaneye Sancak Çekilmesi	139
4.2.2. Mali Hususları.....	144
4.2.3. İdari Hususlar.....	148
4.3. Ahmet Vefik Bey'in Diplomatik Temasları	153
4.4. Osmanlı-İran Diplomatik Manevrası.....	155
4.4.1. İranlıların Bazı Vergi ve Ücretlerden Muaf Tutulması	155
4.4.2. Caf Aşiretinin Taşkınılığı	160
4.5. Kırım Harbi'nde Osmanlı-İran Diplomasisi	162
4.6. Ahmet Vefik Bey'in Merkeze Dönüşü	167
SONUÇ	171
KAYNAKLAR	179
EKLER	194
ÖZGEÇMİŞ	212

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Osmanlı Devleti'nde Elçilik Hiyerarşisi.....	23
Tablo 2: Tahran Sefareti Çalışanları.....	82
Tablo 3: Tahran Sefareti Çalışanları'nın Maaşları.....	85
Tablo 4: Nevruz Münasebetiyle Yapılan Masraflarının Döküm Cetveli	87
Tablo 5: Kolağası Numan Efendi'nin Maaşı	146
Tablo 6: Üçüncü Süvari Alay Yüzbaşısı Osman Muhtar Efendi	146
Tablo 7: Üçüncü Süvari Alayından İbrahim Çavuş ibn-i Yunus	147
Tablo 8: Üçüncü Süvari Alayından Mustafa ibn-i Ahmet, Süleyman ibn-i İbrahim ve Hüseyin ibn-i Hasan Onbaşılar	147
Tablo 9: Sefaret-i Seniyye'ye Birinci Derecede Lazım Olan Eşya.....	152

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: David Rumsey'in Tarihsel Haritalar Koleksiyonundan, 1832 yılına ait İran haritası	35
Şekil 2: Mustafa Sami Bey Dönemi'nde Tahran Sefareti'nin İç Bürokratik Yapısı	80
Şekil 3: Ahmet Vefik Bey Dönemi'nde Tahran Sefareti'nin İç Bürokratik Yapısı	149

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Bozoklu Osman Şakir Efendi'nin Tahran'ı Tasviri	195
Resim 2: 19. Yüzyılda çizilmiş Osmanlı Devleti Haritası	196

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Tebriz Şehbenderliği'nin Kuruluşu	197
Ek 2: Mustafa Sami Bey'in Tahran Büyükelçisi Olarak Tayini	198
Ek 3: Mustafa Sami Bey'in, Nâsırüddin Şah Tarafından Karşılama Usulü.....	199
Ek 4: Nevruz Merasiminde Mustafa Sami Bey'e Gösterilen Hürmet	200
Ek 5: 1847 Erzurum Antlaşması s.1.	201
Ek 6: 1847 Erzurum Antlaşması s.2.	202
Ek 7: Tahran Sefareti'nin Kuruluş İradesi ve Ali Namık Bey'in Tayini.....	203
Ek 8: Tahran Sefareti'nin İlk Daimi Elçilik Raporu s.1.	204
Ek 9: Tahran Sefareti'nin İlk Daimi Elçilik Raporu s.2.	205
Ek 10: Tahran Sefareti'nin İlk Daimi Elçilik Raporuna Verilen Cevap.....	206
Ek 11: Ali Namık Bey'in Tahran'da Karşılınması	207
Ek 12: Mustafa Sami Bey'in Ali Namık Bey ile Tartışmasını Anlatan Mektubu s.1. .	208
Ek 13: Mustafa Sami Bey'in Ali Namık Bey ile Tartışmasını Anlatan Mektubu s.2. .	209
Ek 14: Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey Azledilmesi ve Ahmet Vefik Bey'e Büyükelçi Rütbesi Verilerek Tahran Sefareti'ne Tayini	210
Ek 15: Ahmet Vefik Bey'in Tahran'da Karşılınması	211

KISALTMALAR

A.{DVNSNMHM.d...	: Bâb-1 Asafî Mühimme Defterleri
A.AMD.	: Sadâret Amedi Kalemî Evrakı
A.DVN.	: Divan-1 Hümayun Kalemî
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.MKT.	: Sadaret Mektubi Kalemî
A.MKT.MHM.	: Sadâret Mektubî Kalemî Mühime Tasnifi
A.MKT.MVL.	: Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı
A. MKT.NZD.	: Nezaret ve Devair Evrakı
AE.SAMD.III	: Ali Emiri Tasnifi Üçüncü Ahmed Evrakı
AE.SMHD.I.	: Ali Emiri Tasnifi Birinci Mahmud Evrakı
AE.SMST.II.	: Ali Emiri Tasnifi İkinci Mustafa Evrakı
AE.SSÜL.I.	: Ali Emiri Tasnifi Birinci Süleyman Evrakı
A.MKT.UM.	: Umum Vilayet Evrakı
B.T.Y.	: Basım Tarihi Yok
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt
C.HR..	: Cevdet Tasnifi Hariciye Evrakı
Çev.	: Çeviren
Edt	: Editör
H.	: Hicri
HAT	: Hattı Hümayunlar
Haz.	: Hazırlayan
HR.MKT.	: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî
HR.SYS	: Harciye Siyasi Kalemî
HVS	: Halep Vilayeti Salnamemeleri
İ.DH	: İrâde Dahiliye

İ.HR.	: İrâde Hariciye
İ.HUS.	: İrade Hususi
İ.MSM.	: İrade Mesâil-i Mühimme
İE.AS.	: İrade Askerî
M.	: Miladi
MAD.d.	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MVL	: Meclis-i Vâlâ
Nr	: Numara
Nşr.	: Neşreden
S.	: Sayı
s	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TS.MA.d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Defterleri
TS.MA.E.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı

GİRİŞ

İki devlet arasında sürekli diplomasiye geçişin ilk basamağı elçi tayini ve elçilik teşekkülüdür. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişi ile ilgili yapılan çalışmalar sadece Avrupa'da açılan elçilikleri temel alıyor. Bununla beraber diplomasiyi dönemlendirme sorunsalı da mevcut. Belirli bir döneme kadar geçici diplomasi ve sonrasında sürekli diplomasi olarak yapılan dönemlendirmeler aslında diplomasinin tamamen gerçek tarihini yansıtıyor mu? Sürekli diplomasiye geçildikten sonra, geçici elçiler tamamen ortadan kalktı mı? Osmanlı Devleti 1793 yılından itibaren tamamen sürekli diplomasiye mi geçti? Geçici elçi hiç göndermedi mi? Yapılan bazı çalışmalar bu dönemlendirmeyi yaparak gerçekte olan diplomasiyi gözardı ediyor. Ayrıca yapılan çalışmalarda Osmanlı Devleti'nin sadece Avrupa'daki daimi elçiliklerinin araştırılması, doğudaki sefaret yapılanmasının tanınmamasına sebep oluyor.

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmek ve tebaasının haklarını korumak üzere İngiltere, Fransa ve Almanya gibi batı ülkelerine elçi tayin etmişti. Tahran Sefareti'nin açılışı ise birçok kaynakta "19. yüzyılın başları" olarak tarihlendiriliyor. Oysaki diplomaside verilen tahmini tarihler, dönemin yanlış yorumlanmasına ve olayların bağlantısının kurulamamasına sebep olur. Zira verilen tahmini tarihler arasında, birkaç defa yönetim değişikliği olma ihtimali vardır. Böyle bir durumun gerçekleşmesi ise yapılan çalışmayı anakronizme sürükler. Dolayısıyla bugüne kadar araştırılmamış olan Osmanlı-İran arasındaki sürekli diplomasiye geçiş, bu çalışmanın temelini oluşturacaktır. Tahran Sefareti'nin kuruluşunu, Osmanlı-İran arasında sürekli diplomasinin başlangıcı olarak kabul ediyoruz. Çalışmamızın Birinci Bölüm'ünde Osmanlı-İran diplomatik ilişkileri detayları ile araştırılarak Tahran Sefareti'nin kuruluşuna giden süreç incelenmiştir. Osmanlı diplomasisi üzerine yapılan çalışmalarda, ana kaynak olan resmi arşiv belgelerinden faydalanılması gerekir. Sadece telif eserlerden veya yabancı kaynaklardan istifade edilerek yapılan çalışmalarda, konu özünün eksik kalacağı kanaatindeyiz. Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerini, arşiv belgeleri ışığında incelememizin asıl nedeni ise bu konu ile ilgili müstakil bir çalışma yapılmamış olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişi ile ilgili Ankara

Üniversitesi'nde Gökhan Erdem tarafından bir doktora tezi hazırlanmış¹ ancak Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerine çok kısa değinilerek Avrupa merkezli çalışılmıştır. Bununla beraber Osmanlı Devleti'ne ait resmi arşiv belgeleri hiç kullanılmadan telif eserlerden faydalanılmıştır. Oysaki Osmanlı Devleti'nin doğudaki ilk sefaret yapılanması İran'dadır. Arşivlerde bu konu ile ilgili belge mevcuttur. Dolayısıyla Tahran Sefareti, sürekli diplomasiye geçiş çalışmaları bağlamında değerlendirilmesi gerekirdi.

Osmanlı Devleti, Avrupa'da kurduğu elçiliklerden sonra yönünü doğuya dönmüştü. Sınır komşusu olan İran'da İngiliz ve Rus hâkimiyet mücadelesi başladığından Osmanlı Devleti'nin İran'a elçilik açması siyasi açıdan elzem hale gelmişti. Doğu'da siyasi gelişmelerden haberdar olmak ve Osmanlı tebaasının hukukunu tesis etmek üzere ilk elçi ise İran'a tayin edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Doğu'daki sefaret yapılanmasının ilk örneğini İran'da gördüğümüz için Tahran Sefareti'nin açılışı önem arz ediyor. Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinde sürekli diplomasiye geçiş, Tahran Sefareti'nin kuruluşu ile başlamıştı. Bu tezin esas amacı da kurumsallaşma bağlamında Tahran Sefareti'nin açılışını incelemektir.

Tahran Sefareti'nin kuruluş aşaması üç elçi döneminde tamamlanmıştı. Bu durum Tahran Sefareti'ne özeldi. Zira diğer elçiliklerden farklı olarak kuruluşu, geçici bir elçi tarafından başlatılmıştı. Bu elçi, teoride yani resmi görev itibarıyla geçici elçi, pratikte ise daimi elçi statüsünde olmuştur. Osmanlı-İran arasındaki elçilik teşkilatının başlangıcı için elçi gönderilmişse de sadece Viyana Konferansı'na dayanarak gönderilmişti. Dolayısıyla Osmanlı-İran arasındaki diplomatik hiyerarşinin olduğu pratikler ve sürekli diplomasiye geçişin ilk aşamasındaki diplomatik temaslar, örnekleri ile İkinci Bölüm'ün konusu olarak ele alınmıştır. Tahran Sefareti'nin kuruluş iradesi ve ilk daimi elçi tayini de aslında kurucu elçi ile bütünleşik bir konu idi. Ancak yukarıda bahsettiğimiz tam tarihlendirmenin önemi burada ortaya çıkmıştı. Zira Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişini konu edinen bir doktora tezinin, Tahran Sefareti'nin açılışını bir yıl sonraya tarihlendirmesi² o süreçte karşı devlette olan değişikliğin gözardı edilmesine sebep olmuştu. Bu sebeple sürekli diplomasiye geçişteki tam tarihlendirme anakronizmi

¹ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

² Gökhan Erdem, *a.g.t.*, s. 67.

ortadan kaldıracaktı. Çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde Osmanlı-İran arasındaki sürekli diplomasiye geçiş incelendi. Bunun sebebi ise, Tahran Sefareti'nin ilk daimi elçisi olarak kayıtlara geçen kişinin aslında sefareti kuran kişi olmadığıydı. Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinde sürekli diplomasiye geçiş sırasındaki siyasi ilişkilerin ve ilk daimi elçilik raporunun bu elçi tarafından hazırlanması konuyu ayrı bir bölüm olarak ele alma zarureti ortaya çıkardı. Tahran Sefareti'nin Osmanlı-İran ilişkilerinde önemli bir konuma gelmesi ise üçüncü bir elçi tarafından sağlanmıştı. Hem Kırım Harbi'nin başlaması hem de Tahran Sefareti'nin İran nezdinde gördüğü saygıyı yitirmesi, Osmanlı Devleti'nin İran'a dirayetli bir elçi göndermesini gerektirmişti. Sefaretin diplomatik anlamda Osmanlı-İran arasında saygın bir konuma gelmesi ve Osmanlı Devleti adına karar vermesi teorik olarak kurumsallaşmanın sağlandığının göstergesi olacaktı. Ayrıca Tahran Sefareti iki elçi görmesine rağmen, sefaretin kurumsallaşmasına dair en önemli gösterge olan Osmanlı sancağının sefaret bahçesine dikilmesi sağlanamamıştı. Bu süreç ise son bölümde işlediğimiz elçi tarafından tamamlanmıştı.

Osmanlı Devleti'nin İran'da sürekli diplomasiye geçişi ve Tahran Sefareti'nin kurumsallaşma sürecini araştırmaya değer kılan nokta, Osmanlı Devleti'nin doğudaki ilk sefaret yapılanması idi. Ancak Tahran Sefareti'nin merkez ile yaptığı yazışmaların resmi kayıtlarını okumaya başladığımızda değerli olan başka bir nokta daha ortaya çıkmış oldu. Sefaretin kurumsallaşmasının hem İran Devleti hem de Osmanlı elçileri açısından sancılı bir dönemden geçtiği görüldü. Bu durumda günümüz Türkiye diplomasisinin de temellerini oluşturan Osmanlı diplomasisinin doğuşundaki sancılıların, dönemin diplomatik ilişkileri ile birlikte incelenmesi zarureti ortaya çıktı. Bunun sonucunda Osmanlı diplomasi temsilcilerinin, İran diplomatik hiyerarşisine yerleşmesi, detayları ile incelendi. Dönemin Osmanlıca yazılan resmi belgelerinin transkripsiyon ve çevirisi yapılarak ana kaynaklardan elde edilen verilerle hazırlanan bu çalışma, alanında bir ilk olması bakımından önemlidir.

Diplomasi

İnsanlık, tarihsel yaşam sürecinde çeşitli şekillerde iletişim metotları geliştirmiştir. Bu iletişim metotları, kişilerarası hukuku ortaya çıkarmıştır. İmmanuel

Kant'ın görüşüne göre fertler, yaratılışı gereği toplumdışı toplumsallığa eğilimlidir³. Bu fertlerden müteşekkil, toplumsal örgütler haline gelen devletlerin kendi aralarındaki münasebetleri, insani ilişkilerin güçlü bir yansıması şeklinde olmuştur. Fakat devletlerarası münasebetler sadece tek ferdi değil, savaş, barış ve ticaret gibi, tüm toplumu etkileyen unsurları barındırmaktadır. Devletlerarası ilişkiler, etki alanı düşünüldüğünde, bireysel ilişkilerden ayrı ve daha düzenli bir yapı gerektirmektedir. Bu gereklilik, şahıslar arasında düzensiz ve karmakarışık bir halde olan iletişimi, devletlerarasında daha düzenli ve sistematik ilişkiye büründürmesi bakımından “diplomasi” kavramının veya müessesesinin mecburi doğuşunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla “diplomasi”nin ortaya çıkışı ve devletlerarası münasebetlerde kullanılması rastlantısal değil, kurulan ilişkilerde hâsıl olan ihtiyaç gerekçesiyledir.

Diplomasi teriminin anlamlarına baktığımızda farklı tanımlar olduğunu görürüz. Bu tanımların bir kısmına göre Diplomasi, bir devletin, başka devletler ve uluslararası kurumlar nezdinde, kendi çıkarları doğrultusunda görüşmeler yaptırması, anlaşmalar imzalatması veya anlaşmazlıkların çözümü noktasında kendisini temsil ettirmesidir⁴. Devletler ve diğer kurumlar arasındaki ilişkilerin, dünya siyaseti içinde, profesyonel diplomatlar tarafından barışçı yollarla ayakta durması ve uluslararası ilişkilerin müzakere yöntemi ile yönetilmesidir⁵. Bu müzakerelerin yürütülmesinde devletlerin görüş ve önerilerinin bir elçi vasıtasıyla, başka bir devletin karar mercilerine bildirilmesi süreci de diplomasi olarak tanımlanmaktadır⁶. Namık Sinan Turan'a göre diplomasi, bir devletin, devletlerarası sitemede amaçlarına ulaşmasında uyguladığı yöntemler bütünüdür⁷. Harold Nicolson'a göre ise diplomasi, ülkelerin dış ilişkilerinde farklı metotlarla kullanılan siyasal etkileme yöntem ve teknikleri ifade eder⁸. Farklı tanımları olan diplomasi köken itibarıyla Fransızca “*diplomatie*” sözcüğünden Türkçe'ye geçmiştir. Sözlük anlamına

³ İmmanuel Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi” *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*, Haz. Doğan Özlem, Güçlü Ateşoğlu, Doğu Batı Yayınları, 2006, s.34.

⁴ Muharrem Nuri Birgi, “Diplomasi Mesleği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 1, İstanbul 2011, s. 37.

⁵ Hedley Bull, *The Anarchial Society: A Study of Order in World Politics*, The Macmillan Press Ltd, Surrey 1979, s.162.

⁶ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Attila Kitabevi, Ankara 1993, s. 116.

⁷ Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi, Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 6.

⁸ Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, 2005, s. 344.

göre diploması: “*Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünüdür.*”⁹ Diplomasının buna benzer kavram örneklendirmesi yüzlerce bulunabilir. Diploması kavramının tanımlarında ortak olan nokta, diplomasının devletlerarasında kullanılan bir terim olduğudur. Kavramların incelenmesinden sonra diplomasının, aşiret-toplum-kabile-devlet gibi toplumsal örgütler halinde bulunan ayrı unsurların, aralarında elçi veya mektupla kendi çıkarları doğrultusunda müzakere etme yöntemi olduğu anlaşılıyor.

Kavram olarak yeni bir terim olan diplomasının esasen varlığı devletlerin oluşum süreci ile eş zamanlı değerlendirilmelidir. Tarihsel süreçte daimi elçiliklerin etkin rol aldığı düşünülse de “*ad hoc*” diploması adı verilen geçici diplomasının de devletlerarasındaki münasebette ve ilişkiler bağlamında önemli bir rol üstlendikleri yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Eski Çin, Hind, Mısır, Sümer, Asuri Fenike, Yunan ve Romalılar, sürekli elçilik kurmadığına göre¹⁰ antik çağlardaki sorunlar da göz önüne alındığında o dönemlerde sürekli diplomasıye ihtiyaç olmadığı görülecektir. Ancak “*ad hoc*” diplomasının, sürekli diplomasıye göre en önemli farkı kalıcı kurumlara ve sürekliliğe sahip olmamasıdır¹¹. Ragnar Numelin, ilkel ya da tarih öncesi toplulukların diplomatik biçimleri ve kurumları üzerine yaptığı çalışmalarda, en temel diploması biçiminin bir haberci ya da müjdecinin gönderilmesi olduğunu, bu habercinin bir ilkel kabileden komşu bir kabileye haber taşıdığını ifade eder¹². Örneğin, Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra ortaya çıkan derebeyliklerde elçiler, sadece derebeylerinin sözcüleri konumunda görülmüştür. Bu görüş de diploması mesleğinin geçici bir devlet hizmeti olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. İtalyan şehir devletlerinin gelişmesi ile de daimi elçilikler önem arz etmeye başlayacaktır. Dolayısıyla 15. Yüzyıl başlarında şehir devletlerinin sürekli diplomasıye geçiş sürecinin başlaması daimi elçiliklerin önemini kısmen ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Sefirlik Müessesesi

Tabiatı gereği, eşyanın gelişiminin yavaş yavaş olması, biçimlenmesinin ilksel-ilkel ve doğal yeteneklerin belirli tecrübelerden geçerek olgunlaşması gereklidir. Bu

⁹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C. 1., 9. Baskı, TTK Yay. Ankara 1998, s. 597

¹⁰ Seha L., Meray, *Diploması Temsilcilerinin Hukuki Statüsü*, AÜSBFD, C. XI, S.3, Ankara 1956, s. 80.

¹¹ Temel İskit, *Diploması Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.

¹² Ragnar Numelin’den nakille Hedley Bull, *a.g.e.*, s. 164.

gelişim, insan unsurunun olduğu her mercie sirayet ettiği gibi sefirlik müessesinde de kendini göstermektedir. Ad hoc diplomaside sadece belirli bir mesele görüşme, bir törende mensubu olduğu devleti temsil etme, harp ilanı veya barış akdi için görev alan geçici elçilerin çektiği eziyet ve zahmet daimi sefaretlerin oluşabilmesi için alt yapıyı hazırlamıştır. Bu ilk basamak olan ad hoc diplomasinin Antik Çağlardan 15. yüzyıla kadar uzun bir süreç devam etmesi, günümüz elçilerinin bile faydalandığı tecrübe olarak, sürekli diplomasinin alt yapısını oluşturması bakımından sonraki kuşaklar için önemli bir unsurdur.

Devletler, kendine ait olan toprak, sınır, ticaret, icat vs. gibi konuları geliştirmek, korumak gibi sebeplerle diğer devletler ile görüşmeler yapmak zorundadır. Bu ilişkilerin şahsi ilişki olamayacağı düşüncesiyle, ulus veya devleti temsilen başka bir devlete gönderilecek bir veya daha fazla kişiden oluşan “sefir-elçi”¹³ kavramlarını “diplomasi” çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Sürekli diplomasiye geçiş ilk olarak İtalya’da gözlenmektedir. 15. Yüzyılda İtalyan şehir devletlerinin ticaret hacminin gelişmesi, İtalya’nın coğrafi koşullarının dış saldırılara kapalı olması -bilhassa Avrupa’dan gelecek saldırılara karşı- coğrafi konumun yardım etmesi, Avrupa’da Yüzyıl Savaşlarının olması, şehir devletlerinin arasındaki bağı güçlendirmiştir. Özellikle Venedik’in ticari yönden gelişmesi ve çevre devletler ile ticari-politik ilişkilerin artması neticesinde sürekli diplomasi kaçınılmaz hale gelmiştir. İtalyan şehir devletlerinin ticari gelişimi ile nihayet ilk sürekli elçi olan Nicodemus dei Pantramoli, 1455 yılında Milano Dükü tarafından Cenova nezdine atanmıştır. Bu atama ile İtalyan şehir devletleri arasında sürekli elçi geleneği başlamıştır. 15. Yüzyılda Fransa’nın, İtalyan şehir devletleri hakkında bazı negatif düşüncelere sahip olması, sürekli elçilerin İtalya dışına gönderilmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim İtalyan şehir devletlerinin kendi aralarında gönderdikleri elçilerin dışında ilk elçi 1463 yılında Milano ve Venedik tarafından Fransa nezdine gönderilmiştir. Böylece sürekli elçilik sistemi, 16. yüzyıl sonlarında Avrupa’nın diğer devletleri tarafından da öğrenilmeye başlanmıştır¹⁴.

¹³ Sefir ve elçi kavramları aynı anlama geldiğinden çalışmamızda “elçi” kavramı kullanılacaktır.

¹⁴ Temel İskit, *a.g.e.*, s. 87; Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s. 117-118.

16. yüzyıl sonlarında İspanya ve Fransa da İtalya'yı örnek alarak daimi elçilikler tesis etmeye başlamışlardır¹⁵. Ancak 17. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da yaşanan Otuz Yıl Savaşları ve İngiltere'deki iç savaşlar diplomasinin önemini ortaya çıkarmıştı. Nitekim Otuz Yıl Savaşlarının sonucunda toplanan Vestfalya Konferansı, Avrupa'nın sürekli diplomasisi açısından bir milat niteliğindedir. Almanya siyasal olarak yaklaşık 300 parçaya bölünürken Avrupa'nın diğer devletleri de mutlak monarşi altında birleşmişti. Dolayısıyla ortaya çıkan bağımsız devletler birbirlerine elçi göndererek dostluk ilişkisi kurma ihtiyacı duymuşlardı. Zira Avrupa'daki din merkezli savaşların önemli ölçüde yıkıcı sonuçları olabiliyordu. İtalya'da ortaya çıkan daimi elçilik müessesesi de Avrupa'da bu şekilde hızlıca yayılmıştı¹⁶. Böylece daimi elçilik kavramı ortaya çıkarılarak sürekli diplomasi kullanılmaya başlanmıştır. O dönemin şartlarında diplomatik ilişkiler yeni gelişmekte olduğundan konsolosluk dalları arasında da bir ayrım söz konusu değildi. Mesela genelde devletlerarası ilişkileri belirli bir düzende tutmak için kurulan elçilikler aynı zamanda konsolosluk görevlerini de yapmıştır. Sadece devletlerin yönetim şehrine elçilik kurulmuş ve ticari merkezlerine de şebkenderlik kurulmuştur. Dolayısıyla insani ilişkileri ve özel münasebetleri düzenlemesi gereken kurum olan şebkenderlik makamının ülke merkezinde olmaması, konsolosluk dallarının ayrıştırılamamasına sebebiyet vermiştir¹⁷. Nitekim büyükelçiler veya maslahatgüzarlar bulunduğu görevlerde konsolosluk görevlerini de ifa etmişlerdir. Esas konumuz olan Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişi ise 18. yüzyılı bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin daimi elçilikler öncesi ve sonrası uygulamış olduğu diplomasiyi ayrı bir başlık altında ele almak gerekir. Bunun sebebi de dönemdeki devletlere göre Osmanlı Devleti'nin farklı diplomasi kültürüne sahip olmasıdır.

Daimi Elçiliklerden Önce Osmanlı Diplomasisi

Osmanlı Devleti, kuruluşu sırasında dönemin siyasi karışıklığını lehte kullanmış olduğundan ad hoc diplomasi ile sürekli meşgul olmak zorunda kalmıştır. Zamanın politik koşullarını göz önünde bulundurduğumuzda, askeri ve siyasi olarak gelişmekte olan Osmanlı'nın, diplomasiye önem vererek gücünü artırma yoluna gittiğini görmekteyiz. 1339 yılında Orhan Bey'in Bağdat'a ilk elçiyi göndermesi ve Bizans ile olan ilişkilerde

¹⁵ Seha L. Meray, *a.g.m.*, s. 80.

¹⁶ Namık Sinan Turan, *a.g.e.*, s. 240-243.

¹⁷ Hedley Bull, *a.g.e.*, s. 166-167.

sürekli olarak elçiler aracılığı ile nâmeler gönderilmesi Osmanlı'nın diplomasi kanallarını etkin bir şekilde kullanmaya başladığını göstermektedir¹⁸. Ancak Anadolu'daki Türk birliğinin sağlanmasından sonra Osmanlı Devleti güçlü bir devlet olarak dış politikasında farklı bir metot izlemeye başlamıştı. Nitekim 18. yüzyıla kadar sürekli diplomasiyi benimsememesindeki en büyük etken de budur.

16. yüzyılda ilk olarak Avrupa'da daimi elçilikler görülmüştür. Gücünün dorukta olduğu dönemde yani 16.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin de sürekli elçilik kültürünü edinmesi "zayıf devlet" imajı sergilediği anlamına gelecekti. En azından Osmanlı devlet ricali böyle düşünmekteydi. Zira Osmanlı, yüce bir devlet olarak Avrupa'daki zayıf devletlerin gelişmelerini takip etme ihtiyacı duymuyordu. Dolayısıyla "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye", diplomatik görüşmelerini geçici elçiler ile gerçekleştirmekteydi. Bu durumu etkileyen en önemli faktör ise dönemde dünya politikasında söz sahibi olan ve gücü hissedilen Osmanlı Devleti'nin bu politikaya yön veriyor olmasıdır¹⁹.

Osmanlı Devleti'nin nevi şahsına münhasır bir dış politika izlemesinin doğal sonucu olarak diplomatik görüşmeler de bu politikadan etkilenmiştir. İslami temeller üzerine kurulan Osmanlı'nın devlet ricali, devletlerarasındaki güç dengelerinde etkin olmak düşüncesiyle "kendine yeterlik" prensibini benimsemişti²⁰. Zaten Müslüman bir devletin Hristiyan bir devlet ile eşit şartlarda görüşme yapması da düşünülemezdi. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde devlet için bunun bir zararı olmuyordu²¹. Bu tür bir diplomasi yürütmek de üstünlüğün bir belirtisi olarak görülmekteydi²². Batıdaki gelişmeler, fikirler vs. çok önemsenmediğinden daimi sefaretlere gerek duyulmadığı gibi başka ülke nezdinde sürekli temsil edilmek hem fuzuli masraf hem de politik zayıflık olarak telakki edilmekteydi²³. Ayrıca bir Müslüman'ın yabancı bir devlete giderek orada uzun süre yaşamasının uygun görülmemesi de ad hoc diplomasinin sürdürülmesine sebep olan etkenler arasındaydı²⁴.

¹⁸ Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 11-12.

¹⁹ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayınları, 2005, s. 43.

²⁰ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara, s.8.

²¹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 8-9.

²² Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 146.

²³ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 44.

²⁴ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 8-9.

Sultan III. Selim dönemindeki daimi elçilik geleneğine kadar, gerekli görüldüğü takdirde yabancı devletlere gönderilen elçiler ile ad hoc diplomasi sürdürülmüştür²⁵. Belirli amaçlarla yabancı devletlere gönderilen elçiler genel olarak; padişahların cülusunu bildirmek, antlaşmalar imzalamak,²⁶ ticari anlaşmalar yapmak, dostluk ilişkileri kurmak²⁷, Osmanlı Devleti'nin alacaklarını toplamak, Osmanlı hakkındaki görüş ve düşünceleri öğrenmek ve barış görüşmeleri yapmak üzere görevlendirilirlerdi²⁸.

Osmanlı Devleti'nin sürdürdüğü ad hoc diplomasi, kendine özgü bir yapıya sahip olmakla beraber uygulanan kurallar farklılık arz etmekteydi. Osmanlı Devleti'nde ad hoc diplomasi uygulandığındaki farklılıkların anlaşılabilmesi için bunu örneklerle vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Buna ilk örnek olarak İran ile yapılan elçi mübadelesi hususunu verebiliriz. Mübadelenin farklı anlamları olsa da, devletler karşılıklı elçi gönderecekleri zaman elçilik heyetleri sınır milinde²⁹ görüşmeler yaptıktan sonra karşı devletin sınırlarına girmektedirler³⁰. Bu durum “*elçi mübadelesi*” olarak kayıtlara geçmiştir. 1747 yılında Kırımli Mustafa Rahmi Efendi elçiliğinde İran'a gönderilen yüz kişinin üzerindeki elçilik heyeti ile İran tarafından yanında yüz kadar süvariyle gönderilen mihmandar Yusuf Bey görüşmeler yapmış ve İran adabı üzerine sohbet etmişlerdir³¹. Zira bir elçi, gittiği devlet ile ilgili protokol ve adab-ı muâşeret kurallarını bilmek zorundadır. Yapılan sohbetten sonra İran elçisi ile görüşülerek mübadele gününe karar verilmiştir. Burada İranlı elçinin mübadele gününü İran'ın uğurlu günlerinden olan Cemaziyülevvel'in 18. günü yapılmasını istemesi ve Osmanlı elçisinin bu talebi kabul etmesi Osmanlı Devleti'nin de karşı devletin örf ve adetlerine saygılı olduğunu göstermektedir. Nitekim elçi mübadelesi İran elçisinin istediği gün yapılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen sınır mili ile ilgili daha geniş bir örnek vermek gerekir. Sınır mili ifadesini Evliya Çelebi, 1664 yılında Osmanlı elçisi Kara Mehmet Paşa ile Avusturya

²⁵ Songül Çolak, *Viyana'da Osmanlı Diplomasisi Zülfikar Paşa'nın Mükâleme Takriri (1688-1692)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 9.

²⁶ Songül Çolak, *a.g.e.*, s. 11.

²⁷ Proteviz Kralı ile dostluk tesisi için gelmekte olan elçi için bkz: 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 161, s. 30.

²⁸ Tuncer, *a.g.e.*, s. 44.

²⁹ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 7. Cilt, 1. Kitap, Haz. Seyyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 171.

³⁰ Süleyman Toğaç, *Kırımli Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.36.

³¹ Süleyman Toğaç, *a.g.t.*, s. 36.

elçisinin görüşmesini anlatırken açıklamaktadır³². Çelebi'ye göre, Avusturya elçisi sınır milinin diğer tarafından Osmanlı elçisinin kendisine doğru hareket etmesini beklemektedir. Kara Mehmet Paşa atından inerek silahlı olan³³ maiyetinin önünde sınır miline doğru hareket ederken tüm sesler kesilmiş ve Avusturya elçisi de sınır miline gelerek sınır milinin kendi tarafındaki tabureye oturmuştur. Osmanlı elçisi sınır miline geldiğinde Avusturya elçisi ayağa kalkarak Kara Mehmet Paşa'ya saygısını gösterdikten sonra Paşa da kendi tarafında -diğer elçi ile arasında yüz adım kadar mesafede- altınlarla süslü bir tabureye oturmuştur. Paşa'nın yanında elli kadar, güngörmüş ve devlet işlerinden anlayan kişiler durmaktadır³⁴. Bu sırada Avusturya heyetinden yaşlı bir kişi Paşa'nın yanına gelerek elçisinden selam getirmiştir. Burada dikkat çeken asıl konu Avusturya elçisinin yanında bulunan 5 kişinin Macar, Avusturya, Çek, Leh ve Türk dilini biliyor olmalarıdır. Yapılacak görüşme esnasında tercümanlar iki tarafa da karşılıklı yanlış çeviriler yapmasın diye denetlemek üzere bu kişiler görevlendirilmiştir. Elçiler eğer yürüyüp karşı tarafa geçerlerse bu, barış yapıldığı anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla ilk görüşmede tercümanlar gidip gelir ve daha sonra barışı kabul eden elçi, milin diğer tarafına geçerdi³⁵.

Elçiler sınır milinin dibine oturduğunda anlaşmanın maddeleri görüşülüp karara bağlandıktan sonra Avusturya elçisi, Kara Mehmet Paşa'nın göğsünü öpmüş ve sınır milinin Osmanlı tarafına geçerek şartları kabul ettiğini onaylamıştır. Bundan sonra Avusturya elçisi Osmanlı askerleri tarafından kadirgaya kadar götürülüp bindirilmiştir.

³² Evliya Çelebi'ye göre sınır mili şu ifadelerle tanımlanmıştır: “*Bu mil dedikleri bir şeydir ki Sultan Süleyman Allah rahmet eylesin Nemse çasarı elinden Üstürgon'u ve Ustolni-Belgrad'ı aldığında bu milleri Üstürgon'dan ve Ustolni'den on ikişer saat içeri Komaran'a yakın Tuna Nehri kenarında topraktan bir yüksek tepe yığıp üstünde bir çadır kurulur bir hayli genişçe yerdir. Lâkin bu yumru tepe doğudan batıya uzunlamasına olup bizden tarafa bir çam direği ve kâfirden tarafa bir çam direği dikilidir. Bu direklerin yükseklikleri beşer adam boyu ancak vardır. Bu iki direğin orta yerinde bir çam direği var, bu da yüksekçe sütündür. İşte sınır mili dedikleri budur. Bir sınır mili Raba Nehri kenarında ve bir sınır mili de Bosna serhaddinde Zirinoğlu sınırındadır. Ve bir sınır mili de Eğri Kalesi'nden içeri Hırıštoş Dağı eteğindedir. Süleyman Han bu sınırları kestiğinde tüm kâfiristan kralları tüm bu sınırlara razı olmuştur.*” Geniş bilgi için bkz: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 172-173.

³³ Silahlı olma geleneğinin Sultan II. Selim döneminde Zigetvar Barışı için sınır milinde buluşan elçilerin anlaşma sağlayamaması neticesinde savaş çıkmasından kaynaklı olduğunu bildiren Çelebi, o dönemden beri iki tarafa da silahlı askerlerin hazır durduklarını anlatmaktadır.

³⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 171.

³⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 175.

Bu sırada Osmanlı gemisinden top ve tüfek atışı ile Avusturya askerinin bulunduğu Komaran Kalesi'nden 500 pare top atışı yapılarak elçilerin yaptığı barış kutlanmıştır³⁶.

Osmanlı elçisi ile bir İmparatorun buluşmasına örnek olarak Osmanlı elçisi ile Avusturya İmparatoru'nun görüşmesini Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden takip edebiliyoruz. Osmanlı-Avusturya arasında yapılan Vasvar Antlaşması'nın (1664) ardından Padişah'ın mektubunu ve hediyeleri takdim etmek üzere Kara Mehmet Paşa Avusturya'ya elçi olarak gönderilmiştir. Bu elçilik heyeti içerisinde bulunan Evliya Çelebi, Beç (Bugünkü Viyana) Kalesi'ne alay olarak nasıl girdiklerini ve elçi karşılama törenlerinin nasıl yapıldığını anlatmaktadır³⁷. Avusturya İmparatoru'nun karşılama heyetinde bulunan bir komiser, Osmanlı elçilik alayının nasıl geçiş yapacağını anlatmak üzere söze “*Sultanım, çasar hazretleri azametiyle buyurdular ki:*” cümlesi ile başlayınca elçi Kara Mehmet Paşa sözü keserek “*Vallahi melun ve dinsiz, bir dahi senin ağzından ‘çasar azametiyle şöyle buyurdu’ lafzını işitmeyim, yoksa seni hançer kabzasıyla tepelerim. Azamet, bir Allah’a mahsustur. Bizim Mekke ve Medine padişahı bile azametikle diyemez de sen ikide birde azametiyle dersin.*”³⁸ şeklinde komiseri terslemiştir. Osmanlı elçisinin henüz İmparator'un huzuruna çıkmadan bu diyalogu kurması, Osmanlı'nın sürekli diplomasiye geçmemesine sebep olan “Devlet-i Aliye” imajına örnek olarak gösterilebilir. Nitekim Avusturyalı komiser bu diyalogdan sonra söylediklerini geri alarak Kara Mehmet Paşa'ya: “*Sultanım, çasarin size bol bol selamları odur ki:*”³⁹ şeklinde hitap etmesi, Osmanlı'nın ad hoc diplomasiyi sürdürmesindeki gerekçeyi ortaya koymaktadır.

Kara Mehmet Paşa, Beç Kalesi'ne giriş için kendisine tayin olunan arabayı reddederek Osmanlı'daki geleneklerinden de vazgeçmemiştir. Avusturya'nın ikinci vezir paşası başta olmak üzere bir heyet Kara Mehmet Paşa'nın huzuruna gelip yeri öptükten sonra “İmparatora mahsus görkemli bir araba getirdiklerini ve Paşa'nın saraya kadar bu arabada rahat etmesini” belirttiklerinde Kara Mehmet Paşa yine sert bir şekilde “*Ben arabaya binmem ve biz Osmanlı'yız. Bizim mutadımız küheylân atlara binip cirit*

³⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 176.

³⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 208.

³⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 205. Evliya Çelebi'nin bu edebi eserinde abartı sanatını da göz önünde bulundurmak gerekir.

³⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 205.

oynayıp⁴⁰ gazalara gitmektir. Bizim İstanbul'da böyle arabalara avratlar biner, bize lazım değildir.”⁴¹ diyerek cevap vermiş ve saraya kadar at ile gitmeyi tercih etmiştir.

Geçici diplomaside Osmanlı elçisinin saraya girişi de heybetli bir şekilde yapılmaktaydı. 1074 yılının Zilkade (M. Haziran 1664)⁴² ayında önde mehteran olmak üzere Allah-u Ekber nidaları ile saraya giren Kara Mehmet Paşa riyasetindeki Osmanlı elçilik heyeti⁴³ geçit resmi vererek aynı zamanda gövde gösterisi yapmıştır. Zira bu geçit resmi, bir saat kadar sürmüş ve Evliya Çelebi de bu durumu:

“Beç Kalesi'nin Peşpehil Kapısı'ndan içeri girerken sancakları, bayrakları ve tuğları kukularından çıkarıp sancakları omuzlara alıp kale kapısından içeri girdik, gerçekten kapısı küçük imiş. Hemen yine sancakları açıp 'Allah'tan yardım ve yakın bir fetih'⁴⁴ âyetleri zerdûz kâr ile gözüükerek giderken Beç Kalesi'nin tüm sokakları, bütün dükkânları ve altışar yedişer kat yüksek saraylarının pencereleri, damları, çatıları, bütün balkonları ve taraçaları insan deryası olup alaylarımızı seyredelerdi. Bu hal üzere kale içinde bizi bir saat boyunca kâh kuzeye ve kâh güneye sokak sokak gezdirdiler. Daha sonra kütür kütür mehterhanemizi çalarak şehir içi güm güm öterek Beç Kalesi'nin kuzey tarafında... ”⁴⁵ şeklinde anlatmıştır.

Kara Mehmet Paşa Avusturya İmparatoru ile görüşmeden önce Osmanlı elçisi olarak huzura nasıl kabul edilmesi gerektiğini de karşılama heyeti ile görüşmüştür. Nitekim Osmanlı elçisi ile İmparator'un karşılaşması, bu görüşmede mutabık kalındığı gibi olmuştur. Avusturya Kralı tahtından kalkarak Kara Mehmet Paşa'yı beklemeye başlamıştır. Paşa, İmparator'un huzuruna çıktığında adımlarını hızlandırarak İmparator'a selam verir gibi “sâm alayküm”⁴⁶ diyerek İmparator'u selamladığında İmparator başından

⁴⁰ Kara Mehmet Paşa padişahın huzuruna çıkmak için beklediği alanda da askerleri ile cirit oynayarak güç gösterisi yapmıştır.

⁴¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 208.

⁴² Bu tarihi Evliya Çelebi 1664 yılı olarak vermişse de Hüner Tuncer sehven 1655 yılı olarak vermiştir. Bkz. Krş: Günümüz Türkçesi ile... s. 208-Hüner Tuncer, a.g.e., s. 47.

⁴³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 208.

⁴⁴ Kuran-ı Kerim, Saf Sâresi, a. 13.

⁴⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 212.

⁴⁶ İslamiyetin ilk yıllarında İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e gelen müşrik elçilerin selam verme tarzıdır. “Ölüm senin üzerine olsun.” anlamına gelen bu tabir, söylem olarak Müslümanların selam verme tarzına çok yakın olduğu için selam veriyormuş gibi yapıp esasen bu tabiri söylemişlerdir.

şapkasını çıkartarak Kara Mehmet Paşa'nın selamını alınca Paşa, İmparatorun göğsünü öpmüş ve İmparator da kararlaştırıldığı üzere Osmanlı elçisinin omzunu öpmüştür⁴⁷. Kral daha sonra Paşa'nın elini eline alarak yerine oturduktan sonra Kara Mehmet Paşa'ya yer gösterip "*Safa geldin ve hoş geldin.*" dediğinde Paşa, koynundan Name-i Hümayunu sağ eliyle çıkartarak İmparator'a uzatmıştır. Avusturya İmparatoru nameyi iki kere öpüp başına koyduktan sonra tüm vezirlerine gösterdiğinde vezirler başlarından şapkalarını çıkartarak nameye secde etmiş, "*Şükür böyle sulhu gördük.*" diyerek dualar etmişlerdir⁴⁸. Evliya Çelebi, Osmanlı elçisi tarafından getirilen padişah namesine gösterilen saygıyı şu şekilde anlatmıştır:

*"Daha sonra kral nâmeyi sol tarafında olan tüm beylerine, papazlara, iş erlerine ve bütün divan erbabına gösterince onlar da başlarını açıp başlarını yere koyup homurdanıp "Marya Kot" diye dualar ettiler. Ardından nâmeyi divanhanenin sağ tarafı köşesinde bir yüksek köşkçük üzerinde annesine gösterdi. Annesi de ayağa kalkıp ellerini, kollarını, boynunu ve belini eğerek hamd edip dualar etti. Daha sonra imparator çasar nâmeyi yine öpüp başına koyup taht üzerinde ayağa kalkıp nâmeyi başı ucunda goronatacı, yani İskender tacı olan manlıfke altına koyup mektubun Nemse (Nemçe) diliyle çevirisini tercümana okuttu."*⁴⁹

Görüldüğü üzere Osmanlı'nın klasik döneminin sonlarına doğru geçici diplomaside Osmanlı Devleti'ni temsil eden elçi ile başka devletlerin elçi ve yöneticileri arasında geçen görüşmeler genellikle Osmanlı'nın belirlediği kurallar çerçevesinde olmaktadır. Gönderdiği elçilerin ta'zim ve saygı ile karşılanarak hürmet gördüğü bu dönemde Osmanlı Devleti'nin tek yanlı diploması izlemesi olağan görünmektedir.

Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye başlamasını, tek yanlı diplomasinin bitirilmesine sebep olan amiller arasında gösterebiliriz. Özellikle Belgrad'ın Avusturya'nın eline geçmesi ile yukarıda bahsi geçen ve Kara Mehmet Paşa'yı saygı ile karşılayan Avusturya İmparatoru Leopold, 1688 yılında elçi olarak giden Zülfikar

⁴⁷ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, a.g.e., s. 252.

⁴⁸ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, a.g.e., s. 252.

⁴⁹ Bu görüşmenin geniş bilgisi için bkz: Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, a.g.e., s. 252-257.

Paşa'ya çok farklı şekilde davranmıştır. Zülfikar Paşa, Avusturya'ya ulaştığında Belgrad Kalesi, Osmanlı'dan alınmış ve kutlamalar yapılmaktadır. Zülfikar Paşa'yı karşılamaya gelen teşrifatçılar, yüklerin taşınması için istenilen at arabaları yerine öküz arabaları getirerek Osmanlı elçisine hakaret etmişler ve Osmanlı elçisini Belgrad Kalesi'nin Osmanlı'dan alınması ile yapılan şenliklere davet etmişlerdir. Bu duruma olan üzüntüsünü Zülfikar Paşa Sefaretnamesinde şu şekilde dile getirmiştir: “...*Bu neye benzer? Bir âdemin evlâdı merhûm olur gayrinin haceti olmayup oynarlar, gülerler iken ‘Gel sen de bizim ile oyna, gül.’ dirler.*”⁵⁰ Ancak Zülfikar Paşa'nın bu gördükleri, ileride görecekerinin yanında çok hafif kalmıştır. Zira Zülfikar Paşa yola çıktıktan sonra Belgrad'ın düşmesi onun karşılanmasını da son derece kötü etkilemiştir.

Teşrifatçılar tarafından karşılanıp İmparator Leopold'un sarayının olduğu şehre götürülmek üzere yola çıkartılan Zülfikar Paşa bu yolcuğun uzun sürmesi üzerine durumdan sıkılmış ve teşrifatçılara sitem etmiştir. Zülfikar Paşa, Mükâleme Takriri'nde “*İstanbul'dan çikalı üç ay olmuştur. Yazın çıktık, kış oldu. Kah türbelerde dolaştırıyorsunuz ve kah beyhude meks itdiriyorsunuz. Biz dahi yolumuzdan sapma(z)sız. Ne âdemlerimizde takat ve ne davarlarımızda kuvvet kaldı. Yolumuzdan çıkmak ihtimalimiz yokdur. Bilinmedik şey yokdur. Kal'alarınızı görmeğe gelmedik...*”⁵¹ şeklinde, Osmanlı elçisinin yolunun boşuna uzatılarak saygısızlık yapıldığına dair bilgi vermiştir.

İmparator I. Leopold'un, Kara Mehmet Paşa ile Zülfikar Paşa'yı karşılama şekli görüldüğü üzere tamamen farklılık arz etmektedir. Zira Osmanlı'dan Belgrad'ın alınması sadece toprak kaybı anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yenilebilir bir devlet olduğu gerçeği Avrupalının gözleri önüne serilmişti. Bu zaferden sonra Avusturya'ya elçi olarak giden Zülfikar Paşa'ya, İmparator'un tercümanı Lachowiz, buluşma esnasında Osmanlı heyetinin uyması gereken kurallardan oluşan bir yazı getirmiştir⁵². Bu kuralların ilkinde göre, Zülfikar Paşa Osmanlı'dan “Sefir-i Kebir”⁵³ unvanı ile gitmesine rağmen Leopold tarafından ikinci derece elçi olarak kabul edilecekti.

⁵⁰ Songül Çolak, *a.g.e.*, s.26.

⁵¹ Songül Çolak, *a.g.e.*, s.26.

⁵² Songül Çolak, *a.g.e.*, s.28.

⁵³ Büyükelçi

Oysaki Kara Mehmet Paşa elçi olarak gittiğinde buluşmada uyulacak şartları kendisi belirlemişti.

Zülfikar Paşa'nın İmparator'un huzuruna çıkışını tasvir etmek aradaki farkı anlama noktasında önem arz etmektedir. Zülfikar Paşa, Avusturya İmparatoru'nun huzuruna sadece İmparator'un tercümanı eşliğinde üç kişilik bir heyetle çıkmıştır. Huzura çıktığında İmparator kendisini –Kara Mehmet Paşa'da olduğu gibi- ayakta karşılamıştır. Ancak Name-i Hümayun takdimi tamamen farklı olmuştur. Nâme-i Hümayun sofraya üzerine hürmetle bırakılmış ve bunun akabinde İmparator'un eteği öpülmesi gerekirken Zülfikar Paşa Osmanlı padişahının elçisinin onurunu korumak adına bunu yapmayarak İmparator'un eteğini kendi göğsü hizasına kadar kaldırmıştır⁵⁴. Zülfikar Paşa bu elçilik görevinde hürmet görmenin aksine aşağılanmış ve bununla da kalmayarak dört sene kadar Pottendorf Kalesi'nde hapsedilmiştir. Zülfikar Paşa'nın yaşadığı bu tecrübeyi genele yaymanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim bu durumun Osmanlı Devleti'nin Avusturya karşısında mağlup olduğu bir ortamda gerçekleştiğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Sefaret öncesi dönemde Osmanlı diplomasisinde yukarıda geçen olumlu veya olumsuz örnekleri çoğaltmak mümkündür. Zira sefaretnamelerde⁵⁵ Osmanlı elçilerinin yabancı hükümdarlar veya elçilerle karşılaşma anları da detaylı olarak anlatılmaktadır.

Yabancı Elçilerin Osmanlı Devleti'ndeki Yeri

Sürekli diplomasiye geçmeden önce Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin Osmanlı diplomasisindeki yerini incelemek gerekir. Osmanlı Devleti, yabancı devletlerden gelen elçileri sarayda büyük bir merasimle karşılamaktaydı. Çünkü yabancı devletlerden gelen elçilere yapılacak muamele ve merasimlerdeki ihtişamın ve asker çokluğunun Osmanlı Devleti'nin gücünü kanıtlar nitelikte olması gerekiyordu⁵⁶. Bu bağlamda yabancı elçi karşılamaları bir nevi güç gösterisi için fırsat olarak telakki ediliyordu.

⁵⁴ Zülfikar Paşa'nın Mükâleme Takriri'nden nakille Songül Çolak, *a.g.e.*, s.28-29.

⁵⁵ Sefaretname, Osmanlı Devleti'ni temsilen dış devletlere gönderilen elçiler tarafından yazılan raporlar veya hatıralardır. Geniş bilgi için bkz: Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s. 598.

⁵⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/156-1566)*, Karar No: 1560, Ankara 1994, s. 245.

Osmanlı Devleti kurulduğu ortam itibariyle komşu devletler ile sürekli olarak diplomatik münasebet içerisinde olmuştur. Bu devletler içerisinde en göze çarpanı Bizans İmparatorluğu'dur. Bizans ile kurulan diplomatik ilişkiler elçiler vasıtası ile olmakla beraber evlilik yolu ile de tesis edilmiştir⁵⁷. Bizans imparatorlarının, Osmanlı sultanlarının yanında devamlı olarak bir elçi bulundurdıkları da kurulan ilişkilerden yola çıkarak düşünülmektedir⁵⁸. Bu elçilerin Osmanlı nezdindeki statüleri bilinmemekle beraber Osmanlı'nın ilk dönemlerinde yapıcı rol üstlendikleri görülmektedir⁵⁹. Osmanlı sultanlarının yanında sürekli olarak bulunan elçiler bir nevi komşu devlete olan güvenin de göstergesi olarak görülmekteydi. Bizans imparatorlarının buna dikkat ettiği görülmüştür. Nitekim Sultan I. Murad'ın yanında elçi olarak İmparator Joannis'in, oğlu Kir Manuel kalmıştır⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nin diplomatik münasebetlerinin genişlemesi, İstanbul'un fethi ile paralel olmuştur. Fetihden sonra Osmanlı Devleti tek yanlı diplomasi gütmeye başlamıştır. Yukarıda Osmanlı'nın izlediği tek yanlı diplomasiyi ele almıştık. Osmanlı'nın bu politikasının yansıması doğal olarak yabancı elçi karşılımlarına da sirayet etmiştir. Bazı yabancı elçilerin karşılama şekilleri ve huzura kabulleri değerlendirildiğinde, yabancı elçilerin Osmanlı diplomasisindeki durumu açıklanmış olur.

Osmanlı Devleti, yabancı devletlerden gelen elçileri öncelikle misafiri olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla misafiri olan kişilerin (elçilerin) güvenliği, mihmandarlığı ve iâşe teminini de Osmanlı'nın yapması gerektiği görüşü hâkimdir. Mühimme Defterlerinde buna örnek teşkil edecek çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Bu hükümler, yabancı elçilerin Südde-i Saadete⁶¹ giderken ya da südde-i saadetten yabancı devletlere

⁵⁷ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 11.

⁵⁸ Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 12.

⁵⁹ Josef von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. V. Büfün, İstanbul 1992, X. s. 146'dan nakille Savaş, *a.g.e.*, s. 13.

⁶⁰ Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 13.

⁶¹ 16. Yüzyılda padişahın sarayı yerine mecaz olarak kullanılan ve "saadet eşiği" anlamına gelen kavramdır. Bkz: Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 628.

giden Osmanlı elçilerinin geçeceği güzergâhta olan beylerbeyi ve sancak beylerine gönderilerek hazırlıklı olunması yönünde emir verilmiştir⁶².

İslam ülkelerinden İstanbul'a gelmekte olan elçiye her türlü kolaylığın sağlanması hususunda verilen bir hükme bakacak olursak, 18 Nisan 1560 tarihli hüküm İstanbul'dan Erzurum'a kadar olan beylerbeyi ve sancak beylerine gönderilmiştir. Bu hükümden Doğudan gelecek elçinin kendi yönetim sınırları dahiline girmesi halinde lazım olan yiyecek, kıyafet ve diğer ihtiyaçlarının satın alınarak karşılanması emredilmektedir. Buna göre herhangi bir kişiden bu elçi için karşılıksız bir şey alınıp elçiye hediye edilmesi durumunda özür kabul edilmeyeceği ve sonuçlarına beylerbeyi veya sancak beyinin katlanacağı ikazı yapılmıştır. Aynı şekilde bu elçinin güven içerisinde Osmanlı beldelerinden geçirilerek südde-i saadete ulaştırılması hükmü de mevcuttur⁶³.

Beç'ten (Viyana) gelen elçi için de yukarıdakine benzer bir hüküm görülmektedir. 10 Ağustos 1565 tarihinde, geri dönüş yolunda olan Beç elçisi hakkında verilen hüküm aynen şu şekildedir: “*Beç elçisi Mikel'in adamlarına, bedelini ödemeleri şartıyla yem, yemek ve kılavuz tedârikinde yardımcı olunması, can ve mal güvenliklerinin sağlanması; ancak küffâr ülkesine işe yarar at vermek yasak olduğu için binek olarak bargir (beygir) verilmesi.*”⁶⁴ Bu durumu Osmanlı'nın misafirperverliğine bağlamak mümkündür. Aynı şekilde bu hüküm de İstanbul'dan Budin'e kadar ve İstanbul'dan Kütahya'ya ve Kütahya'dan Boğdan'a ulaşıncaya kadar yol üzerinde bulunan kazaların kadılarına gönderilmiştir⁶⁵. Buna benzer bir başka örnekte ise ülkesine gitmek üzere yola çıkan Leh elçisinin güvenli bir şekilde Leh'e ulaştırılması yönünde Boğdan Voyvodası'na hüküm gönderildiğini görmekteyiz⁶⁶.

Bir başka örnek ise Erdel elçisi ile ilgilidir. Erdel Kralı İstefan'ın İstanbul'a gönderdiği bir elçinin geri dönüş yolunda rahat ve güvenli bir şekilde memleketine gönderilmesi hususunda Erdel vilayetine kadar yol üzerinde bulunan beylere ve kadılarına

⁶² Bu hükümlere örnek olarak bkz: *BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Karar No: 676, 677, 80, 981; *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Karar No: 72, 73, 74, 79, 83, 85; *12 Numaralı Mühimme Defteri*, Karar No: 596; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Karar No: 185, 243, 313,

⁶³ *BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Karar No: 980, Ankara 2002, s. 437.

⁶⁴ *BOA, 5 Nolu Mühimme Defteri*, Karar No: 72. s. 14

⁶⁵ *BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri*, Hüküm No: 676, Ankara 2002, s. 302.

⁶⁶ *BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri*, Hüküm No: 74, s. 15.

hüküm gönderilmiştir. Bu hükme göre Erdel elçisinin geçtiği güzergâhlarda güvenliğin sağlanarak elçiye ve maiyetine herhangi bir zarar verilmemesi ve hakaret ettirilmemesi emredilmiştir⁶⁷.

Elçiler Osmanlı sınırlarına girdiğinde yapılması gereken gösterişi de mühimme defterlerinden takip etmekteyiz. Semendire beyine gönderilen hükümdeki “*Budin beylerbeyi tarafından Südde-i saadet’e gönderilen kralın elçisinin Belgrad’a geldiği zaman bekletilip her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi ve elçinin, Belgrad’a ulaşıldığı zaman orduyu ve asker sayısının çokluğunu görebileceği bir yerde tutulması.*”⁶⁸ ifadeleri, Osmanlı Devleti’nin gelen elçiye, sınırdan girişinden itibaren güç gösterisi yapmak niyetinde olduğunu göstermektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere elçilerin südde-i saadete gelişine kadar yol güzergâhında olan yerel idareciler tarafından korunmakla beraber ikramlarda bulunularak konaklama yerleri hazırlanmıştır⁶⁹. Osmanlı’nın ikamet elçiliklerine geçişinden önce İstanbul’a gelen elçilerin karşılanış şekillerinde de zenginlik ve güç gösterisi niyetinin hâkim olduğu görülmektedir. Zira elçilere İstanbul’da refakat etmek üzere genellikle sayıları bazen elliye bulan çavuşlar ile sayıları yüz ile bin arasında değişen yeniçeriler tayin edilmekteydi. Elçiler şehre girecekleri zaman da bu alaylar ile beraber girmişlerdir⁷⁰.

Osmanlı Devleti, dost devletlerden gelen yabancı elçileri ihtişamlı bir şekilde karşılıyordu. Fakat İstanbul’a girişlerde elçilerin, bando çalması ve bayrak açması kabul edilmediğinden birçok elçi tören yapmadan İstanbul’a girmek zorundaydı. Ancak Osmanlı Devleti’nin izin verdiği bazı elçiler bando çalarak ve kendi ülkelerinin bayrağını açarak İstanbul’a girebiliyordu. Osmanlı Devleti’nin bu ayrıcalığına mazhar olan elçilerin

⁶⁷ BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 73, s. 15.

⁶⁸ BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1560, s. 245.

⁶⁹ Mehmet İpşirli, “Elçi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 9.

⁷⁰ Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 72.

ise Bab-ı Âlî nezdinde kıymetli olduklarını ve devletleri ile olan münasebetlerin olumlu olduğunu göstermekteydi⁷¹.

Yabancı elçiler için karşılama törenleri Osmanlı'nın yönetim teşkilatının bulunduğu şehir olan İstanbul'da yapılmakta idi. Yabancı elçiler İstanbul'a ilk geldiklerinde Çemberlitaş'ın karşısındaki Atik Ali Paşa Camii ve Külliyesi'nin müştemilatında olan elçilerin ikametine mahsus Elçi Hanı'na⁷² getirilirdi. Elçilerin ilk etapta görüşebileceği devlet görevlisi Reis'ül-küttab idi. Reis'ül-küttab, elçilerin maruzatını dinledikten sonra Sadrazam'ın huzuruna çıkıp çıkmamalarına karar verirdi. Ancak elçilerin, sadrazam ve padişahın huzuruna çıkışları sadece resmî bir merasim olarak görüldüğünden müzakerelerin tamamı Reis'ül-küttab efendi tarafından yapılarak Divân'a arz olunurdu⁷³.

Elçilerin karşılanması, aynı zamanda psikolojik bir savaş olarak görülmekte olduğundan⁷⁴, kabul merasimi ve karşılama törenleri de Osmanlı'nın azametine uygun şekilde yapılmakta idi. Yapılan karşılımların ihtişamı o kadar çekici idi ki; -bu karşılama törenlerinde misafir edildiklerinden- bazı seyyahlar ve hacılar, en azından padişahın ihtişamlı sarayının içerisinde birkaç adım atabilmek için elçilik heyetlerinin gelmesini heyecanla beklemekteydiler. Padişahın huzuruna çıkmak üzere hazırlanan elçiler ve maiyetleri en gösterişli kıyafetlerini giyerek öncelikle divana alınır. Burada bağış için getirilen sikkeler var ise bunlar kontrol edilip tartılarak elçiye bunun makbuzu verilmekteydi. Elçiler divana alındıktan sonra devlet erkânı ile birlikte yemeğe alınır⁷⁵. Elçilik heyetine yapılacak yemek ikramı bile yukarıda bahsettiğimiz dönemin psikolojik savaşının bir unsuru olarak görülmekteydi.

Dönemindeki İstanbul'u anlatan Evliya Çelebi, yabancı bir kraldan elçi geleceği zaman kurulan ziyafet sofralarını anlatırken bu merasimin büyüklüğü ile ilgili yazmak

⁷¹ Buna örnek olarak 1664 yılında İstanbul'a gelen Avusturya Elçisi Leslie gösterilebilir. Geniş bilgi için bkz: Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 72.

⁷² Mehmet Ali Ünal, *a.g.e.*, s. 221.

⁷³ Reşad Ekrem Koçu, *Topkapu Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul (b.t.y.), s.48, 49.

⁷⁴ Karl Teply, Bekir Sıtkı Baykal, "Nemçe İmparatorları'nın İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VII/12-13, Ankara 1973, s. 254

⁷⁵ Karl Teply, Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s. 260-261.

istenildiğinde “ciltli bir divan”⁷⁶ ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Elçilerin ağırlandıracağı sofralara gelen devlet adamları mücevherlerle süslenmiş atlarla gelerek kendi ihtişamlarını da mücevherler ile ortaya çıkartmaya çalışmışlardır. Sofrada ise tabak-çanaklar ve yemek takımlarının tamamen altın ve mücevherlerden ibaret olduğunu anlatan Evliya Çelebi, gözlemlerine dayanarak padişahın oturacağı yerin de tamamen mücevherler ile süslendiğini anlatmaktadır⁷⁷. Osmanlı Devleti’ne gelen elçilere ikram edilen yemekler ile ilgili geniş kapsamlı bilgiler olmamakla birlikte kurulan sofraların ihtişamı, yabancı elçiler üzerinde psikolojik baskı kurma konusunda stratejik bir hamle olarak görülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında sefaret öncesi dönemde Osmanlı diplomasisini değerlendirecek olursak, yurtdışına giden Osmanlı elçilerinin ve Osmanlı’ya gelen yabancı elçilerin karşılanış şekillerinde mütakabiliyet esası gözetilmemiştir. Dönemindeki devletlere göre daha güçlü konumda olan Osmanlı Devleti, klasik dönemin sonuna kadar daimi elçiliklere geçmemiştir. Buna mukabil yabancı devletlere gönderdiği elçilere kıymet verilmesine ve üst düzey saygı gösterilmesine dikkat etmiştir. Ancak yabancı elçilerin İstanbul’a giriş şekillerine ciddi anlamda kısıtlamalar getirerek “Devlet-i Aliye” imajını yabancı devletler nezdinde güçlü tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti, ad hoc diplomaside çoğunlukla, diplomatik üstünlüğü elinde tutmuş ve bu üstünlüğü yabancılara karşı ciddi anlamda psikolojik harp aracı olarak kullanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin dünya düzeninde söz sahibi olduğu dönemlerde ad hoc diplomasi uygulaması ve bu uygulamadan uzun süre vazgeçmemesi, diğer devletlerdeki gelişmelerin takip edilememesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti’nin gücünü kaybetmesinin önemli sebeplerinden biri de bu gelişmelerin takip edilememesi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti gerek bu gelişmelerin takip edilmesi gerekse devletlerarası ilişkilerde yalnız kalmamak adına, gecikmiş de olsa, sürekli diplomasiye geçişi benimsemek zorunda kalmıştır.

⁷⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.1, 1. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 161.

⁷⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 161.

OSMANLI DEVLETİ'NDE SEFARET GELENEĞİ

18. yüzyıl sonlarına kadar diplomasi kurumuna çok önem vermeyen Osmanlı, komşu devletlerin güçlenmesi ile beraber sürekli diplomasiye ciddi anlamda ihtiyaç duymaya başladı. Zira artık “*Klasik Çağ*”daki (1400-1600 yılları arası) Osmanlı'nın yerinde Avrupa karşısında yenilgi almış ve yabancı devletler tarafından yenilebilirliği görülmüş olan Osmanlı Devleti vardı. Dolayısıyla yabancı güçler karşısında yalnızlık politikası, Osmanlı'ya zarar vereceğinden Osmanlı Devleti, diğer devletler ile öncelikle müzakere yolunu seçmeye karar kılmıştır.

Osmanlı Devleti, coğrafi yakınlıktan dolayı öncelikli olarak Avrupa'da diplomatik temsilcilikler açarak ilk defa diğer devletlerin gücünü ve gelişmişliğini resmi olarak kabul etmiş bulunuyordu. Nitekim bu süreçte yabancı hükümdarlara yazılan mektuplarda, “*miknetlü ulu dostumuz*” gibi tabirler yazılmış, yabancı devletlerden gelen elçilere gösterilen tavır, daha dostane olmuştur⁷⁸. Bu gelişmeler, Osmanlı'nın daha önceki dönemleri ile karşılaştırıldığında artık Osmanlı'nın diğer devletler ile eşit statüde diplomatik ilişkiler kuracağını göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ndeki sefaret geleneğini iki kısımda incelemek gerekir. İlk olarak Osmanlı Devleti'nde açılan daimi elçilikler, ikinci olarak ise Osmanlı Devleti'nin açtığı daimi elçilikler değerlendirilecektir.

Avrupalı devletler tarafından yoğun diplomasi atakları ile karşılaşan, yani dış devletler tarafından daimi elçilikler açılan Osmanlı'ya bakmalıyız. Osmanlı Devleti'nin II. Mehmet döneminde İstanbul'u fethetmesi, Avrupa'da ciddi anlamda tedirginliğe sebep olmuştur. Çok kez kuşatılmasına rağmen fethedilemeyen İstanbul'u fethedecek güce sahip olan bir devleti izlemek isteyen Avrupalı devletler, genellikle dostane ilişkiler ile İstanbul'da ikamet elçiliği kurmak istemişlerdir. Nitekim İstanbul'un fethinden bir yıl sonra Venedik, 1475 yılında Lehistan, 1497'de Rusya ve 1525'te de Fransa'nın⁷⁹ İstanbul'da daimi elçilik açmış olması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

⁷⁸ Ali İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 17.

⁷⁹ Ömer Faruk Düzbakar, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V.2/6, 2009, s. 183.

Avrupa’da daimi elçiliklerin ilk açıldığı tarihlere bakıldığında, Osmanlı Devleti’nin, dönemin politika belirleyici bir gücü olduğunu görmek mümkündür. Devletin en zirve noktalarında olduğu tarih aralıklarında Avrupalı devletler Osmanlı Devleti’nde daimi elçiler bulundurarak buradan, gerekli tüm alanlarda istihbarat sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyıla kadar başka bir devlete ikamet elçisi göndermemesi, kendine yeterliği ve dış politikadaki yaptırım gücünün yüksek olmasından kaynaklıdır. Diplomatik ilişki ağının henüz yeterli olgunluğa erişmediği bu çağda Osmanlı’nın Avrupalı devletleri takip etmeye değer bulmaması doğal karşılanabilir. Ancak ilerleyen dönemde Avrupa’daki değişim ve gelişimi takip edemeyen Osmanlı Devleti diğer devletleri kendine eşit görmek zorunda kalmıştır. Zira başka devletlerde ikamet elçiliği açmak bu anlama geliyordu.

İkinci olarak ise ikamet elçiliğine sıcak bakan ve Avrupalı devletler nezdinde sürekli elçiler bulundurma kararı alan Osmanlı Devleti’ni incelemek gerekir. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti diğer devletlere karşı yaptırım gücü olarak savaşı tercih ederken, bu dönemden sonra dünya siyasetinde olduğu gibi müzakere yöntemini tercih ederek diplomatik ilişkilere yönelmiştir⁸⁰.

Osmanlı Devleti’nin sürekli diplomasiye geçiş denemeleri ilk olarak III. Selim döneminde olmuştur. Enver Ziya Karal, bu gelişmenin III. Selim’in batı hayranlığından kaynaklı olduğunu belirtmiştir⁸¹. 7 Ağustos 1793 tarihinde İngiltere’ye elçi olarak tayin edilen Yusuf Agah Efendi’nin⁸², Osmanlı-İngiltere arasındaki ilişkilerde başarılı bir temsil görevi üstlenmesi⁸³, ikamet elçilikleri konusunda Osmanlı’ya pozitif bir tecrübe olmuştur. Nitekim şehzadelikten itibaren Avrupa’daki gelişmeleri sürekli olarak takip eden padişah, düzenli olarak Avrupa’dan haber almak adına Paris, Viyana ve Berlin, gibi Avrupa’nın önemli merkezlerinde üç yıl süre ile sınırlı ikamet elçilikleri açmıştır. Daimi

⁸⁰ Oral Sander, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yayınevi, Ankara 2006, s.14.

⁸¹ Enver Ziya Karal, *Halet Efendinin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)*, Kenan Basımevi, İstanbul 1941, s.5.

⁸² BOA, HAT. 221/12332 (7 Ağustos 1793)

⁸³ Mehmet Ali Yalçinkaya, “Kuruluştan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul 2003, s.431.

elçiliklerin tesisinden sonra ortaya çıkan Osmanlı elçilik hiyerarşisini tablo halinde açıklamak gerekir.

Tablo 1: Osmanlı Devleti'nde Elçilik Hiyerarşisi⁸⁴		
Rütbe-i Ülâ		
Rütbe-i Ülâ (Birinci Rütbe)	Sınıf-1 Evvel (Birinci Sınıf)	İstanbul Kadılığı, Ferîklik ve Rumeli Kazaskerliği rütbelerinde verilen payedir. Büyükelçinin gönderildiği ülkeye verilen değere göre veya üstün başarı göstererek ve terfi alan sınıf-1 sâni erbabına verilen rütbedir.
Rütbe-i Ülâ (Birinci Rütbe)	Sınıf-1 Sâni (İkinci Sınıf)	Mekke ve Medine Kadılığı, Mirlivalık ve Mirmîrânlık rütbelerinde verilen payedir. İlk defa büyükelçi olup, bir başka ülkeye gönderilen ümerâya bu paye verilmekteydi.
Rütbe-i Sâniye		
Rütbe-i Sâniye (İkinci Rütbe)	Sınıf-1 Mütemeyyizi (Birinci Sınıf)	Bilâd-1 Hamse (Edirne, Bursa, Kahire, Şam ve Filibe) Kadılığı ve Miralaylık rütbelerinde verilen payedir. Ortaelçi olarak görevlendirilen devlet adamlarına bu paye verilmekteydi. Devlet adına diplomasi yapmaya yetkilidir. İhtiyaç olduğunda murahhaslık (tam yetki) verilerek görevlendirilebilir.

⁸⁴ Bu tablo, çalışmamızdaki arşiv belgelerinden elde edilen veriler ile oluşturulmuştur. İçeriğindeki terimler ile ilgili yararlanılan kaynaklar için bkz: *Salname-i Nezaret-i Hariciye, 1302/1885*, s. 197-200; *Salname-i Nezaret-i Hariciye, 1318/1900*, s. 40; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 280; Fahri Unan, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 467-468. Osmanlı Devleti'nde rütbelerin ihdası ve bürokraside kullanılması hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Erenler Matbaası, İstanbul 1993; Carter. V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babîali 1789-1922*, (Çev. Ercan Ertürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2014; Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev. Gül Çağlalı Güven) Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

Rütbe-i Sâniye (İkinci Rütbe)	Sınıf-1 Sâni (İkinci Sınıf)	Mahreç Kadılığı (Kadılık görevine yeni başlanan vilayetler.) görevine tayin edilenlere bu paye verilmekteydi. Hariciye Nezareti'nde ise bir başka devlete maslahatgüzar olarak tayin edilen kişiler bu paye ile iki devlet arasında elzem olan konuları görüşmek üzere yetkilendiriliyordu.
Rütbe-i Salise (Büyük medreselerde görev alıp kadılığa aday olan müderrisler ve Binbaşılara verilen payedir. Hariciye'de ise şebender ve başkâtiplere bu unvan verilmiştir.)		
Şebender Konsolos	Her iki isim de aynı göreve karşılık gelmektedir. Devletin tüccar ve tebaasının özellikle ticari haklarını görevli olduğu ülkede korumakla görevlidir.	
Başkâtip	Büyükelçilik veya maslahatgüzarlık maiyetinde başkâtip olarak çalışanlar da rütbe-i salise erbabındandır.	
Rütbe-i Râbia (Kolağlık rütbesine terfi edenlere verilen payedir.) Rütbe-i Hâmise (Yüzbaşılık ve divan kâtipliği yapan kişilere verilen pâyedir.)		
Kâtip	Büyükelçilik, maslahatgüzarlık ve şebenderlik maiyetinde çalışan kâtiplere, kıdemine göre hamise ve rabia rütbesi tevcih edilmiştir.	

Avrupa'da açılan ikamet elçilikleri, bir nevi yeniliğe açılan bir kapı olarak görülmekteydi. Örneğin, Sultan III. Selim, 1797'de Moralı Seyyid Ali Efendi'yi Paris Büyükelçisi olarak görevlendirdikten⁸⁵ sonra Fransa ile geliştirilen diplomatik ilişkilerin hemen akabinde Osmanlı ordusunu modernize etmek istemiştir. Bunun için de Fransa'nın tecrübelerinden faydalanmakta sakınca görmeyen III. Selim, Osmanlı ordusunu

⁸⁵ Osman Nihat Bişgin, *Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti (1797-1802)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s.1.

Fransızların yardımı ile yenileme kararı almıştır. Esasen III. Selim, şehzadeliği döneminde Rusya'yı Osmanlı Devleti üzerinde bir tehdit olarak değerlendirdiğinden Fransa Kralı XVI. Louis ile şifreli yazışmalar yapmış⁸⁶ ve bu ilişkiyi padişahlığı döneminde üst seviyeye taşıyarak Fransa'da ikamet elçisi bulundurmaya karar vermiştir. III. Selim'in şehzadeliği dönemindeki Avrupa hayranlığı Osmanlı Devleti'ne dış politikada önemli bir çağ atlatmıştır. Zira III. Selim, Nizam-ı Cedid ile yaptığı yenilikleri sadece askeriye ile sınırlamamıştır. Hem toplumsal hem de politik alanda Nizam-ı Cedid'in etkileri görülmüştü. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin de ikamet elçilikleri açması ve sefaret geleneğini başlatması bu dönemin eseri olmuştur.

⁸⁶ Geniş bilgi için bkz: Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 5-6.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

1.1. Osmanlı Öncesi Dönem

Türkler ve İranlılar arasındaki geçici diplomatik ilişkiler başlamadan önce iki toplum arasındaki etkileşimi kısaca değerlendirmek gerekir. Türklerin İran ile ilişkilerinin Hunlar dönemine kadar dayandığı bilinmektedir. Turan olarak adlandırılan Türk yurdu ile İran komşu coğrafyalardır. Asya’da ilk kurulan Büyük Hun İmparatorluğu’nun tarihi ile yaşıt olan bu komşuluk ilişkisi, ırklar arasındaki geçiş, soy bağlarının ortaklaşması gibi sonuçları da doğurmuştur. Yani Osmanlı Devleti dönemine gelmeden önce İran toprakları, Türkler ile tanışmıştır. Büyük Hun İmparatorluğu’nun parçalanmasından doğan Kuzey ve Güney Hun Devletleri de yıkılınca Türkler yurt arayışı için Anadolu’ya keşif hareketi düzenlemişlerdir. Ancak Türklerin bir kısmının, Sasani İmparatorluğu’nun hükmettiği İran coğrafyasına yerleştikleri düşünülmektedir. Sasani Devleti, Hunların bu göçlerinden oldukça kaygı duymuş fakat Türklerin yerleşmelerine mani olamamıştır⁸⁷. Yapılan bu göçler, zamanla Rey, Tebriz ve Urmiye bölgelerini Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerleri haline dönüştürmüştür. Öyle ki Türkmenlerin, Anadolu’ya yapacakları akınlarda Tebriz ve Urmiye’yi birer üs olarak kullandıkları görülmektedir⁸⁸.

İslam dininin doğuşundan sonra Hz. Ebubekir döneminde İran üzerine yapılan fetih hareketi ile İran toprakları İslamiyet ile tanışmıştır. Ancak 651 yılında Sasani İmparatorluğu yıkılmıştır. Devlet yönetiminde olan asker ve komutanlar ise Müslüman Arapların hizmetine girerek görevlerine devam etmişlerdir. Müslümanlığı kabul eden İranlılardan vergi alınmayacağı gerçeği, İslam dininin İran’da hızla yayılmasını sağlamıştır. İslamiyet’i kabul etmeyen kesim de kendi inançlarında ısrar eden Zerdüşterler olarak bilinmektedir. Zerdüşterler böylece İran topraklarının geleneksel inancının yaşamasını sağlamışlardır⁸⁹.

⁸⁷ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 1, 81.

⁸⁸ Ali Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2011, s.13.

⁸⁹ Osman G. Özgüdenli, *Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 11-15.

İran coğrafyasında İslam dininin yayılışı ile Türklerin de köklü bir şekilde yerleşmesi yakın döneme yani VIII. yüzyılın başlarına rastlamıştır. Büyük Selçuklu⁹⁰ Hükümdarı Tuğrul Bey zamanında ise İran toprakları tamamen Türklerin hâkimiyeti altına alınmıştır. 1064 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı olan Sultan Alparslan'ın 1071 yılında Bizans'a karşı kazandığı Malazgirt Savaşı, Türklerin Anadolu'dan yurt edinme kapısını açmıştır⁹¹. Büyük Selçuklu Devleti'nin⁹² yıkılışına kadar geçen süreci burada anlatmak konu kapsamı dışına çıkacağından bu devletin yıkılışından sonra İran ve Anadolu coğrafyasındaki değişimi incelemek doğru olacaktır.

Selçuklulardan sonra İran topraklarında hâkimiyet küçük hanedanların yönetimine geçmiştir. İlhanlılar dönemine kadar İran coğrafyasında Gûrlular, Hârzemşâhlar⁹³ ve Moğollar⁹⁴ hüküm sürmüşlerdir. Ayrıca bugünkü Azerbaycan, İran, Irak ve Anadolu topraklarının bir kısmında yaklaşık bir asır Moğol olan İlhanlılar hüküm sürmüştür⁹⁵. Ancak İlhanlılar, Moğolcanın yanında devletin ana dilleri arasında Farsça ve Türkçe'yi de kabul etmişlerdir.⁹⁶ İran coğrafyasında hâkimiyetini güçlendiren İlhanlılar Gazan Mahmud Han döneminde İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlardır⁹⁷.

Gazan Han döneminde yaşanan bütün olumsuz gelişmelere rağmen bölgenin en güçlü devleti İlhanlı Devleti olmuştur. Memlukulara karşı 1299'da başlayan ve üç kez yapılan seferlerde İlhanlılar büyük bir üstünlük sağlamıştır. Gazan Han bu seferlere çıkarken ulemadan fetva almayı ihmal etmemiş zira seferlerini dini gerekçelerle desteklemek istemiştir. Diğer taraftan İlhanlıların İslam'ı kabul etmeleri, hâkimiyeti altında bulunan Moğolların Türkleşmesini sağlamıştır. Gazan Han'dan sonra İlhanlı

⁹⁰ Büyük Selçuklu Devleti hakkında detaylı bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.

⁹¹ Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 42-43.

⁹² Geniş bilgi için bkz: Osman Turan, *A.g.e.*; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. 1-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

⁹³ Harzemşahlar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 2000.

⁹⁴ İran'daki Moğol Hâkimiyeti ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara, 1957.

⁹⁵ Osman G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s.28-29.

⁹⁶ Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar" *İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 105

⁹⁷ Yılmaz Karadeniz, *a.g.e.*, s.47.

tahtına Olcaytu Han çıkmıştır. Olcaytu Han tahta çıktığı dönemde İlanlı Devleti için tehdit oluşturabilecek bir güç kalmış değildir⁹⁸.

İran coğrafyasında Şiiliğin⁹⁹ yayılması Olcaytu Han zamanında olmuştur. Han'ın Arran taraflarında bulunduğu sırada yıldırım düşmesi sonucu birkaç muhafızının ölmesi onu oldukça etkilemiş ve İslami ibadetlerden uzaklaştırmıştır. Bu olay sonrasında nedimelerinden olan Emir Torumtaz'ın da gayretleriyle Olcaytu Han, mezhep olarak Şiiliği kabul etmiştir. Han'ın bu mezhep değişimi İran coğrafyasında Şiiliğin hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur¹⁰⁰. Ancak oğlu Ebu Said, Şiiliği terk ederek Sünniliği mezhep olarak kabul etmiştir. 1335 yılında Ebu Said'in ölümü ile taht kavgalarına sahne olan İlhanlı Devleti dağılmıştır. İlhanlıların hüküm sürdüğü topraklarda “*Celayirliler, Karakoyunlular, Muzafferiler, Horasan Serbedarileri ve Eratnaoğullar gibi aşağıda isimlerini zikredeceğimiz birçok hanedan*”¹⁰¹ ortaya çıkmıştır. İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra İran coğrafyasında ortaya çıkan hanedan devletleri arasında zaman zaman güçlü olanları çıksa da güçlü ve uzun ömürlü bir devlet teşkili görünmemektedir¹⁰².

Parçalanmış olan İlhanlı Devleti'nin mirasını paylaşan hanedanlar ise Maverâünnehr'de güçlenmekte olan Timur için kolay hedefler olmuştur. Horasan'da Serbedarlar, merkezi Curcan olan Astarâbâd, Damgan, Bistam ve Simnan bölgesi Toga Timurluları, Şiraz merkezinde olan Fars ve Kirman bölgelerinde Muzafferiler, merkezi Bağdat olmak üzere Irak-ı Arap, Irak-ı Acem ve Azerbaycan bölgeleri de Celâyirli'lerin hükmü altındadır¹⁰³. Timur'un Kuzey İran ve Azerbaycan'ı ele geçirmesi bu bölgede bulunan hanedanlar arasında çatışmaların başlamasına sebep olmuştur. Kuzey İran ve

⁹⁸ İlhan Erdem, “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 31, 2001, s. 35-48.

⁹⁹ Şii tarikati, 1252-1335 yılları arasında yaşayan Şeyh Safiyyüddin tarafından kurulmuştur. Safevi Devleti'nin ismi de Safiyyüddin isminden esinlenerek verilmiştir. Şii Mezhebi hakkında detaylı bilgi için bkz: Taha Akyol, *Haricilik ve Şia, İslam'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1988; Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasî Münasebetleri*, İstanbul 1993.

¹⁰⁰ İlhan Erdem, *a.g.m.*, s. 35-48.

¹⁰¹ Abdülkadir Yuvalı, *a.g.m.*, s. 104.

¹⁰² Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁰³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 10.

Azerbaycan'da ortaya çıkan bu karışıklıklar ile Timur yönünü tamamen batıya çevirmiştir¹⁰⁴.

Osmanlı Devleti ile İran coğrafyasında yaşayan devletler arasında ilk karşılaşma burada olmuştur. Anadolu'da sınırlarını genişletmemiş olan Osmanlı Devleti, Timur'un bu saldırılarından yara alarak 1402'de Fetret Devri'ne girmiştir. Ancak Timurluların güç kaybetmesi ve bölgeye Akkoyunluların hâkim olmasından sonra Osmanlı Devleti bu defa da Akkoyunlular ile 1473 yılında Otlukbeli Savaşı'na tutuşmuştur. Akkoyunluların bu savaşta mağlup olması Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya hâkimiyetinin kapılarını açmıştır¹⁰⁵. Bu savaş aynı zamanda Akkoyunluların dağılarak yıkılmasına ve yerine Safevilerin geçişine sebep olmuştur. Yani XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti İran coğrafyasında komşu devlet olarak Safeviler ile dış ilişkileri yürütmüştür.

1.2. Osmanlı-Safevi Siyasi İlişkileri

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, kız kardeşi ile Şii Şeyhi olan Cüneyd'i evlendirerek Şeyhin müritleri üzerindeki gücünden istifade etmek istemiştir. Şii Mezhebi bu dönemde güçlenerek devlet için tehlike oluşturacak boyuta ulaşmıştır. Müritlerinin artmasına güvenen Cüneyd bağımsız bir devlet kurma hevesine kapılmıştır. Nitekim Gürcistan üzerine de bir sefer yaparak burada aldığı galibiyet sonucunda ganimet kazanarak maddi olarak daha da güçlenmiştir. Ancak dönüş sırasında 1460 yılında Şirvan Han'ı tarafından öldürülmüştür. Anne tarafı Akkoyunluların soyundan gelen ve Cüneyd'in oğlu olan Haydar, Şiilerin başına geçmiş ve taraftarlarının tekrar toparlanmasını sağlamıştır. 1488 yılında babasının intikamını almak üzere Şirvan Hanlığı üzerine sefere çıkan Cüneyd bu seferde öldürülmüştür. Bu sırada Akkoyunlu hükümdarı olan Sultan Yakub, Cüneyd'in oğulları olan Ali ve İsmail'i anneleri ile birlikte hapsetmiştir. Ancak Sultan Yakub'un ölümünden sonra çıkan taht kavgaları sırasında serbest bırakılan Ali, Şiilerin Şeyhi, İsmail de ona halef olarak seçilmiştir¹⁰⁶.

¹⁰⁴ İsmail Aka, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁰⁵ Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri 1774-1848*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009, s. 7; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁰⁶ Yılmaz Karadeniz, *a.g.e.*, 46-51.

Rüstem Bey'in Akkoyunlu hükümdarı olduğu döneme kadar taraftarlarını toplayan Şii Şeyhi Ali, devlet için tehlike oluşturmaya başlayınca öldürülmüştür. İsmail ise bir grup taraftarı ile kaçarak saklanmış ve 1497 yılında Rüstem Bey'in ölümüne kadar müritleri tarafından saklanarak kendini koruyabilmiştir. Zeki biri olan İsmail kısa zamanda müritlerini etrafına toplayarak Erdebil üzerine yürümüş ve Şirvan Hanı ile tutuştuğu savaştan galip çıkmıştır. İsmail'in daha sonra Bakü üzerine yürümesi Akkoyunluların dikkatini üzerine çekmiştir. Nahçıvan civarına gelen İsmail üzerine sefer düzenleyen Akkoyunluların mağlup olması İsmail'in, Akkoyunlu Devleti'nin yarısına hâkim olmasına sebep olmuştur. Bu hâkimiyet neticesinde Tebriz'e gelen İsmail, müritleri tarafından da "Şah" olarak anıldığından devlet başkanı sıfatını Şah olarak belirlemiştir¹⁰⁷.

İran bölgesinde ortaya çıkan Safevi Devleti'nin kuruluşu 1504'de Akkoyunluların son kalıntılarının Şah İsmail tarafından ortadan kaldırılmasından sonra olmuştur. Devletin dini temellerini Şii mezhebine dayandıran Şah İsmail, devletin kuruluş aşamasında Türkmenlerden önemli destek görmüştür¹⁰⁸. Şah İsmail, Kazarun şehrini aldıktan sonra Sünni din adamlarını katlederek devletin mezhepsel bir temele oturacağını kesin olarak göstermiştir. Ayrıca kendisi İsfahan'da iken Osmanlı Devleti tarafından kendisine gönderilen elçilerin huzurunda Sünni bir şeyh ve suçsuz olan bir grup Sünni halkı katletmesi¹⁰⁹ ile Sünni Osmanlı Devleti ile ciddi bir çekişme içerisine gireceğinin işaretini vermiştir¹¹⁰.

Osmanlı Devleti'ni Şah İsmail'e karşı tedirgin eden hususlardan biri de Şah'ın Anadolu'da yapmış olduğu Şii propagandasıdır. Osmanlı Devleti bu durumdan duyduğu rahatsızlığı Şah İsmail'e bildirmiş ve Anadolu'da yapmış olduğu Şiilik propagandasından vazgeçmesini istemiştir. Ancak etki alanını genişletmek isteyen Şah İsmail bu uyarıları dikkate almadığı gibi Horasan'ı da topraklarına katarak Sünnilere yönelik düşmanca davranışlarını devam ettirmiştir. Türkistan bölgesine de yapmış olduğu seferlerle Semerkant, Buhara ve Hive'yi işgal eden Şah, buradaki Sünnilere yönelik acımasız

¹⁰⁷ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹⁰⁸ Yılmaz Karadeniz, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁰⁹ Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara, 1976, s. 24.

¹¹⁰ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 24.

davranışlarda bulunmuştur. Türkistan’da almış olduğu başarıların vermiş olduğu özgüvenle Şah İsmail, Anadolu’daki müritlerinin de desteği ile Şiilik propagandasını hızlandırmıştır. Şah İsmail’in bu propagandası o kadar etkili olmuştur ki II. Beyazıd’ın Karaman valisi Şahin Şah bile bir Kızılbaş olmuştur¹¹¹.

Anadolu’da bu gelişmeler yaşanırken Şehzade Selim Trabzon Sancağını yönetmektedir. Şah İsmail’in dini ve siyasi olarak Osmanlı Devleti için büyük bir mesele olacağını öngören Selim daha şehzadeligi döneminde İran ve Gürcistan taraflarına birçok akınlar yaparak bunu engellemeye çalışmıştır. Bu akınların da etkisi ile halk arasında, Şii propagandalara sadece Selim’in engel olacağı inancını doğurmuştur¹¹².

Şii propagandasının Anadolu’da yayılmasının sebeplerinden biri olarak da II. Bayezid’in bu harekete karşı sert tutum sergilememesi gösterilmektedir. Nihayetinde Anadolu’da Şahkulu İsyanının çıkması Osmanlı Devleti’ni, Şah İsmail’e karşı tedbirler almaya zorlamıştır. II. Bayezid’in tahtı bırakması ile 1512 yılında başa geçen Sultan Selim¹¹³ Şii propagandasının engellenmesinden de öte Safeviler üzerine sefer yapmayı hedeflemektedir. Zaten Şehzadeligi döneminde gördüğü Şah İsmail tehlikesine bir de yeğeni Murad’ın kaçarak Şah’a sığınması ve bu durum için giden elçinin öldürülmesi¹¹⁴ gerekçeleri eklenince Sultan Selim’i savaş için yeterli derecede ikna etmiştir.

Sultan Selim, saltanatının ikinci yılı olan 1514’te Şah İsmail ile girdiği Çaldıran Savaşı’nda Şah’ı ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Sultan Selim’in esas amacı Safevi Devleti’ni tamamen ortadan kaldırmaktı. Bunun asıl sebebi ise Safevi Devleti’ni hem dini hem de siyasi olarak ciddi bir tehdit olarak görmesiydi. Ancak bu hedefini hayata geçirmeye ömrü yetmemiş, 1520’de vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu Süleyman ise 1533 yılına kadar Safeviler üzerine sefer düzenlememiştir. Şah İsmail, 1524 yılına yani ölünceye kadar Safevi Devleti’nin gücünü kısmen toparlamıştır. Ölümünden sonra ise henüz 10 yaşında olan oğlu I. Tahmasb tahta çıkmıştır. Osmanlı-İran sınır tartışmalarının

¹¹¹ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 34; Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 23-24.

¹¹² İbrahim Aykun, “Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı İran Hudut Antlaşması”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s. 3.

¹¹³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 37.

¹¹⁴ Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, MEB Basımevi, Ankara, 1969, s. 32.

yoğun olarak yaşandığı bu dönem İran'ın yeniden Osmanlı'ya karşı düşmanca politikalarını faaliyete geçirmiş olduğunu göstermekteydi. Nihayetinde Kanuni Süleyman Tebriz üzerine sefer emri vermiştir. 1534 yılında Şah Tahmasb Özbekler üzerine sefer düzenlerken Osmanlı Veziriazamı İbrahim Paşa Tebriz'e girerek şehri fethetmiştir. Fetihten sonra Osmanlı ordusunun Tebriz'den ayrılması ile Tahmasb hızlıca Rey tarafına dönerek Tebriz'e girmiş ve Van'a kadar olan toprakları Osmanlı'nın elinden tekrar almıştır¹¹⁵.

Sultan Süleyman tarafından düzenlenen İrakeyn Seferi, hem Acem hem de Arap Irak'ı üzerine yapıldığından İrakeyn Seferi olarak bilinmektedir. 1533-1535 tarihleri arasında olan bu sefer Kanuni Sultan Süleyman'ın İran üzerine yaptığı ilk sefer olmakla beraber, doğu sınırlarını genişletme ve koruma adına yaptığı en uzun süreli sefer olarak değerlendirilebilir¹¹⁶. İrakeyn Seferinde Bağdat, ve civarı Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Aynı zamanda Erzurum, Kemah ve Bayburt'u içine alan bölgede Beylerbeyliği kurularak en azından İran ile olan sınırların kontrol altında tutulması hedeflenmiştir¹¹⁷. Bu dönemde batıda olan gelişmeleri de takip eden Sultan Süleyman, Avusturya ile müzakereler yapmak üzere 1535 yılında Dersaadet'e dönmek zorunda olduğundan İrakeyn Seferi'nde de Safevi Devleti ortadan kaldırılamamıştır. Avusturya ile Osmanlı arasında barış müzakereleri sürerken bu durumdan istifade eden İran Şahı, Erzurum'a kadar olan bölgelere yağma yaptırarak Osmanlı'nın yönünü yeniden İran üzerine çevirmesine sebep olmuştur.

Sultan Süleyman'ın 3 Ağustos 1549 tarihi ile Diyarbakır Beylerbeyi Ayas Paşa'ya gönderdiği hükümde, Tahmasb'ın tam olarak nerede olduğu, etrafında ne kadar askerinin olduğu ve niyetinin ne olduğu sorulmuştur¹¹⁸. 1550 yılında ise Kanuni, ordusu ile beraber kararlı bir şekilde İran üzerine sefer yapmayı planlamıştır. Zira Diyarbakır Beylerbeyi'nden gelen istihbarata göre İran Şah'ı Ahlat'a kadar gelmiş ve halen orada bulunmaktadır¹¹⁹. Osmanlı belgelerinde sefere, Padişah, Veziriazam Rüstem Paşa,

¹¹⁵ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 28-30. Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 43; Tufan Gündüz, "Tahmasb" *İslam Ansiklopedisi*, C.39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara s. 414.

¹¹⁶ Feridun Emecen, "İrakeyn Seferi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 19, s. 116. İrakeyn Seferi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Feridun Emecen, *a.g.m.*, s. 116-117.

¹¹⁷ Feridun Emecen, *a.g.m.*, s. 117.

¹¹⁸ BOA, *İE. AS. 1/25* (3 Ağustos 1549).

¹¹⁹ BOA, *AE. SSÜL. I. 6/335* (16 Aralık 1552).

Erzurum Beylerbeyi İskender ve Anadolu, Sivas, Karaman, Maraş ve Haleb Beylerbeyilerinin Harput'a gelerek oradan hareket edecekleri belirtilmiştir¹²⁰. Nitekim Kanuni, 1555 yılına gelinceye kadar Nahçıvan ve Azerbaycan'a kadar ilerlemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kararlı tutumu İran Şahı'nı barışa zorlamış ve nihayetinde İran ile Osmanlı arasında yapılan Amasya Antlaşması¹²¹ ile barış yapılmıştır¹²². Osmanlı Devleti, barış şartlarına riayet etmek istemişse de Tahmasb'ın 14 Mayıs 1576 tarihindeki ölümüne¹²³ kadar bu sulha riayet etmediği ve şii propagandası ile yağma hareketlerine devam ettiği görülmüştür¹²⁴.

Tahmasb'ın ölümünün ardından başa geçen Haydar Mirza bir gün içinde öldürülünce Tahmasb'ın diğer oğlu II. İsmail İran Şahı olmuştur¹²⁵. II. İsmail, 1577 yılının Kasım ayındaki ölümüne kadar İran'da iç istikrarı sağlayamadığı gibi Osmanlı ile olan barış anlaşmasının yenilenmesi için de Osmanlı'ya başvurmamıştır. Zaten Şah II. İsmail'in ölümünden sonra İran halkının bir kısmının İsmail'in kardeşi olan Perihan'ı, bir kısmının Hamza Mirza'yı desteklediğinden ve bir kısmının da başıboş kaldığından Osmanlı Devleti, İran'ın sosyal yapısının tamamen parçalandığını öğrenmiştir¹²⁶. Bundan dolayı da Padişah, Van Beylerbeyine hüküm göndererek Şah Tahmasb ile yapılan barış antlaşması, onun vefatından sonra oğlu Şah İsmail tarafından yenilenmediğinden ve Şah İsmail de vefat etmiş olduğundan İran'ın muktedir olduğu yerlere kadar akınlar yapılarak alınabilecek yerlerin fethedilmesi talimatını vermiştir. Ve bu hükmün birer sureti de, Bağdad, Şehrizol ve Erzurum Beylerbeyilerine gönderilmiştir¹²⁷. Ayrıca bu hüküm Erzurum Beylerbeyi'ne de yazılarak Bağdat ve Şehrizol Beylerbeyileri ile aynı günde üç taraftan İran'a akın yaparak savunma hatlarının kırılması talimatı verilmiştir¹²⁸.

Şah II. İsmail'in barış tanımaz tavrı onun ölümünden sonra İran coğrafyası için sorun oluşturmuştur. Zira bu sırada Osmanlı padişahı III. Murad, Acem Vilayeti

¹²⁰ BOA, AE.SSÜL.I. 2/131 (16 Aralık 1552).

¹²¹ Antlaşma için bkz. İlhan Şahin- Feridun Emecen, "Amasya Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 3, İstanbul, 1991, s. 4-5.

¹²² Halil İnalçık, *a.g.e.*, s. 43.

¹²³ Tufan Gündüz, "Tahmasb"... s. 415.

¹²⁴ BOA, A. {DVNSMHH.d.. 32/82, (31 Aralık 1577).

¹²⁵ Yılmaz Karadeniz, *a.g.e.*, s. 47.

¹²⁶ BOA, A. {DVNSMHH.d.. 32/128 (31 Aralık 1577).

¹²⁷ BOA, A. {DVNSMHH.d.. 32/80 (31 Aralık 1577).

¹²⁸ BOA, A. {DVNSMHH.d.. 32/661 (31 Aralık 1577).

beylerinden Solak Hüseyin Bey'e 31 Aralık 1577 tarihinde bir hüküm göndermiştir. Bu hükümde vefat eden İran Şahı II. İsmail, "muahedeye riayet etmez bir kimse" olarak tanımlanmıştır. Hüseyin Bey'e ise bahar başlangıcında İran üzerine sefer yapılacağından sadakat ve bağlılık göstergesi olarak Şehrizol Beylerbeyine giderek hizmet etmesi talimatı verilmiştir¹²⁹. Yapılan sözleşmeye İran adına riayet etmeyen Şah II. İsmail'in ölümünden sonra devletin içinde bulunduğu karışıklığı değerlendirmek isteyen Sultan III. Murad 1577 yılının son aylarında İran üzerine sefere karar vermiştir. Bu karara göre Hakkari Hâkimi Zeynel Bey'e, Van tarafına hareket edecek şekilde hazır olması ve emir geldiği anda hareket etmesi¹³⁰, Hoşap Hâkimi Mahmudi Hasan Bey'e bütün askerleri ile hazır olması ve Van'dan haber geldiği anda hemen Van'a hareket etmesi¹³¹, Diyarbakır Beylerbeyine, baharda İran'a ordu sevk edileceğinden Van Beylerbeyinden mektup gelince hemen hareket edilerek hizmette olunması¹³² talimatı verilmiştir. Osmanlı Devleti bu seferi planlarken İran'ın savaşıacağı cepheleri de artırmayı hedeflemiştir. Nitekim III. Murad, Tatar Hanı Muhammed Giray Han'a gönderdiği bir Name-i Hümayun ile Tatarların da Şirvan üzerinden İran'a girmesini istemiştir¹³³. Yapılan bu akınlarla askeri olarak İran'ı zayıflatmak isteyen Bu sefer neticesinde Tiflis, Şirvan, Gürcistan ve Dağıstan kısa süreliğine Osmanlı hâkimiyetine girmiştir¹³⁴.

Osmanlı-İran ilişkilerinin başlaması yukarıda da anlattığımız üzere coğrafi yakınlığa dayanmaktadır. Başlangıcından daimi elçiliğin açılışına kadar olan süreçte Osmanlı-İran ilişkileri hakkında birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda Osmanlı Devleti ile İran coğrafyasında kurulan devletlerin arasındaki ilişkiler detayları ile anlatılmıştır. Bu çalışmaların içeriğini burada anlatmak tamamen o çalışmaların tekrarı olacaktır. Nitekim biz burada kısa bir şekilde Osmanlı-İran ilişkilerinin ne minvalde başladığı ve diplomatik ilişkilerin başlangıcına nasıl gelindiğini anlatmak istedik. Siyasi, dini ve sınır ihlali gibi sorunlar ile başlayarak savaflara dönüşen bu ilişki, iki devlet

¹²⁹ BOA, A. {DVNSMHHM.d.. 32/82 (31 Aralık 1577).

¹³⁰ BOA, A. {DVNSMHHM.d.. 32/81 (31 Aralık 1577).

¹³¹ BOA, A. {DVNSMHHM.d.. 32/84 (31 Aralık 1577).

¹³² BOA, A. {DVNSMHHM.d.. 32/91 (31 Aralık 1577).

¹³³ BOA, A. {DVNSMHHM.d.. 32/128 (20 Ocak 1578).

¹³⁴ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 43.

arasında elçi gönderme ve kabul etme gibi diplomatik ilişkilerin başlamasını zorunlu kılmıştır.

1.3. Osmanlı-İran Jeopolitiği

İran, farklı medeniyetlere ve milletlere ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu özellik öncelikler İran'ın iç dinamiklerini çok kültürlü olarak oluşturmuş ve kültürlerin birleşimini sağlamıştır. Bu kültürlerin yanında Avrupa'ya pazar olması ve Avrupa ile Hindistan arasındaki ticaret yolunun İran'dan geçmesi, bölgenin jeopolitik değerini artırmıştır. İran bir nevi Avrupa'nın pazar iletişimini sağlayan bir unsurdur. Zira İran hem karadan hem de denizden İpekyolu'nun önemli bir parçası halindedir¹³⁵. Bu durum ise İran coğrafyasını jeopolitik olarak güçlü hale getirmiştir.

İran'ın coğrafi konumu itibariyle de doğal koruyuculara sahiptir. Kuzeyinde Mazenderan Denizi ve Nahcivan, doğusunda Afganistan ve Pakistan ile çevrilmiş, güneyinde Hint Okyanusu, Umman Denizi ve Basra Körfezi, batısında ise dağlık arazilerden sonra Türkiye ve Irak bulunmaktadır. İran, birçok cephesinden doğal sınırlara sahip olması ayrıca bir zaafi da beraberinde getiriyordu. Nitekim Coğrafi Keşiflerde Hint Okyanusu'nun Avrupalılar tarafından keşfedilmesi İran topraklarının savunmasız bir yönünü ortaya çıkarmış Portekiz tarafından işgale uğramıştı. İngiltere ise Hindistan'daki sömürgelerine zarar gelmemesi için İran'ı destekleyerek bu coğrafyanın jeopolitiğinden faydalanmak istemişti. Ancak İran'ın olumsuz yönü, coğrafi koşullarının Anadolu veya Avrupa hava koşullarına uygun olmamasıydı¹³⁶.

¹³⁵ Muhammed Reza Hafeziniya, *İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası*, İraniyat Yayınları, Ankara 2017, s. 45-46.

¹³⁶ Muhammed Reza Hafeziniya, *a.g.e.*, s. 45, 55.

Şekil 1: David Rumsey'in Tarihsel Haritalar Koleksiyonundan, 1832 yılına ait İran haritası¹³⁷

Coğrafi olarak çöl plato ve dağlık alanlardan oluşan İran'ın dörtte birini çöl toprakları kapladığından insan yaşamına elverişli bir yaşam alanı değildi. Güneyi yüksek yaylalardan oluşurken ülkenin güneyi de Türkiye sınırları ile başlayarak Bander Abbas'a kadar uzanan Zağros Dağları ile çeşitli yükseklikteki dağlar ile çevrilidir. İran'ın coğrafi yapısı nedeniyle denizden esen nemli rüzgârların iç kesime geçememesi iç kesimlerin kurak kalmasına neden olmuştur. İran genelinde dağ iklimi hâkimdir. Ülkede en önemli ormanlık alanları Hazar kıyısı ve Horasan'ın iç yamaçları oluşturmaktadır. Ülkenin çok az yağış alması dünyada çorak bölgeler kategorisine girmesine neden olmuştur¹³⁸.

¹³⁷ https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~252105~5517676:Persia-?sort=pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no&qvq=q:%C4%B0ran;sort:pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no;lc:RUMSEY~8~1&mi=25&trs=622#

¹³⁸ Ali Kafkasyalı, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilgeoğuz, İstanbul 2011, s. 51-54.

İran topraklarının büyük bölümünün insan yaşamına elverişli olmaması başka topraklara göz dikmesine sebep olmuştur. Osmanlı ile İran arasındaki jeopolitik ilişki ise bu zeminde başlamıştır. İran'ın en yakın komşusu, iklimi daha yumuşak ve verimli olan Osmanlı Devleti olması, Avrupalı devletlerin gözünü bu coğrafyaya çevirmiştir. Zira Osmanlı, batıda da Avrupalı devletler ile komşu olmasından dolayı onlar için bir tehlike arz ediyordu. Bu sebeple Osmanlı'yı doğuda zor duruma sokmak için İran, Avrupalılar tarafından müttefik olarak kullanılmaya uygun bir coğrafyadaydı.

Tarih boyunca ve Osmanlı döneminde İran'ın genellikle güçlü ordulara sahip olması ve bu gücünü Ruslar ile birleştirme potansiyelinin olması Osmanlı için bir dezavantaj oluşturmaktaydı. İki devlet arasındaki sınırın uzun olması ise Osmanlı-İran arasındaki sınır muhafazasına önem verilmesine sebebiyet vermiştir. Sınırların uzun olmasından kaynaklı bir başka sorun da İran'ın Şii inancını Osmanlı Devleti topraklarında yaymaya çalışmasıdır. Osmanlı aynı zamanda bu mezhep tebliğcilerine karşı mücadele etmiştir. Devletler arasındaki bu sorunsal Avrupalı devletler lehlerine çevirerek İran ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır¹³⁹. Dolayısıyla Osmanlı-İran jeopolitiği dendiğinde Avrupa'nın, yukarıda bahsedilen sebepler ile Osmanlı'ya karşı İran ile müttefik olma çabalarını dikkate almamız gerekir. Nitekim Avrupalılar, Osmanlı'nın doğusunda ona karşı durabilecek tek güç olan İran'ı doğal müttefikleri olarak görmüşlerdir.

1.4. Osmanlı-İran Diplomatik İlişkilerinin Başlaması

Sürekli diplomasiye geçmeden önce Osmanlı ve İran coğrafyasındaki devletler arasında diplomatik ilişkiler görülmektedir. Coğrafi olarak birbirine komşu olan bu iki devlet, geçici diplomasi ile veya sınırlara yakın olan yerel yöneticiler vasıtası ile ilişkiler kurmuşlardır. Osmanlı, Batı'da 1793 yılında ilk açılan daimi elçilikten yaklaşık 55 yıl sonra yönünü bu anlamda ilk defa doğuya çevirmiştir. İran'da sürekli diplomasiye geçilmesi 1848 yılına tekabül etmiştir. Görünen o ki bu dönemlere kadar sınırlardaki yerel yöneticiler ile veya özel görev ile giden elçiler aracılığı ile yürütülen ilişkiler yeterli görülmüştür.

¹³⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 405-406.

İran'a giden ilk Osmanlı elçisinin 1508 yılında olduğu bilinmektedir¹⁴⁰. Bilinen ilk elçinin gittiği tarihi devletlerarasındaki münasebetin başlangıcı olarak almamız mümkün değildir. Zira 1508 yılından çok önce Osmanlı Devleti ile İran arasında diplomatik ilişkilerin başlangıcı hükümdarlar arasındaki mektuplaşmalar ile olmuştur. Elçilik heyeti göndermekten ziyade önemli gelişmeler hakkında mektup ile haberleşmeler kayıtlara göre Orhan Gazi döneminde başlamıştır. Osmanlı padişahları tarafından yazılan Name-i Hümayunları içeren bir eser olan Feridun Bey Münşeatinde bu kayıtlara ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada Münşeat'taki mektuplara da kısaca yer verilecektir.

İran coğrafyasında Osmanlı ile çağdaş olan İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Timur devleti olmak üzere beş devlet bulunmaktaydı. Bu devletlerin Osmanlı'nın yakın doğusunda olması dolayısıyla Osmanlı devleti ile aralarında diplomatik ilişkilerin başlaması da tabiidir. Daimi elçilik geleneğinin henüz olmamasından kaynaklı olarak ilk ilişkiler de ad hoc diplomasi yöntemi ile olmuştur. Yani gönderilen elçiler genellikle Name-i Hümayun taşıyıcısı niteliğinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde gönderilen veya alınan Name-i Hümayunların orijinal kayıtları Osmanlı arşivinde henüz bulunmamaktadır. Ancak daha sonra bu namelerin, henüz tasnifi tamamlanmamış olan belgelerin içerisinden çıkması muhtemeldir. Biz de bu kısımda Feridun Bey Münşeati'nde olan Name-i Hümayunlar üzerinde karşılaştırmalı olarak çalışarak çalışmamıza aktarıyoruz¹⁴¹. Esere göre Osmanlı Devleti ile yukarıda bahsettiğimiz dört devlet arasında çok sayıda nâme teatisi olmuştur. Bunun için nâmelerin içeriği ile ilgili sadece birkaç örnek verdikten sonra, Tahran Sefareti'nin açılışına kadar Osmanlı padişahları ile İranlı yöneticiler arasındaki ad hoc diplomasi yani mektuplaşmalar hakkında bilgi vereceğiz.

Osmanlı-İran arasındaki ilk diplomatik ilişkinin Celayirliler döneminde olduğu görülmektedir. İran topraklarında hüküm süren Celayirliler'in yöneticisi¹⁴² Şeyh Hasan Celayiri, Sultan Orhan Gazi'ye 1340 yılının Şubat ayında¹⁴³ bir mektup göndermiştir. Bu

¹⁴⁰ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁴¹ Feridun Bey tarafından hazırlanan Mecmua-i Münşeât es-Selâtin Feridun Beg adlı eser hakkında bazı tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmalara göre eserde yer alan bazı namelerin tarihleri tutmamakta veya hitap edilen kişinin mevkiinde hata görülmüştür. Ancak Osmanlı-İran Diplomatik ilişkileri ile ilgili olan kısımlarında yaptığımız incelemelerde hata payını en aza indirmeye çalışarak bu çalışmaya aktardık.

¹⁴² Mektupta "Acem Şeyhi" olarak ifade edilmektedir.

¹⁴³ Bu bilgi için bkz: Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, C.I., İstanbul 1274, s. 75.

mektuba göre Şeyh Hasan Celayiri, İlhanlı Başkumandanı Şeyh Hasan Çobanî'yi bozguna uğratmıştır¹⁴⁴. Bu zaferini Osmanlı Sultanı Orhan Gazi'ye haber veren Şeyh Hasan Celayiri, Orhan Gazi'den 1340 yılının Haziran¹⁴⁵ ayında bir cevap mektubu almıştır. Bu mektupta kafirlerin hoşuna gitmese de İslam dinini muzaffer kılanın Allah olduğu belirtilerek Şeyh Hasan tebrik edilmiştir¹⁴⁶. Osmanlı ile İran arasındaki ilk diplomasi bu şekilde başlamıştır. Ad-hoc diplomasi tarzı diyebileceğimiz bu tarzda, gelen ve giden elçinin isimleri belli değildir. Ancak hükümdarlar arasında bir şekilde görüşmelerin başladığını göstermektedir.

İran ile olan mektup diplomasisi I. Murad zamanında da devam etmiştir. I. Murad, Celayirli Şeyh Uvays'a dostane bir şekilde Name-i Hümayun göndermiştir. Şeyh Uvays'a Allah'tan sağlık ve sıhhat dileyen I. Murad iyi ilişkiler yürütülmesi konusunda hassas davranılmasını istemiştir¹⁴⁷.

I. Murad, 1362 yılının Ağustos ayında da Şeyh Uvays'a bir Name-i Hümayun göndermiştir. Name-i hümayunun başlarında Allah'a hamd ve senalardan sonra Peygamber Efendimize salat-ü selamlar getirerek kâfirlerin ordularına karşı zafer kazandığını bildirmiştir¹⁴⁸. Edirne'nin fethinden sonra yazılan bu Name-i Hümayuna Şeyh Uvays'tan kısa bir tebrik cevabı gelmiştir. Şeyh Uvays Osmanlı'nın bu zaferinden dolayı çok mesrur olduğunu, Allah'tan yardım dilediğini ve Sultan I. Murad ile olan dostluğunun gün be gün pekişmesi için dua ettiğini belirtmiştir¹⁴⁹.

Daha önce bahsettiğimiz üzere İran coğrafyasında birçok hanedan hüküm sürdüğünden Osmanlı Devleti de o topraklarda hüküm süren devlet adamlarını Acem Şahı olarak tanımlamıştır. Nitekim I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid zamanında Karakoyunlular tarafından gelen bir mektup için "Acem Şahından gelen name" olarak bahsedilmektedir. Karakoyunlu Kara Yusuf tarafından gelen bu namede öncelikle Yıldırım Bayezid'e dualar edilmiş ve Allah'tan yardım dilenmiştir. Timur hakkında şerrin

¹⁴⁴ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 74.

¹⁴⁵ Bu bilgi için bkz: Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 76.

¹⁴⁶ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 75.

¹⁴⁷ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 91-92-93.

¹⁴⁸ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 93-94.

¹⁴⁹ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 94-95.

başı, fitne ve gurur silsilesinin tahrikçisi Timur-u makhûr, Allah onu kahrederek yerle bir etsin denilerek Timur'un Azerbaycan'a kadar geldiği belirtilmiştir¹⁵⁰. Aslında Timur'un kendi devletini tehdit ettiğinden dolayı Yıldırım Bayezid'den yardım isteyen Karakoyunlu Kara Yusuf eğer fırsat ve imkan olursa kendisine yardım gönderilmesini talep etmiştir. Buna karşılık Yıldırım Bayezid de öncelikle Timur için "kelb-i akur, Timur-u meksur,"¹⁵¹ ve Allah'ın laneti onun ve ona inanların üzerine olsun diyerek söze başlamıştır. Daha sonra Kara Yusuf'a yardım edeceğine ve Şirvan, Kürdistan ve Luristan olmak üzere Timur'un elindeki toprakları alacağına dair söz veren bir Name-i Hümayun göndermiştir¹⁵².

Münşeat'taki mektup içeriklerine göre Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid'den yardım isteyeceğini tahmin eden Timur'un Osmanlı'ya bir name göndererek diplomatik ilişkiler sürdürdüğü görülmektedir. "Rum Padişahı Yıldırım Bayezid" hitabıyla başlayan namede Timur, biz ki yeni fetihlerle muzaffer olmuş padişahız ve bilesin ki bütün insanlar bizim kulumuz gibidir diyerek Yıldırım'a üstünlük göstermeye çalışmıştır¹⁵³. Mektubun devamında ise Kara Yusuf'un kılıç ve askerlerin korkusundan Osmanlı tarafına kaçtığını, onun bir firavun gibi olduğunu, kanatları altında Kara Yusuf'u korumaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Yıldırım'a nasihat ederek Kara Yusuf'u topraklarından def etmemesi halinde kahrına müstahak olacağını anlatan Timur, nasihatlarını dinlemeyen kişilerin sonunun belli olduğunu ifade etmiştir¹⁵⁴.

Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki diplomasi ilişkisi tamamen devletin büyüklüğünü gösterme çabası olarak görünmektedir. Nitekim Yıldırım Bayezid'in verdiği cevapta Allah tarafından Arap ve Acem mülkünde zaferler nasip edildiği belirtilerek başlamış ve Timur'a hakaret ile devam etmiştir. Timur'a hitaben yazılan mektupta "Kelb-i akur ismiyle müsemma Timur" denmiştir. Bayezid, Timur'a en kafir insandan daha kafir olduğunu ve Allah'ın katında en büyük azabı göreceğini belirterek ona karşı savaş ilan etmiştir. Özellikle bu mektuptan sonra savaş meydanından kim kaçarsa o kişide erkeklik namına bir şey kalmadığını belirten Yıldırım Bayezid, Timur'u

¹⁵⁰ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 118.

¹⁵¹ Kelb-i Akur: Kuduş köpek; Timur-u meksur: Sakat Timur.

¹⁵² Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 119.

¹⁵³ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 120.

¹⁵⁴ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 121.

lanetleyerek mektubunu bitirmiştir¹⁵⁵. Nihayetinde Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf, Timur'a teslim edilmeyerek Osmanlı tarafında büyük itibar görmüştür.

Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki ilk tanışmadan sonra dörter name daha gönderilmiştir. Bu namelere bakıldığında ise yukarıda geçen ifadeler yerine daha ılımlı bir dil kullanıldığı görülmektedir. Timur'un gönderdiği namede uzun övgülerden sonra "Bayezid-i Bahadır"¹⁵⁶ ifadesi kullanılmış ve selam verilerek devam edilmiştir¹⁵⁷. Oysaki ilk haberleşmede doğrudan hakaretler ile başlayan bir münasebet olmuştu. Aynı şekilde Yıldırım Bayezid de uzun övgü elkabından sonra "Selâtin-i zaman Timur Gürkan" ifadesiyle sözlerine başlamıştır¹⁵⁸. Üçüncü, dördüncü ve beşinci mektuplaşmalarda da ilk namelere göre daha nazik ifadeler kullanılarak devletlerarası dil kısmen oluşturulmuştur¹⁵⁹. Yıldırım Bayezid dönemindeki Osmanlı-İran diplomatik ilişkileri de görüldüğü üzere nameler aracılığı ile olmuştur. Zira bu nameleri götüren ve getiren nâmeber¹⁶⁰ isimleri mevcut olmamakla birlikte mektupların varlığı diplomatik ilişkinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

I. Mehmed döneminde Kara Yusuf'un Osmanlı tarafından korunması, İran topraklarında olan Karakoyunlular ile olan dostane ilişkilerin devamını sağlamıştır¹⁶¹. Yıldırım Bayezid ile İran coğrafyasında olan Timur arasındaki ilk doğrudan ilişkinin bu nameler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, iki hükümdarın da kendi güçlerini göstermek üzere başlangıçta sert ifadeler kullandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı ile İran arasındaki devletlerarası ilişki I. Mehmet dönemine gelindiğinde daha yoğun olarak görülmektedir. Devletin birliğini sağlayan Karakoyunlu Kara Yusuf

¹⁵⁵ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.1*, s. 121-122; Geniş bilgi için bkz: Zinkeisen, *a.g.e.*, *C.1*, s. 273; Bu yazışmaların neticesinde Ankara Savaşı vuku bulmuştur. Ankara Savaşı'nın gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz: Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 266-283.

¹⁵⁶ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.1*, s. 125.

¹⁵⁷ Zinkeisen, *a.g.e.*, *C.1*, s. 272-273'e göre Timur, savaşı başlatan taraf olarak görünmek istemediğinden, Osmanlı topraklarına misafir olarak gelmek istediğini, ordusu ile birlikte misafir olarak karşılanmadığı takdirde doğal olarak Osmanlı'yı düşman olarak kabul edeceğini belirtmiştir. Bunun sebebi ise Osmanlı'ya sığınan Kara Yusuf'un misafir olarak kabul edildiğini ve ona kesinlikle dokunulmayacağını bildirmesidir. Dolayısıyla Timur da bu konuda istihza ile böyle bir dil kullanmıştır.

¹⁵⁸ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.1*, s. 127.

¹⁵⁹ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.1*, s. 128-135, 140-145.

¹⁶⁰ Name-i Hümayun taşıyıcısı.

¹⁶¹ Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, Ankara 2001, s. 435.

Osmanlı Padişahı I. Mehmed'in cülusundan dolayı muhabbetlerini bildiren bir name göndermiştir. Buna karşılık I. Mehmed de teşekkür mahiyetinde name göndererek Kara Yusuf'a cevap vermiştir¹⁶². I. Mehmed'e, Kara Yusuf'un oğlu Kara İskender'in de sadakatname gönderdiği görülmektedir. Bu dönemde İran coğrafyasında olan Akkoyunlular, Timurlular ve Karakoyunlular arasındaki savaşlarda yoğunluk görülmektedir. Savaşlardan dolayı Osmanlı Devleti ile bazen fetihnameler bazen de yardım talebi ile olan diplomatik ilişkiler devam etmiştir¹⁶³.

Sultan II. Mehmet dönemine gelindiğinde İran coğrafyasında bulunan devletler ile olan yazışmalar devam etmiştir. Hatta bu dönemde daha önceki mektuplarda görülmeyen "İran Şahı" ifadesi de kullanılmıştır. II. Mehmet döneminde Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a gönderilen Name-i Hümayunda uzun bir elkab kısmı bulunmakla birlikte burada Arap ve Acem Hakanı, İran Şahı gibi ifadeler kullanılmıştır. Yazılan mektup ve cevabına bakıldığında hükümdarlar karşılıklı olarak uzun ömür temennisinde bulunarak birbirlerine dualar ettiği görülmektedir¹⁶⁴. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiği dönemde Karakoyunlu Cihanşah'a bir fetihname göndermiş, Cihanşah tarafından da tebrik mahiyetinde bir cevap almıştır¹⁶⁵.

Fatih Sultan Mehmet döneminde, yukarıda bahsettiğimiz haricinde İran coğrafyası ile birçok diplomatik ilişki kurulmuştur. Hatta Uzun Hasan ve Cihanşah arasında çıkan ihtilaflar için Fatih Sultan Mehmet'ten yardım talep edilmiş ve ihtilafların neticesi hakkında bilgi mahiyetinde namerler de gönderilmiştir¹⁶⁶.

Sultan II. Bayezid dönemine gelindiğinde İran coğrafyasında Safevilerin ortaya çıkışı gibi farklı değişiklikler meydana gelmekteydi. Ancak II. Bayezid tarafından Akkoyunlu Hükümdarı Elvend'e gönderilen Name-i Hümayunda "Acem Padişahı" ifadesi kullanılmıştır¹⁶⁷. Osmanlı Devleti bu dönemde İran coğrafyası ile olan ilişkilerini

¹⁶² Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 151-152.

¹⁶³ I. Mehmed döneminde İran coğrafyası ile olan mektuplaşmalar hakkında bkz: *Mecmua-i Münşeat es-Selâtin Ferîdun Beg*, s. 153-157, 159-163; Ayrıca Akkoyunlular, Timurlular ve Karakoyunlular arasında geçen savaşlar için bkz: Faruk Sümer, *A.g.m.*, s. 432-438.

¹⁶⁴ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 223-226.

¹⁶⁵ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 244-250.

¹⁶⁶ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 273-279.

¹⁶⁷ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 351-353.

genellikle Akkoyunlular ile geliştirmiştir. Bu ilişkinin başlıca sebebi ise Şah İsmail'in İran topraklarına hâkim olmaya başlaması ve Akkoyunlulara baskı yapması olarak değerlendirilebilir. Nitekim 1503 yılına gelindiğinde Şah İsmail, Akkoyunlu Devleti'nin topraklarının tamamına hâkim olmuştur.

1.5. Osmanlı Devleti ve Safevi İran'ı Arasında Diplomatik İlişkiler

Şah İsmail'in Akkoyunlular üzerine başlatmış olduğu mücadele döneminde Osmanlı Devleti'nin yönetiminde II. Bayezid bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde doğudaki en son sınırı Trabzon'dur¹⁶⁸. Şah İsmail elde etmiş olduğu başarısını ve devletinin güçlenmesini sağlamak için Osmanlı Devleti'ndeki müritlerinin İran'a gelmesini istemiştir. Eğer bu destek sağlanamazsa İran'daki gücünü kaybedeceğini bilmekteydi. Osmanlı Devleti ise bu göçleri engellemeye çalışmaktaydı. Zira bu göçler Osmanlı Devleti'nin maliyesini olumsuz yönde etkilemekteydi. Osmanlı'nın bu göçleri engellemesi dolayısıyla Şah İsmail, II. Bayezid bu göçlerin engellenmemesi yönünde bir mektup göndermiştir¹⁶⁹. II. Bayezid bu mektuba, gönderilenlerin geri dönmeleri hususunda söz vermeleri karşılığında izin verilebileceği, bu engellemelerin mali nedenlerden dolayı olduğu cevabını vermiştir. Ancak alınan tedbirlere rağmen İran'a olan göçler Şii mezhebinin de etkisiyle engellenememiştir¹⁷⁰.

Osmanlı Devleti ile İran arasında daimi elçilik kuruluşundan önce aktif diplomatik ilişkinin olduğu dönemlerden biri I. Selim'in padişahlığı zamanındadır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi şehzade Ahmed'in oğullarının Şah İsmail'e sığınması ile Şah'ın bunları himaye etmesidir. İkincisi ise mezhepsel çatışmadır¹⁷¹. Zira I. Selim, Şehzadeliği döneminde özellikle Şiiliğin Osmanlı topraklarında yayılmasına karşı çıkmış ve İran karşıtı politika izlemiştir. Sultan Selim döneminde İran coğrafyasındaki yöneticiler ile yapılan yazışmalar öncelikle Şah İsmail ile olmuştur¹⁷². Ancak Çaldıran zaferinden sonra

¹⁶⁸ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 51.

¹⁶⁹ Şah İsmail ile II. Bayezid arasındaki teati olunan nameler için bkz: Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.1, s. 345- 347.

¹⁷⁰ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde..* s. 25-26.

¹⁷¹ II. Selim'in şehzadeler ile ilgili tutumu için bkz: Zinkeisen, *a.g.e.*, C.2, s. 410; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 265-266.

¹⁷² Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.1, s. 379-381, 382-386, 413-415.

Sultan Selim, Tebriz Ayanına¹⁷³, Tebriz Paşasına¹⁷⁴ ve Luristan Hâkimine¹⁷⁵ fetihnameler göndererek bu coğrafyada bulunan liderler ile diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür.

I. Selim'in tahtını bıraktığı Kanuni Sultan Süleyman'ın dönemi, Osmanlı-İran sınır tartışmalarının başladığı dönem olarak ele alınabilir. Nitekim bu dönemde İran tahtında bulunan II. Tahmasb ile Kanuni Sultan Süleyman arasında ilk olarak sınır meselesinden dolayı iletişim başlamıştır. Kanuni tarafından II. Tahmasb'a gönderilen Name-i Hümayunda Tahmasb, akılsız olarak nitelenmiştir. İran'dan Osmanlı sınırına geçen dinsiz tebaaya dokunulmadığı gibi canları güvenlik altına alınmış olmasına rağmen neden adam gönderip özür dilemeye tenezzül etmediği sorulmuştur. Bunun yanında II. Tahmasb'a hitaben yazılan nâmede batıdaki kafir düşmanlarla uğraşmaktan doğu tarafına henüz sefer yapılamadığını ancak çok yakında Osmanlı'nın doğuya sefer düzenleyeceği için hazırlıklı olması bildirilmiştir. Osmanlı tarafından gönderilen nâmede güç gösterisi çabasını da görmekteyiz. Zira Kanuni, isimleri Belgrad ve Rodos olan iki büyük kaleyi fethettiğini ve sıranın doğuya sefer yapmaya ve Tebriz, Azerbaycan, Horasan ve Semerkand'a kadar ilerlemeye geldiğini yazmıştır¹⁷⁶. Nihayetinde Nahcivan Seferi vaki olmuştur. Bu sefer sırasında ve sonrasında iki devlet arasında gidip gelen nameler mevcuttur¹⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nin Nahcivan Seferi Osmanlı ile İran arasındaki ilk elçilik heyetinin gelişini ve ilk anlaşmanın zeminini hazırlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman Nahcivan üzerine ilk seferi yaptıktan sonra kışın zor şartlarından dolayı Erzurum'a çekildiğinde II. Tahmasb, barış yapmak üzere Kaçar Şahkulu'nu elçi olarak Osmanlı'ya göndermiştir. İran'ın talebi, bir barış antlaşması yapılması ve artık iki tarafın da sınır ihlali ve yağma hareketlerinde bulunmaması yönünde idi. Kanuni bu talebi kabul etmiş ve kışı geçirmek üzere ordu ile birlikte Amasya'ya çekilmişti. İran tarafından 100 kişinin üzerinde elçilik heyeti anlaşma yapmak üzere gelmiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan ilk anlaşma olarak Amasya Antlaşması 17 Mayıs 1555 tarihinde

¹⁷³ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 390-391.

¹⁷⁴ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 391.

¹⁷⁵ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 392.

¹⁷⁶ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 541-543.

¹⁷⁷ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, *C.I*, s. 616-626.

imzalanmıştır¹⁷⁸. Bu anlaşmadan sonra Süleymaniye Camiinin tamamlanmasından dolayı Şah II. Tahmasb, Kanuni'ye bir tebrikname göndermiştir¹⁷⁹.

Amasya Antlaşması'ndan sonra Kanuni Sultan Süleyman oğlu Şehzade Bayezid'in iç çekişmelerden dolayı İran tarafına firar etme ihtimaline karşın dikkatli olunması ve bu durumun gerçekleşmesi halinde tekrar iade edilmesine dair bir Name-i Hümayunu 1559 yılında Ardahan Bey'i Sinan Bey ile¹⁸⁰ İran'a göndererek barış şartlarının devam ettiğini ve buna riayet edildiğini göstermiştir. Ancak Şehzade Bayezid İran'a kaçmıştır. II. Tahmasb Şehzade Bayezid'i ilk etapta Osmanlı'ya teslim etmediği gibi pazarlık konusu yapmıştır. Bu pazarlık sırasında Osmanlı ve İran arasında çok fazla mektuplaşmalar bulunmaktadır. Bu mektuplar sadece padişah tarafından yazılan Name-i Hümayunlarla kalmamaktadır. Kanuni döneminde Şehzade Selim, Sadrazam ve Lala Mustafa Paşa gibi devlet adamları da Şah II. Tahmasb ile diplomatik ilişki kurmaya çalışmışlardır¹⁸¹.

Kanuni Sultan Süleyman'ın uzun saltanatı döneminde artık İran ile tamamen komşu devlet olunmasından dolayı sürekli olarak ad hoc diplomasiden faydalanılmıştır. Nitekim Kanuni'nin Irak'ın Seferi de olduğundan Osmanlı-İran ilişkileri bu dönemde de en üst safhalara çıkmıştır¹⁸².

1578 yılında İran Şahı II. Tahmasb ölünce¹⁸³ yerine oğlu II. İsmail geçtiğinde Osmanlı Devleti, sınırdaki bulunan beylere anlaşmanın devam ettiğini ve İran tarafından herhangi bir sınır ihlali yapılmadığı sürece anlaşmaya sadık kalınması emrini vermiştir. Ancak İran tarafı bu anlaşmaya sadık kalmayarak Türk kervanlarının yağmalanması ve sınır tecavüzlerine devam etmiştir. Konuyu istişare etmek üzere Erzurum Beylerbeyi İran'a elçi olarak iki çavuşu gönderince İran Devleti bu elçileri tutuklatmıştır. Bunun

¹⁷⁸ Geniş bilgi için bkz: İlhan Şahin, Feridun Emecen, *A.g.m.*, s. 4-5; A. Ekber Diyanet, *İlk Osmanlı-İran Anlaşması, 1555 Amasya Musalahası*, İstanbul 1971, s. 1-9; Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.1, s. 625-626.

¹⁷⁹ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.2, s. 14.

¹⁸⁰ BOA, A. {DVNSMHM.d. 3/144 (24 Temmuz 1559)

¹⁸¹ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.2, s. 23-48,

¹⁸² Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.2, s. 49-50, 54-74.

¹⁸³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik.* s. 181.

üzerine Osmanlı Devleti yeni bir elçi göndermiş ve bu elçi de aynı muameleye maruz kalınca İran ile diplomatik ilişki yolu kapanarak savaş safhasına geçilmiştir¹⁸⁴.

Osmanlı Devleti'nin İran üzerine sefer düşündüğü sırada II. İsmail'in ani bir şekilde ölmesi ile Muhammed Hüdabende başa geçmişti. İran'da yaşanan iç karışıkları¹⁸⁵ fırsat bilen Osmanlı Padişahı III. Murad, İran'a Erzurum ve Bağdat üzerinden ordular sevk etmiş ve kısa sürede Tebriz'i ele geçirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Hüdâbende, savaş taraftarı olmadığını belirtmek üzere bir elçi göndermiştir¹⁸⁶. Hüdâbende, kardeşi İsmail gibi savaş değil her tarafla sulh arzu ettiğini bildirilmişse de Osmanlı Devleti teyakkuza olmaya devam etmiştir¹⁸⁷. İran tarafının diplomatik yollar ile barış istemesi, tüccarlara dokunmaması ve Şah Hüdâbende'nin barışı destekleyecek şekilde İran'da harp hazırlığı yapmadığını tespit eden Osmanlı Devleti, İran tarafına akınlar yapılmaması ve tüccarlara zarar verilmemesini emretmiştir¹⁸⁸. Osmanlı Devleti'nin iç yazışmalarında da barış şartlarına riayet edildiğini görmekteyiz. Zira 3 Nisan 1580 tarihli Van Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde İran Şahı tarafından elçi olarak gelecek olan Maksud Sultan'ın bekletilmemesi, tüm ihtiyaçlarının tedarik edilmesi, asla zahmet çektirilmemesi ve yanına güvenilir adamlar verilerek Dersaadet'e gönderilmesi emredilmiştir¹⁸⁹. Buna benzer şekilde Çıldır Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde İran Şahı tarafından sulh ricası ile gönderilen elçiye zarar verilmemesi ve İstanbul'a kadar refakatçi olunması emredilmiştir¹⁹⁰. İstanbul'a gelene kadar elçi zarar görmemiştir. Ancak elçi İstanbul'da bulunduğu sırada Divan-ı Hümayun'da İran ile savaşa devam etme kararı alınmıştır. Bunun üzerine İran elçisi esir olarak muamele görmeye başlamış ve taş gemisinde mahkûm edilmiştir¹⁹¹.

İran'ın Osmanlı ile yapılan anlaşmalara ve diplomatik görüşmelere çok uzun süre sadık kalmamasından dolayı 1582 ve 1586 yıllarında Ferhad Paşa komutasındaki Osmanlı

¹⁸⁴ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁸⁵ BOA, A. {DVNSMHH.d... 32/663 (31 Aralık 1577)

¹⁸⁶ BOA, A. {DVNSMHH.d... 32/264 (9 Nisan 1578)

¹⁸⁷ BOA, A. {DVNSMHH.d... 32/287 (20 Nisan 1578)

¹⁸⁸ BOA, A. {DVNSMHH.d... 32/353 (1 Haziran 1578); BOA, A. {DVNSMHH.d..., 38/305 (2 Haziran 1579)

¹⁸⁹ BOA, A. {DVNSMHH.d... 39/580 (3 Nisan 1580)

¹⁹⁰ BOA, A. {DVNSMHH.d... 46/644 (14 Ocak 1582)

¹⁹¹ Zinkeisen, *a.g.e.*, C. 3, s. 410. Ferhad Paşa Antlaşması'na kadar olan süreçte ile Osmanlı-İran arasındaki çatışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz: Zinkeisen, *a.g.e.*, C. 3, s. 405-415.

ordusu İran üzerine sefer yapmıştır¹⁹². Bu seferler neticesinde Tebriz ve Gence ele geçirilmiştir¹⁹³. İran Şahı olan Abbas, doğu sınırında Özbekler ile mücadele ettiğinden Osmanlı'dan barış istemek üzere elçi göndermiştir¹⁹⁴. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde doğudaki en geniş sınırlarına ulaşması, diplomatik görüşmelerde İran'a karşı üstünlük sağladığını göstermektedir. Nihayetinde Osmanlı Devleti ile İran arasında 1590 yılında Ferhat Paşa Antlaşması olarak da bilinen İstanbul Muahedesi yapılmış ve Osmanlı-İran arasındaki savaşa geçici bir süre son verilmiştir¹⁹⁵.

Şah I. Abbas tahttayken Osmanlı Devleti ile yapılan İstanbul Muahedesi yine bozulmuştur. Nitekim İran ve Osmanlı arasındaki sınır ihlalleri ve mezhebî propagandalar dolayısıyla birçok elçi gönderildiği görülmektedir¹⁹⁶. Şah I. Abbas'ın İran Şahlığı döneminde (1587-1629) Osmanlı Devleti tahtında III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmet, I. Mustafa, II. Osman ve IV. Murad padişahlık yapmıştır. Bu dönemlerde sürekli olarak düzenlenen seferler neticesinde Osmanlı-İran arasındaki sınırlar değişim halindeydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yaptığı seferlerden ve Celali İsyanlarından dolayı ordu güçsüz düşmüştü¹⁹⁷. Dolayısıyla Şah I. Abbas, Osmanlı'ya karşı açtığı savaşlar ile Azerbaycan, Revan, Tebriz, Bağdat, Necef ve Kerbela olmak üzere Osmanlı'nın hâkim olduğu toprakların bir kısmını alarak Osmanlı-İran sınırını değiştirmiştir. Bu sırada iki devlet arasında yapılan anlaşmalar da¹⁹⁸ İran tarafının sadık kalmaması neticesinde fesholmuştur. Şah I. Abbas'ın koyu bir Osmanlı düşmanı olması¹⁹⁹, bu dönemde Osmanlı-İran arasındaki yoğun diplomasinin ve mektuplaşmanın²⁰⁰ yapıcı bir rol üstlenememesine sebep olmuştur.

¹⁹² BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/24 (15 Ocak 1588); BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/52 (23 Ocak 1588); BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/57 (18 Mart 1588); BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/60 (20 Şubat 1588); BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/63 (15 Ocak 1588); BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/65 (22 Ocak 1588); BOA, A. {DVNSMHH.d... 64/573 (26 Mayıs 1588)

¹⁹³ Mehmet İpşirli, "Ferhad Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 38.

¹⁹⁴ BOA, A. {DVNSMHH.d... 63/24 (15 Ocak 1588).

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2009, s. 57;63.

¹⁹⁶ BOA, A. {DVNSMHH.d... 74/377 (28 Temmuz 1596)

¹⁹⁷ Zinkeisen, a.g.e., C. 3, 471-481.

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt, II. Kısım* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 247.

¹⁹⁹ Faruk Sümer, "Abbas I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, Ankara 1988, s. 19.

²⁰⁰ Feridun Ahmed Bey, a.g.e., C.2, s. 249-296.

Şah I. Abbas İran'a en parlak dönemini yaşatmıştı. 1629'da I. Abbas'ın ölümü ile torunu Sam Mirza, Şah Safi adı ile tahta geçmiş ve önemli devlet adamlarını öldürmüştü. Şah Safi'nin tecrübesizliğine, tecrübeli devlet adamlarını öldürmesi eklenince Osmanlı bu durumu kendi lehine kullanmakta gecikmemiştir. İran'da yaşanan bu gelişmeler ile Osmanlı Padişahı IV. Murad 1635 yılında Revan'ı fethetmiştir. IV. Murad 8 Mayıs 1638'de Şeyhülislam Yahyâ Efendi ve Kaptanıderya Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı da yanına alarak İran üzerine hareket etmiştir. Uzun süren kuşatmanın ardından nihayet Bağdat, Aralık 1638'de yeniden Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bağdat'ı fetheden IV. Murad devlet işleri ile ilgilenmek için İstanbul'a dönerken meselenin tamamen çözülmesi ve bir anlaşma yapılması için veziri Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı Irak'ta bırakmıştır. Şah Safi ise barış talep ederek sınırların kesin olarak belirlenmesi için bir nâme-i hümayun göndermiştir²⁰¹. İranlılar tarafından gelen barış teklifi ile görüşmeler hayli uzun sürmüş nihayet Kasr-ı Şirin kasabası önündeki Zohâb ovasında yapılan görüşme sonrasında anlaşmaya varılarak 1639 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır²⁰². Osmanlı-İran diplomasisinde önemli bir nokta olan bu antlaşma, daha sonra vukua gelecek olan sınır tartışmalarında referans olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu anlaşma Osmanlı Devleti ve İran arasında uzun sürmüş olan barış döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir²⁰³.

1640 yılında IV. Murad'ın vefatı ile yerine Sultan İbrahim geçmişti. Şah Safi ise devletin gücünün tükenmeye başladığını göz önünde bulundurarak Osmanlı ile yapılan anlaşmanın devam ettirilmesine ve barış şartlarının geçerli olmasına taraftar olmuştur. Sultan İbrahim zamanında aynı anlaşmanın devam etmesini isteyen Şah Safi, anlaşma metninin bir nüshasını çeşitli hediyeler ve nâme ile birlikte Sultan İbrahim'e göndermiştir. Osmanlı Devleti ise Şah Safi'nin bu talebini kabul ederek barış içerisinde sınırların muhafazasına devam edilmesi yönünde bir nâme-i hümayun göndermiştir²⁰⁴.

²⁰¹ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.2, s. 296-299.

²⁰² Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 89; Ziya Yılmaz, "Murad IV" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 177-183; Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 58-59.

²⁰³ Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar...*, s.89.

²⁰⁴ BOA, TS.MA.d., 5594 (30 Ağustos 1628); Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, C.2, s. 301-304.

Şah Safi'nin 1642 yılındaki ölümüne kadar Osmanlı Devleti ile İran arasında bundan başka bir diplomatik görüşme tespit edilmemiştir.

17. yüzyılın ortalarından itibaren İran'da Safeviler'in çöküşünün başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler ile girdiği mücadeleler, iki devleti zorunlu olarak barış halinde tutmuştur. 1642 yılında Şah II. Abbas'ın cülusunu tebrik için Osmanlı'dan elçilik heyeti gönderilmesi, Osmanlı'nın barış yanlısı bir diplomasi yürüteceğinin göstergesi olmuştur. Buna karşılık Şah II. Abbas'ın da altın sandık, atlas, amber, halı ve kılıç gibi birçok hediyeyi Sultan İbrahim'e göndermesi, kendisinin de sulhe riayet edeceğini kanıtlamaktadır²⁰⁵. Bu dönemde sınırda bulunan aşiretlerin çıkardığı sorunlar, merkezi yönetimler müdahale etmeden valiler arasında çözülmeye çalışılmıştır. Nitekim Evliya Çelebi'nin 1646 yılında Erzurum'da bulunan Defterdarzâde Mehmed Paşa tarafından İran'ın sınır valilerine elçi olarak gönderilmesi bunun bir göstergesidir. Osmanlı Devleti'nde 1648 yılında IV. Mehmed'in cülusunu tebrik için İran tarafından elçilik heyeti gönderilmiştir²⁰⁶. Diplomatik ilişkilerin bu derecede iyi tutulmasını değerlendirecek olursak, iki devletin de güçsüz durumunun, komşuları yapıcı bir diplomatik ilişkiye sevk ettiğini görmekteyiz.

Osmanlı Devleti, Batı ile uğraştığı sırada doğusunda yaşanan sorunları çözmek için diplomasi kanallarını kullanmıştır. Zira Özbek Hanı ile oğlu olan Buhara Hâkimi arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümü hususunda IV. Mehmed ve Osmanlı'nın bazı devlet adamları, İran Şahı II. Abbas'a aracı olması için mektup göndermiştir²⁰⁷. Osmanlı'nın bu ricasını karşılıksız bırakmayan II. Abbas bir elçi göndererek meselenin ne şekilde çözüldüğü ile ilgili bilgi vermiştir²⁰⁸. Gönderilen elçiye Osmanlı Devleti'nin masraf yaptırmaması ve elçinin tüm giderlerinin karşılanarak hizmetine çavuşlar verilmesi²⁰⁹, bu dönemde İran'ın Osmanlı nezdindeki itibarını göstermektedir.

²⁰⁵ BOA, TS.MA.d. 7998 (21 Aralık 1642).

²⁰⁶ Özer Küpeli, "Evliya Çelebi'nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, 2011, s. 71; Mehmet Saray, a.g.e., s. 59.

²⁰⁷ Feridun Ahmed Bey, a.g.e., C.2, s. 343-351, 358.

²⁰⁸ BOA, İE. HR. 1/73 (30 Eylül 1657).

²⁰⁹ BOA, MAD.d. 15669 (27 Ağustos 1657); BOA, İE. HR. 1/73 (30 Eylül 1657).

Sultan IV. Mehmed 1666 yılında II. Abbas'ın vefatı ile tahta oturan Şah Süleyman'ı tebrik için bir elçilik heyeti göndermiş ve dostluğun devamını temenni etmiştir. 1687'de Osmanlı tahtına II. Süleyman'ın çıkışı ile İran tarafından cülusu tebrik için elçilik heyeti gönderildiği görülmektedir²¹⁰. Osmanlı-İran arasındaki bu dostane tutumun devam ettiğini 1691 yılında tahta çıkan II. Ahmed'in Şah Süleyman'a gönderdiği Name-i Hümayundan takip edebiliyoruz. II. Ahmed gönderdiği Name-i Hümayuna gayet nazik, latif ve edebi iltifatlar ile başlamıştır. Devamında ise Kasr-ı Şirin Antlaşması hükümlerinin devam etmesi, sınırların aynı şekilde kalması ve dostane tutumun sürdürülmesini temenni etmiştir²¹¹.

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki sulh, 1694'te tahta oturan Şah Hüseyin'in ilk yıllarında devam etmişti. Basra'da çıkan bir isyanı bastırarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmasını sağlayan Şah Hüseyin, elçi olarak Ebu-l Masum Han'ı çeşitli hediyelerle göndermiş²¹² ve Osmanlı Devleti'nin yanında olduğunu göstermiştir²¹³. Osmanlı Devleti ise bu elçiye Ahmed Paşa Sarayı'nı tahsis ederek yanına çavuşlar ve hizmetçiler görevlendirmiştir²¹⁴. Padişah Sultan II. Mustafa ise buna karşılık Ebu Faruk Mehmed Paşa'yı çeşitli hediyeler ile Şah Hüseyin'e göndererek teşekkürlerini iletmıştır²¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaş durumuna girmesi Şah Hüseyin'in Osmanlı üzerine yeni bir strateji geliştirmeye yöneltmişti. Bu strateji ile Şah Hüseyin'in Osmanlı hâkimiyetinde olan Basra Hâkimi'ni himayesine alması Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti 1710 yılında Basra'yı tekrar almasına rağmen Şah Hüseyin, iç meseleler ile uğraşmasından dolayı bir mukavemet gösterememiştir. Nihayet İran ile olan bu husumet de sona erdirilmiştir²¹⁶.

²¹⁰ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 60.

²¹¹ BOA, A.{DVNSMHH.d... 5/70.

²¹² BOA, AE.SMST.II. 19/1866 (10 Nisan 1698).

²¹³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyiât (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 636-637.

²¹⁴ BOA, AE.SMST.II. 32/3188 (8 Temmuz 1698).

²¹⁵ BOA, C..HR.. 180/8969 (7 Ağustos 1698); Ebu Faruk Mehmed Paşa'nın ismi Osmanlı resmi kayıtlarında bu şekilde geçerken, Unat gidiş tarihini 1700 olarak göstermiş ve isminin Mahmet Paşa Şair Nahifi olduğunu belirtmiştir. Bkz: Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 241.

²¹⁶ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri..* s. 61.

1.6. İran Sefaretnameleri

1.6.1. Dürri Ahmed Efendi Sefaretnamesi

Dürri Ahmed Efendi, İran'daki elçilik görevini sefaretname olarak kaleme almış ve Osmanlı Devleti'nde İran Sefaretnamelerinin ilkini yazmış ve *Sefaret-i Dürri Efendi bi-Cânib-i İran, Hatt-ı Ta'lik 23 Satır*" serlevhası ile kayıtlara geçmiştir²¹⁷. Sefaretnamesinde görevlendirilme sebebi, İran'a yapılan yolculuk, İran tarafında gördükleri muamele ve Şah Hüseyin'in huzruna çıkışı anlatmıştır. Son olarak, İran'dan dönüşünü anlatan Dürri Ahmed Efendi'nin Sefaretnamesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde Ayhan Ürkündağ tarafından "*Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*" başlığı ile çalışılmıştır²¹⁸. Ayrıca Münir Aktepe tarafından "*Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefareti*" başlığı ile bir makale yazılmıştır²¹⁹. Sefaretnamenin nüshaları Topkapı Sarayı, İstanbul Üniversitesi ve Millet Genel Kütüphanesinde bulunmaktadır²²⁰. Ahmed Dürri Efendi, sefaretnamesinde yol güzergâhı ve İran devlet adamları ile olan görüşmelerinden bahsettiğini anlatan Unat'ın, bu konuda Osmanlı Arşivi'ndeki resmi belgelerden faydalanmadığı görülmektedir²²¹.

Osmanlı Devleti, Avusturya ile yapılan Pasarofça Antlaşması'nın 19. maddesinde²²² yer alan İran ticaret yolu meselelerinin halledilmesi amacıyla İran'a elçilik heyeti göndermiştir²²³. Dağıstan'da yaşanan mezhepsel çatışmaları da göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti temkinli olmak üzere yönünü tekrar İran tarafına çevirmişti.

²¹⁷ Dürri Ahmed Efendi, *Sefaret-i Dürri Efendi bi-Cânib-i İran, Hatt-ı Ta'lik 23 Satır*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Kısmı, nr. 1313.

²¹⁸ Ayhan Ürkündağ, *Ahmet Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.

²¹⁹ Münir Aktepe, "Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefareti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 1-6, İstanbul 1968.

²²⁰ Ayhan Ürkündağ'a göre, sefaretnamenin Türkiye'de sadece 7 nüshası bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Kısmı, nr. 1313, 1228 ve 1432, Millet Genel Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi, nr. 820 ve 821, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kısmı, Ty 3228 ve Ty 442.

²²¹ Geniş bilgi için bkz: Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 59-61; Ayrıca Ahmet Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi ile ilgili bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır, bkz: Ayhan Ürkündağ, *a.g.t.*

²²² 19. Maddeye göre; İranlı tüccarlar Avusturya'dan Tuna Nehri üzerinden Osmanlı topraklarına gelirlere bir defaya mahsus % 5 gümrük vergisi vereceklerdir. İran'da yola çıkan tüccarlar Osmanlı topraklarından Avusturya'ya gitmek isterlerse Tuna ve Karadeniz yolundan geçerken bir defaya mahsus %5 gümrük vergisi vereceklerdir. Ahmed Dürri Efendi Avusturya ile yapılan bu anlaşmanın içeriğini görüşmek üzere İran'a elçi gönderilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Ayhan Ürkündağ, *a.g.t.*, s. 47-48; Nurten Sevinç, *Osmanlı Devleti'ndeki İran Elçilerinin Gelir-Giderleri (1696-1741)* Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s.9.

²²³ Aydın Talay, "Dürri Ahmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, 1994, s. 35; Nurten Sevinç, *a.g.t.* s.9.

Bu süreçte asıl görevinin yanında, İran'da yaşanan iç karışıklıkları da araştırmak üzere Dürri Ahmed Efendi İran'a elçi olarak gönderilmiştir²²⁴. İran Şahı nezdine şikk-ı sani defterdarlığı payesi ile elçi tayin edilen Dürri Ahmed Efendi²²⁵ Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, kendisine gizli bir görev vererek, İran'da yaşanan siyasi olayları yerinde incelemesi ve İran'ın örf-adetlerini öğrenmesini istemişti²²⁶. Sadrazam, aynı zamanda İran'ın İtimadü'd-devlesi'ne bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Osmanlı Devleti, Mora'nın fethi ve Avusturya ile yapılan barışı anlatmıştır²²⁷. Yani Osmanlı Devleti, artık Batı'da sorun yaşamadığını ve Osmanlı ile girişecekleri bir mücadelede Osmanlı'nın rahatlıkla karşılık verebileceği mesajını veriyordu. Temkini elden bırakmak istemeyen Osmanlı, dostluğun devam ettirilmesinin nişanesi olarak bazı tekliflerde de bulunmuştur. Avusturya ile barış yapan Osmanlı Devleti, Avusturya ve sair Avrupa devletlerine gidecek olan İranlı tüccarların güvenli bir şekilde Karadeniz üzerinden ticaret yollarını kullanabileceklerini bildirmiştir. Bu durum için gümrük vergilerinin de padişah tarafından tespit edildiği belirtilerek aradaki ilişkinin dostluk ve iyi münasebetlerin devamına vesile olması temenni edilmiştir²²⁸. Ağustos 1720'de İstanbul'dan yola çıkan heyet Bağdat'a ulaştıktan sonra Bağdat Valisi Eyüplü Hasan Paşa ile görüşükten sonra Dergezîn, Hemedan ve Kazvin üzerinden Tahran'a ulaşmıştır²²⁹.

İran Şahı I. Hüseyin, verilen imtiyazlara karşılık Dürri Ahmed Efendi eli ile Osmanlı'ya bir name göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin dostane tutumuna karşılık İran'ın da tamamen dostane ve iyi ilişkiler içinde olacağı sözünü veren Şah, bu iyi niyete sevindiğini bildirmiştir²³⁰. İran'dan Avrupa'ya yapılan ticaretin ana güzergâhı Osmanlı üzerinden yapılması, verilen imtiyazın İran tarafında ne kadar değerli olacağını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Şah, Osmanlı toprakları üzerinden İran tüccarına açılan yeni güzergâhtan ve tüccarının himaye olunmasından duyduğu memnuniyeti dile

²²⁴ Ahmet Taşağıl, "Hüseyin Mirza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.19, Ankara 1999, s. 1; BOA, AE.SAMD.III 218/21039 (9 Mayıs 1720).

²²⁵ BOA, C..HR.. 131/6544 (6 Temmuz 1720); Talay, a.g.m., s. 35.

²²⁶ Aydın Talay, a.g.m., s. 35.

²²⁷ BOA, A.{DVNSNMH.d... 6/279.

²²⁸ BOA, A.{DVNSNMH.d... 6/279; BOA, A.{DVNSNMH.d... 6/280.

²²⁹ Aydın Talay, "Dürri Ahmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10.,TDV Yayınları, Ankara, 1994, s.35.

²³⁰ BOA, A.{DVNSNMH.d... 7/5.

getirmiştir²³¹. 5 Aralık 1721’de İstanbul’a geri dönen Ahmed Dürri Efendi elçilik sürecinde hazırladığı raporunu III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa’ya sunmuştur²³².

Dürri Ahmed Efendi vasıtası ile İran’dan gelen nâmede Osman-İran arasında her zaman sorun olagelen konular dikkati çekmektedir. Sulhun devamı için Şah Hüseyin, Osmanlı tarafından bazı taleplerde bulunmuştur. Tahran Sefareti’nin kuruluşundan sonra da aynı sorunların devam etmesi ve bir şekilde çözüm bulunması bu sorunların sürekli olarak devam ettiğini göstermektedir. Şah Hüseyin, Erzurum sınırında bulunan Kürt aşiretler ve Bağdat civarındaki Baclan tarikatının taşkınlıklarında İran tebaasının zarar görmemesi için yardım edilmesini ve bu konuya dikkat edilmesini talep etmiştir²³³. Arz ettiğimiz gibi bu hususlar daha sonra da iki devlet arasında sorun olmaya devam edecektir.

1.6.2. Kıırlmlı Rahmi Efendi Sefaretnamesi

Kayıtlara göre ikinci İran Sefaretnamesi Kıırlmlı Mustafa Rahmi Efendi’ye aittir. 18. yüzyılın tanınmış şairlerinden biri olan Mustafa Rahmi Efendinin nereli olduğu kesin bilinmemek birlikte Bahçesaraylı olduğu düşünölmektedir. Rahmi Efendi, Tersane-i Amire Mahzen Katib-i Evveli iken Damad İbrahim Paşazade Mehmed Paşa’ya divan kâatibi olmuş, 1747’de İran’a gönderilen elçilik heyetinde önemli bir göreve getirilmiştir²³⁴.

Rahmi Efendi, Sivas Valisi olan ve Büyökelçi olarak İran’a gönderilen Kesriyeli Ahmed Paşa²³⁵ maiyetinde mektupçu olarak görev alarak İran’a gitmiştir²³⁶. Eserinde yolculuk sırasında geçtikleri şehir, kasaba, köy, menzil ve derbentler hakkında bilgi

²³¹ BOA, A.{DVNSNMH.d... 7/4.

²³² Talay, A.g.m., s. 35.

²³³ BOA, A.{DVNSNMH.d... 7/16.

²³⁴ BOA, AE.SMHD.I.. 195/15293 (17 Kasım 1746); Süleyman Toğaç, *Kıırlmlı Mustafa Rahmi Efendi’nin İran Sefaretnâmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 8.

²³⁵ BOA, A.{DVNSNMHM.d... 57/444 (22 Ocak 1747); Kesriyeli Ahmed Paşa ismi Osmanlı Arşivlerinde çoğunlukla “Vezir el-Hac Ahmed Paşa” olarak yazılmıştır.

²³⁶ Süleyman Toğaç, *a.g.e.*, s. 24; Elçilik heyetinde yer alan diğer isimler; Hüdavendigâr Sancağı Mutasarrıfı Recep Paşa ikinci elçi, (Unat, Recep Paşa olarak kayda geçmiş ise de Osmanlı Arşivlerinde “Hüdavendigâr Mutasarrıfı Rıza Paşa” olarak geçmektedir; Bkz: BOA, AE.SMHD.I.. 192/15003 (30 Mart 1748) hacedân-ı divandan İzzet Ali Paşa damadı Mustafa Bey Ordu Defterdarı, müderris Numan Efendi, Kapıcıbaşı Abdurahman Bey vezir kethüdası olarak yer almıştır. Bkz. Unat, *a.g.e.*, s. 87; Belkıs Altunış Gürsoy, “Sefaretnameler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.588.

vermektedir. Sefaretname-i İran adlı bu eser, kapsadığı zamanı aydınlatması açısından önemli bir eserdir.

İran ile 1743-1746 arasında devam eden savaşta zorluk çeken İran Şah'ı Nadir Şah barış istemiş ve yapılan barış antlaşmasından sonra Nadir Şah'a antlaşmanın tasdikli metinlerini götürmek üzere Kesriyeli Ahmed Paşa görevlendirilmiştir²³⁷. Sultan I. Mahmud'un barış yanlısı politika izlemesi dolayısıyla bu elçilik heyeti yaklaşık 1000 kişiden oluşmuştur. Heyetin, sayısı 60'ı geçen hediye de İran tarafına götürmesi Osmanlı-İran arasında tesis edilecek barışın önemini ortaya koymaktadır²³⁸. Nitekim Rahmi Efendi de sefaretnamesinde bu antlaşmanın öneminden dolayı elçilik heyetinin ihtişamını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Zira Mustafa Rahmi Efendi'nin Sefaretnamesine göre bu elçilik heyeti 500 kişinin üzerindedir.

Eserine elçilik heyetinin hareket ettiği Alay Köşkü'nden başlayarak İran'a kadar gittikleri güzergâhları anlatmakla başlayan²³⁹ Rahmi Efendi, İran'ın tabii güzelliklerinden, tarihi eserlerinden ve Nadir Şah'a karşı ülke içerisindeki iç karışıklıklardan ve güvensiz bir ortam olduğundan bahsetmiştir. Elçilik heyeti Hemedan'da bulunduğu sırada İran hanlarından Ali Merdan Han, Nadir Şah'ın öldüğü haberini yaymıştır. Bu durumda daha fazla İran'da kalmak istemeyen elçilik heyeti Hemedan'dan ayrılarak Bab-ı Aliye dönmek üzere Bağdat'a doğru yola çıkmıştır. Bu sırada Bağdat Valisi olarak tayin olunan Kesriyeli Ahmed Paşa, heyetini İstanbul'a göndererek kendisi Bağdat'ta kalmıştır²⁴⁰.

²³⁷ BOA, A.İDVNSNMH.d... 3/56; BOA, HAT., 4/127, (28 Kasım 1745). Kesriyeli Ahmed Paşa hakkında bilgi veren Unat, eserinin bazı yerinde Kesriyeli, bazı yerinde ise Kayserili olarak zikretmiştir. Ancak resmi arşivlerde tamamen "Kesriyeli" olarak kayıtlıdır. Bkz. Krş: Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. XII – Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, 86-91; BOA, A.İDVNSNMH.d... 3/56; Toğaç, *A.g.t.*, s. 23.

²³⁸ Süleyman Toğaç, *A.g.t.*, s. 25.

²³⁹ Alay Köşkü, Bahçekapısı, Üsküdar, Kartal, Gebze, Hereke (Heleke), İzmit, Sapanca, Akhisar, Lefke, Vezirhanı, Bilecik, Söğüt, İnönü, Eskişehir, Seyitgazi, Hüsrevpaşa, Buat, İshaklı, Akşehir, Arkıd, Ilgın, Kadınhanı, Ladik, Konya, Ereğli, Ulukışla, Dülek geçidi, Kızılluluk, Çakıt, Adana, Misis, Kurtkulağı, Payas, Bilan, Antakya, Halep, Kilis, Ayntep, (Urfa) Ruha, Nusaybin, Cebelisincar, Musul, Tekrit, Kâzimiye, Bağdat, Kirmanşah, Hemedan. Elçilik heyeti Akşehir'de Nasreddin Hoca'nın türbesini ziyaret etmiştir. Bağdat Valisi Ahmet Paşa ile görüşmüşlerdir. Bağdat'tan sonraki yolculuklarını kendilerini karşılamaya gelen İran heyetinden Mustafa Han ile devam etmişlerdir. Geniş bilgi için bkz: Unat, *a.g.e.*, s. 87-89.

²⁴⁰ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s.89.

Rahmi Efendi Sefaretnamesi, edebi, coğrafi ve tarihi yönlerden de değerlendirilmektedir. Zira dönemin şairlerinden olan Rahmi Efendi Sefaretnamesini daha çok edebi ve şiirsel bir dille yazmıştır. Ayrıca sefaretnamede geçiş güzergâhları, mevsimsel durumlar ve şehirlerin coğrafi özellikleri de anlatıldığından coğrafya ilmine de katkı sağlayacağı düşünülebilir. Rahmi Efendi'nin Sefaretnamesi'nin farklı nüshaları ülkemizde mevcuttur. İstanbul Üniversitesi, Topkapı Sarayı, Süleymaniye ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi'nde farklı yazmaları bulunmaktadır²⁴¹.

1.6.3. Mustafa Nazif Efendi Sefaretnamesi

İran Sefaretnamelerinin üçüncüsü Mustafa Nazif Efendi'ye aittir. Bu sefaretnamenin tamamı İzzi Tarihi'nde neşredilmiştir²⁴². Ancak müstakil olarak basılmamıştır. Nazif Efendi'nin İran sefaretnamesi ile ilgili tek çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Adnan Budak tarafından Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747) başlığı ile hazırlanmıştır²⁴³. Sefaretname'nin Türkiye'deki tek nüshası Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi'nde 824 numarada bulunmaktadır. Sefaretname *İran Devletine aid Nazif Mustafa Efendi Sefaretnamesi 'dir'* serlevhası ile başlamış ve İran'a yapılan yolculuğu, Şah'ın huzuruna çıkışı ve Nadir Şah ile olan mülakatı anlatmıştır²⁴⁴. Nazif Efendi bu eserini Osmanlı Türkçesi ile yazmışsa da içerisinde Arapça ve Farsça ifadeler çok sayıda bulunmaktadır.

İran Şahı Nadir Şah'ın, Caferiye mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi için Osmanlı'ya teklifte bulunması üzerine 1743'te başlayan savaş üç yıl sürmüştür. Savaş devam ederken İran'da iç karışıklık çıkınca Nadir Şah zor durumda kalarak Fethali Türkman'ı Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek teklifinden vazgeçtiğini ve sulh istediğini bildirmiştir²⁴⁵. Barış müzakerelerinden sonra sulha karar verilmiştir. Sulh maddelerini görüşmek için I. Mahmud'un gönderdiği Name-i Hümayunu Nadir

²⁴¹ Süleyman Toğaç, *a.g.t.*, s. 25-28.

²⁴² Geniş bilgi için bkz: İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi-Osmanlı Tarihi (1157-1165/1744-1755)*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, 2019.

²⁴³ Adnan Budak, *Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

²⁴⁴ *İran Devletine Aid Nazif Mustafa Efendi Sefaretnamesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi, Nr. 824, s. 2-31

²⁴⁵ Mustafa Nazif Efendi, 1729'da elçi müverrih Raşit Efendi ve 1741'de Münif Efendi maiyetinde İran'a iki defa gitmiştir. Bkz: Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 84.

Şah'a götürmek üzere Mustafa Nazif Efendi elçi olarak görevlendirilmiştir²⁴⁶. Bu elçinin görevi aynı zamanda Sadrazam tarafından İran Sadrazamı'na da name götürmektir. Nitekim Sadrazam tarafından İran İtimadü'd-devlesi'ne hitaben yazılan name, sınır tecavüzlerinin önlenmesi ve barışın sürekli olarak devam ettirilmesi temennisini içermektedir²⁴⁷. Götürdüğü Name-i Hümayunu Şah'a teslim ederek sulha hazır olduklarını bildirmiştir. Barış görüşmeleri Hasan Ali Han ile yapılmıştır. Buna göre 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasının maddeleri kabul edilmiştir. Antlaşmayı Bağdat ve Basra Valisi Ahmet Paşa'ya da onaylattıktan sonra 1747'de geri dönmüştür²⁴⁸. Anlaşmayı Bağdat ve Basra Valisi olan Ahmet Paşa'nın imzalamasının sebebi ise, Anlaşma imzalamaya tam yetkili olarak onun görevlendirilmesidir. Nitekim Mustafa Nazif Efendi görüşmeler boyunca sürekli olarak Bağdat ve Basra Valisi olan Kesriyeli Ahmet Paşa ile haberleşmiş ve ondan talimatlar almıştır²⁴⁹.

Mustafa Nazif Efendi bu görevini Maliye Tezkereciliği rütbesiyle ifa etmiştir²⁵⁰. Nadir Şah'a Name-i Hümayunu teslim ettikten sonra Nadir Şah'tan da I. Mahmud'a bir Name-i Hümayun getirmiştir. Mustafa Nazif Efendi, Osmanlı Devleti'nin barışı kabul etmesinden dolayı Nadir Şah'ın özellikle teşekkür ettiğini Padişah'a arz etmiştir²⁵¹. Mustafa Nazif Efendi, sefaretnamesinde ise seyahat sırasında gördüklerinden ve kendilerini karşılayan Nadir Şah'ın temsilcisi Hasan Ali Han ile yaptıkları barış müzakerelerinden bahsetmiştir²⁵².

1.6.4. Sünbülzade Vehbi Efendi Sefaretnamesi

İran Sefaretnamelerinin dördüncüsü ünlü bir divan şairi olan²⁵³ Sünbülzade Vehbi Efendi'ye aittir. Sünbülzade Vehbi Efendi, İran'a elçilik görevi ile gitmiştir. Osmanlı-

²⁴⁶ BOA, AE.SMHD.I.. 196/15338 (3 Ağustos 1746); BOA, HAT, 806/37172 (12 Ocak 1747); Tetkik eserlerde Mustafa Nazif Efendi olarak geçen isim Osmanlı Arşivlerinde "Nazif Mustafa Efendi ve Mustafa Nazif Efendi" olarak iki ayrı şekilde kayıtlıdır.

²⁴⁷ BOA, A.{DVNSNMH.d... 3/43.

²⁴⁸ Kasr-ı Şirin Antlaşmasının tarihi 1939 olarak yazılmıştır. Eser yazılırken bir yazım yanlışı yapılmıştır. Bkz: Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 85.

²⁴⁹ BOA, HAT 6/193 (2 Eylül 1746).

²⁵⁰ BOA, A.{DVNSMHM.d... 57/415 (23 Mart 1746).

²⁵¹ BOA, HAT 806/37172 (12 Ocak 1747); Tetkik eserlerde Mustafa Nazif Efendi olarak geçen isim Osmanlı Arşivlerinde "Nazif Mustafa Efendi ve Mustafa Nazif Efendi" olarak iki ayrı şekilde kayıtlıdır.

²⁵² Belkıs Altunış Gürsoy, "Sefaretnameler", *Türkler Ansiklopedisi C.12*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 588.

²⁵³ Selim Sırrı Kuru, "Sünbülzâde Vehbi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, s. 140-141.

İran arasındaki sınır tartışmalarının çözümü için görevlendirilmiş ve Şah'a bir Name-i Hümayun götürmüştür²⁵⁴. Nadir Şah'ın ölümü ile İran ile Bağdat arasında sınır meselesi tekrar başlamıştır.

İran yönetiminde olan Zend ailesinden Abdülkerim Han ile Bağdat kölemenlerinden Ömer Paşa arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Abdülkerim Han Baban mutasarrıflarından Mehmet Paşa'nın Osmanlı'ya sığınması üzerine Ömer Paşa'dan Mehmet Paşa'nın tekrar mutasarrıflığa tayin edilmesini istemiştir. Ömer Paşa yeni Baban Mutasarrıfı Ahmet Paşa tarafından yenilgiye uğratılmasıyla Abdülkerim Han Ömer Paşa üzerine ordu sevk etmiştir. Sevk edilen ordunun bir kısmı Baban üzerine bir kısmı da Basra üzerine gönderilmiştir. Ömer Paşa durumu Bab-ı Âliye bildirmesi üzerine ve Abdülkerim Han'ın sorunun Bab-ı Âli ile değil Ömer Paşa ile olduğunu bildirmesiyle sorunun yerinde incelenmesi için Sündülzade Vehbi Efendi elçi olarak gönderilmiştir.²⁵⁵

Vehbi Efendi yaptığı görüşmeler ve incelemeler neticesinde Ömer Paşa'nın suçlu olduğunu ve İran tarafının bir kabahati olmadığına karar vermiştir. Bu kararını ise bir yazı ile Bab-ı Âliye bildirmesi üzerine Ömer Paşa da Vehbi Efendi hakkında şikâyetle bulunmuştur. Vehbi Efendi'nin İran'da devlet adamına yakışmayacak bazı gayrı ahlaki olaylara karıştığı için İran tarafını tuttuğunu ve adil olmadığını bildirmiştir. Sultan I. Abdülhamit ise bu şikâyet üzerine gazaba gelerek Vehbi Efendi'nin görüldüğü yerde derhal idam edilmesi emrini vermiştir²⁵⁶. Postacı kılığında İstanbul'a gelmeyi başaran Vehbi Efendi bir süre saklanmıştır. Vehbi Efendi gizlendiği sırada can korkusu ile olan biteni anlatmak üzere manzum bir şekilde Kaside-i Tannane isimli eserini yazmıştır²⁵⁷. Ancak bu eser diğer sefaretnameler ile karşılaştırıldığında sadece sefaret takriri olarak görülebilir. Tam olarak sefaretname demenin doğru olmayacağını düşünen Faik Reşit Unat, bunun bir nevi yalanlama veya itiraz kasidesi olabileceğine kanaat getirmiştir²⁵⁸.

²⁵⁴ BOA, HAT 6/202 (20 Şubat 1776).

²⁵⁵ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 134; Belkıs Altuniş Gürsoy, *a.g.m.*, s. 588-589.

²⁵⁶ Belkıs Altuniş Gürsoy, *a.g.m.*, s. 588-589; Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 134-135.

²⁵⁷ Belkıs Altuniş Gürsoy, *a.g.m.*, s. 588-589; Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 134-136; Selim Sırrı Kuru, *a.g.m.*, s. 140.

²⁵⁸ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 135.

Sünbülzade Vehbi Efendi Sefaretnamesi ile ilgili tarihi bir çalışmadan çok edebi çalışmalar yapılmıştır. Örneğin İstanbul Üniversitesi'nde “*Sünbülzâde Vehbi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidi – Metni ve İncelemesi*” isimli çalışma Süreyya Beyzadeoğlu tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca Mehmet Ünal ve Nurettin Çalışkan tarafından “*Manzum Bir Sefaretname: Kaside-i Tannane*” başlıklı makale hazırlanmıştır. Sünbülzâde bu eserini kaside tarzında hazırladığından edebi çalışmalara konu edilmesi doğal karşılanabilir.²⁵⁹

1.6.5. Seyyid Mehmed Refi Efendi Sefaretnamesi

İran Sefaretnamelerinden beşincisinin müellifi 1807'de elçi olarak gönderilen Seyyid Mehmet Refi Efendi'dir²⁶⁰. Sefaretname, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde “*Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri (Transkripsiyon-İnceleme)*” başlığı ile Mertcan Güngör tarafından çalışılarak günümüz Türkçesi'ne kazandırılmıştır²⁶¹. Sefaretnamenin iki nüshası Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi'nde ve Kütahya İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde de sefaretname içeriğinde bulunan bilgilerin bir kısmı mevcuttur²⁶².

Osmanlı'nın Refi Efendi'yi İran'a elçi göndermesinde etkili olan hadise; Fransa'nın, Napolyon Bonapart liderliğinde Avrupa ve Kafkaslarda yayılmacı bir siyaset izlemesi aynı zamanda Rusların Karadeniz ve Kafkasya üzerindeki emelleri etkili olmuştur.²⁶³ İran Şahı Feth Ali Şah ve oğlu Abbas Mirza, Rusları Kafkaslardan ve Gürcistan'dan atmak için diğer devletlerle ittifak arayışında olmuştur. İran, bu amaçla öncelikle Fransa'nın gönderdiği elçi Olivier'in etkisiyle Fransayla ittifak kurmuştur. Fransa bu ittifakla İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek istemiştir. Fransa ve Rusya, İran üzerinden Hindistan'a saldırma planları hazırlayınca İngiltere, Sir John Malcom'u İran'a elçi göndererek Fransa'nın girişimlerini engellemek istemiştir. İngiliz elçisi

²⁵⁹ Süreyya Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidi – Metni ve İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985; Mehmet Ünal, Nurettin Çalışkan “Manzum Bir Sefaretname: Kaside-i Tannane”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 40, 2015.

²⁶⁰ BOA, HAT 161/6707 (31 Mart 1805).

²⁶¹ Mertcan Güngör, *Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri (Transkripsiyon-İnceleme)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

²⁶² Geniş bilgi için bkz: Mertcan Güngör, a.g.t.; BOA, HAT 1417/57961 (5 Şubat 1808)

²⁶³ Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 204

Malcom, Ali Şah'ı etkilemeyi başararak anlaşma sağlamıştır. İngiliz tüccarlarına özel imtiyazlar tanımışlardır. Malcolm Hindistan'a döndükten sonra yerine tekrar yeni elçi gönderememişlerdir²⁶⁴.

Rus çarının ölmesi üzerine Fransa ile Hindistan üzerine yapacakları sefer iptal edilmiştir. Rusya'nın 1801'de Gürcistan'ı işgal edip, Derbend ve Bakü'yü ele geçirmesiyle İran, Rus tehlikesine karşı Fransa ile işbirliği yapmıştır. Fransa Romieux ve Jaubert'i İran'a göndermiştir. 1806'da Gardan'ı (General Antoin Gardanne) elçi olarak göndermiştir. 4 Mayıs 1807'de İran askeri yapısını yeniden düzenlemeyi esas alan Finkenstein Anlaşması'nı imzalamışlardır. İran, Fransa desteğini alınca Rusya'nın ele geçirdiği topraklarını geri almak için Rusya'ya savaş açmış ve ardından Napolyon bu ittifakın bozulmaması için Rusya'ya savaş açmıştır. Rusya ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti hem Fransa'nın hem de İran'ın Rusya'ya savaş açması Osmanlı'nın umudunu artırmıştır. İngiltere 5 Ocak 1809'da Kale-i Sultaniye Antlaşması'nı Osmanlı ile yaptıktan sonra İran ile ikili ilişkilerine önem vererek Fransa ile İran arasını bozmuştur. İran Osmanlı'ya destek vermiştir. Fransa-Rusya arasında 9 Temmuz 1807'de Tilsit Antlaşması ile Fransız-Rus ittifakı oluşturulmuştur. Bu ittifakla Fransa, Batı Avrupa'da Rusya Doğu Avrupa'da kendilerine yeni egemenlik alanları arayışına girmişlerdir. Rusya'nın Osmanlı üzerindeki politikasını da onaylamışlardır. Ayrıca İngiliz mallarının Avrupa'ya girmesini engellemek için ambargo uygulama kararı almışlardır.

Osmanlı Devleti, bölgede gelişen olayları yakından incelemek için 1807'de Mehmed Ref'i Efendi'yi elçi olarak İran'a göndermiştir²⁶⁵. Mehmed Ref'i sunduğu raporunda Napolyon'un asıl hedefinin İran ve Osmanlı'yı kendi yanına çekerek Rusya'yı yalnız bırakmak ve İngiltere'nin Hindistan üzerindeki etkisini kaldırmaktı. Fransa bu hedeflerine ulaşmak için Rusya ile Tilsit Anlaşması'nı imzalayarak Osmanlı topraklarının paylaşılmasında anlaşmaya varmışlardır²⁶⁶. Mehmed Ref'i'nin sunduğu rapora göre

²⁶⁴ Gülnur Kavak, *Yasincizade Abdülvehhab Efendi ve Musavver İran Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 27.

²⁶⁵ Gülnur Kavak, a.g.t., s. 28; Coşkun Tüfekçi, *Osmanlı İran İlişkileri /1795-1896) (Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 34.

²⁶⁶ Gülnur Kavak, a.g.t., s. 29; Coşkun Tüfekçi, a.g.t., s. 35.

Rusya'nın devletlerarası anlaşmaları çiğneyebilen bir devlet olduğunu, Fransa'nın yaptığı anlaşmalara ve verdikleri sözlere güven olmadığını belirtmiştir²⁶⁷.

1807'de İran elçisi Hoy Müftüsü Ağa İbrahim ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. İran ile Osmanlı arasında istenen ittifak sağlanamayınca İran elçisi geri dönmüştür²⁶⁸. Osmanlı Devleti ve İran etrafında yukarıda bahsettiğimiz politik karışıklıklar olurken İran ile resmi bir ittifak yapmaktan kaçınılmıştır. Ancak Ref'i Efendi'nin İran'a gidişi iki devlet arasındaki muhabbetin devamını ve artmasını sağlamıştır²⁶⁹. Nitekim İran etrafında teşekkül eden ittifaklar esnasında Osmanlı Devleti'nin elçi göndermesi ve İran sınırından Rus askerlerinin çekilmesini istemesi İran tarafında memnuniyet uyandırmıştır²⁷⁰.

1.6.6. Bozoklu Osman Şakir Efendi'nin Musavver İran Sefaretnamesi

Yasincizade Abdülvehhab Efendi'nin maiyetinde İran'a giden Osman Şakir Efendi İran'a dair önemli bir sefaretname hazırlamıştır. Zira diğer sefaretnamelerden farkı, geçilen güzergâhların resmedilerek bu esere aktarılmış olmasıdır. Sefaretname, Gülnur Kavak tarafından "*Yasincizâde Abdülvehhab Efendi ve Musavver İran Sefaretnamesi*" başlığı ile İstanbul Üniversitesi'nde yüksek linsans tezi olarak hazırlanarak günümüz Türkçesine kazandırılmıştır²⁷¹. Sefaretnâmenin orijinal nüshası Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi'nde 822 numarada kayıtlıdır²⁷². Bozoklu Şakir Efendi, Tahran'a girmeden önce şehrin genel görüntüsünü de eserinde resmetmiştir²⁷³.

Tilsit Anlaşması'na göre Osmanlı topraklarını paylaşacak olan Rusya ve Fransa arasında beklenmedik bir anlaşmazlık çıkınca 27 Eylül-12 Ekim 1808'de Erfurt'ta görüşme yapan Rusya ve Fransa sorunu çözüp, Osmanlı ve İngiltere'ye karşı bir anlaşma yapmışlardır. Rusya bu ittifaktan güç alarak 1806'dan beri devam eden Osmanlı-Rus Savaşı'nda 1811'de Tuna'nın kuzey tarafında Osmanlı Devleti'ni yenerek Osmanlı'yı

²⁶⁷ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 205.

²⁶⁸ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 205.

²⁶⁹ BOA, HAT 784/36631 (9 Mart 1807).

²⁷⁰ BOA, HAT. 787/36737 (3 Ocak 1813)

²⁷¹ Gülnur Kavak, *a.g.t.*

²⁷² Osman Şakir Efendi, *Musavver İran Sefaretnamesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi, nr. 822.

²⁷³ Bkz: Ek-Resim-1.

barışa zorlamış ve 1812’de Bükreş Antlaşması’nı imzalamaya zorlamıştır. Antlaşma sonucu Rusya, Beserabya bölgesini ilhak etmiştir. Rusya ile yapılan bu antlaşma Osmanlı’yı İran ile ittifak yapmaya yöneltmiştir²⁷⁴. Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Bükreş Antlaşması’ndan sonra Osmanlı-İran ilişkilerini geliştirmek ve Rusya’ya karşı bir ittifak oluşturmak amacıyla İran, Asker Han adında bir elçisini, ardından da Hoy Müftüsü İbrahim Efendi’yi İstanbul’a göndermiştir. Elçilerin gelmesine kayıtsız kalmayan II. Mahmut İran’daki gelişmeleri yakından takip etmek ve Rusya’ya karşı birlikte hareket etmek amacıyla Yasincizade Seyyid Abdülvehhab Efendi’yi elçi olarak göndermiştir²⁷⁵.

Osman Şakir Efendi, 1811 yılında İran’a elçi olarak giden Yasincizade Abdülvehhab Efendi’nin²⁷⁶ Farsça tercümanı olarak elçilik heyetinde bulunmuştur²⁷⁷. Bu elçilik heyetinin seyahatini de resimler ve nesir ile anlatan Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi adlı eserini meydana getirmiştir²⁷⁸. Sefaretname’de 31 tane renkli resim olup günün şartlarını, yol, aşayış, sosyal ve ekonomik hayat ve bayındırlık hakkında bilgi vermektedir. Eserin Merzifon’a kadar olan kısmı nesirle yazılmıştır. Merzifon’dan İran’a kadar olan kısmında renkli resimler yer alıp açıklama bulunmamaktadır²⁷⁹.

Yasincizade Abdülvehhab Efendi, Osman Şakir Efendi ile olan yolculuğundan memnun kalmamış olacak ki, İran’a ulaştıktan sonra Şakir Efendi’yi tekrar İstanbul’a göndermiştir. Dersaadet’e bir tahrir göndererek Şakir Efendi’nin İran ahali ile anlaşamadığı ve zaten birçok kişinin Türkçe bildiğini belirterek tekrar Dersaadet’e gönderdiğini bildirmiştir²⁸⁰. Osman Şakir Efendi’nin, seyahatin ortasında elçilik heyetinden ayrılması Musavver İran Sefaretnamesi’nin eksik kalmasına sebep olmuştur. Bu sefaretname yarım kalmış olsa da resimli olmasından dolayı diğer sefaretnamelerden farklı ve özgün bir eser olarak karşımızda durmaktadır.

²⁷⁴ Gülnur Kavak a.g.t., s. 29. ; Coşkun Tüfekçi, a.g.t. s.35.

²⁷⁵ BOA, HAT. 795/36895 (4 Şubat 1810); Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 206; Günnur Kavak, a.g.t., s. 36.

²⁷⁶ Dedesi Seyyid Mustafa Efendi’nin Ayasofya Camiinde Yasinhan olmasından dolayı Yasincizade lakabıyla anılmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Mehmet İpşirli, “Abdülvehhab Efendi Yasincizade”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.1, TDV Yayınları, 1988, s. 285-286.

²⁷⁷ BOA, HAT 671/32861 (15 Haziran 1811)

²⁷⁸ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 7, 1996, s. 329.

²⁷⁹ Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 209; Belkıs Altuniş Gürsoy, A.g.m., s. 589.

²⁸⁰ BOA, HAT 671/32861 (15 Haziran 1811)

1.6.7. Enveri Sa'dullah Efendi Sefaretnamesi

İran Sefaretnamelerinin sonuncusu ise Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanmakta olan sınır ihtilaflarının çözümü sırasında hazırlanmıştır. Bu Sefaretname, Osmanlı Devleti tarafından sınır ihtilaflarını çözmek üzere İran'a gönderilen Enver Seyyid Sadullah Efendi tarafından hazırlanmıştır. Eserin orijinalinden başka nüshasının olmadığı düşünülmektedir. Bu nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu'nda 1449 numarada bulunmaktadır²⁸¹. Ayrıca bu sefaretname, “*El-Enveri Seyyid Sa'dullah'ın İran Sefâretnâmesi (1259-1262/ 1843-1846) Transkripsiyon Ve Değerlendirme*” başlığı ile İstanbul Üniversitesi'nde Şükriye Aydemir tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanarak ilim dünyasına kazandırılmıştır²⁸².

Sadullah Efendi, eserine “*Sefaretname-i İran*” başlığı ile başlamıştır. 1823 yılında yapılan Birinci Erzurum Antlaşması ile Osmanlı İran sınırları koruma altına alınmışsa da zaman zaman iki devlet arasında sınır ihlali devam etmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti ve İran arasında yeniden bir antlaşma yapılması ihtiyacı ortaya çıkartmıştı. Dolayısıyla İran, yetkili olarak Mirza Taki Han'ı görevlendirmişti. Osmanlı Devleti ise Enver Sadullah, Esad ve Derviş paşaları görevlendirmişti²⁸³. Aynı zamanda Rusya ve İngiltere de aracı devletler olarak görevli memur göndermişlerdir. Sınır çizgilerinin detaylı olarak belirlenmesi için yapılacak bu çalışma sonucunda 1847 yılında İkinci Erzurum Antlaşması yapılmış ve Osmanlı-İran sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu anlaşma ile iki devlet arasında sınır problemi kalmayacaktı. Fakat aşiretler sorunu veya askerlerin sınır ihlali yapması, sınır tartışmalarının devam etmesine sebep olmuştur. Bu sorunlar ancak daimi elçi ile çözülecektir. Nitekim İkinci Erzurum Antlaşması ile Osmanlı ve İran arasında daimi temsilcilik açılmasına karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde İran üzerine yazılan 7 sefaretname bulunmaktadır. Bu sefaretnameleri incelediğimizde, dönemin birinci elden kaynakları olduğunu ve elçilik heyetlerinin oluşumunu görmekteyiz. Seyahat esnasında geçilen yol güzergâhları, coğrafi özellikler ve devlet adamları arasındaki diplomatik münasebetleri sefaretnamelerde

²⁸¹ Enveri Sadullah Efendi, *Sefaretnâme-i İran*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 1449.

²⁸² Şükriye Aydemir, *El-Enveri Seyyid Sa'dullah'ın İran Sefâretnâmesi (1259-1262/ 1843-1846) Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

²⁸³ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

görmemiz mümkündür. Ancak dönemin belgeleri ile kıyasladığımızda asıl diplomatik bilgilerin ana kaynaklarda yani resmi belgelerde olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bundan sonraki bölümlerde elçiler tarafından merkeze gönderilen resmî raporlar ve yazışmalar temel alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TAHRAN SEFARETİ'NDE GEÇİCİ SEFİR (MUSTAFA SAMİ BEY DÖNEMİ)

2.1. Mustafa Sami Bey'in Tayini ve Tahran'a Ulaşması

Osmanlı Devleti'nin İran'da ilk temsilciliği 24 Şubat 1840 tarihinde Tebriz'de açılmıştır. Osmanlı-İran arasında ticaret yapan Osmanlı tebaasının hukukunu korumak üzere açılan Tebriz Şehbenderliği'ne Ali Namık Bey tayin edilmiştir. Şehbenderliğin Tebriz'de kurulmasının nedeni ise Osmanlı tüccarlarının ticaret için genellikle Tebriz'e gitmesinden kaynaklıydı. Tebriz Şehbenderliği'nin asıl misyonu, ticari faaliyetlerde bulunan tebaanın sorunlarını Osmanlı Devleti'ne bildirmek ve çözmektir. Yani İran'daki ilk temsilciliğin diplomatik görevi olmamakla birlikte İran'ın siyasi ve sosyal durumu hakkında bilgi toplamak üzere de görev verilmiştir²⁸⁴. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Tebriz Şehbenderliği'nin diplomatik misyonu olmadığından, İran ile diplomatik ilişkileri kurmak üzere Tahran Sefareti'nin kurulmasına karar verilmiştir.

Tahran Sefareti'nin kuruluş iradesi 12 Haziran 1848 tarihinde çıkmıştır. Bu iradeye göre Tebriz Şehbenderliği görevinde bulunan Ali Namık Bey'in Tahran'a Maslahatgüzar unvanı ile tayin edilmesi uygun görülmüştür. Ali Namık Bey, yol hazırlıklarına başlamıştır. Ancak İran'da Şah Muhammed Mirza vefat etmiş, yerine ise veliahdı olan Azerbaycan Valisi oğlu Nâsirüddin, İran Şahı olmuştur. Nâsirüddin Şah da ilk iş olarak Mirza Taki Han'ı sadaret makamına getirmiştir²⁸⁵. Bu sırada Şah'ın tahta çıkışını Osmanlı Padişahı'na bildirmek üzere fevkalade elçi gönderilmişti. Bu sebeple Şah'ı tebrik ve mektuba cevap vermek gerekecekti. Daimi elçi bu mektuba cevap götürmeden gittiğinde nezaketsiz bir durum ortaya çıkacaktı. Osmanlı Devleti ise mektuba cevap vermek için daimi elçi yerine fevkalade elçi göndermeyi uygun bulmuştur. Bu durum Tahran Sefareti'nin kuruluş iradesine şu şekilde yansımıştı: “*Fakat daimi elçi olarak birisi gönderilirse aşırı hüürmet anlamına gelecektir. Bunu dahi gönül istemeyeceğinden ve İran Şahı tarafından Padişahımız hazretlerine takdim olunan*

²⁸⁴ BOA, C.HR. 123/6120 (24 Şubat 1840) (Bkz. Ek-1)

²⁸⁵ Suâd Pîrâ, Osman Gazi Özgüdenli, “Nâsirüddin Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 405.

*mektup, özel bir elçi ile gönderilmiş. Padişah tarafından verilecek cevabın dahi bunu taşıyacak geçici bir elçi ile gönderilmesi...*²⁸⁶. Nihayetinde Maslahatgüzar olarak tayin edilen Namık Bey'in Tahran'a gidişi ertelenmiş ve yeni bir özel elçi gönderilmesine karar verilmiştir.

Tahran'a gönderilecek geçici elçi için öncelikle devlet işlerini ve işleyişini bilen, üst görevlerde bulunmuş ve yurtdışı tecrübesi olan Mustafa Sami Bey uygun görülmüştür. Mustafa Sami Bey İstanbul'da doğmuştu. Defterdar Mektubi Kalemi olarak devlet memurluğuna başlamış ve divan kâtipliğine kadar yükseldikten sonra Viyana Sefareti'ne katip olarak tayin edilmiştir. Viyana'dan döndükten sonra Posta Nazırlığı, Takvim Nazırlığı ve Ziraat Nazırlığı görevlerinde bulunmuştu²⁸⁷. 1846 yılında Berlin'e elçi olarak gönderilen Mustafa Sami Bey'in Berlin'de başarılı olduğu ve Tahran'a gönderilmek için yeterli tecrübeye sahip olduğu değerlendirilmiştir. Mustafa Sami Bey'in esas rütbesi ortaelçi iken İranlıların özellikle Şah'ı tebrik için gidecek elçinin rütbesine dikkat edeceğini değerlendiren Osmanlı Hariciyesi, Sami Bey'in İran'a büyükelçi olarak gönderilmesini teklif etmiştir. Harciye Nezareti'ne göre İranlılar "Ortaelçi" tabirini gördükleri anda kendilerini hafife alınmış olarak görecektirdi. Dolayısıyla Mustafa Sami Bey, Sâniye Sınıfı'ndan(Ortaelçilik) Êlâ Sınıf-ı Sanisi'ne yani Büyükelçiliğe yükseltilmiş ve Şah'ı tebrik için Tahran'a Name-i Hümayun götürmek üzere görevlendirilmiştir²⁸⁸.

Tahran'da kurulan Osmanlı'nın dış temsilciliği, diğer dış temsilciliklere göre farklılık arz etmişti. Bu durumun ortaya çıkması ise Tahran'da daimi elçilik kuruluşunda bir geçiş döneminin yaşanmasına sebep olmuştur. Görüldüğü üzere Tahran Sefareti resmi olarak kurulmuş olmasına rağmen, sefarete giden ilk elçi Geçici Büyükelçi Mustafa Sami Bey olmuştur. Mustafa Sami Bey, bu geçiş dönemini yürüten ve kısmen de olsa Osmanlı-İran arasındaki sürekli diplomasiyi temellendiren elçidir. Bu sebeple Ali Namık Bey'nin Tahran Maslahatgüzarlığı'nı ele almadan önce bu geçiş dönemini ele almak konu bütünlüğü açısından önemlidir.

²⁸⁶ BOA, İ.HR. 46/2186 (12 Haziran 1848)

²⁸⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, Yay. Haz., Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.1479-1480

²⁸⁸ BOA, İ.HR. 55/2577.1 (12 Haziran 1849) (Bkz. Ek-2)

Mustafa Sami Bey İran Şahı'na mektup götürmek üzere görevlendirilmiş yola çıkmak için gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Ancak hazırlıkların uzun sürmesi dolayısıyla Maliye Nezareti'ne yazı yazıldığını görmekteyiz. Bu yazıda bir seneden beri İran'a geçemeyen Sami Bey'in hesabının bir an evvel görülerek yola çıkması için işlerinin tamamlanması talimatı verilmiştir²⁸⁹. Bu talimat üzerine Maliye Nezareti'ne de Mustafa Sami Efendi'ye tahsis edilen 200.000 kuruşluk harcırahın²⁹⁰ şimdilik 60.000 kuruşunun verilmesi yönünde emirname yazılmıştı. Mustafa Sami Bey'e ise harcırahını alarak bir an önce görev yerine gitmesi talimatı verilmiştir²⁹¹.

Mustafa Sami Bey 9 Haziran 1850 tarihinde İstanbul'dan Tahran'a hareket etmiştir²⁹². Tahran'a, Trabzon üzerinden gitmek isteyen Sami Bey, Hariciye Nezareti'ne dilekçe yazarak, Trabzon Valisi'ne emirname yazılmasını ve kendisine yolda kolaylık sağlanmasını istemiştir. Ayrıca Erzurum Valisi'ne de bir emirname yazılmasını ve bu emirname ile harcırahının bir kısmının Erzurum'dan verilmesini istemiştir²⁹³. Arşivlerde Mustafa Sami Bey'in, Trabzon'da konaklaması ile ilgili bir kayıt bulunmazken bazı yerlerde konaklaması ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Mustafa Sami Bey Erzurum'dan geçerken Erzurum'daki memurlar tarafından merkeze bilgi verilmiştir. Merkeze yazılan bilgi notlarından birini sadeleştirerek verecek olursak şu şekildedir: “Osmanlı devlet adamlarından Saadetlü Mustafa Sami Bey, Sultan tarafından Büyükelçi rütbesiyle İran Devlet'i tarafına tayin edildiğinden, Tahran'a giderken Bayburt Kasabasına geldi. İki gece konaklaması esnasında bir kişiyi bile rencide etmedi. Valilik tarafından yiyecek ve içeceğe dair gerekli olan şeylerin akçesiyle ve binek olarak lazım olan hayvanları hazırladık ve teslim ettik. Bu şekilde buradan ayrıldılar. Tüm halk, iyi hareketlerinden müteşekkir olduklarını arz ettiler. Memur-u Erzurum.”²⁹⁴ Mustafa Sami Bey'in Bayburt'tan geçtiğine dair yazıda, bir diplomatın, geçtiği yörelerde halka rahatsızlık vermediği ile ilgili hal ve hareketlerinin raporlandığını görüyoruz. Erzurum'dan geçtiği sırada aynı ifadelerle Erzurum Valisi tarafından bilgi verilmiş ve Mustafa Sami Bey'in Erzurum'da dört gece konakladığı bilgisi verilmiştir²⁹⁵. Mustafa Sami Bey Hasankale'de

²⁸⁹ BOA, HR.MKT. 27/37 (18 Eylül 1849)

²⁹⁰ BOA, A.AMD. 5/8 (13 Temmuz 1848)

²⁹¹ BOA, HR.MKT. 33/84 (9 Mayıs 1850)

²⁹² BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

²⁹³ BOA, A.DVN. 59/49 (8 Mayıs 1850)

²⁹⁴ BOA, İ.HR. 69/3373-14 (22 Haziran 1850)

²⁹⁵ BOA, İ.HR. 69/3373-33 (30 Haziran 1850)

bir gece²⁹⁶ ve Bayezid Sancağı'nda da iki gece konaklamıştır²⁹⁷. Bu konaklamadan sonra İran topraklarına girmiştir. İran'a girdikten sonra her şehir girişinde törenle karşılanmıştır²⁹⁸.

10 Temmuz 1850 tarihinde Bayezid'den yola çıkmış ve Tebriz'e ulaşınca kadarki konaklama ve yoldaki durumu ile ilgili rapor yazmamıştır. Ancak 24 Ağustos 1850 tarihine gelindiğinde Mustafa Sami Bey'in Tebriz'e girdiği ve burada bazı görüşmeler yaptığını görmekteyiz.²⁹⁹ Öncelikle Tebriz Konsolos Vekili Rasim Bey ile görüşen Sami Bey bir süre burada kalmıştır. Tebriz'de bulunan Şehzade Hamza Mirza ile görüşmeye giden Sami Bey yanında Rasim Efendi'yi de götürdüğünü belirtmiştir. Büyükelçi Sami Bey, Konsolos Vekili Rasim Efendi'yi götürme gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: “Konsolos Rasim Bey Erzurum'a gittiği sırada İngiltere Konsolosunu vekil tayin etmiş. Bu görüşmede İngiliz Konsolosu da olacağından ve Rasim Bey'in de gelmesini rica ettiğinden onu kırmadım. Ayrıca bu görüşmede devletin üst düzey işleri görüşülmeyeceğini düşünerek Rasim Bey'in de bulunmasında bir sakınca görmediğimden onu da yanımda götürdüm.” Mustafa Sami Bey'in hem bu ifadelerinden hem de raporunun devamında anlattıklarından Hamza Mirza ile sadece bir tanışma toplantısı yaptıkları anlaşılıyor. Şehzade Hamza Mirza, Mustafa Sami Efendi'ye önce kibirli bazı davranışlar sergilemiş ancak Sami Bey diplomasiye aykırı hareket etmeyerek konuşmaları ile bu tavrı değiştirmiştir. Zira görüşmenin ilerleyen sürecinde Mustafa Sami Bey, Osmanlı Devleti'nin kanunlarını, düzenini, Osmanlı Padişahı'nın bütün devletler ve milletlerin yanında müspet bir imajı olduğunu, adaleti ve güzel ahlakıyla bilindiğini söylemiştir. Bunlara karşılık Şehzade'nin “Allah hayırlı etsin, Allah korusun” gibi cümleler kurduğunu belirten Mustafa Sami Bey bunun haricinde İran'a dair övgüler dizmediklerini belirtmektedir³⁰⁰. Tebriz'de yaptığı bu görüşmeden sonra görev yeri olan Tahran'a hareket ederek 20 Ağustos 1850 tarihinde Tahran'a ulaşmıştır³⁰¹.

²⁹⁶ BOA, İ.HR. 69/3373-9 (2 Temmuz 1850)

²⁹⁷ BOA, İ.HR. 69/3373-4 (10 Temmuz 1850)

²⁹⁸ BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

²⁹⁹ BOA, İ.HR. 69/3373-2 (24 Ağustos 1850)

³⁰⁰ BOA, İ.HR. 69/3373-2 (24 Ağustos 1850)

³⁰¹ BOA, A.AMD. 20/63 (30 Eylül 1850)

Mustafa Sami Bey, Tahran'a ulaştığında şehire girmeden önce karşılama çadırı kurulmuştur. Bu karşılıma Sadrazam Mirza Taki Han, bazı devlet adamları, İngiltere ve Rusya elçiliklerinin başkâtipleri, Sefarethane Mirzası ve halktan bir grup gelmiştir. Karşılama Mustafa Sami Bey'in deyimine göre, az miktarda altın ile süslenmiş ve kullanılmış bir çadırdadır yapılmış ve daha sonra şehire giriş yapılmıştır. Şehire girerken Osmanlı elçisine bir at verilmiştir. Sami Bey bu atı beğenmemiş ancak söylememiştir. Mirza Taki Han verilen atın değiştirilerek daha iyisinin getirilmesini emrederek getirmiştir. Mustafa Sami Bey kendi atının yeterli olduğunu söylemişse de ısrarlar üzerine, Tahran'a gelir gelmez bir vukuata meydan vermemek adına bu atı kabul ederek getirenlere de bahşış dağıtmıştır. İran'ın gösterişsiz bir şekilde karşılmasına karşılık olarak Sami Bey yanında getirdiği altınlarla süslü kıyafetlerini giyip süslendikten sonra bu ata binmiş ve şehre bu şekilde girmiştir³⁰².

İran Devleti, nezdine gelen elçiler için mihmandar tayin etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin elçisine de Mirza Mahmud isminde bir mihmandar tayin etmişti. Mirza Mahmud, şehrin girişinde Sami Bey'in yanına gelerek Tahran'da olduğu süre içerisinde sefaretin tüm yiyecek içecek veya diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirildiğini ve kendisine mihmandarlık yapacağını söylemiştir. Buna göre Sami Bey İran'da kaldığı sürece misafir kabul edilerek tüm masrafları İran tarafından karşılanmak istenmişti. Sami Bey ise masraflarının İran tarafından karşılanmasını Osmanlı Devleti'nin şanına yakıştırmamıştır. Zaten Osmanlı Devleti de elçilerin masraflarının, gidilen devletten karşılanmasını yasaklamıştı. Dolayısıyla Sami Bey bu talebi reddetmişse de mihmandar, Mirza Taki Han ile görüşüp geldikten sonra en azından on gün misafir olunmasını teklif etmiştir. Mustafa Sami Bey ise yapılan ısrarlardan sonra sadece üç gün yemekleri kabul ederek misafir olarak kalabileceğini ve bundan fazlasının Osmanlı Devleti'nde hoş karşılanmayacağını belirtmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen İran Devleti tarafından bir sefaret binası tahsis olunmuştur³⁰³. Bu bina kısa bir süre sonra Mustafa Sami Bey tarafından kiralanarak Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki ilk sefaret binası olacaktır.

Sami Bey İran'ın konak tahsisi teklifini kırmayarak sefarethaneye yerleşmiş ve Osmanlı Devleti'nin ilk sefaret binası İran tarafından tahsis edilmiştir. Sefaret binasının

³⁰² BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

³⁰³ BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

içerisinde yeterli eşya olmamakla birlikte ahşap birkaç sandalye, sedir ve eşyalar bulunmaktaydı. Mustafa Sami Bey bu eşyaların yeterli olmadığını ve daha sonra bir maslahatgüzara yetecek kadar eşya alınacağını bildirmiştir. Mustafa Sami Bey İran’da gördüğü karşılama törenini adım adım anlatmamış ancak kısa bilgilerle bu hususa değinerek sefarethaneye geçtiğini belirtmiştir³⁰⁴.

Sami Bey Tahran’a ulaştıktan sonra merkeze bir rapor yazarak yolculuğunun 72 gün sürmesinin kendisi ile ilgili bir durum olmadığını ifade etmiştir. Bunun asıl sebebinin İran’daki usul gereği bir şehirden başka bir şehire geçerken kendisine tayin edilen mihmandarları beklemek zorunda olmasıdır³⁰⁵. Hariciye Nezareti de bu süreyi sorun etmeyerek görevinde başarılar dilemiş ve tebrik mesajı göndermiştir³⁰⁶. Sami Bey Tahran’a ulaştığı sırada Şah’ın yaylada olması dolayısıyla resmi bir görüşme yapamamıştır. Bu sebeple daha sonra gerçekleşecek olan görüşmeleri rapor edeceğini belirtmiştir.³⁰⁷

Tahran’da Şah’ın olmamasından dolayı resmi temaslarda bulunamayan Mustafa Sami Bey sefaret binasının işlerine başlamıştır. İstanbul’dan çıkarken Maslahatgüzar ve maiyetine yetecek derecede bir sefarethane oluşturmak için izin verilmiştir. Dolayısıyla Sami Bey sefarethanenin tefrişatı için çalışmalara başlamıştır. Buraya alınacak eşyaların listesi tutularak daha sonra İstanbul’a gönderilecektir³⁰⁸. Zira sefarethaneye alınan eşyalar poliçe³⁰⁹ karşılığı alınacak ve Mustafa Sami Bey dönüşünde ödemesi yapılacaktır³¹⁰. Sefarethaneye alınan eşya listesi ilgili bir kayıt yoktur. Zira bu doğrultudaki tek bilgi, “Maslahatgüzara yeterli olacak derecede” tefrişat yapılmasıdır.

³⁰⁴ BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

³⁰⁵ BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

³⁰⁶ BOA, İ.HR. 69/3373-39 (30 Eylül 1850); BOA, İ.HR. 69/3373-41 (22 Haziran 1850)

³⁰⁷ BOA, İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)

³⁰⁸ BOA, A.AMD. 20/63 (30 Eylül 1850)

³⁰⁹ Osmanlı Devleti, dış temsilcilikte görev yapan memurlarına zaman zaman tüccar tarafından ödeme yaptırmaktaydı. Tüccar, elçiliğe gerekli ödemeyi yapıp karşılığında senet mahiyetinde poliçe olarak onu Hariciye Nezareti’ne götürmekteydi. Hariciye Nezareti ise Maliye Nezareti aracılığı ile polie karşılığı olan ödemeyi yaparak dış temsilciliklerin ödenek konusunu bu şekilde hızlıca çözümlenmekteydi.

³¹⁰ BOA, İ.HR. 69/3373-39 (30 Eylül 1850); BOA, İ.HR. 69/3373-41 (22 Haziran 1850);

2.2. Osmanlı-İran Diplomatik Hiyerarşisinin Oluşumu

Mustafa Sami Bey Tahran'a ulaştıktan 12 gün sonra Şah ile görüşmeye davet edilmiştir. Nâsırüddin Şah Tahran'a girmemiş ancak şehire iki saat mesafede Şimran köyünde kurulan çadırına Osmanlı elçisini kabul etmiştir. Mustafa Sami Bey, Sultan Abdülmecid tarafından özel olarak Nâsırüddin Şah'ı tebrik için özel gönderilmiş bir elçi idi. Sami Bey, Nâsırüddin Şah tarafından kabul edildiğinde gerekli saygı ile Şah'ın huzuruna çıkarak Sultan Abdülmecid'in Name-i Hümayunu'nu teslim etmiştir. (Name-i hümayun görüşme gününden önce istenmiş ve çevirisi yapılmıştır³¹¹.) Akabinde mücevherler ile süslü sandığı Nâsırüddin Şah'a arz ettikten sonra Şah, memnun ve bahtiyar olduğunu söylemiştir. Sami Bey ise İstanbul'dan çıktıktan sonra gecikme sebeplerinden bahsetmiş ve kısa bir sohbetten sonra çadırdan ayrılmıştır. Buradan çıkınca direk hem Sadrüddeve hem de Ecnebiye Vekili³¹² olan Mirza Taki Han'ın çadırına giden Sami Bey, Şah ile olan görüşmesini anlatmış ve yaşadığı olayı anlamaya çalışmıştır. Zira Büyükelçi unvanı ile İran'a giden Mustafa Sami Bey diplomatik usullere uygun olmayan bir şekilde huzura kabul edilmiştir³¹³.

Mustafa Sami Bey, Nâsırüddin Şah tarafından davet edildiğinde karşılaştığı hal ve hareketleri şu şekilde aktarmıştır: “Osmanlı Devleti'nin elçisi, diğer devletlerin elçilerine nazaran daha farklı ve saygılı şekilde karşılanır diye bekliyordum. Hatta Tahran'a gelirken yolda karşılaştığım insanlar ve devlet görevlileri, Şah sizi çok iyi karşılar, size çok güzel hediyeler verir mealinde bazı şeyler söylüyorlardı. Bunların tam aksine hiçbir elçinin karşılanmayacağı şekilde karşılandım. Şah Hazretlerinin çadırına ulaşmadan 3-4 dakikalık mesafede -yani örnek olarak At Meydanındaki Dikili Taştan Defterhane-i Âmire gibi yüksek bir yerde kurulan bir yere- ayakkabılarımızı çıkarttılar. Burası belli ki bir gün önce çok sayıda hayvanın olduğu bir yerdi. Dikenli bir arazide Şah'ın çadırına kadar ayakkabısız yürümemi teklif ettiler. Eski usul üzere Şah'ın huzuruna ayakkabısız gidildiğinden bu şekilde yürümeye başladık. Beraber gittiğimiz teşrifatçılar birkaç yerde durarak Şah'ın çadırına doğru, çadıra kabulümüz ile ilgili Farsça bazı şeyler söylediler. Çadıra ulaştığımızda benim çadıra girmeme müsaade etmediler.

³¹¹ BOA, İ.HR. 73/3531-1.2 (20 Ekim 1850)

³¹² İran'da kullanılan “Sadrüddeve” ifadesi Sadrazam veya Başvekil yerine kullanılmaktadır. “Ecnebiye Vekili” ifadesi ise Hariciye Nazırı'na karşılık gelmektedir. Çalışmamızda Başvekil ve Hariciye Nazırı ifadeleri tercih edilmiştir.

³¹³ BOA, İ.HR. 73/3531-1.3 (20 Ekim 1850)

Şah'ın benim sesimi duyabilecek kadar bir mesafede beni aşağı tarafta bıraktılar. Name-i hümayunu teslim edeceğim sırada Şah'ın huzuruna girdim. Şah, nargile içiyordu ve Name-i Hümayunu takdim sırasında da ayağa kalkmadan nargile içmeye devam etti. Beni de oturmaya davet etmeden ayakta durdurdular.” Mustafa Sami Bey çadırdan çıkıp Mirza Taki Han'ın yanına gittiğinde oluşan bu soğuk havayı konuşmuştur. Mirza Taki Han ise: “Acaba bir hata mı oldu ben size mahcup oldum. Bu konuyu üç gün içerisinde düzelteceğim.” diyerek Sami Bey'i göndermiştir. İki gün sonra Hariciye Müsteşarı Mirza Muhammed Ali Han Sami Bey'i ziyarete gelmiş³¹⁴ ancak aradan bir hafta geçmesine rağmen yapılan muameleden dolayı bir düzeltme olmadığı gibi özür beyanında da bulunmamışlardır. Bununla beraber Hariciye Nazırı'nın, yeni açılan Osmanlı Devleti Sefarethanesine nezaketen gelmesi gerekirken henüz gelmemiştir³¹⁵.

Sami Bey, Şah ile görüşme yaptıktan sonra resmi görevine başlamıştır. Zira dış temsilcilik açıldığında temsilcinin görevi, o devletin yöneticileri ile yaptığı resmi görüşme sonrası başlamaktadır. Devlet başkanı veya diğer idarecilere verilecek olan Name-i Hümayun veya itimatnameler verildikten sonra artık temsil ettiği devletin resmi temsilcisi kabul edilmektedir. Mustafa Sami Bey de Şah ile yaptığı görüşmeden sonra İngiltere ve Rusya elçilerine İran'da Osmanlı Devleti'nin elçisi olarak görevlendirildiğini resmi olarak bildirmiştir. Bunun üzerine elçiler tanışma ziyaretinde bulunmuşlardır³¹⁶.

Mustafa Sami Bey, İran tarafından gördüğü küçük düşürücü karşılama usullerini hem kendine hem de Osmanlı Devleti'nin şanına yakıştırmamıştır. Dolayısıyla İngiltere Elçisi'ne iade-i ziyaret yapmış ve bu konuyu istişare ederek durumu anlamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin İran ile iyi ilişkiler içerisinde olmak için kendisini İran'a elçi olarak gönderdiğini belirten Sami Bey, Nâsırüddin Şah'ın neden böyle davrandığını sormuştur. İngiliz elçisi ise, Name-i Hümayunda kullanılan elkab ve unvanların eskilerine nazaran daha az görüldüğü için bu şekilde davranıldığını bildirmiştir. Sami Bey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde elkab ve unvanları, devlet yazışmalarında bile kısa tuttuğunu belirterek Şah'ın huzurunda ayakta tutulmasının sebebinin sormuştur. İngiliz elçisi İran ile İngiltere arasında yapılan anlaşmaya özel madde eklendiğini ve ancak o şekilde Şah'ın

³¹⁴ BOA, İ.HR. 73/3531-1.3 (20 Ekim 1850) (Bkz. Ek-3)

³¹⁵ BOA, İ.HR. 73/3531-1.2 (20 Ekim 1850)

³¹⁶ BOA, İ.HR. 73/3531-1.3 (20 Ekim 1850)

huzurunda oturabildiğini anlatmıştır. Ayakkabıların çıkartılarak yürütülmesine de “İranlıların kuralları bu şekilde.” diyerek cevap veren İngiliz elçisine Sami Bey, bu hususun Osmanlı Devleti’nin elçisine uygulanmasının doğru olmadığını anlatmıştır. Aynı zamanda Mirza Taki Han’ın henüz sefarethaneye ziyarete bile gelmediğini anlatan Sami Bey’e İngiliz elçisi aracı olacağını ve Başvekil’in sefarete gemesi için konuşacağını belirtmiştir. Sami Bey’in kendisine gösterilen bütün uygunsuz davranışları anlatmasına rağmen İngiltere elçisi İran yanlısı politika izlemeyi bırakmamıştır³¹⁷. Mustafa Sami Bey, İranlıları tanıyan ve usullerini bilen İngiliz elçinin kendisine destek olacağını düşünmüş ancak görüldüğü üzere yanılmıştır. Zira İngiliz elçisi Sami Bey’in bahsettiği konuların hemen hepsine İran’ı savunur şekilde cevap vermiştir. Mustafa Sami Bey ise durumun bu şekilde çözülemeyeceğini anlamış ve diplomatik krize sebep olmamak adına merkeze sorma ihtiyacı duymuştur.

Mustafa Sami Bey, İranlı devlet adamlarının hareketlerine karşılık olarak sadece itaat etmiş olarak görünmektedir. Önceki bölümlerde bazı elçilerin, diplomatik görüşmelerde dirayetli davrandıklarını ve görüşme kurallarını kendilerinin belirlediklerini anlatmıştık. Sami Bey’in raporlarına baktığımızda ise kendisine İranlılar nasıl emir verdi ise o şekilde hareket ettiğini görmekteyiz. Şah ile görüştüğünden ve Name-i Hümayunu, nargile içen Şah’a takdim ettikten sonra bu durumu Hariciye Nezareti’ne şikâyet ederek ne yapacağını sorması diplomatik usullerde Mustafa Sami Bey’in irade olarak zayıf olduğunu göstermektedir.

Mustafa Sami Bey, Şah ile görüşmesi esnasında gerekli tepkiyi verememiştir. Bu durumu merkeze sormuş, cevap yetişmeden kendi usulünce karşı hamle yapmıştır. Nâsirüddin Şah, Tahran dışında Kam isimli bir mevkiye babasının kabrini ziyarete gitmek için şehir dışına çıktığında İngiltere ve Rusya elçileri, uğurlama törenine katılmıştır. Mustafa Sami Bey ise kendisine yapılan küçültücü davranışlardan dolayı uğurlama törenine katılmamıştır. Sami Bey, Hariciye Nezareti’nin bu şekilde tasvip edeceğini düşünerek, Şah’ı karşılama törenine ve diğer resmi törenlere de katılmamaya karar vermiştir³¹⁸. Nitekim Mustafa Sami Bey, Şah tekrar döndüğünde de özel olarak davet almasına rağmen karşılama törenine katılmamıştır. Çünkü bu sırada Şah’ın daha önce

³¹⁷ BOA, İ.HR. 73/3531-1.2 (20 Ekim 1850); İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³¹⁸ BOA, İ.HR. 73/3531-1.8 (20 Ekim 1850)

Fransa tarafından gönderilen maslahatgüzara bile oturma teklif ettiği ve onu ayakta tutmadığını öğrenmiştir. Karşılama için resmî davet olmasından dolayı Serkatip Asım Bey gitmiş orada İngiltere Elçisi'nin hazır bulunduğunu aktarmıştır. Karşılama esnasında Sami Bey'i görmeyen Sefaret Mihmandarı Mirza Mahmud hemen ziyarete gelmişse de Sami Bey nezle olduğunu ve hali olmadığını söyleyerek sahte bir hastalık uydurduğunu belirtmektedir³¹⁹.

Mustafa Sami Bey İngiltere Elçisi ile görüşükten 2 gün sonra Mirza Taki Han Osmanlı Elçiliğine gelerek hayırlı olsun ziyaretinde bulunmuştur. Bu görüşmede diplomatik ilişkiler hakkında konuşma yapılmamıştır. Sadece genel olarak İran'ın durumu ve Osmanlı'nın sosyal yapısı konuşulmuştur³²⁰.

Sadrazam Mirza Taki Han, Muharrem mateminde kendi çadırına on gün davet kabul etmiş ve Sami Bey'i de davet etmişti. Ancak Sami Bey daha önce gördüğü muamelenin tekrarına meydan vermemek adına bu davete icabet etmemiş bunu yerine bir adam göndererek meclisin resmini çizdirmiştir. Bu şekilde kendisine ayrılan yerin diğer elçilerden daha alçak bir yer olduğunu görmüştür. Bunun üzerine diploması kurallarının ihlal edildiğini, İngiltere ve Rusya elçilerinin ortaelçi olmasına rağmen kendisine alçak bir yer tahsis edilmesini tasvip etmediğini iletmiştir. Buranın matem yeri olduğu, burada teşrifat usullerinin geçerli olmayacağı gibi geçitirici cümlelerle cevap verildiğinde kesinlikle ret cevabı vererek bu meclise de katılmamıştır. Ancak İngiltere Elçisi ve kanaat önderleri tarafından kendisine özel düzenlenen yemeklere katılmıştır³²¹.

Mustafa Sami Bey'in İran'a karşı takındığı misli ile mukabele tavrı duyulunca Osmanlı tebaası ve tüccarları tarafından takdirle karşılanmıştır. İran'ın bu tutumu devam ettiği sürece Osmanlı tebaasına da yardımcı olamayacağını ve devlet içerisindeki işlerini çözemeyeceğini anlatan Sami Bey, tüccarın şu sözlerine yer vermiştir: *“Daha önce İran'da bizi himaye edecek kimsemiz olmadığından çok cefa çektiriyorlardı. Lakin şimdi bizler bu cefaya katlanacak olsak Sefaret-i Seniyye buna razı gelmez. Yani bunun tefsiri elhamdülillah memûrîn-i Saltanat-ı Seniyye dahi bu İran'a gelerek Acemlerin Saltanat-ı*

³¹⁹ BOA, İ.HR. 73/3531-1.17 (20 Ekim 1850)

³²⁰ BOA, İ.HR. 73/3531-1.3 (20 Ekim 1850)

³²¹ BOA, İ.HR. 73/3531-2.2 (29 Aralık 1850)

Seniyye-i ebedi-devam bende ve tebaasına olan garip durumlarını bizzat dahi gördü.”³²². Sami Bey, tebaanın memnuniyetini anlatmışsa da aslında bu tebaanın sorunlarını çözmeye gücü yetmediğini belirtmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin misliyle mukabelede bulunmasından sonra bu sorunların çözülebileceği önerisinde bulunmuştur. Yani Osmanlı Devleti’nde ikamet eden veya ticaret yapan İranlıların alacakları geciktirilecek, ticaret mallarından mükerrer ve fazla vergi alınacak, malları hasar gördüğü takdirde mahkemeler tarafından itibar gösterilmeyecektir. Sami Bey’e göre bu şekilde davranılmaz ise Osmanlı tebaasının haklarının kendisi tarafından savunulması imkânsız haldedir. Çünkü daha önce çıkan sorunlarda Sami Bey hemen sefaret tercümanını göndermiş ancak sefaretin konuyu takip etmesine rağmen işler çözülememiştir. Sami Bey de sefaretin İranlı devlet adamları üzerinde daha tesirli olabilmesi için misliyle mukabele esasına göre hareket edilmesini talep etmiştir³²³. Osmanlı Devleti de Mustafa Sami Efendi’ye bu konuda görüşme yapmak üzere yetki vermiştir. Zira Osmanlı tebaasının haklarının ihlali durumunda Osmanlı Devleti’nde bulunan İranlılara da aynı şekilde muamele edilmesine karar verilmiştir. Bu karar Sami Bey’e bildirilmiş ve İranlı devlet adamlarına bu hususu bildirmek üzere görevlendirilmiştir³²⁴.

Osmanlı Hariciyesi, Mustafa Sami Bey’den İran’a dair gelen şikâyetlerden sonra, Büyükelçiye yakışacak şekilde tavır değiştirmedikleri sürece İran’ın resmi davetlerinin hiçbirine Sami Bey’in katılmaması yönünde talimat vermiştir. Aynı zamanda hem Şah’ı uğrlamaya gitmediği için hem de Mirza Taki Han’ın Muharrem davetine gitmediği için Sami Bey takdir edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin ciddiyetinin anlaşılması için bunu yeterli görmeyen Osmanlı Devleti İran’a nota vermeye karar vermiştir. Çünkü İran’da bulunan İngiltere ve Rusya elçileri Ortaelçi olmasına rağmen Sami Bey, Büyükelçi olarak onlar kadar saygı görmemiş ve aşağılanmıştır. Notayı yazmaya Sami Bey görevlendirilmiş ve ne şekilde nota yazılacağı belirtilmiştir. Sami Bey yazacağı notaya başlık olarak “Devlet-i Aliyye’den” ifadesini ekleyecek ve Şah’a yazılan Name-i Hümayunda bulunan elkab kısmını Osmanlı Devleti’nin tüm devletlere aynı şekilde yazdığını belirtecektir. Osmanlı padişahı tarafından İran Şahı’nı özel tebrik için gönderilmiş olan büyükelçiye gösterilen liyakatsiz davranışların uygun olmadığını,

³²² BOA, İ.HR. 73/3531-1.17 (20 Ekim 1850)

³²³ BOA, İ.HR. 73/3531-1.17 (20 Ekim 1850)

³²⁴ BOA, İ.HR. 73/3531-1.31 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850)

bunların düzeltilmesi gerektiğini anlatacaktır. Ayrıca Osmanlı tebaası hakkında yaptığı görüşmelerden de gerekli sonuçları alamadığı belirterek, bu konuda Osmanlı Devleti'ne gerekli hassasiyetin gösterilmesini isteyecektir. Yazılan bu notadan sonra düzelme olmazsa Sami Efendi'ye Osmanlı sefarethanisini kapatıp, Şah ile veda bile etmeden Osmanlı'ya dönmesi yönünde talimat verilmiştir³²⁵. Sami Bey de bu durumu anlatır şekilde İran'a nota verilmiştir³²⁶. Zira eski usul olan uzun elkab yazılması Osmanlı Devleti'nde kaldırılmıştır. İran'ın elkab kısmını bahane ederek elçiye uygunsuz davranması Osmanlı tarafından devlet işlerine olan cehaletleri olarak değerlendirilmiştir³²⁷.

Osmanlı Devleti, İran tarafından gösterilen davranışlara karşılık nota vererek aynı zamanda İstanbul'da bulunan İran elçisini de uyarmıştır. Osmanlı Devleti, İran ile arasında herhangi bir anlaşma olmamasına rağmen İran elçisine de aynı diğer devlet elçilerine uyguladığı prosedürü uygulamıştır. Her ne kadar İran ile İngiltere ve Rusya elçilerinin anlaşmaya binaen Şah'ın huzurunda oturmaları vaki ise de Osmanlı ile anlaşma olmamasına rağmen elçiye oturmak için yer gösterilmesi nezaket kuralı olarak tarif edilmiştir³²⁸. İran, Osmanlı Devleti'nin sert bir dille verdiği bu notaya özür beyanı mahiyetinde bir cevap yazmamıştır. Ancak Sami Bey'in Rusya ve İngiltere elçilerinden öğrendiğine göre İran, yapılan muamelenin hata olduğunu kabullenip yok sayarak konuyu kapatmak istemiştir. Sami Bey'e gösterilen küçültücü davranış bu şekilde terk edilerek normal teşrifat kurallarına dönmeyi hedeflemişlerdir. Bununla beraber İran, Sami Bey'den, İran'a yazdığı yazıların başında İran Devleti değil de "Devlet-i Aliyye-i İraniye" yazmasını talep etmişti. Sami Bey bunu kabul etmemiş, merkeze bildirmiş³²⁹ ve merkezin de kabul etmediğini görerek rahat davranmıştır³³⁰. Sami Bey'in bu hususu dikkate almaması da İran'ın tutumunu değiştirmesine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti, Sefarethanenin kapatılmasını emretmiş ise de İran'ın saygısız tutumunu bırakmasından dolayı Sami Bey'in görevine devam etmesine karar vermiştir.

³²⁵ BOA, İ.HR. 73/3531-2.6 (29 Aralık 1850)

³²⁶ BOA, İ.HR. 75/3619-2/1 (3 Mart 1851)

³²⁷ BOA, İ.HR. 73/3531-1.31 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850); BOA, İ.HR. 75/3619-2/2 (2 Mart 1851)

³²⁸ BOA, İ.HR. 73/3531-1.31 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850)

³²⁹ BOA, İ.HR. 74/3580-1.1 (26 Aralık 1851)

³³⁰ BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

Hatta bu sırada Nâsırüddin Şah, Şiraz ve İsfahan taraflarına gitmek üzere hazırlık yapmaktadır. Teamüle göre Şah, şehir dışına çıktığı sırada başkentte bulunan elçiler de beraberinde gitmekteydi. Bu sebeple Sami Bey'e de Şah ile beraber gitmesi için resmi davet gelmişti. Bu yolculuk için Hariciye Nezareti'nden izin ve harcırah isteyen Sami Bey'e³³¹, resmi ziyaret olması ve İran'ın ilk davranışlarını tekrar etmeyeceği hasebiyle izin verilmiştir. Bununla beraber yüz bin kuruş harcırah gönderilerek yolda ve daha sonra sefaret ihtiyaçlarında kullanılmak üzere kırk adet çadır alınması izni verilmiştir³³². Bu izin verilmiş olsa da Osmanlı Devleti bu teşrifat konusunun takipçisi olarak Tahran Sefareti'nin ve Osmanlı Devleti'nin diplomatik onurunu korumaya gayret etmiştir. Nitekim Sami Bey Şah ile birlikte İsfahan'da iken Ali Namık Bey Tahran'a ulaşmıştı. Ali Namık Bey'in Tahran'da karşılanma konusuna gelince, Sami Bey'in teşebbüslerinin olumlu sonuç verdiğini göreceğiz.

İngiltere ve Rusya, İran ile bir anlaşma yaparak göndereceği elçilerin teşrifat usullerini belirlemiştir. Osmanlı Devleti ise son yaptığı Erzurum Antlaşması'na böyle bir madde koymamış ve dolayısıyla Sami Bey gittiğinde İran bu durumu Osmanlı'nın aleyhine kullanmıştır. Yaşanan olumsuzluklar sonucunda bir anlaşma yapılmamıştır. Sami Bey Büyükelçi olmasına rağmen İran'dan gördüğü davranışların Maslahatgüzar Ali Namık Bey için daha kötü olabileceği kanaatine varmıştır. En azından Ali Namık Bey geldiğinde diplomasi kurallarına uygun hareket edilmesi için İran Devleti nezdinde bazı girişimlerde ve görüşmelerde bulunmuştur. Buna göre daha sonraki davetlerde Sami Bey, Büyükleçi olması hasebiyle Şah'ın yanındaki bir sandalyede oturacak şekile düzen kurulmasını istemiştir. Başvekil Mirza Taki Han'ın Nevruz'dan önce tatilde olduğundan bu konu bir süre beklemede kalmıştır³³³. Ancak resmi nevrüz töreninden önce Mirza Taki Han İran Devleti adına resmi bir yazı yazarak bu teşrifat konusunu düzeltmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nden gelecek elçiler için Şah'ın huzurunda oturmak üzere sandalye tahsis edilecektir. Bu İran'a yeni tayin edilen Maslahatgüzar Ali Namık Bey için de geçerli kılınmıştır. Mirza Taki Han, Osmanlı Devleti için özel olarak böyle bir esneklik gösterildiğini belirterek işi daha da ehemmiyetli göstermektedir. Oysaki Avrupa'dan gelen maslahatgüzarlara, Şah'ın huzurunda oturmasına yönelik bir anlaşma olmasa da

³³¹ BOA, İ.HR. 73/3531-1.3 (20 Ekim 1850)

³³² BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³³³ BOA, İ.HR. 78/3801-1.1 (28 Mart 1851)

oturması için izin vermiştir³³⁴. Sami Bey, Şah'ın huzurunda gördüğü küçük düşürücü muameleden sonra yaklaşık sekiz ay kadar hiç huzura çıkmamış ve davetlere katılmamıştır. Osmanlı-İran arasındaki teşrifat hususunun bu şekilde düzeltildiğini daha sonra yapılan resmi davetlerdeki uygulamalarda da görmekteyiz.

İran, Osmanlı Devleti adına Mustafa Sami Bey'e saygı göstermeyi kabul ettikten sonra Sami Bey Nevruz Bayramı'na davet etmiştir. İran'da olan usul üzere Nevruz münasebetiyle Şah tarafından bütün elçiliklerde çalışanlara hediyeler takdim edilmekteydi. Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere Osmanlı elçilerinin diğer devletlerden hediye almaları yasaklanmıştı. İran'daki geleneklere göre bu hediyeleri almamak Şah'a karşı bir tutum takınmak olarak algılanmaktaydı. Sefaret Mihmandarı Mirza Mahmud bu konuda Sami Bey'e açıklama yapmış ve Sami Bey de bu tür hediyelerin artık hiçbir yerde verilmediğini hem de İran'a maddi olarak yük olacağını belirterek reddetmek istemiştir. Mirza Mahmud ise önceki yıllarda İngiltere Elçisinin de kabul etmek istemediğini ancak İran'ın usulü gereği kabul ettiğini anlatmıştır. Ayrıca Mirza Mahmud'a göre; kabul edilmediği takdirde Şah tarafından Osmanlı Devleti elçisine hediye verilmemiş gibi veya Şah'ın hediyelerini Osmanlı Elçisinin kabul etmediği gibi bir şayia ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla Sami Bey'in gelecek hediyeleri kabul etmesi iki devletin dostane ilişkilerine zarar vermemek adına maslahattan görülmüştür. Nevruz münasebetiyle Sami Bey'e iki adet şal, baş sırkatibine bir adet, ikinci sırkatibine de bir adet şal ve elçilik çalışanlarına dağıtılmak üzere 40 tümen gönderilmiştir. Sami Bey ise hem iki devlet arasında yeni düzeltilen teşrifat konusunu bozmamak hem de hediyelerin kabulünün Osmanlı Devleti tarafından maslahattan görüleceği düşüncesiyle Şah tarafından gönderilen hediyeleri kabul etmiştir³³⁵. Nitekim Osmanlı Devleti de bu hediyeleri resmi hediye mukabilinden sayarak kabul edilmemesinin şık olmayacağı kanaatindeydi³³⁶.

Mustafa Sami Bey Şah tarafından gelen hediyeleri kabul ettikten sonra Nevruz münasebeti ile düzenlenen törene katılmayı kabul etmiştir. Ancak teşrifat konusunu kesinleştirmek için Mirza Mahmud ile görüşmüş, diğer elçilerin önde giderek Şah'ın

³³⁴ BOA, İ.HR. 78/3801-1.11 (28 Mart 1851)

³³⁵ BOA, İ.HR. 78/3801-1.7 (28 Mart 1851)

³³⁶ BOA, İ.HR. 78/3801-1.13 (2 Haziran 1851)

yanında oturma konusunu teyit etmek istemiştir. Ancak bu konuda Rus ve İngiliz elçiler eski-yeni mücadelesine girerek Osmanlı elçisinin ön planda olmasından rahatsızlık duymuşlardır. Bunu Sami Efendi'ye karşı değil, gizli bir şekilde kulis çalışması yaparak engellemeye çalışmışlardır. Bunu duyan Sami Bey Sefaret Mihmandarını, Mirza Taki Han'a göndererek teşrifat konusunda diğer elçilerden geride olması halinde törene katılmayacağını ve bu konuda kararlı olduğunu bildirmiştir. Mirza Taki Han ise kararlarının kesin olduğunu, Sami Bey'in Büyükelçi unvanı ile diğer elçilerden önde olduğunu ve Nâsırüddin Şah'ın yanına konacak bir sandalyede oturacağına dair söz vermiştir. Bu teyitleşme üzerine Sami Bey, Mirza Taki Han'a kabul mektubu yazarak bu talebinin olağanüstü bir talep olmadığını sadece devletlerarası hukukun bir gereği olduğunu belirtmiştir. Zira Viyana Kongresi'nin 19 Mart 1815 tarihinde kabul edilen diplomatik protokol ile ilgili tüzüğü ile diplomasi temsilcilerin statüleri ve hiyerarşileri belirlenmişti³³⁷. Mustafa Sami Bey'in ısrarla devletlerarası hukuku referans göstermesinin sebebi de Viyana Kongresi'nde alınan kararlardı. Nitekim Nevruz günü Şah'ın huzuruna çıkıldığında Sami Bey en önde gitmiş ve Şah tarafından en baştaki sandalyeye davet edilmiştir. Sol tarafa da Rus ve İngiliz elçileri davet edilerek resmi tören başlamış, daha sonra Şah tebrik edildikten sonra huzurdan çıkmıştır. Buradan Başvekilin yanına gidildiğinde de aynı şekilde teşrifat kuralları geçerli olduğu için Sami Bey en başa davet edilmiştir³³⁸.

Osmanlı Devleti, İran ile yaptığı bu diplomasi mücadelesinde devletlerarası hukukun gereğini talep ederek olumlu sonuç elde etmiştir. Sami Bey teşrifatta artık Büyükelçi olarak kendisinin ön planda olacağını İngiliz ve Rus elçilere de resmi yazı ile bildirmeyi ihmal etmemiştir. Bu şekilde iki elçinin de konuya bakış açılarını değerlendirme şansı bulmuştur. Rusya elçisi teşrifat konusunda Osmanlı elçisini destekliyormuş gibi cevap vererek konuyu İranlı nazırlarla görüştüğünü ve zaten asıl olması gerekenin bu şekilde olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki Rus elçisine de durumu yazarak, Büyükelçi olarak Sami Bey'in ön planda olmasının hukuka

³³⁷ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.120-121.

³³⁸ *BOA, İ.HR. 78/3801-1.9* (28 Mart 1851) (Bkz. Ek-4)

uygun bir mahiyette olduğunu ifade ettiğini söylemiştir. İngiltere elçisi de bu durumu istemeyerek de olsa kabullenerek törenlerde arka planda durmak zorunda kalmıştır³³⁹.

Osmanlı elçilerine İran'da davranış kuralları kısmen belirlenmiş ve bu konuda anlaşma sağlanmış ise de İran'ın Osmanlı'ya karşı dostane tavır takınmadığı görünmektedir. Zira İran'ın Osmanlı Devleti'nden pek hazzetmediği birkaç örnekle açıklanabilir. İlk olarak, Sultan Abdülmecid tarafından Nasırüddin Şah'a elmaslarla süslü bir kutu gönderilmişti. İran sınırına gelen Rusya Veliahdına Nâsırüddin Şah tarafından bir nişan gönderilmiştir. Sami Bey bu nişanın kendisinin Şah'a takdim ettiği kutu üzerinden sökülen birkaç parça elmas ile imal edildiğini tespit etmiştir³⁴⁰. Bu duruma Osmanlı Devleti bir tepki vermemiş ancak böyle bir hareketin uygunsuz bir hareket olduğunu belirtmiştir³⁴¹. İran'ın Osmanlı'yı dost olarak görmediğine başka bir örnek de Nevruz bahanesi ile paralı asker toplamasıdır. Mustafa Sami Bey aldığı bir duyumu aktararak İran'ın Osmanlı sınırına karakollar koyarak asker gönderdiğini belirtmiştir³⁴². Erzurum Eyaleti Valisi Muhammed Hamid de Mustafa Sami Bey'i destekleyecek şekilde Şah'ın İsfahan'da Nevruz bahanesi ile paralı asker topladığı istihbaratını aldığını yazmıştır. Bu askerlerin paralı asker olması hasebiyle ve Bağdat tarafında sınıra gönderildiğinden sınır ihlali veya özel bir isyan için kullanılacağından şüphelendiğini merkeze bildirmiştir³⁴³. Osmanlı Devleti ise bu şekilde toplanan ufak tefek askeri birliklerden bir zarar gelmeyeceğini ifade ederek yine de dikkatli olunması yönünde sınırdaki görevlilere talimat vermiştir³⁴⁴.

Görüldüğü üzere İran Osmanlı Devleti'nin iyi niyet ile gönderdiği Mustafa Sami Bey'e rağmen dostane bir tutumu tercih etmemekteydi. Ancak bu sırada İran Devleti'ne yazılan yazılarda Mustafa Sami Bey'den daha önce de olduğu gibi başka bir talepte bulunmuşlardı. Sami Bey tarafından İran Devleti'ne yazılan yazıların başına İran Devleti değil de Devlet-i Aliyye-i İraniye yazılmasını talep ediyorlardı. Mustafa Sami Bey ise "Aliyye" ifadesinin Osmanlı Devleti'nin özel bir ismi olduğunu anlatmıştır. Rusya'ya

³³⁹ BOA, İ.HR. 78/3801-1.9 (28 Mart 1851)

³⁴⁰ BOA, İ.HR. 75/3666-1.7 (24 Ocak 1851)

³⁴¹ BOA, İ.HR. 75/3666-1.17 (13 Mart 1851)

³⁴² BOA, İ.HR. 75/3666-1.8 (9 Şubat 1851)

³⁴³ BOA, İ.HR. 75/3666-1.1 (22 Şubat 1851)

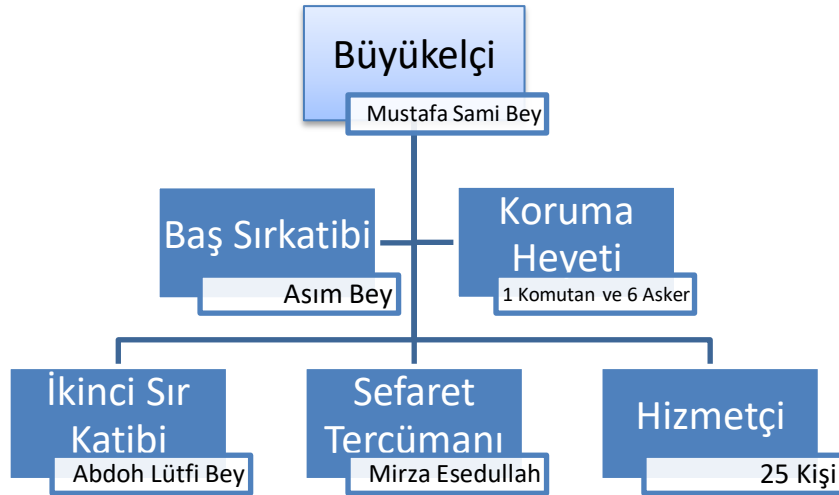
³⁴⁴ BOA, İ.HR. 75/3666-1.17 (13 Mart 1851)

yazılan yazılara “Bilcümle Rusyalılar”, İngiltere’ye yazılan yazıların başına “Büyük Britanya” yazıldığı gibi Osmanlı Devleti’ne yazılan yazılara da “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye” yazıldığı için bu, Osmanlı Devleti’ne özel bir ifadedir diyerek İran’ın talebini reddetmiştir³⁴⁵. Nitekim Osmanlı Devleti bu gibi taleplere daha önce de müsaade etmemiştir³⁴⁶.

2.3. Sefaretin İdari ve Mali Hususları

2.3.1. Tahran Sefareti’nin Memurları

Tahran Sefareti’ne özel görevle gönderilen Sami Bey, yukarıda anlattığımız hususlar da göz önüne alındığında kısmen sürekli elçi statüsünü de kullanmıştır. Dolayısıyla Sami Bey, Osmanlı-İran arasındaki diplomatik hiyerarşiyi şekillendirmek için çalışmıştır. Bunda başarılı olduktan sonra Sami Bey Tahran Sefareti’ni kısmen de olsa şekillendirmeye çalışmıştır. Ancak kayıtlarda Sami Bey ile beraber görevlendirilen sefaret memurlarının liste bilgisine ulaşamamaktadır. Elçilik çalışanlarına dair bilgiler sadece belgelerdeki metin aralarından çıkmaktadır. Sami Bey döneminde Tahran Sefareti’nin tespit ettiğimiz iç bürokratik yapısı aşağıda verdiğimiz şemadaki gibidir.

Şekil 2: Mustafa Sami Bey Dönemi’nde Tahran Sefareti’nin İç Bürokratik Yapısı

³⁴⁵ BOA, İ.HR. 78/3801-1.10 (2 Haziran 1851)

³⁴⁶ BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

Sami Bey'in sefaret maiyetinde başkâtip, ikinci kâtip, sefaret tercümanı ve yirmi beş kişi de hizmetçi olarak bulunmaktadır. Ayrıca İran tarafından Sefaret Mihmandarı ve sefaret karakolunda İranlı 11 asker görevlendirilmiştir. Sami Bey'in İran'daki ilk dönemlerinde sefaret çalışanlarının sayısı 40 kişidir. Ancak Sami Bey sefarethaneden dışarı çıktığında yanında götüreceği koruma ekibi olmadığından bu durumu merkeze bazı gerekçeler ile yazmıştır. Sami Bey'e göre İranlılar gösterişi seven bir millettir. Sefareten çarşı-pazara gittiğinde veya resmi bir davete giderken yolda kalabalık bir grup ile giden kişiler İranlıların ilgisini çekmektedir. Sadece bunun için Rusya Elçisi Rusya'dan özel olarak dört süvari asker getirtmiştir. Rus elçi nereye gitse bu askerler ile birlikte gittiğinden İranlıların gözünde muteber ve özel olarak telakki edilmekteydi. Sami Bey de kendi görev süresinin henüz belli olmadığından dolayı Osmanlı adına daha muteber bir şahıs olarak görünme zaruretini belirtmiştir. Rusya Elçisi'ni örnek göstererek maaşlarını kendisi ödemek kaydı ile Anadolu veya Irak Ordularından yedek üniformaları ile birlikte süvari askeri görevlendirilmesini talep etmiştir. Çünkü İran tarafından sefaret karakolunda görevlendirilen 11 askerın maaşı da Sami Bey tarafından karşılanmaktaydı. Sami Bey bu maaşı İran askerlerine vermek yerine Osmanlı tarafından görevlendirilecek süvarilere vermeyi tercih etmiştir³⁴⁷. Bu şekilde hem Sami Bey daha güvende olacak hem de Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefareti halk nezdinde daha muteber olacaktır.

Mustafa Sami Bey'in Tahran Sefareti'nin şanını korumak için süvari talep etmesi merkezde Serasker Paşa'ya sorularak uygun görüşü alınmıştır. Bu durum Sultan Abdülmecid tarafından da onaylanmıştır. Gerekli onaylar alındıktan sonra Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden gerekli sınavları geçmiş olan askerler görevlendirilmiştir. Tahran Sefareti'ne gitmek üzere 3 çavuş, 3 onbaşı ve 1 süvari mülazımı seçilmiştir³⁴⁸. Bu askerlerin üniformaları ve teçhizatları tedarik edilerek verilmiş ve İran'a geçmek üzere Erzurum'a gönderilmiştir. Erzurum Valisi'ne de bu askerler ile ilgili bir emirname yazılmıştır. Bu askerlerin bineklerini temin etme ve İran'a geçene kadar bir mihmandar ile eşlik edilmesi görevi Erzurum Valisi'ne verilmiştir³⁴⁹. Bu askerlerin Tahran'a

³⁴⁷ BOA, İ.HR. 73/3531-1.16 (3 Kasım 1850)

³⁴⁸ BOA, İ.DH. 233/14071.2 (21 Nisan 1851)

³⁴⁹ BOA, İ.DH. 233/14071.1 (14 Mayıs 1851)

ulaşması ile Sami Bey'in elçilik maiyeti 36 kişi olmuştur. Bu şekilde Sami Bey'in maaşının kaç kişiye taksim edileceği de ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Tahran Sefareti Çalışanları		
Unvanı	Adı	Adedi
Büyükelçi	Mustafa Sami Bey	1
Baş Sırkatibi	Asım Bey	1
İkinci Sırkatibi	Abdoh Lütfi Bey	1
Sefaret Tercümanı	Mirza Esedullah	1
Hizmetçi	-	25
Süvari Mülazımı	-	1
Çavuş	-	3
Onbaşı	-	3
Toplam		36

Sami Bey sefaret çalışanlarından sefaret tercümanı hakkında Hariciye Nezareti'nden bir istirhamda bulunmuştur. Sefaret tercümanı olarak tayin edilen Mirza Esedullah'ın babası, İran'ın eski meşhurlarından olduğundan Esedullah da güngörmüş birisi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca İranlı bakanlar nezdinde hem sefaretin hem de Osmanlı Devleti'nin hakkını fazlaca korumaktadır. Sami Bey Mirza Esedullah'ın gayet insani ve sadık birisi olduğunu belirterek bu kişinin sefaretten çıkartılması durumunda İran tarafından zulme ve haksızlığa uğrayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla hem sadık olması, hem güngörmüş biri olması hem de bu kişiyi zulme terk etmemek adına Mirza Esedullah'ın sefarette sürekli olarak görevlendirilmesini istemiştir. Ali Namık Bey döneminde işten çıkartılmadan sürekli olarak Tahran Sefareti'nde tercüman olarak görev yapmasını uygun gören Sami Bey Hariciye Nezareti'ne durumu bu şekilde açıklamıştır³⁵⁰. Hariciye Nezareti de Sami Bey'in bu iltimasını kabul ederek Mirza Esedullah'ın sadakatsizliği olmadığı sürece sefaret maiyetinde mütercim olarak

³⁵⁰ BOA, İ.HR. 74/3580-1.10 (26 Aralık 1850)

çalıştırılmasını kabul ederek görev yazısını Mirza Esedullah'a tebliğ etmiştir³⁵¹. Nitekim Sami Bey'in de Tahran Sefareti'ndeki idari yapılandırması bu şekilde tamamlanmıştır.

2.3.2. Elçilik Maaşı

Osmanlı Devleti'nin dış devletlere gönderdiği temsilcilere verdiği harcırah ve maaşlar aynı zamanda maiyet memurlarının giderlerini de içeriyordu. Bu sebeple Mustafa Sami Bey, kendisine verilmiş olan harcırahın hem sefaret masraflarına hem de maaşlara yetmeyeceğini düşünmektedir. Dolayısıyla yeni bir ödenek çıkartılması ve kendisine ulaştırılması talebinde bulunmuştur. Ancak kendisine, maaşı ile idare etmesi emredilmiş ve ek ödenek çıkartılmamıştır. Mustafa Sami Bey ise bu emirden sonra İran'da bulunan İngiliz ve Rus elçiliklerindeki maaş durumlarını öğrenmiş ve Osmanlı Devleti'ne bu durumu şu şekilde aktarmıştır: “İngiliz ve Rus elçileri burada Ortaelçilik unvanıyla bulunuyorlar. İngiliz ve Rus elçileri de tasarruf tedbirleri uyguladıkları halde sabit giderler, ortaya çıkan diğer masraflar ve maiyet memurlarının aylıkları hariç olarak elçiler biner tümen maaş alıyorlar.” Bu açıklamayı yaptıktan sonra Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelerdeki elçilerinin de maiyet memurlarına ayrıca maaş verildiğini anlatmıştır. Zira Sami Bey, sefaret masraflarının İran tarafından karşılanmasının, kendisi için cezai sonuçlarının olacağını bilmekteydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin elçileri başka bir devletten maddi bir destek sağlayamaz ve sağladığı takdirde bu durum o elçi için büyük kusur olarak sayılmaktaydı³⁵².

Mustafa Sami Bey'in ek ödenek istemesinin bir sebebi ise İran'da geçim şartlarının çok pahalı olmasıdır. Hariciye Nezareti'ne gönderdiği raporda bu durumu Sami Bey şu şekilde dile getirmiştir: “Özellikle burada yalnız bir kişinin geçimi için elverişli birkaç şeyin haricinde her cins erzak ve eşya Avrupa ve Hindistan taraflarından getiriliyor. Bundan dolayı Tahran'da geçimin, Avrupa'dan iki kat pahalı olduğuna gözümle görmemiş olsam abartılmış derdim.” Sami Bey'in yazdığı bu raporda aslında alınan 100.000 kuruşluk ihtiyat akçesinin ne şekilde harcandığı ve ek ödeneğin neden gerekli olduğu anlatılmıştır. Raporda anlatılan bu hususu burada sadeleştirerek aktarmak durumun önemini gösterecektir. Sami Bey raporunda: “Tahran'a ulaşmam uzun sürdüğünden dolayı yol masrafları da arttı. Bana verilen emir gereği yolda bir suyu bile

³⁵¹ BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³⁵² BOA, İ.HR. 73/3531-1.1 (20 Ekim 1850)

ücretsiz kabul etmedim. Hatta birkaç büyük kasabanın haricinde konaklama bile kabul etmeden Hariciye Nezareti tarafından tarafıma verilen çadırlarda geceledim. Daha önce elçilere verilen hediyeler ve bahşişler kabul edilince en azından bunlar harçlık yapılabiliyordu. Şimdi ise bunların hiçbirini kabul etmedim. Ayrıca yolda gelirken Osmanlı Devleti'nin elçisi olarak devletin şan ve şerefini korumak için reayaya hediyeler vermem gerekiyordu. Hatta bazen zaruri eşyalarımı bile verdiğim oldu. İran'ın adetlerinden dolayı da sürekli birilerine hediye vermek zorunda kaldım. Nihayetinde almış olduğum 100.000 kuruş ihtiyat akçesinin 60.000'i harcanmış ve sadece 40.000 kuruş kalmıştır. Yani Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefini korumak için bu harcamaların çoğunluğunu yapmam gerekiyordu. Hatta sefaretin bazı ihtiyaçları için 1100 tümenimi de gönül rızası ile harcadım." Görüldüğü üzere Sami Bey yaptığı harcamaları genel anlamda açıklamış, verilen ödeneğin boş yere harcanmadığını anlatmaya çalışmıştır³⁵³.

Harcamalarına ilişkin gerekli açıklamayı yapan Mustafa Sami Bey, neden ek ödenek verilmesi gerektiğini de şu şekilde açıklamıştır: "Sizin de (Hariciye Nezareti'nin) emriniz üzere Osmanlı Devleti Sefareti'nin diğer devletlerin sefaretlerinden daha şanlı olması gerekiyor. Bu sebeple İranlı devlet adamlarına, İngiliz ve Rus elçilerine zaman zaman ziyafet vermem gerekecek. Sınırdaki bulunan valilere posta tatarı çıkarmam gerekebilir. Ayrıca anında bildirilmesi gereken hususlar olduğunda da posta tatarlarına ihtiyacım olacaktır. Bu kadar masraf olmasa bana ne kadar maaş verilirse verilsin teşekkür ederim. Bütün bunlar düşünüldüğünde ortaya çıkacak masraflar için poliçe çekilmesi yerine tarafıma 1250 tümen (53 bin kuruş) maaş tahsisi yapılması hususunda Nezaretinizden yardım talep ediyorum³⁵⁴." Sami Bey yolda yaptığı harcamaların makbuzlarını almış, okuma yazma bilmeyen esnaftan yaptığı alışverişleri de not almıştır. Bu harcamaları ise kendisine verilen harcırahtan yapmıştır³⁵⁵.

Mustafa Sami Bey giderlerini açıkladıktan sonra Tahran'da bulunan tüccar Bağdatlı Bedros Mihak oğlu Avanis'ten 800 tümen yani 40.000 kuruş almıştır. Bunu alma sebebi olarak, Tahran'a girdikten sonra işleyen 22 günlük maaşını göstermiştir³⁵⁶. Daha

³⁵³ BOA, İ.HR. 73/3531-1.1 (20 Ekim 1850)

³⁵⁴ BOA, İ.HR. 73/3531-1.1 (20 Ekim 1850)

³⁵⁵ BOA, İ.HR. 69/3373-3 (30 Eylül 1850)

³⁵⁶ BOA, İ.HR. 73/3531-1.6 (24 Ekim 1850)

önceden kalan 40.000 kuruşun sefaret tefrişatı için kullanıldığını belirterek aldığı borcun poliçesini de tüccara vermiştir. Tüccarın İstanbul'da olan ortakları bu poliçeyi Hariciye Nezareti'ne vererek ödedikleri miktarı alabileceklerdi. Ancak Hariciye Nezareti Sami Efendi'ye daha maaşının belirlenmediğini ve bu poliçenin maaşından tesviye olunacağını belirtmiştir. Daha sonra ise Mustafa Sami Bey'in istediği maaşın yaklaşık 53.000 kuruşa karşılık geleceğini ve bunun çok fazla miktarda olacağından maiyeti ile beraber kendisine 40.000 kuruş maaş tahsisine karar vermiştir. Bu husus da hem Mustafa Sami Efendi'ye hem de Hariciye Nezareti'ne bildirilerek bu şekilde hareket edilmesi talimatı verilmiştir. Ayrıca 40.000 kuruşun büyük bir para olduğu belirtilerek sefarete her ne alındıysa ve kaç kuruş tuttuysa ayrıntılı bir şekilde not alınması Mustafa Sami Efendi'ye yazılmıştır³⁵⁷.

Sami Bey maiyetinde bulunan kişilere de kendi aldığı maaştan vermek zorundaydı. Elçilik çalışanlarının tamamının maaşları net olarak bilinmemekle birlikte bir kısmının maaşları tespit edilmiştir. Elçilik Başsıratibi Asım Bey 100 tümen, Süvari mülazımı 180 kuruş, üç çavuş 50'şer kuruş ve onbaşılar 36'şar kuruş maaş almaktadır. Sami Bey aynı zamanda yanında çalışan bir tercüman, bir mihmandar ve 25 hizmetçinin de maaşını karşılamaktadır. Sefaret çalışanlarının maaşı göz önüne alındığında Sami Bey'in aldığı 40.000 kuruş yani 800 tümen maaşın iyi derecede bir maaş olduğu düşünülebilir. Ancak hem sefaret harcamaları hem de İran'ın bayram ve tatillerinde yapılan harcamalar da Büyükelçi tarafından yapıldığından verilen maaşın makul bir maaş olduğu ortaya çıkacaktır.

Tablo 3: Tahran Sefareti Çalışanları'nın Maaşları		
Unvanı	Adı	Maaş Miktarı
Büyükelçi	Mustafa Sami Bey	40.000 Kuruş
Baş Sıratibi	Asım Bey	100 Tümen
İkinci Sıratibi	Abdoh Lütfi Bey	Bilinmiyor
Sefaret Tercümanı	Mirza Esedullah	5 Tümen
25 Hizmetçi	-	Bilinmiyor
Süvari Mülazımı	-	180 Kuruş

³⁵⁷ BOA, A.MKT.NZD. 23/41 (4 Ocak 1851); BOA, İ.HR. 73/3531-1.31 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850); BOA, İ.HR. 73/3531-1.6 (24 Ekim 1850)

3 Çavuş	-	3 x 50 Kuruş
3 Onbaşı	-	3 x 36 Kuruş

2.3.3. Tahran Sefareti'nin Muhtelif Giderleri

İran'da bulunan elçiliklerin düzenli giderli içerisinde elçiliğin iâşe giderleri bulunmaktaydı. Bunun yanında her yıl düzenlenen Nevruz törenleri de düzenli giderlerin olduğu günlerden sayılabılırdı. Zira Nevruzlarda harcama yapılması ve masraftan kaçınılmaması elzem bir durumdu. Bu suretle Sami Bey İran adetlerine uymak istemiştir. Ancak giderlerin fazla olması ve Tahran Sefareti'nin henüz şekillenmeye başlaması dolayısıyla ilk defa ortaya çıkan bir durumu Hariciye Nezareti'ne sormuştur. İran'ın önde gelenleri ve diğer sefaretler adet üzerine hizmetçilerine birer kat elbise diktirmektedir. Osmanlı'nın Avrupa'da bulunan sefaretlerinde de özel günler için buna benzer bazı yardımlar yapılmakta ve bunun giderleri sefaret tarafından karşılanmaktadır³⁵⁸.

Sami Bey bahsi geçen örnekleri vererek Nevruz'da sefaret çalışanlarına birer kat elbise hediye etmek için izin istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu hediyeleri gereksiz görerek sadece İranlı olan hizmetçilere ve resmi makamlara gidip gelmek zorunda olan çalışanlara elbise hediye edilmesi talimatını vermiştir³⁵⁹. Sami Bey ise yaptığı araştırmalar neticesinde Nevruz'da masraftan asla kaçmaması gerektiğini öğrendiğinden elçilik hizmetçilerine adet üzere olan zincirden örülmüş zırh hazırlatmıştır. Aynı şekilde diğer çalışanlara da bu zırhtan hazırlatmış ve ücretini ödemiştir. Osmanlı Devleti'nden emir gelmeden önce bu ödemelerin yapılması dolayısıyla Sami Bey bu masrafın kendi maaşından kesilebileceğini belirterek affını istemiştir. Ayrıca tercüman Mirza Esedullah'a da bir takım elbise diktirilmiş ve sefaret içerisindeki tefrişat ve Nevruz hazırlıkları da yapılmıştır. Sami Bey hem Nevruz'da hem de Ramazan ve Kurban Bayramlarında bu masraflardan kaçınmanın mümkün olmadığını belirtmiştir³⁶⁰. Aslında bu şekilde Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefareti'nde yapılacak zaruri harcamaların bir

³⁵⁸ BOA, İ.HR. 74/3580-1.9 (26 Aralık 1850)

³⁵⁹ BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³⁶⁰ BOA, İ.HR. 78/3801-1.3 (28 Mart 1851)

kalemi ortaya çıkmış oluyordu. Buna göre bayramlarda ve Nevruz'da yapılacak harcamalar da Sami Bey'in maaşından karşılanacaktı.

Tablo 4: Nevruz Münasebetiyle Yapılan Masraflarının Döküm Cetveli	
CİNSİ	BEDELİ
Sefaret Mihmandarına bir kat mükemmel elbise	18 Tümen
25 hizmetçiye cebe (zırh)	97 Tümen
Hariciye Müsteşarı Mirza Muhammed Ali Hanın uşaklarına denilerek gönderildiği ancak gerçekte kendisinin aldığı harçlık	100 Tümen
İran'ın Teşrifat Ağası Şahbaz Hana gönderilen bir adet saat	35 Tümen
Şah Hazretelerinin 20 hizmetçisi ve iki hizmetçibaşına verilen harçlık	28 Tümen
İranlıların adeti üzerine Nevruz'da Sefarethane'nin kapısına çadır kuran Acem dervişlere harçlık	3 Tümen
Sefarethane civarında olan kale kapıcısına	4 Tümen
Sefarethane'de olan karakoldaki askerlere harçlık	5 Tümen
Toplam	290 kuruş³⁶¹

Tahran Sefareti'nin mutad harcamalarından bir diğeri ise Şah'ın Tahran dışına gideceği sırada ortaya çıkmaktaydı. İran'da bulunan adet üzerine Şah, Tahran dışına çıktığında yabancı devlet elçileri de beraberinde gitmekteydi. Sami Bey döneminde Nâsirüddin Şah İsfahan'a gitmek üzere hazırlık yaptığında Sami Bey de davet edilmiştir. Şah ile beraber İsfahan'a gidildiği takdirde Tahran Sefareti'nin konaklayacak yeterli çadırı bulunmamaktadır. Sami Bey Nâsirüddin Şah'ın kervanına katılınca itibar kaybına uğramamak düşüncesi ile Hariciye Nezareti'nden yardım talep etmiştir. Zira bu yolculukta Osmanlı sefaret heyetinin konaklayacak yeterli çadırı bulunmamaktadır. Sami Bey de hem İsfahan'da hem de daha sonra çıkılacak yolculuklarda kullanılmak üzere Hariciye Nezareti'nden 40 adet çadır talep etmiştir³⁶². Hariciye Nezareti de Sami Bey'in bu talebini olumlu karşılayarak gerekli 40 çadırın İran'dan alınarak poliçesinin İstanbul'a

³⁶¹ BOA, İ.HR. 78/3801-1.4 (2 Haziran 1851)

³⁶² BOA, İ.HR. 74/3580-1.3 (26 Aralık 1850)

çekilmesi hususunda talimat vermiştir³⁶³. Bu yolculukta çadır haricinde bütün maiyetinin diğer masrafları da Sami Bey tarafından karşılanmıştır.

2.4. Osmanlı Tebaasının Haklarının Korunması

2.4.1. Uşnu ve Soğukbulak Meselesi

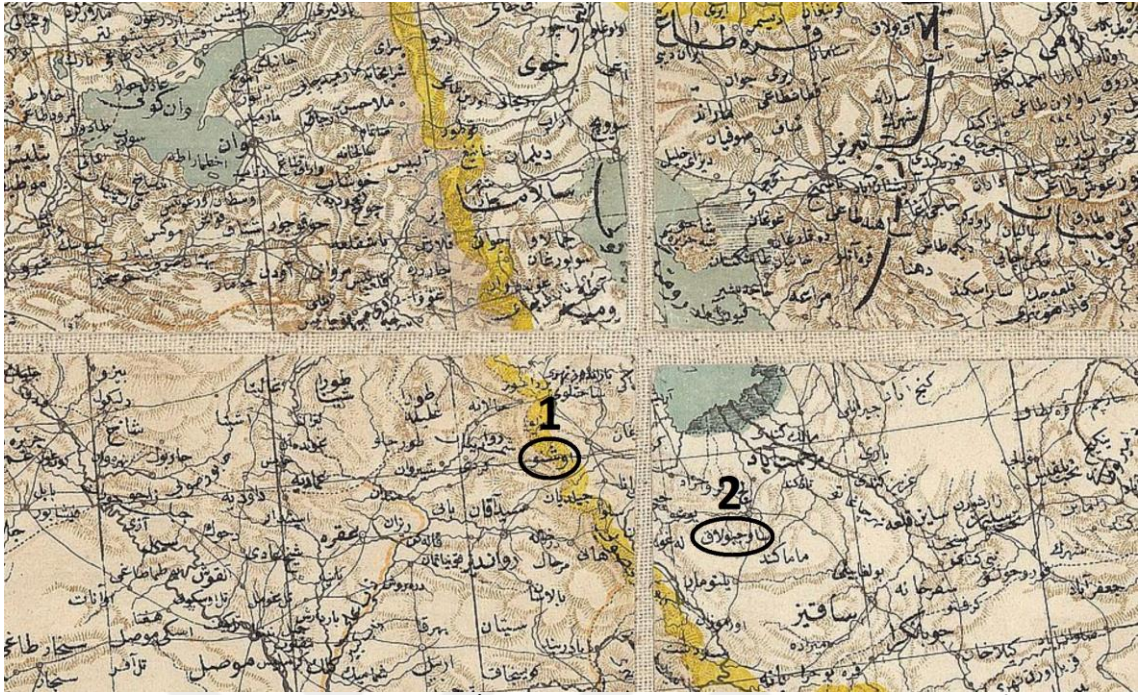
Tahran'a geçici elçi olarak giden ve orada sürekli elçi görevlerini de ifa eden Sami Bey Osmanlı-İran sınırında bulunan Uşnu³⁶⁴ ve Soğukbulak(Şimdiki adı Mahabad) ahalisinin haklarını da korumak için çaba sarf etmiştir. Osmanlı hâkimiyetinde olup daha sonra İran'a geçen Uşnu ve Soğukbulakkasabalarında Osmanlı tebaası olan çok sayıda insan bulunmaktaydı. Özellikle Uşnu daha önce Harir Sancağı'na bağlı olduğundan uzun yıllar Osmanlı tabiiyetinde bulunmaktaydı. Soğukbulak ahalisi de aslında Uşnu'da bulunan aşiretlerin devamı niteliğindedir. Bu aşiret liderleri zamanla İran ile yakınlaşmış ve İran'ın tabiiyetine girmeyi kabul etmişlerdir³⁶⁵. Asıl sorun aşiretlerin konargöçer yapısından kaynaklanmaktaydı. Azerbaycan'da olan Kürt aşiretlerin çoğunluğu bu bölgelerde yaylak ve kışlak olarak göçebe yaşadıklarından bir tabiiyet sorunu ortaya çıkmıştı³⁶⁶. Buna rağmen Osmanlı tabiiyetinde bulunan halk İran tarafından bazı haksız uygulamalar ile karşılaşmaktaydı. Sami Bey de İran'da bulunduğu sırada bu ahalinin uğradığı haksızlıkları tespit ederek haksız uygulamaların önüne geçmek istemiştir.

³⁶³ BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³⁶⁴ Uşnu ismi, belgelerde Uşneviyye, Oşneviyye ve Oşni şekillerinde de kullanılmaktadır. Bugün de kullanılan ismi Uşnu'dur. Osmanlı belgelerinde de bazen Uşni bazen de Uşnu olarak yazılmıştır.

³⁶⁵ Derviş Paşa, *Tahdîd-i Hudûd-u İraniyye Me'mûr Derviş Paşa Lâyihası*, Çev. Fatih Gencer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. 73-77.

³⁶⁶ Emin Özdemir, Ali Çakırbaş, "İran Azerbaycan'ı Tedkik raporuna Göre Bu Bölgedeki Kürt Aşiretleri", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XV, Eylül, 2013 s. 320.

Şekil 3: 19. yüzyıl Osmanlı-İran Sınırında Uşnu(1) ve Soğukbulak(2)³⁶⁷

Uşnu ve Soğukbulak ahalisinden gelen şikâyetleri değerlendiren Mustafa Sami Bey ilk olarak Osmanlı tebaasından usulsüz vergi alındığını tespit etmiştir. Hatta Uşnu ve Soğukbulak'ta bulunan İranlı Maliye Memurları herhangi bir kanuna dayanmadan Osmanlı tebaasından haksız yere ve zor kullanarak vergi tahsil etmekteydiler. Bu vergiler de İran Devleti'ne gönderilmeyip memurlar tarafından kullanılmaktaydı. Sami Bey bu durumu tespit ettikten sonra hemen Mirza Taki Han'dan randevu talep ederek görüşmeye gitmiştir. Ancak Mirza Taki Han Sami Bey'in ifadesine göre bu konuyu konuşmamak için konuşmasını hiç bölmeden konudan konuya geçmişti. Sami Bey de cevaben: “*Devlet-i Aliyye bir maddeyi hakkıyla öğrenmedikçe işin peşini bırakmaz.*” diyerek oradan ayrılmıştır. Daha sonra tekrar görüşerek Uşnu ve Soğukbulak'ta Osmanlı tebaasından haksız yere vergi alındığını anlatmıştır. Mirza Taki Han da burada tamamen İran tebaası olduğunu, eskiden beri buradan vergi alındığını ve Osmanlı tebaasının hiç bulunmadığını anlatmaya çalışmıştır. Sami Bey resmi havanın bozulmaması amacıyla bu görüşmede de çok ısrarcı olmamış ve konuyu kapatarak sefarethaneye dönmüştür³⁶⁸.

³⁶⁷ <https://i.pining.com/originals/a4/6c/22/a46c22fc947b7487f2af1f90a171fec0.jpg>; Elde ettiğimiz harita, Osmanlı Devleti'nin tamamını kapsadığından, haritanın tamamı “Resim-2” başlığı altında Ekler konulmuştur.

³⁶⁸ BOA, İ.HR. 73/3531-1.5 (22 Ekim 1850)

Sami Bey Osmanlı tebasının haklarını korumaya çalışırken İran, Uşnu ve Soğukbulak'ta bulunan subaylarına bir takım yazılar göndermiştir. Anlaşılan o ki Osmanlı tebaasına daha çok baskı yapılması talimatı verilmiştir. Zira bu yazılar gittikten sonra çarşı ve pazarda Osmanlı tebaası olan esnaf ve tüccarlar darp edilmiş, mallarına vergi bahanesiyle zarar verilmiştir. Devlet-i Aliyye ifadesinin kullanımı yasaklanmış ve Molla Salih isimli ünlü bir hoca zincire vurulmuştur. Sami Bey Uşnu ve Soğukbulak'ta yaşanan bu olayları İngiltere Elçisi'ne anlatarak Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde İran tebaası olduğunu ve hiçbirine bu şekilde davranılmadığını anlatmıştır. İngiltere Elçisi ise bu zamana kadar Uşnu ve Soğukbulak'ta Osmanlı tebaası olduğunu duymadığını belirtmiştir. Sami Bey ise daha önce böyle olaylar olmadığından Osmanlı tebasının hakkını koruyacak bir durumun olmadığını ve onun için duyulmadığını söylemiştir. İngiltere Elçisi bu konuda da ısrarla İran tarafını savunmuştur. Kendisi, İngiltere adına birçok görüşmeler yaptığını ancak genellikle çok geç cevaplar aldığını anlatmıştır. Ayrıca Uşnu ve Soğukbulak'ta olan olayların vergi dolayısıyla olduğunu ve bu konuyu Mirza Taki Han ile görüşeceğini söylemiştir³⁶⁹. Görüldüğü üzere Sami Bey bu konuda defalarca gerekli girişimlerde bulunmuştur. Ancak İran'ın bu konuyu görmezden gelerek kapatmaya çalışması Sami Bey'i zor durumda bırakmış ve bu durum Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir. Hariciye Nezareti ise Sami Bey'i bu gayretinden dolayı tebrik etmiş ve Osmanlı tebasının haklarını koruması için daha da gayretle çalışması yönünde talimat vermiştir³⁷⁰.

Mirza Taki Han, Tahran dışına gidip geldiğinde Mustafa Sami Bey hoş geldin ziyaretinde bulunmak üzere yanına gitmiştir. Bir süre sohbet edildikten sonra Sami Bey Uşnu ve Soğukbulak konusunu açmıştır. Bu görüşmeyi Sami Bey'in dilinden aktarmak konunun anlaşılabilirliği bakımından önemlidir. Sami Bey, Mirza Taki Han'ın tavırlarını şu şekilde ifade etmiştir: “Soğukbulak'ta oturan Saltanat-ı Seniyye tebaasına dair bazı muhabbet açılır açılmaz Başvekil, ‘*vay vay sancım tuttu*’ diyerek sahte bir takım hareketlerle telaşlanmaya başlayarak bu konuda konuşmamı engellemeye çalıştı. Bunun üzerine biraz da muhabbetle tekrar bu konuyu açmaya çalıştım. Ancak yine acayip ve garip hareketlerle bahsi kapatmaya çalıştığında ben de bu duruma bir karşılık verdiğimde

³⁶⁹ BOA, İ.HR. 73/3531-1.18 (20 Ekim 1850)

³⁷⁰ BOA, İ.HR. 73/3531-1.31 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850)

mecliste tatsız bir durum ortaya çıkabilir diye mecburen görmezden gelerek ‘*vah vah bu sancı sizde çoktandır mı var?*’ diyerek konuyu kapattım. Daha sonra ‘*özellikle bu konu hakkında İstanbul’a tatar göndereceğimden artık kesin ifadenizi yazmanızı rica ederim.*’ diyerek meclisten kalktım.”³⁷¹

Sami Bey, Mirza Taki Han ile görüşmesinde gördüğü tavrı Harciye Nezareti’ne yazmış ve İran’ın bu konudaki son tutumunu gerektiği şekilde ifade etmiştir. Yani İran bu konuyu dikkate almayarak kapatmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti ise İran’ın bu konuyu cevapsız bırakmasını devletler hukukuna aykırı bulmuştur. Ancak bu konuda misliyle mukabelede bulunacağını belirten Osmanlı Devleti aslında İran’ı Osmanlı tebaasına zarar vermemesi için zorlamaktadır. Sami Bey’e bir emirname gönderilmiş ve İran’lı nazırlara bildirmesi istenmiştir. Buna göre Uşnu ve Soğukbulak ahalisine bu tarz hareketler devam ettiği sürece Osmanlı topraklarında bulunan İran tebaasının hakları asla korunmayacaktır. İran’ın İstanbul Elçisi’nden gelen hiçbir yazıya cevap verilmeyecektir. Talepler dikkate alınmayacaktır³⁷². İran bu uyarı üzerine baskılarını kısmen azlatmış olsa da Uşnu ve Soğukbulak’ta olup Osmanlı tebaası olan bir kısım ahali Hakkari Valisine sığınarak Osmanlı Devleti sınırlarında yaşamaya başlamışlardır³⁷³.

2.4.2. Osmanlı Tüccarının Haklarının Korunması

Osmanlı Devleti ile İran arasında gidip gelen tüccar ve ziyaretçilerden alınan vergiler sürekli olarak sorun oluşturmuştur. Uşnu ve Soğukbulak örneklerinde bu durum somut bir şekilde görünmektedir. Tahran Maslahatgüzarlığına tayin edilen Ali Namık Bey, görevini tebliğ aldıktan sonra daha önce İran’da yaşaması sebebiyle konuya vakıftır. İran ile ilgili bazı politik ve diplomatik konularda rapor verdiği gibi Osmanlı tebaasından alınan vize ücreti, vergi vs. gibi konularda da rapor yazmıştır. Dolayısıyla bu konu bir sonraki bölümde daha geniş işlenecektir. Ancak ilk tayin edilen Maslahatgüzar Ali Namık Bey olsa da Tahran Sefareti’nde ilk görev yapan Mustafa Sami Bey’dir. Doğal olarak bahsi geçen konuları tecrübe etmiş ve Osmanlı tebaasının şikayetlerini alarak onları korumak üzere bazı görüşmelerde bulunmuştur.

³⁷¹ BOA, İ.HR. 73/3531-2 (29 Aralık 1850)

³⁷² BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³⁷³ BOA, HR.MKT.37/91 (9 Şubat 1851)

Sami Bey İran'a ilk gittiği sırada Şah ile görüşmesinin diplomatik nezaket kuralları içerisinde geçmediğinden Şah'ın seyahatlerine eşlik etmemekteydi. Nâsırüddin Şah Tahran'da olmadığı sırada kendisi Tahran'da kalmış ve Osmanlı tebaasının bazı haksızlıklara uğradığını tespit etmiştir. Bu haksızlıkları madde madde sıralayan Sami Bey, Hariciye Nezareti'ne rapor halinde göndermiştir. Sami Bey'in bu raporunu sadeleştirerek buraya eklemek konu bütünlüğü açısından önemlidir. Rapor şu şekildedir: "Nâsırüddin Şah, babasının mezarına giderken yanında devlet büyüklerini de götürmüştür. Tahran'da diplomatik temasta bulunacak kimse kalmadığından Osmanlı Devleti tebaası tüccarlarına bazı haksızlıklar yapılmaktadır. Bunun için birçok Osmanlı tüccarı malını satmadan zayi ederek gidiyor. Bazı yerlerde gümrük vergisi %25 olarak uygulanıyor. Bazı yerlerde tüccarların malını gasp ettiriyorlar. Gasp edilen malların iadesi talep edildiğinde de o kişiyi darp ederek sınır dışı ediyorlar. Tüccarların alışveriş yaptığı kişilerden alacakları olduğunda işi mahkemelere taşıyarak Osmanlı tüccarlarının şahit bulamayacağı düşüncesiyle davayı iptal ettiriyorlar. İstanbul'da bulunan İran Maslahatgüzarına kanıt olarak gösterilsin diye Osmanlı tüccarı hakkında kanuna muhalif hareket edildiğine dair şu birkaç olayı ifade etmeyi görevim olarak biliyorum.

1- Bağdatlı olup Tahran'da oturan bir Osmanlı tebaası daha önce İranlı birisinden beşbin akçe vererek bir ev satın almış. Daha sonra bu evi satan İranlı iflas etmiş. Devlet tarafından korunduğu kesin olan bu kişi evi sattığı halde, ev Bağdatlı'nın elinden mahkeme kararı ile zorla alınmıştır.

2- Muhammed Ali Han isimli bir eşkıya, Bağdatlı Hoca Yusuf isimli bir tüccardan bin tümen borç para almış. Paranın faizini vermediği gibi anaparayı da vermemiştir. Hoca Yusuf borcun dörtte birinden vazgeçmiş ve diğer kısmını istemiş. Ancak bu eşkıya hem parayı ödememiş hem de borç senedini Bağdatlı tüccarın elinden alarak yırtmıştır. Tüccar bu eşkıyanın elinden kaçıp İsfahan tarafında bir köye sığındığında eşkıya peşini bırakmamış ve üzerine silahlı adamlar göndererek birkaç yerinden bıçaklatmış. Bu sebeple Hoca Yusuf yedi gün hastanede yatmak zorunda kalmış.

3. Tahran Sefareti'ne gelmekte olan Süleymaniyeli bir adam İranlı askerler tarafından durdurulup iyice dövülmüş ve gömleği bile gasp edilmiş. Ben de bu olayları sanki ben yaşıyordum gibi etkileniyorum ve sefaret tercümanını gönderip yardımcı olmaya çalışıyorum. Ancak kanuni olarak bir sorun olmadığını belirterek beni olayın dışında bırakıyorlar.

4. Zaman zaman bazı yerlerde gümrük memurları fazla ücret alıyor. Bununla ilgili şikâyetler geldiğinde resmi yazı ile Başvekil Mirza Taki Han'a iletiyorum. Başvekil, her şeyin yolunda gittiğini söyleyerek sorunu çözmüyor.

5. Buhara, Hokand ve Havarzim ahalisinden İran'a gidip gelenlerin mallarına İranlılar tarafından hasar veriliyor. Bunlar ehl-i sünnet olduklarından yaşadıkları sorunlar ile ilgili sürekli olarak Tahran Sefareti'ne müracaat ediyorlar. Hem bu son madde hem de yukarıdaki diğer konular ile ilgili bir şikâyet geldiğinde hemen Başvekil'e yazı yazıyorum. Görüşmeler yapıyorum. Ancak bunları hiçbir sonuca ulaştıramıyorum.”³⁷⁴

Sami Bey, İran'a ilk gittiği sırada İranlıların eski alışkanlıkları devam etmekteydi. Daha önce Osmanlı tebaasını koruyacak kimse olmadığından istedikleri gibi hareket edebiliyorlardı. Osmanlı tebaasına karşı keyfi uygulamalarda bulunabiliyorlardı. Sami Bey bu ifadeleri yazdığı sırada henüz İran tarafından varlığı kabullenilememiş bir elçi idi. Bu durum, Osmanlı-İran arasında sürekli diplomasiye geçişin gecikmesinden kaynaklıydı. Dolayısıyla Sami Bey, henüz sorunları çözebilecek gücü elde edememişti. Nitekim Hariciye Nezareti de bu konuda diplomatik bir karar vererek Sami Bey'e bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan birçok Hıristiyan Rusya tebaası idi. Bir kısmı da zaman zaman İran'a gidip gelmekteydi. Osmanlı Devleti ise bu konuda Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden önce İran'da elçi bulundurmasından dolayı sorumluluğu dağıtarak çözmek istemiştir. Sami Bey'e bu konular ifade edilerek özellikle Osmanlı tebaasının karşılaştığı olumsuz konularda Sami Bey'in Rusya Elçisi ile istişare ederek beraber hareket etmesi istenmiştir.³⁷⁵

2.4.3. Mürur Tezkiresi (Seyahat İzin Belgesi)

Osmanlı tebaasının İran'da haksızlığa uğradığı başka bir konu ise mürur tezkiresi ücreti yani seyahat izin belgesi konusudur. Ancak İran ile Osmanlı arasındaki turist kıyaslandığında İranlılar mezhepsel gerekçeler ile Osmanlı Devleti'ne sürekli olarak geliyorlardı. Zira Kербela ziyareti için yılda yaklaşık 40.000 kişi Osmanlı sınırından geçiyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nden İran'a yaklaşık 500 kişi gitmekteydi. İran'dan gelen ziyaretçilere Osmanlı Devleti tarafından zorluk çıkartılmıyordu. Hatta Kербela'ya ziyaret için sınırdan geçmek isteyenlerden pasaport istenmiyor, sadece mürur

³⁷⁴ BOA, İ.HR. 73/3531-1.11 (20 Ekim 1850)

³⁷⁵ BOA, İ.HR. 73/3531-1.11 (20 Ekim 1850)

tezkiresi isteniyordu. Osmanlı Devleti'nden İran'a giden ziyaretçilerden ise zaman zaman fazla vergi ve mürur tezkiresi ücreti talep ediliyordu³⁷⁶. Sami Bey bu durumları Hariciye Nezareti'ne ilettikten sonra Osmanlı Devleti de İran tebaasına haksızlık yapmak yerine pasaport zorunluluğu getirmiştir. Dolayısıyla İran'a misliyle mukabeleyi, tebaaya haksızlık olarak gören Osmanlı Devleti, işin ciddiyetinin anlaşılması bakımından İran'a bu şekilde cevap vermiştir³⁷⁷.

Mirza Taki Han, İran'da Osmanlı tebaalarının gördüğü haksızlıklar üzerine cevap vermek yerine Osmanlı Devleti'ne giden İranlılardan alınan vergiler ve bazı uygulamalar üzerine on iki maddelik bir cevap yazmıştır. Bu cevaba göre Osmanlı Devleti İranlılardan fazla vergi almaktadır. Osmanlı Devleti ise bu mektuba net bir cevap vermiştir. Zira İranlı tüccarlar Osmanlı Devleti'nde iç ticaret de yapmaktaydı. Osmanlı Devleti ise iç ticaretin Osmanlı tebaası tarafından yapılması gerektiğini, dış tüccar tarafından tarafından yapılacak iç ticaretin fazladan vergiye tabi olduğunu belirtmiştir³⁷⁸. Ayrıca Osmanlı Devleti, İran'da vefat edip Necef ve Kerbela'ya defnedilmek isteyen herbir cenaze için kabir ücreti almaktaydı. Mirza Taki Han buna da itiraz etmişse de Osmanlı Devleti, artık Avrupa da dahil olmak üzere hiçbir yerde mezarların ücretsiz olmadığı yönünde cevap vererek İran'ı Osmanlı tebaasına karşı daha mutedil olmaya zorlamıştır³⁷⁹.

İran Devleti, Osmanlı Devleti'nin vergi konusunda geri adım atmamasından dolayı Osmanlı tebaasına mürur tezkiresi alma zorunluluğunu kanuni hale getirmeye çalışmıştır. Tahran Sefareti'ne yazılan yazıda Osmanlı Devleti'nin her ziyaretçi için 6 kuruş mürur tezkiresi ücreti aldığını, buna karşılık olarak İran'ın da Osmanlı tebaasından bu ücreti alacağı belirtilmiştir. Sami Bey bu durumu Rus ve İngiliz elçilerine sorduğunda onların mürur tezkiresi maddesini kabul etmediğini öğrenmiştir³⁸⁰. Yani Rusya'dan veya İngiltere'den gelenler ücret ödemiyordu. Osmanlı Devleti de diğer devletleri gerekçe göstererek kendi tebaasından da mürur tezkiresi ücreti alınmasına katıyken karşı çıkmıştır³⁸¹. Sultan Abdülmecid sürekli olarak İran'a gidip gelen tüccar ve tabaanın

³⁷⁶ BOA, İ.HR. 75/3666-1.2 (24 Ocak 1851)

³⁷⁷ BOA, İ.HR. 75/3666-1.17 (13 Mart 1851)

³⁷⁸ BOA, İ.HR. 75/3666-1.17 (13 Mart 1851)

³⁷⁹ BOA, İ.HR. 75/3666-1.17 (13 Mart 1851)

³⁸⁰ BOA, İ.HR. 78/3801-1.2 (28 Mart 1851)

³⁸¹ BOA, İ.HR. 77.3758-2.2 (25 Şubat 1851); BOA, İ.HR. 77.3758-2.9 (2 Mayıs 1851); BOA, İ.HR. 78/3801-1.13 (2 Haziran 1851)

varlığını göz önünde bulundurmaktaydı. Özellikle bu ahalinin haklarının hem Tebriz Şehbenderliği hem de Tahran Sefareti tarafından korunması yönünde emir vererek bu konuda Osmanlı Devleti'nin dış temsilcilerine güvendiğini belirtmiştir³⁸².

2.5. Osmanlı'ya İsyan Ederek İran'a Kaçan Firari Aziz Bey Meselesi

Osmanlı Devleti ile İran'ın sınır komşusu olmasından dolayı firari kişilerin kaçış noktası diğer devlet sınırları oluyordu. Sami Bey döneminde buna örnek teşkil edecek bir durum yaşanmıştı. Zira Sami Bey henüz İran'a gitmeden önce Süleymaniye Kaymakamı değişmiş, bu değişikliği kabullenmek istemeyen aşiretler ayaklanma çıkarmışlardır. Irak Orduları Komutanı Derviş Paşa bu ayaklanmayı bastırmışsa da ordusundan yedi kişi ölmüş, yirmi dokuz kişi de yaralanmıştı. Buna rağmen bu ayaklanmanın asıl müsebbibi olan Hemavend Aşiretinden Aziz Bey yakalanamamış ve İran'a kaçmıştı³⁸³. Sami Bey de Tahran'da olduğu sürece Aziz Bey'in iadesi için bazı görüşmeler yaparak çaba sarfetmiştir. Nitekim firariler konusu da Osmanlı Devleti'nin İran'da sürekli elçi bulundurmasını gerektiren önemli mezvulardandı.

Firari Aziz Bey İran'a geçtikten sonra etrafına adamlar toplayarak Osmanlı sınırına tacizlerde bulunmuştur. Derviş Paşa bunu tespit ederek durumu Sami Bey'e bildirmiş ve İranlı askerlerin Aziz Bey'i koruduğunu belirtmiştir. Sami Bey ise Aziz Bey'in icraatlarını Mirza Taki Han'a haber gönderdikten sonra İngiltere'nin de desteğini almak adına İngiliz elçisi ile görüşmüştür. Aziz Bey'in İran'dan Osmanlı'yı tacize devam etmesi durumunda Derviş Paşa'nın da ordusuyla İran sınırını geçerek Aziz Bey'i yakalamak için burada faaliyet göstereceğini belirtmiştir. İngiliz elçisinin özellikle bu konuyu da Mirza Taki Han ile görüşmesi için üstü kapalı tehditkâr cümleler kurmuştur. İngiliz elçisi cevaben, İran'ın Aziz Bey'i İran'da tutmasının bir yararı olmayacağını ve onun için kısa sürede yakalayarak iade edeceklerini belirterek İran'ın savunur bir açıklama yapmıştır. Bununla beraber "Osmanlı'da da İran'dan kaçan firariler var ve Osmanlı Devleti bunları iade etmiyor." diyerek İran yanlısı bir tutum takındığını net olarak ortaya koymuştur. Sami Bey ise Osmanlı Devleti'nin İran firarilerini verdiği takdirde onların can güvenlikleri olmadığını, İran'a verildikleri anda öldürüleceklerini anlatmıştır. Osmanlı Devleti'nin, Aziz Bey'i, mal ve can güvenliğini sağlayarak en fazla

³⁸² BOA, İ.HR. 86/4223.1, 2 (5-6 Mayıs 1852)

³⁸³ BOA, İ.DH. 213/12459.1-7 (6 Nisan 1850)

Rumeli tarafına sürgüne göndereceğini ifade etmiştir. Ayrıca İran'dan Osmanlı'ya kaçanların bir isyana karışmadıklarını ancak Aziz Bey'in Süleymaniye'de isyan girişiminin olduğunu açıklayarak bu ikisinin kıyaslanmasının bile doğru olmadığını söylemiştir. Sami Bey, Aziz Bey meselesini İngiliz elçisine detaylı bir şekilde anlatarak İngiliz elçisinin de desteğini istemiştir. Elçi de Mirza Taki Han ile görüşerek Osmanlı Devleti'nin bu sıkıntısını düzeltereğini söylemiştir³⁸⁴.

Sami Bey İngiltere Elçisi ile görüştüğten sonra, daha önce resmi bir yazı ile konudan haberdar ettiği Mirza Taki Han'ın yanına gitmiştir. Aziz Bey'in durumunu tekrar anlattıktan sonra Mirza Taki Han, önce Aziz Bey'in İran'a geçmediğini söylemiştir. Bu kabul görmediği için de İran'da yaylakta olan Osmanlılı aşiretlerin içine kaçmış olabileceğini ve bu durumda bir şey yapamayacaklarını belirtmiştir. Taki Han'ın çelişkili ifadeleri karşısında Sami Bey: *“siz de kâh tamamen İran'a geçmediğine ve kâh geçtiğine dair laflar ediyorsunuz. Eğer Aziz Bey'in bu aşiretler içinde bulunması şüphesi varsa o halde mevsim değişikliğinde aşiretler Osmanlı topraklarına tekrar dönerler. Eğer Aziz Bey de onlarla tekrar giderse o halde kendimiz ele geçiririz...”*³⁸⁵ diyerek Mirza Taki Han'ın yanından ayrılmıştır.

Mirza Taki Han, ısrarla Aziz Bey'in İran'da olmadığını belirtmiştir. Bahsi geçen aşiretler de Osmanlı'ya döndüğünde Aziz Bey'in bu aşiretlerin içinde olmadığı anlaşılmıştır. Sami Bey yüzyüze yaptığı görüşmede işi çok uzatmadan ayrılmış ve Osmanlı Devleti adına İran'a nota vermiştir. Farsça yazılan notada Aziz Bey'in Osmanlı Devleti'nden neden kaçtığı ve isyan girişimi anlatılmıştır. İran, Osmanlı Devleti ile diplomatik görüşmelerin devam etmesi için bu notaya cevap vermiş ve Aziz Bey'in İran'da olmadığı bilgisini yinelemiştir. Ancak Aziz Bey'i yakalamak üzere Derviş Paşa'nın ordusu ile İran sınırını geçtiğini ve bazı köylere zarar verdiğini iddia etmiştir. Osmanlı kayıtlarına baktığımızda Derviş Paşa'nın Aziz Bey ile ilgili bu şekilde sınır ötesinde bir operasyona giriştiğine rastlanmamıştır³⁸⁶. Verilen cevap karşısında Sami Bey Mirza Taki Han'a tekrar bir yazı yazarak Osmanlı ve İran'ın iki dost devlet olduğundan bahsetmiştir. Ancak Aziz Bey, yandaşları ile beraber Osmanlı-İran sınırında dolaştığı ve

³⁸⁴ BOA, İ.HR. 73/3531-1.12 (20 Ekim 1850)

³⁸⁵ BOA, İ.HR. 73/3531-1.5 (22 Ekim 1850)

³⁸⁶ BOA, İ.HR. 73/3531-1.5 (22 Ekim 1850)

İranlı memurlardan izzet ve ikram görmektedir. Sami Bey İran'a bir ay süre vererek bu süre zarfında firari Aziz Bey'in yakalanıp Tahran'a getirilmesi veya Osmanlı'ya iade edilmesi durumunda İran'ın Osmanlı'nın muhabbetini kazanacağını belirterek son uyarısını yapmıştır³⁸⁷.

Osmanlı Devleti'nin Aziz Bey meselesindeki ciddiyetini gören İran, bir araştırma heyeti kurmaya karar vermiştir. Bu heyete katılmak üzere Sami Bey'den bir adam istenmişse de sefarette çalışanların Aziz Bey'i tanımayacakları düşünülerek Irak Ordusu Komutanı Derviş Paşa'dan bir adam istenmiştir. Mirza Taki Han, İngiliz elçisi ve Rus elçisi de bu teklifi kabul etmişlerdir. Sami Bey Mirza Taki Han'ın heyet tesisi konusunda fikrini kabul etmekle beraber, Aziz Bey bulunmadığı takdirde Derviş Paşa'nın ordusu ile beraber, Aziz Bey'i yakalamak üzere İran sınırını geçeceği bilgisini de vermiştir. Osmanlı Devleti de Derviş Paşa'ya, Aziz Bey'i tanıyacak bir adamı görevlendirmesi için emirname yazmıştır³⁸⁸.

Firari Aziz Bey'in yakalanması için Sami Bey'in gösterdiği gayret diplomatik olarak da karşılık bulmuştur. Nitekim İran Başvekili tarafından İstanbul'da bulunan İran elçisine bir yazı yazılmıştır. Bu yazıda yukarıda bahsedilen gelişmeler anlatılarak bir heyet teşekkül edileceği ve sınırda bulunan tüm memurlara emirnameler yazılarak Aziz Bey'in görüldüğü yerde yakalanması için gerekli talimatların verildiği anlatılmıştır. Bu emirnameler de ekte gönderilerek Osmanlı Devleti'nin dikkatine sunulması istenmiştir³⁸⁹. Miralay Muhammed Yusuf Han, Arabistan ve Kürdistan Valisi Süleyman Han, Kürdistan Valisi Eman Han, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem Sınırı Memuru İskender Han'a yazılan bu emirnameler şu şekildedir: "Aziz Bey, Kirmanşah ve Kürdistan'a geldiği takdirde derhal tutuklayın. Eğer gelmezse nerede olduğunu araştırın ve öğrenilirse Osmanlı Paşalarına bildirerek tutuklanmasını sağlayın. İstihbaratıma göre Kirmanşah toprağından geçerek Zaho'ya doğru gelmiş ve Revan'da biraz mücadele ve muharebe ederek üç adamı katletmiş ve oradan da çıkmıştır. Bu iş, cüzi gibi görülmeyip ihmal olunmaması ve firari Aziz İran'da bulunursa derhal tutuklanması ve devletlerarasında oluşan dostluğun bozulmaması için önemlidir. İstihbaratıma göre Aziz Bey'in yanındaki adamlar 400

³⁸⁷ BOA, İ.HR. 73/3531-1.10 (20 Ekim 1850)

³⁸⁸ BOA, İ.HR. 73/3531-2 (29 Aralık 1850); BOA, İ.HR. 73/3531-2.6 (29 Aralık 1850)

³⁸⁹ BOA, İ.HR. 73/3531-1.21 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850)

süvariden fazla olmadığından bulunarak zabt-u rabt altına alınması kolay olacaktır. Ola ki Osmanlı topraklarında olduğunu haber alırsanız o zaman Irak Ordu Komutanına haber verin. Böyle yapın ki iki devlet arasında suçlu iadesi barışçıl bir halde olsun. Gelişmelerden beni haberdar ediniz.”³⁹⁰

İran Elçisi, kendisine gelen yazıları Osmanlı Devleti’ne arz ederek İran’ın iyi dileklerini iletmiştir. Osmanlı Devleti sınırlara gönderilen emirnameler ve heyet teşekkülünü öğrendikten sonra İran yönetimine teşekkür mahiyetinde bir yazı göndermiştir³⁹¹. Sami Bey döneminde Aziz Bey ile ilgili çok sayıda yazışma yapılmış ve iadesi için olağanüstü gayret gösterilmiştir. Ancak firari Aziz Bey’in sürekli olarak hareket halinde olmasından dolayı yakalanması uzun sürmüştür. Nihayetinde Sami Bey’in İran’daki görevi bittikten sonra 6 Temmuz 1851’de yakalanmış ve Osmanlı’ya iade edilmiştir. Aziz Bey’in aşireti olan Hemavend Aşiretinden de sadakatname alınmıştır³⁹². Sami Bey’in çabaları sonucunda Osmanlı Devleti’ne isyan eden Aziz Bey teslim alınmış, Aziz Bey’in af talebine de olumsuz cevap verilmiştir³⁹³.

Aziz Bey’in İran’a firarı döneminde İran’dan Osmanlı Devleti’ne firar edenler de olmuştur. Bu duruma İran’ın Kürdistan Eyaleti’nde valilik yapmış olan Abdülkerim Han örnek gösterilebilir. Abdülkerim Han hem Kürt hem de sünnidir. Mirza Taki Han taraftarı olmadığı için valilikten azledilmiş ve Tahran’a çekilerek bütün malı müsadere edilmiştir. Sami Bey de Tahran’a ulaştığında Abdülkerim Han hem ziyaret etmiş hem de zaman zaman yakınlarını göndererek hal hatır sormuştur. Bu durum Mirza Taki Han’ın dikkatini çekmiş ve Abdülkerim Han, devlet nezdinde ayrı bir nefret kazanmıştır. Dolayısıyla Abdülkerim Han, Sami Bey’i ziyaretinde Osmanlı Devleti’ne iltica etmek istediğini gizlice beyan ederek Sami Bey’in yardımını istemiştir. Sami Bey de Abdülkerim Han’ın durumunu Hariciye Nezareti’ne anlattıktan sonra Sultan Abdülmecid’in bu konudaki emrini beklemiştir³⁹⁴. Osmanlı Devleti, Abdülkerim Han’ın özellikle eşkıyalık yapmamış ve sadece mezhebi ve siyasi görüşünden dolayı baskı görmüş olduğunu değerlendirmiştir. Buna göre Abdülkerim Han’ın Osmanlı Devleti’ne geçmesi durumunda kıymetinin

³⁹⁰ BOA, İ.HR. 73/3531-1.21 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850)

³⁹¹ BOA, İ.HR. 73/3531-1.31 (22 Aralık 1850 ve 29 Aralık 1850)

³⁹² BOA, A.} AMD, 31/35-1 (6 Temmuz 1851)

³⁹³ BOA, HR.SYS. 2928/22-1 (11 Ocak 1852)

³⁹⁴ BOA, İ.HR. 74/3580-1.5 (26 Aralık 1850)

bileneceği ve kendisi gibi ilim ehli ve muteber olan kişilerin de iltica etmesi durumunda asla iade edilmeyeceği sözü verilmiştir³⁹⁵. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, isyan girişiminde bulunarak bazı karışıklıklar çıkartmak isteyen kişileri sahiplenmek istememiştir. Nitekim ilticasını kabul edip İran'a iade etmediği kişilerin de sadece mezhepsel ve siyasal ayrılıklardan dolayı devleti ile ters düşmesine dikkat ederek bu kişilere yapılacak baskıların önüne geçmiştir.

Abdülkerim Han münferit olarak başvurmuş ve kabul edilmiştir. Mustafa Sami Bey Abdülkerim Han'ın haricinde kendisine iltica için başvuran Ermeni ailelere de yardım etmiştir. Tanzimat'tan önce Van ve Muş'tan Tebriz'e gidip yerleşen on haneden oluşan Ermeniler tekrar Osmanlı Devleti'ne iltica etmek istemişlerdir. Sami Bey İran hariciyesi ile görüşerek on hane Ermeninin konusunu görüşmüştür. Bu Ermenilerin aslında Osmanlı Devleti tebaası olduğunu ve kesinlikle kendi topraklarına dönmesi gerektiğini belirterek İran hariciyesini ikna etmiştir. Nihayetinde Vanlı ve Muşlu olan ve İran'a göç eden Ermeniler, Tahran Sefareti'nden resmi belge verilerek tekrar kendi memleketlerine gönderilmiştir³⁹⁶.

2.6. Mustafa Sami Bey'in Görevinin Bitmesi-Azledilmesi

Mustafa Sami Bey, Osmanlı Devleti'nin İran'daki daimi temsilciliğinin temellerini atmıştır. Osmanlı elçilerinin İran'daki diplomatik hiyerarşisinin belirlenmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı tebasasının haklarını korumak için çaba sarfetmiştir. Bütün bunların yanında İran Devleti'nden haksızlık gördüğünü düşünen kişilere de yardımcı olarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmelerini sağlamıştır. Görüldüğü üzere Sami Bey'in, İran'da Osmanlı Devleti'nin ve tebasasının haklarını koruma adına yaptığı diplomatik görüşmeler başarılı olduğunu göstermektedir.

Bölüm başında anlatıldığı üzere Sami Bey geçici olarak İran'a gönderilmiştir. Nâsirüddin Şah'a Name-i Hümayun teslim edilmiş ve Osmanlı-İran arasındaki sürekli diplomasi temelleri tesis edilmiştir. Sami Bey temel sorunları çözdükten sonra Ali Namık Bey'in İran'a gönderilmesine karar verilmiş ve Ali Namık Bey İran'a ulaştıktan sonra Sami Bey'in görevinin son bulması gerekiyordu. Ancak Ali Namık Bey Tahran'a

³⁹⁵ BOA, İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)

³⁹⁶ BOA, İ.HR. 69/3373-2 (24 Ağustos 1850)

ulaştıktan sonra Sami Bey ile aralarında çıkan tartışmadan dolayı iki elçinin görevi son bulmuştur. Ali Namık Bey ve Mustafa Sami Bey'in görevden birlikte azledilmeleri dolayısıyla bu konu, bütünlüğü açısından üçüncü bölümün sonunda ele alınacaktır.

Mustafa Sami Bey, merkeze çağrıldığında Tahran Sefareti'ne bakmak üzere yerine birisini bırakması gerekiyordu. Sami Bey elçiliğin bütün eşya ve evraklarını Asım Bey'e teslim etmiştir. Ayrıca Asım Bey'in aldığı yüz tümen maaşın yeterli olmayacağını, elçilik binasının kirası ve diğer masraflar haricinde yüz otuz tümen maaş bağlanmasını talep etmiştir. Ayrıca posta masrafları da çıktıkça poliçesi çekilerek Hariciye Nezareti'nden karşılanmasını istemiştir³⁹⁷. Nihayetinde 11 Aralık 1851 tarihinde Tahran Sefareti Sırkatibi Asım Bey Maslahatgüzar Vekili olarak tayin edilmiştir. Asım Bey'e yüz otuz tümen maaş bağlanarak bir sonraki elçi gelene kadar sefarete sahip çıkması talimatı verilmiştir³⁹⁸.

Asım Bey, sadece Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki varlığının devamı için Tahran Maslahatgüzarlığı görevini yürütmüştür. Zira Asım Bey döneminde diplomatik görüşmeler yapılmadığını görmekteyiz. Ancak Nâsırüddin Şah, Nevruz için Horasan ve Meşhed taraflarına gideceği zaman diğer elçiliklerden olduğu gibi Osmanlı Elçiliğinden de bir kişinin Şah ile beraber gitmesi istenmiştir³⁹⁹. Hariciye Nezareti ise yeni elçi Tahran'a ulaşınca kadar boşluk oluşmasına mahal verilmemesi için bu seyahate katılmasına gerek olmadığı yönünde talimat vermiştir⁴⁰⁰. Asım Bey, Maslahatgüzar Vekili olarak Osmanlı Devleti'ne gönderdiği raporda kısaca Şah'ın bir oğlu olduğu, İran Hariciye Nazırı'nın hasta olduğundan dolayı vefat ettiği ve yerine Hariciye Müsteşarı'nın tayin edildiği hakkında bilgi vermiştir. Asım Bey'in görevi 3 Eylül 1852 tarihinde Ahmed Vefik Bey'in Tahran'a ulaşması ile son bulmuş⁴⁰¹ ve yedi ay sonra İstanbul'a dönüş için izin verilmiştir. İstanbul'a ulaşan Asım Bey önceki görevi olan Hariciye Nezareti Mektubi Kalemindeki işine başlamıştır⁴⁰².

³⁹⁷ BOA, İ.HR. 82/4013.2 (8 Mart 1851)

³⁹⁸ BOA, İ.HR. 82/4013.3 (6 Aralık 1851)

³⁹⁹ BOA, İ.HR. 86/4192.1 (12 Nisan 1852)

⁴⁰⁰ BOA, İ.HR. 86/4192.14; BOA, İ.HR. 88/4307.11 (8 Haziran 1852)

⁴⁰¹ BOA, İ.HR. 102/4991.1 (28 Temmuz 1853)

⁴⁰² BOA, İ.HR. 102/4991.4 (29 Eylül 1853)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ (ALİ NAMIK BEY DÖNEMİ)

3.1. Tahran Sefareti'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti, İran'a sürekli elçilik açmadan önce geçici elçiler göndermekteydi. Birinci bölümde geniş bir şekilde anlatıldığı üzere giden elçiler görevlerini yapıp geri dönmüşlerdir. Bu elçilerin görev süreleri genelde devlet erkânı ile görüşüp geri dönecek kadar kısa süreli olduğundan İran'ın iç siyasi durumu hakkında detaylı bilgi sahibi olunamıyordu. Ayrıca İran'da sürekli olarak diplomatik ilişkileri yürütecek bir elçi de olmadığından burada yaşayan Osmanlı tebaasının hakları korunamıyordu. İki devlet arasında firar eden kişilerin durumları da geçici diplomasi ile çözülemediğinden, firariler genelde karşı devlete karşı tehdit unsuru olarak kullanılabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin İran'da elçilik açışının temelini bu sebepler üzerine bina edebiliriz.

Esasen Osmanlı-İran arasındaki sürekli diplomasiye geçiş ilk olarak II. Erzurum Antlaşması ile gündeme geldiği kanaatini taşımaktayız. 1847 yılında imzalanan antlaşmanın 7. maddesine göre iki devlet kendi tebaalarının haklarını korumak için karşı devletlere sürekli elçi ve bazı bölgelerine de konsolos tayin etme kararı verilmiştir⁴⁰³. İki devletin sınır komşusu olmasından dolayı hem İran tebaası olup Osmanlı'da ikamet eden hem de Osmanlı tebaası olup İran'da meskûn olanlar bulunmaktaydı. Bunun yanında iki devlet arasındaki ticarettten dolayı tüccarlar gidip gelmekteydi. İki komşu devlet kendi tebaa haklarını koruma gereksinimi ile birbiri ile genelde sınır valileri aracılığı ile görüşmeler yapmış olsa da iç bölgelerdeki sorunlar için bu ilişki yeterli olmuyordu. Nihayetinde II. Erzurum Antlaşması'nın 7. maddesi ile Osmanlı ve İran kendi tebaalarını korumak üzere elçilikler veya şehbenderlikler açmak üzere anlaşmaya varmıştır.

Erzurum Antlaşması'nın 7. Maddesine göre; Osmanlı topraklarında meskûn olan ve mübarek beldelelere ziyarete giden İranlıların güvenlikleri Osmanlı Devleti tarafından

⁴⁰³ BOA, A.} DVN.MHM. 5/35 (7 Mayıs 1848) (Bkz. Ek-5-6)

teminat altına alınacaktır. Mübarek beldelere gitmek isteyen İran tebaasına, Osmanlı tarafından gerekli imtiyazların sağlanmasını taahhüt edilecektir. Bu tebaanın haklarını ve ticari menfaatlerini korumak üzere Mekke ve Medine haricinde, Osmanlı Devleti'nin gerekli yerlerine İran tarafından şebkenderler tayin edilecektir. Osmanlı Devleti ise diğer devletlerin elçilerine tanıdığı imtiyazları İran elçilerine de tanıyacağını vaat etmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti de kendi tebaası ve tüccarlarının haklarını korumak üzere İran'da istediği yerlere elçi veya şebkender tayin edecektir. İran'ın devlet erkânı da Osmanlı'nın tayin ettiği elçileri diğer devletlerin elçilerinden ayrı tutmayacak ve Osmanlı'nın İran elçilerine davrandığı şekilde davranış sergileyecektir⁴⁰⁴. Görüldüğü üzere Osmanlı-İran arasındaki sürekli diplomasiye geçişin temelinde iki devletin kendi tebaasını koruma ve ticari ilişkilerdeki ihtilafların hızlı çözümü gibi kaygılar mevcuttur.

3.1.1. Tahran Sefaretinin Kuruluş İradesi ve Elçi Tayini

Erzurum Antlaşması'ndan sonra 1848 yılına gelindiğinde İran, Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerinde konsolosluklar kurmak istemiştir. Osmanlı Devleti'ne bir elçi göndererek izin isteyen İran, Mısır, Beriyetü'ş-Şam ve İzmir'e konsolosluk kurmak istediğini belirtmiştir. Bunun yanında Erzurum Antlaşması'na aykırı olarak İran, kutsal beldelere de konsolosluk açmayı talep etmiştir⁴⁰⁵. Tabi ki bu konuda Osmanlı tarafından olumlu cevap verilmemiştir. Ancak bu taleplerin Osmanlı Devleti tarafından, İran nezdine sürekli elçi tayinine karar verilmesine sebep olduğunu görmekteyiz.

İran'ın yeni konsolosluklar açma talebini değerlendiren Osmanlı Devleti, İstanbul'da İran'ın bir elçisi olduğunu ve İran ile ilgili olan diplomatik hususlar için görüşmeler yaptığını dikkate almış ve yeni bir karar aşamasına gelmiştir. Zira İran'ın Osmanlı Devleti nezdinde sürekli diplomasiye geçmiş olmasına rağmen Osmanlı halen İran'da sürekli diplomasiye geçmemiştir. İran'ın yeni taleplerine karşılık Osmanlı Devleti de İran'da tebaasının çok olmasından dolayı Tahran'da bir elçilik açma gereksinimi duymuştur. Tebaanın hakları ile birlikte Erzurum Antlaşması gereğince sınır ihtilafları gibi bazı konulara dikkat etmek, önceden beri süregelen Osmanlı'ya karşı yapılabilecek olan hamlelerin önünü kesmek ve İran'ın İngiltere ve Rusya ile olan politik ilişkilerini

⁴⁰⁴ BOA, A. } DVN.MHM. 5/35 (7 Mayıs 1848)

⁴⁰⁵ BOA, İ.HR. 46/2186 (12 Haziran 1848)

gözlem altında tutarak İstanbul'a bilgi vermek amacıyla Tahran'da daimi bir elçinin bulunma zarureti ortaya çıkmıştır⁴⁰⁶.

Osmanlı Devleti ilk defa 12 Haziran 1848 tarihinde İran ile sürekli diplomasiye geçiş kararı almıştır. İran, Osmanlı Devleti ile eşdeğer görülmediğinden tayin olunacak elçinin unvanı da ona göre değerlendirmiştir. Londra, Paris ve Petersburg'da Osmanlı Devleti büyükelçi ile temsil edilirken⁴⁰⁷ İran'a gönderilecek elçinin unvanı Maslahatgüzar olarak uygun görülmüştür. İran'a gönderilecek ilk maslahatgüzarda İran'ı tanıması, halkının hal ve hareketlerini biliyor olması ve özellikle devlet hizmetinde dirayet ve liyakatle hizmet etmiş olma tecrübesi gibi özellikler aranmıştır. Bu sebeple bir süredir Tebriz'de Şehbender olarak görev yapan ve sadece ticari bazı sorunları çözmekle görevlendirilen bir kişinin maslahatgüzar olarak tayin edilmesi uygun görülmüştür. Tahran Sefareti'nin açılış iradesinde bu konu şu şekilde kararlaştırılmıştır: “*Yukarıda bahsi geçen hususlardan dolayı müddet-i medîdeden beri orada ikamet eden ve İranlıları tanıyarak onların hallerine vakıf olan Tebriz Şehbenderinin Tahran'a Maslhatgüzar tayin olunması.*”⁴⁰⁸. Nihayetinde bu irade ile Tahran Büyükelçiliği kurulmuş ve Tebriz Şehbenderi Ali Namık Bey, İran nezdine Maslahatgüzar olarak atanmıştır. Ali Namık Bey Erzurum doğumlu olup Seb'azâde olarak bilinir. 1836 tarihinden itibaren Erzurum valileri ve bazı büyükelçilerin maiyetinde çalışmıştır. Daha sonra divan katibi olmuş sivil yüzbaşı rütbesi olarak bilinen haccgân sınıfına girmiştir. Yabancı sefaretlerde çalıştığından yabancı dil bilmektedir. Ali Namık Bey Erzurum'da göreve başladığı sırada Osmanlı-İran sınırında askeri vazifeler de yapmıştır⁴⁰⁹. Bu sebebler ile Tahran Maslahatgüzarlığı'na Ali Namık Bey tayin edilmiştir.

3.2. İlk Daimi Elçi Raporu

XIX. yüzyıl Osmanlı-İran münasebetlerinin temel noktalarından birisi iki ülke arasında 17 Mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması ile sınırların belirlenmiş olmasına rağmen halen mübhem olan noktalardan dolayı yaşanan sıkıntılardır. Bu sıkıntıların

⁴⁰⁶ BOA, İ.HR. 46/2186 (12 Haziran 1848)

⁴⁰⁷ Geniş bilgi için bkz: *Salname-i Nezaret-i Hariciye*, H. 1306, s. 90-112.

⁴⁰⁸ BOA, İ.HR. 46/2186 (12 Haziran 1848) (Bkz. Ek-7)

⁴⁰⁹ BOA, MVL. 27/49.3 (Temmuz 1848); BOA, A.DVN. 79/34 (20 Ağustos 1852); Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 4, Yay. Haz., Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1226-1227.

ortaya çıkmasında, bölgede yaşayan aşiretlerin yaylakları ve kışlakları meselesi de önemlidir. Çünkü bu bölgedeki aşiretlerin bazılarının kışlakları İran topraklarında iken yaylakları Osmanlı toprakları içerisinde idi ve bazı aşiretler için tam tersi durum söz konusu idi. Bu durum ise iki devlet arasında bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Bu aşiretler hangi devletin tebaası sayılacaktı, vergilerini hangi devlete ödeyeceklerdi? Bir tarafın tebaası olduğu kabul edildiği takdirde yazın hayvanlarını otlattıkları hatta küçük çaplı tarım yaptıkları yaylaklar için diğer devlete nasıl bir kira veya vergi ödeyeceklerdi, yine bunların yaylaklar ve kışlaklar arasında gidiş gelişlerinde yerleşik ahaliye verdikleri zararlar ne surette tahsil edilerek bu zararlar giderilebilir gibi problemler ortaya çıkmaktaydı.

İki devletin sınır komşusu olmasından kaynaklanan diğer bir mesele de isyan eden devlet adamlarının, hanedan mensuplarının veya aşiret reislerinin sınırı geçmesi konusu idi. Bu kişilerin, diğer devletin topraklarına geçerek takipten kurtulması ve bunun ortaya çıkardığı sorunlar zaman zaman yaşanmaktaydı. Ali Namık Bey, henüz Şehbenderlik görevini ifa ederken böyle bir sorun yaşanmıştır. Harir Sancağı Kaymakamı Resul Paşa'nın durumu buna örnek olarak gösterilebilir. Yapılan resmi yazışmalar ışığında, aşağıda bu konu örneklendirilecektir.

İki devlet arasındaki ilişkilerin diğer bir konusu da iki devlet tebaasının karşılıklı ziyaretleri esnasında alacakları mürur tezkiresi, gümrüklerin işleyişi ve bunların nasıl ücretlendirileceği meselesi idi. İki devlet arasındaki meselelerin başlıcaları olan bu meseleler Birinci (1823) ve İkinci (1847) Erzurum Antlaşmalarıyla çözülmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Harir Kaymakamı Revandizli Resul Paşa'nın Firarı

Ali Namık Bey henüz Tahran'a gitmeden önce hazırladığı ilk raporunda Harir Kaymakamı Resul Paşa'nın firarı ile ilgili yaşadığı tecrübesini de izah etmiştir. Harir Sancağı Kaymakamı Revandizli Resul Paşa isyan etmiş ve nasihatçiler gönderilmesine rağmen yolundan dönmemiştir. Bunun üzerine gönderilen kuvvetler Harir Sancağı'nı ele geçirmişlerdir. Buradan kaçan Resul Paşa, Revandiz'e geçerek yanındakilerle birlikte isyanını burada da sürdürmüş, ancak üzerine gelen kuvvetlere karşı koyamayarak buradan çıkıp İran toprakları içinde bulunan ve Revandiz'e 20 saatlik mesafede bulunan Uşnu'ya

fırar etmiştir. Önceden isyan ederek firar eden Süleymaniye kaymakamı Ahmet Paşa da burada bulunmakta idi. Burası adeta Osmanlı'ya isyan eden devlet adamlarının sığınağı haline gelmişti. Bu asilerin hududa yakın olmaları her an bu civardaki ahaliyi tahrik ederek devlete karşı isyan etmelerine yol açabilecekti. Bu sebeple durum Bağdat'ta bulunan İran Maslahatgüzarı'na ve İngiliz konsolosuna bildirilerek asilerin iadesi istenmiş ve ele geçirildikleri takdirde İran topraklarından uzak yerlerde ikamet ettirilmelerinin faydalı olacağı bildirilmiştir.

Ayrıca durumun önemine binaen konu Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilerek istişare edilmesi istenmiştir. Asi Resul Paşa ve Ahmet Paşaların hududa yakın bulunmalarının, iki devlet arasındaki dostluk münasebetlerine uymadığı aşikârdır. Bu sebeple konu Hariciye Nezareti'ne de havale edilmiştir. İstişareler neticesinde asilerin 1823 Erzurum Antlaşması'nın 4. Maddesi gereğince Osmanlı'ya iade edilmesi gerektiği bildirilmiştir. II. Erzurum Antlaşması görüşmelerinde Osmanlı temsilcisi olan Enver Efendi'ye de bu konu ile ilgili bir emirname yazılmıştır⁴¹⁰.

Asi Resul Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti tedbirler alırken İranlılar da el altından Paşa'yı korumaya çalışmışlardır. Bu durumu Tebriz'de bulunan Rumiye Hâkimi Yahya Han'ın, Revandizli Resul Paşa'ya yazdığı mektuptan anlıyoruz:

“Resul Paşa, şart ve ahd olsun ki inşallah öyle eyleyeyim ki, evvela kendimle beraber sizi Roma'ya götürüyüm. Mademki sizin Osmanlı Devleti'ndeki hizmetiniz kıymet görmedi ve siz de artık hizmet etmeden başka yere gitmek istiyorsunuz, o halde sizi zor ile hiç kimseye vermeyiz. Her nerede olursa olsun siz, aileniz ve adamlarınızla benim yanımda bulunup sizi kendimden ayırmayacağım aşikârdır. Size layık olacağı şekliyle de inşallah maaş tahsisi konusunda kusur olmayacağına söz veririm. Hemen her konuda gerek şehzade ve gerek Tahran nezdinde sana kefil olup size karşı kötülük yapılmasına müsaade edilmeyecektir.”⁴¹¹

⁴¹⁰ BOA, HR.MKT.18/28.5 (17 Mayıs 1847)

⁴¹¹ BOA, HR.MKT. 18/28.6 (6 Haziran 1847)

Tebriz’de bulunan Osmanlı Şehbender Vekili Rasim Bey, Asi Resul Paşa’nın neden İran’a kabul edilmesini sormuş ve geri iade talebinde bulunmuştur. Buna karşı İran Devleti’nin Tebriz’de bulunan hariciye memuru olan Beylerbeyi Muhammed Han’ın cevabı şu şekildedir:

“Öncelikle Revandizli Resul Paşa’nın şu anda Tebriz’e gelişinin tarafınıza haber verilmesi için gereği olacağı, gelen yazılarınızdan bildirildiği yani niçin haber vermediniz diye sormaktasınız. Çünkü Resul Paşa, zor zamanlar geçirdiği bir dönemde İran Devleti toprağına geldi. Geldiği zamanda Şehzade hazretleri şehir dışındaydı. Dönüşlerinden iki gün sonra adı geçen Paşa Tebriz’e ulaştı. Bu işten haberiniz vardır diye haber vermek bir fayda sağlamaz diye düşündük. Resul Paşa’nın Tebriz’den hareket etmemesini ve Uşnu’da adamların da gönderilmemesini temin etmiş ve sonra kendisinden veya adamlarından İran devleti toprağında ve Osmanlı Devleti sınırında kural dışı bir hareket ortaya çıkmayacağını taahhüt etmiş olduğunuzdan keyfiyet Şehzade hazretlerine arz olunduktan sonra İran Nazırları yönüne olan ve cevabı ulaşınca kadar Resul Paşa ve adamlarının oldukları yerden hareket etmemeleri konusunu irade buyurmuş ve bir de bu taraf memurları tarafından Resul Paşa’ya ve adamlarına zulüm etmemelerini istemişsiniz. Bu taraf memurlarının onlara taarruz etmeye cesaret etmeyecekleri malumunuz olsun.”⁴¹²

Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere İran bu konuda Osmanlı Devleti’nin hoşuna gitmeyecek bir harekette bulunmak niyetinde olmadığını ve aradaki dostluğun gereğinin yapıldığını bildirmiştir.

Resul Paşa’nın isyanı konusunda hassas olan Osmanlı hariciyesi için takibini bırakmamış, ilgili görevlilerini bu konuda takip için uyarmıştır. Hariciye Nezareti’nden Bağdat Valiliği’ne yazılan yazı bunun bir örneğidir. Bu yazıda; Tebriz Şehbender Vekili Rasim Bey’in görevinde gösterdiği gevşeklikten dolayı Şehbender Namık Efendi’ye emirname yazılmıştır. Bu emirnamede Rasim Bey’in görevinden azledilmesi veya bir

⁴¹² BOA, HR.MKT. 18/28.6 (6 Haziran 1847)

daha bu tür olayların vuku bulmaması için kendisinin güçlü bir şekilde uyarılması talimatı verilmiştir. Sadrazam tarafından yazılan bu emirnamede Asi Resul Paşa'nın iadesi için ilgililere yeniden yazılar yazıldığı bildirilmiştir⁴¹³.

Asi Resul Paşa olayının sonucunu Şebender Namık Bey'in 6 Haziran 1847 tarihli raporundan öğreniyoruz: “*Devletlü Efendim Hazretleri, Kaçak olarak Tebriz 'de bulunan Revandizli İzzetlü Resul Paşa, İngiltere Devleti Konsolosu ile birlikte hareket edilerek bu ayın başında Bağdat'a gönderildi. İran Devlet memurları tarafından adı geçen Paşayla ilgili olarak zeminkarlık usulüne teşebbüs edilmişse de etkileri olmadığı Rasim Bey tarafından Saadetlü Murahhas Efendiye (Erzurum görüşmelerinde Osmanlı temsilcisi olan Enver Efendi) ve bana ayrıntılı olarak bildirilmiştir...*”⁴¹⁴ Bu rapordan da anlaşılacağı üzere Resul Paşa meselesi Osmanlı Devleti'nin gerek İranlılar ve gerekse İngilizler nezdinde yaptıkları diplomatik girişimler sonucunda Osmanlının isteğine uygun şekilde çözülmüştür.

3.2.2. Osmanlı-İran Sınırların Belirlenmesi ve Aşiretlere Dair Görüşler

Tahran'a maslahatgüzar olarak tayin edilen Ali Namık Bey bunu öğrendikten sonra İran'la olan ilişkilere dair düşüncelerini bir müzekkere şeklinde sunmuştur. Onun bu görüşleri aynı zamanda dönemin de bir değerlendirmesi şeklindedir. Bu değerlendirmeyi Ali Namık Bey'in dilinden sadeleştirerek aktarmak uygun olacaktır. Ali Namık Bey'e göre sınır meselesi şu şekildedir: “Sınırların belirlenmesi ve aşiret tartışmalarının sona erdirilmesi için Osmanlı Devleti'nden ve aracı devletler tarafından memur ve mühendisler tayin edilecektir. Bu sebeple İranlılar muhtemelen, sınır meselesinin çözümü ve düzenlenmesinde acele etmeyeceklerdir. İranlılar, aşiretler hakkındaki konuyu, aşiretlerin iade edileceğini bahane ederek değiştirebilir. Ayrıca iki devlet arasında düzenlenecek olan aşiretlerin ayrılması ve mera haklarının belirlenmesi gibi maddelerde yeni antlaşma hükümlerine muhalif çeşitli yolları ve ayrıntıları gündeme getirerek laf kalabalığı ve safsataya cüret edeceklerdir. Bu konularla ilgili diplomatik görüşmeler yapılacağı zaman rütbe olarak büyük ve İranlıların mizacını bilen kişilerden memurlar seçilmesi gerekir. Görüşmeleri yapacak kişinin yanında şark bölgesi hanedanından aşiretler arasından hatırı sayılacak ve sözüne itibar edilecek adamlardan

⁴¹³ BOA, HR.MKT.18/92 (Tarih Yok 1263)

⁴¹⁴ BOA, HR.MKT.18/28.1 (6 Haziran 1847)

birkaç kişinin maiyet memuru tarzında bulunmaları görüşmeleri lehimize çevirecektir. Bu şekilde heyet olarak yapılacak bir görüşme doğal olarak masraflı olabilir. Ancak bu bölgenin durumuna ve ahalisinin mizacı ve görüşlerine hâkim olan Kürdistan Valisi Esad Paşa Hazretleri ve bu konuyu tam olarak bilen Meclis-i Vâlâ Azasından Enveri Bey'in görüşlerinin alınması durumunda böyle bir ihtiyaç olduğu anlaşılacaktır. Bu efendilerin görüşleri ile Osmanlı'ya sadık hizmet edeceklerin seçilmesi ve seçilen küçük büyük bütün memurların her bir konuda Esad Paşa ve Enveri Efendi'ye müracaat ederek talimatlara göre hareket etmelerinin emir ve tembih edilmesinin faydalı olduğu kanaatindeyim."⁴¹⁵. Ali Namık Bey'in bu görüşleri Hariciye Nezareti tarafından dikkate alınmış ve müzakere edilmesine karar verilmiştir⁴¹⁶.

Ali Namık Bey elçilik raporuna yaylaklar konusunu açıklayarak devam etmiştir. Ancak bu bilgilerin yaklaşık altı yıl önceye ait bilgiler olduğunu belirterek Osmanlı-İran sınırındaki yaylaklar ile ilgili bilgi vermiştir: İranlıların hor tarafında iki parça yaylaları var ise de Van eyaleti arazisinde olan yaylakları kullanmaktalar. Çünkü buranın suyu ve havası Kazlıgöl gibi latif, geniş ve oldukça verimlidir. Bu sebeple Makü Hâkimi Ali Han ve diğer sınırdaki aşiretler hiçbir bedel ödmeden Osmanlı Devleti'nin arazisini kullanmaktalar. İranlı aşiretlerin Osmanlı topraklarında yaydıkları koyun, at, sığır ve diğer hayvanlar olmak üzere toplam 250 bin baştan fazladır. Sadece hayvancılık yapmakla kalmayan İranlılar Makü ve Ovacık kazalarında bulunan terk edilmiş bazı tarla ve arazileri de ekerek haksız kazanç sağlamaktalar. Eğer Osmanlı Devleti, bu kullanımlarından dolayı İranlılardan vergi almış olsaydı 1700 kese kadar altın gelir elde edilebilirdi. Ancak bahsedildiği gibi yukarıdaki bilgiler 6 yıl öncesine ait olduğundan Ali Namık Bey son duruma tam olarak hâkim olmadığını belirtmiştir. Aşiret tartışmaları son bulunduğu takdirde Bayezid Kaymakamı Behlül Paşa'nın da gayretleri ile bu durumun düzelebileceğini düşünen Ali Namık Bey, İran'daki görevine başlayınca İran Bakanları ile bu konuyu görüşeceğini belirtmiştir⁴¹⁷.

⁴¹⁵ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848) (Tahran Sefareti'nin ilk daimi elçilik raporu için Bkz. Ek-8, 9, 10)

⁴¹⁶ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴¹⁷ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

Çalışmamızda sıklıkla sınır tartışmalarını vurgulamamızın sebeplerinden birini Ali Namık Bey'in raporunda görmekteyiz. Sınır tartışmaları salt sınır giriş ve çıkışları olarak değil, aynı zamanda sınırdaki köylerde bulunan aşiretlerin hangi ülkeye ait olduğu meselesidir. Osmanlı Devleti kendi tebaasına sahip çıkmak üzere bu hususu kesinleştirmek istemiştir. İki tarafın tebaasının ayrılması konusunda Ali Namık Bey tarafından kaleme alınarak Nezarete sunulan tezkirede Osmanlı Devleti hükümleri ve uluslararası kurallara uygun olacak şekilde bir çalışma yapılması talep edilmiştir. Eğer böyle bir çalışma mümkün olmadığı takdirde Namık Bey Tahran'a ulaştıktan birkaç ay sonra uygun zemin ve zamanın oluşmasını bekleyecektir. Daha sonra, İran'da bulunan İngiliz ve Rus elçileriyle gizli ve dostça haberleşerek İranlı Nazırlar ile nazik bir şekilde müzakereye başlayabileceğini belirtmiştir⁴¹⁸.

3.2.3. Gümrüklendirme ve Mürur Tezkiresi Ücretleri

Osmanlı Devleti sınırlarında gümrüklendirme, mürur tezkeresi ve vize ücretleri ile ilgili farklı uygulamalar olduğunu Ali Namık Bey tespit etmiştir. Özellikle Şehbenderliği döneminde bu uygulamalar ile fazlaca muhatap olan Namık Bey bunu da raporuna ekleme ihtiyacı duymuştur. Sınırlarda gördüğü Osmanlı-İran arasındaki ücretlendirme sorunlarını raporlayan Osmanlı Elçisi, İran ile Rusya arasındaki ücretlendirme konusunu da açıklamış ve kıyaslama imkânı sunmuştur. Bunun yanında İran, Azerbaycan ve Irak'tan gelenlere uygulanan ücretlendirmeyi de göz önüne sererek yeni bir düzenleme yapılması halinde eksiklerin görülmesini sağlamaya çalışmıştır.

Ali Namık Bey, Rusya ile İran arasında gidiş-geliş yapan tüccarların vize ücreti ödemeleri hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "İran tebaasından ticaret ve işi gereği Rusya'ya gidenlere Tebriz Beylerbeyi Han tarafından mühürlü tezkire verilmektedir. Bu tezkireler 12,5 kuruş karşılığında bilet olarak verilmiştir. Tebriz'de bulunan Rus Konsolosu da bu tezkirelere 8 kuruş 30 para alarak el yazısıyla izin yazarak imzalamaktadır. Bu tezkireyi alanlar Tiflis'e gidince oradan Rusya'nın başka şehirlerine gidecek olurlarsa 2 manat karşılığında pasaport evrakı alabiliyorlar. İran, kendi tüccarlarını bu şekilde Rusya'ya gönderirken ve Rusya'dan bu muameleyi görmesine rağmen Rus tüccarlara imtiyaz sağlamıştır. Zira Rusya tüccarlarından İran'a gelenler

⁴¹⁸ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

sadece pasaport kâğıtlarını konsoloslarına göstererek 1 manat verip serbest ticaret yapmışlardır⁴¹⁹. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından Bağdat Valisi'ne sorularak teyit edilmiştir⁴²⁰.

Osmanlı ile İran arasında gidip-gelen tüccarlara İran'ın zorluk çıkardığını anlatmak isteyen Ali Namık Bey öncelikle Rusya-İran arasında uygulanan vize ücretlerini anlatmıştır. Daha sonra ise raporunda bütün anlaşma ve uyarılara rağmen İran'ın Osmanlı'ya karşı vize ücretlerinde usulsüz davrandığını belirtmiştir. İran tebaasından Erzurum'a gelenlerden İran Konsolosu, para tahsil etmek için buyruhdular göndermiştir. İran hükümeti, konsoloslara, tüccarlardan sadece 10 kuruş alma izni vermiştir. Ancak konsolsoların, Erzurum'dan İstanbul'a giden her tüccardan 80-100 kuruş arasında vize ücreti aldığını belirten Ali Namık Bey bu durumun diplomatik ve ticari olarak bir adaletsizlikten ibaret olduğunu belirtmiştir⁴²¹.

Osmanlı Devleti, İran'dan gelen tüccar ve sair tüm İran tebaasının mürur tezkiresi almasını zorunlu tutmaktaydı. Bu durum İranlılara zorluk çıkarma amaçlı değil, sınırdan kontrolsüz geçişleri engelleme amaçlıydı. Erzurum'da bulunan İran Konsolosu ise bu mürur tezkiresine karşı çıkmaktaydı. Ali Namık Bey'e göre konsolosun mürur tezkiresine karşı gelmesinin sebebi kaçakçılık idi. Şöyle ki: Hacı Kamili Paşa'nın Erzurum Valiliği zamanında Hacca giden İranlıların, kurulmuş olan Devlet-i Aliyye nizamı gereğince basılı mürur tezkireleri almaları teklif edilmiştir. O zaman Erzurum'da bulunan İran Elçileri Mirza Taki Han ve Şehbender Ağa Hüseyin bu işe hiç razı olmamışlardır. Bunun tek sebebi hacıların haricinde daha sonra Erzurum'a gelecek tüccar ve İran tebaasıdır. Çünkü bunlara basılı tezkireler verilirse gümrüklerden gizlice kaçırmaya alışık oldukları tüccar malları açığa çıkarılacaktır. Bu da o mallar için alınacak gümrük vergilerini artıracaktır. İranlılar bu sebeple mürur tezkiresi meselesine karşı çıkmışlardır⁴²².

Ali Namık Bey İran tebaası olmayıp Irak ve Azerbaycan'dan gelerek Tebriz ve Kirmanşah'a geleceklerin durumu ile ilgili de kısa bir bilgi vermiştir. Bu kişilerin İran'a girişlerinde memleketleri hâkiminden alacakları Farsça tezkire ile geldiklerini kendi

⁴¹⁹ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴²⁰ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴²¹ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴²² BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

Konsolos Vekillerine ücretsiz olarak mühürleterek İran'da ücretsiz vizeye sahip olduklarını belirtmiştir. Bu tebaanın Osmanlı topraklarına geçme ihtimallerini göz önünde bulunduran Ali Namık Bey diplomatik bir hataya mahal vermemek adına Osmanlı Devleti'ne bu konuda şu şekilde bilgi vermiştir: “Bu şekilde İran tebaası olmayıp elinde Konsolosluk mührüyle mühürlü tezkire ile Bağdat ve Erzurum gibi büyük şehirlere gelenler olabilir. Bunların isimleri, nereye gidecekleri, eşkâlleri ve mümkün olursa Osmanlı Devleti mülkünde kaç ay kalacakları öğrenilerek vilayet yöneticileri tarafından resmî bir dilekçe alınmalıdır. Daha sonra Osmanlı Devleti konsoloslarının verecekleri tezkireler alındıktan sonra tıpkı Osmanlı tebaası gibi ellerine matbu mürur tezkireleri verilebilir. İran konsolosu bulunmayan yerlerde kaymakam ve kaza müdürleri veya nüfus defteri memurları tarafından görüldükleri zaman tezkereleri kontrol edilerek onlar tarafından aynı şekilde matbu tezkireler verilip geçişlerine izin verilebilir⁴²³”. Osmanlı Devleti, Ali Namık Bey'in bu önerilerinin istişare edilerek ilgili bütün memurlara bildirilmesine karar vermiştir⁴²⁴.

İran ile Osmanlı arasında gidip gelen iki devlet ahalisi, sürekli olarak sorun halinde görülmüş ve karşı devlet memurları tarafından suiistimale açık bir konu halinde olmuştur. Bu sebeple İran tarafından Osmanlı topraklarına gelen İranlılar ile ilgili durumu rapor eden Ali Namık Bey, Osmanlı Devleti tarafından İran'a gitmekte olan Osmanlı tebaasının durumunu da raporlamıştır.

İran'a giden Osmanlı tebaası sıklıkla sorunla karşılaştığından gerek Tebriz'de bulunan Şehbenderlik gerekse Tahran'da bulunan Sefaret'e fazlaca iş çıkacaktır. Ali Namık Bey bu meşguliyetleri azaltmak için sorunu olan tüccarın Osmanlı tebaası olduğunu kanıtlayabilecek bir belge verilmesini istemiştir. Bu sebeple Tebriz, Hor ve Kirmanşah'a ticaret için gelmek isteyen reayaya Osmanlı'ya ait bir belge verilmesini istemiştir. Bu belgede hamilinin, hangi vilayet, köy veya mahallede ikamet etmekteyse bilgisi, ismi ve eşkâlinin yazılması durumunda Osmanlı'nın dış temsilciliklerinin görevi hafifleyecektir. Çünkü bu şekilde belge verilir ise konsolos veya elçi, Osmanlı tebaası olmayıp bu şekilde davranan tüccar ile ilgilenmek zorunda kalmayacaktır. Ayrıca Ali Namık Bey, Osmanlı tebaası olup başına fes giymek isteyenlerin de serbest bırakılmasını

⁴²³ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴²⁴ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

istemiştir. Zira şahsın Osmanlı tebaası olduğunu kısmen de fes ile ayırt edebileceği kanaatindedir. Osmanlı tebaası olup İran'a gidenlerin, izin verilen şehirler dışına çıkmasını da Ali Namık Bey izne tabi tutmak istemiştir. Gezmek veya akraba ziyareti için İran içinde başka şehirlere gitmek isteyen Osmanlı tebaasının şehbender veya elçiden mürur tezkiresi alarak hareket etmesini istemiştir⁴²⁵. Hükümet ise bu önerilerin zaten Osmanlı Devleti hukukunda olduğunu belirterek buna göre hareket edilmesi talimatını vermiştir⁴²⁶.

Osmanlı tebaası olup İran'a seyahat etmek isteyenler öncelikle kendi memleket yöneticilerinden mürur tezkiresi almak zorundaydı. İran topraklarına girildiği andan itibaren öncelikle Osmanlı Devleti'nin Tebriz veya Kirmanşah'taki konsolosluklarından birine gidilerek bu tezkireler ibraz edilecekti. Ali Namık Bey raporunda, İran'a tezkiresiz gelen Osmanlı tebaası kişilere konsolosluktan bir mürur tezkiresi verilerek geri gönderilmesinin sağlanması için izin istemiştir. Ayrıca bu kişiler memleketlerine gönderildikten sonra bir daha tezkiresiz gelirler ise firari sayılarak zorla Osmanlı sınırına getirilecekti⁴²⁷. Namık Bey'in konsoloslar için resmi olarak bu şekilde hareket etme izni istemesine Osmanlı Devleti tarafından, dikkatli olunarak hareket edilmesi kaydıyla izin verilmiştir⁴²⁸.

Ali Namık Bey mürur tezkiresi ile ilgili İran'ın kendi tebaasına da bazı uygulamalarda bulunduğunu açıklamıştır. İran, yazılı olarak belirlenen mürur tezkiresi kuralları gereğince kendi tebaasına da mürur tezkiresini zorunlu kılmıştır. Bu kurallara göre mukim olduğu yerden Tahran, İsfahan ve Şiraz gibi bir yere seyahat etmek isteyen İranlılara mürur tezkiresi alma zorunluluğu bulunmaktadır. Ali Namık Bey, bu uygulamanın İran içinde seyahat edecek olan Osmanlı tebaasına da zorunlu kılınmasında bir beis görmemiştir. Osmanlı tebaası olup İran içerisinde seyahat edecek olan kişilerden de mürur tezkiresi almak için harç talep edilmesi normal karşılanmaktadır. Ancak Ali Namık Bey, İran'ın kendi tebaasına zorluk çıkardığı konularda Osmanlı Devleti'ni temsilen İran Hükümeti ile görüşme izni istemiştir. Zira İran'ın kendi tebaasına

⁴²⁵ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴²⁶ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴²⁷ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴²⁸ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

uygulayacağı kötü muameleden Osmanlı tebaasının muaf tutulması gerekmektedir⁴²⁹. Padişah tarafından Ali Namık Bey'e Osmanlı tebaasının hukukunu korumak üzere İranlı bakanlar ile görüşme izni verilmiştir⁴³⁰.

Osmanlı Devleti, İran'a ilk tayin ettiği Maslahatgüzar'a kısıtlı yetkiler vermiştir. Ali Namık Bey'in özellikle bazı konularda İranlı yetkililer ile görüşme izni istemesinin sebebi de budur. Devletlerarası diplomasiye giren konuları görüşmek üzere ise Maslahatgüzar yerine sınır valileri, komutanlar veya olağanüstü elçiler görevlendirilmiştir. Ancak İran'da İngiliz ve Rus elçisi de bulunmaktaydı. Bu elçiler ile görüşme yapmak aynı zamanda o devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı tavırlarını öğrenmeye yardımcı olmaktaydı. İran'da bulunan elçiler ile doğrudan temas kurma yetkisi de Ali Namık Bey'e verilmiştir. İngiliz ve Rus elçilerinin Osmanlı elçisinden önce Tahran'da bulunmaları, doğal olarak İran'ın siyasi ve toplumsal yapısına daha çok hâkim olmalarını sağlamıştır. Ali Namık Bey ise bazı konularda iki elçinin de desteğini sağlayacağına inanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin izin verdiği, mürur tezkiresi, gümrük vergileri, tüccarların sorunları ve Osmanlı tebaası hakkında bazı görüşmeler yapabirdi. İranlı nazırlar ile yaptığı görüşmelerde Ali Namık Bey, olumsuz davranışlar ile karşılaşabileceği ihtimali ile bu iki elçi ile de iyi münasebetler kurma ihtiyacı duymuştur⁴³¹. Osmanlı Devleti de bu konuda hassas davranmıştır. Zira İngiltere, zaman zaman İran'daki elçisine bazı paketler göndermekteydi. Bu paketler Trabzon'a gemi ile geldikten sonra Erzurum'dan İran'a geçirilmekteydi. Osmanlı Devleti de Erzurum Valiliği'ne talimat göndererek bu paketlerin gümrükten geçişinde kolaylık sağlamıştır⁴³².

Ali Namık Bey, İran'a Maslahatgüzar olarak tayin edildikten sonra İran'a dair bildiği ve tecrübe ettiği hususları yukarıda açıklandığı üzere rapor halinde Hariciye Nezaretine sunmuştur. 12 Haziran 1848 tarihinde Maslahatgüzar olarak tayin edilen Ali Namık Bey, aradan 1 ay geçmeden 7 Temmuz'da bu raporunu tamamlamıştır. Ancak gerek İran ile olan sınır meseleleri, gerek İstanbul'dan Tahran'a giden yolun uzun sürecek

⁴²⁹ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴³⁰ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴³¹ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848); BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴³² BOA, A.MKT. 149/55 (19 Eylül 1848)

olması, gerekse ilk kurulacak olan dış temsilcilik hazırlıkların tamamlanması için Ali Namık Bey'in İstanbul'dan çıkışı gecikmiştir.

3.3. Ali Namık Bey'in Diplomatik Temasları

3.3.1. İran'la Olan Karşılıklı Vergi Meselesi

12 Haziran 1848 tarihinde Tahran Sefareti'ne tayin olunan Ali Namık Bey 15 Nisan 1851 tarihinde Tahran'daki görevine başlamıştır. 1851 yılının Mart ayında İran sınırına girmiş ve yolda karşılaştığı Türk tüccarlarla hasbihal yapmıştır. Tahran'a doğru yolculuk yapan Osmanlı elçisi, İran sınırından girdiği andan itibaren Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren hususları rapor etmeye başlamıştır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Osmanlı ile İran arasındaki sorunlardan biri de tüccarlara uygulanan haksız vergi uygulaması idi. Ali Namık Bey Hoy'dan yola çıktıktan sonra karşılaştığı Gümüşhaneli Mustafa ve İbrahim isimli iki tüccar ile beraber olan arkadaşlarının sorunlarını dinlemiş ve Hariciye Nezaretine bildirmiştir. Bu tüccarların toplamda iki yüz doksan altı baş hayvandan oluşan kervanları bulunmaktadır. İranlılar, Ovacık tarafında, her hayvan başına yirmi beşer para vergi, iki ayrı yerde selamet parası ve ayrıca otuz parayı vergi adı altında hukuksuz olarak almışlardır. Bu tüccarların bazı hanlardan veya köprülerden paraları ile satın aldıkları yem ve yiyecekleri bahane eden İranlı memurlar, tüccarları sorguya almışlardır. Ali Namık Bey bu tüccarların sorunlarını görüşmek üzere Hariciye Memuru Mirza Mustafa Han ile temasa geçmiş ve ilk diplomatik görüşmesini gerçekleştirmiştir. Osmanlı tüccarlarından fazlaca para alındığı ve bu paraların geri ödenmesine dair bir görüşme yapan Ali Namık Bey, olumlu bir cevap alamamıştır. Ancak aldığı cevap olumsuz da değildir. Zira Mirza Mustafa Han'ın verdiği cevap: *“Tahran'da olan Hariciye Nazırları ve İran'ın sözü geçen devlet adamlarıyla müzakere sırasında Şah'ın kararının (Hükm-i Şâhî) alınacağı görünmüş olduğu.”* şeklindedir. Yani bu vergiler ile ilgili bir cevap vermeyeceğini belirten Mirza Mustafa Han, vergiler konusundaki kararın tamamen Şah'a ait olduğunu belirterek Ali Namık Bey'in talebini reddetmiştir⁴³³.

⁴³³ BOA, İ.HR. 78/3801-2.4 (26 Mart 1851)

İran'ın Hariciye Memuru Mirza Mustafa Han'dan olumlu bir cevap alamayan Ali Namık Bey bu durumu İstanbul'a bildirmiştir. Nitekim Tebriz Şehbenderliği döneminde de her hayvan başına 'mera hakkı' adı ile yirmi paradan kırk paraya kadar farklı miktarlarda vergi alındığına şahit olmuştur. Önceki tecrübesinden de bahsederek bu paraların bir kısmını İran hazinesine gittiğini ve dolayısıyla alınan vergilerden devletin haberinin olduğunu anlatmıştır. Ali Namık Bey ise İran, Osmanlı tüccarlarına hukuksuz vergi uyguluyorsa Osmanlı Devleti de İran tüccarlarına vergi uygulayabilmeli önerisinde bulunmuştur. Ancak Namık Bey bunları teklif ederken uluslararası hukuka uygun şekilde belirli miktarlarda vergi uygulanması halinde hazineye iyi bir gelir sağlayacağı kanaatindeydi⁴³⁴.

Osmanlı Devleti kendi tebaasına, İran'ın uyguladığı haksız gümrüklendirme ve vergilendirmesine misliyle karşılık verme teklifinde bulunan Ali Namık Bey'in bu görüşünü değerlendirmiştir. Osmanlı tebaasının haksız uygulamalara maruz kalmasına müsaade etmek istemeyen Bab-ı Âlî, bu durumda İran tebaasına da misliyle karşılık vermeyi adil ve hakkaniyetli bulmamıştır. Osmanlı Devleti bu konuda bir adım atmadan önce İran yönetiminin kendi tebaasından ne şekilde vergi aldığını teyit etmek istemiştir. Dolayısıyla geçici görev ile İran'a giden ve halen Tahran'da bulunan Büyükelçi Mustafa Sami Bey'e bu konu sorulmuştur. Yukarıda bahsedilen olay açıklanarak İran'ın gümrük ve vergi tarifeleri hakkında Mustafa Sami Bey'den bilgi istenmiştir. Aynı zamanda İran'ın diplomatik yapısına göre bu durumun usulüne uygun şekilde nasıl çözülebileceğini soran Osmanlı Devleti'nin İran ile iyi ilişkiler içerisinde olma gayretini görmekteyiz. Osmanlı Devleti Mustafa Sami Bey'den yazılı bir cevap gelmedikçe bu konuda olumsuz bir hareket yapılmasından kaçınmıştır⁴³⁵.

Ali Namık Bey'in misliyle mukabele hususu Hariciye Nezareti tarafından Padişah'a şu şekilde sunulmuştur:

“...İranlılar, Osmanlı tebaasından olup Tahran'a yük taşıyan tüccarlardan fazla vergi alıyor diyerek İran tebaası tüccarlarından karşılık olarak fazla vergi alınması münasip değildir. Saltanat-ı Seniyye'nin İran

⁴³⁴ BOA, İ.HR. 78/3801-2.4 (26 Mart 1851)

⁴³⁵ BOA, İ.HR. 78/3801-2.12 (2 Haziran 1851)

tebaası hakkında icra buyurduğu muameleye uygun olarak İranlıların Osmanlı tebaasından, bu şekilde fazla vergi almamaları ve diğer zorlukları çıkarmamaları hususunda Elçi Mustafa Sami Efendi'den gereği üzere yeni bir tebligat gönderilmesi ve bundan sonra, görülecek muameleye göre gereğine bakılması.”

Bu husus Padişah tarafından aynen onaylanmıştır. Zira İran tarafından uygulandığı iddia edilen hukuksuzlukların Osmanlı tarafından yapılması, devletin şanına yakıştırılmamıştır⁴³⁶.

Ali Namık Bey, Şehbenderliği döneminden en çok tecrübeli olduğu ve bireysel sorunların çok olduğu vergi ve gümrüklendirme konuları ile meşgul olmuştur. Yukarıda anlatılan olaydan sonra yolda karşılaştığı başka bir hususta da rapor göndermiş ve İranlı memurlar ile temaslarda bulunarak sorunu çözdüğünü belirtmiştir. Aslen Osmanlı tebaası olup Tebriz'de oturan Hoca Firaz, kendisinden fazla miktarda vergi istendiğini, bu vergiyi ödemediği için de mallarının iki aydan beri gümrükte tutulduğunu Ali Namık Bey'e şikayet etmiştir. Ali Namık Bey ise Hariciye Memuru Mirza Mustafa Han ile haberleşerek bu malların dört saatte teslim edilmesini sağlamıştır⁴³⁷.

Görüldüğü üzere, Osmanlı-İran arasında ticaret yapan tüccarların karşılaştığı sorunlar, yeni tayin edilen maslahatgüzarı konsolos gibi çalışmak zorunda bırakılmaktaydı. Ali Namık Bey ise bu konular için Erzurum Antlaşması'nda bir hüküm olduğu için antlaşma metnini çıkartarak hukuka uygun olan vergi oranlarını göstermekteydi. Bu konularla daha az muhatap olmak üzere Ali Namık Bey Hariciye Nezareti'nden bir talepte bulunmuştur. Şöyle ki; tüccar tarafından İstanbul'dan alınarak İran'a götürülecek mallar için belirlenmiş vergi oranlarını, anlaşmalara uygun olacak şekilde İstnabul Gümrüğü tarafından Farsça bir talimatname hazırlanması ve hem sefarete hem de Tebriz Konsoloslugu'na gönderilmesini istemiştir. Ayrıca gelen tüccarlara da İranlı memurların sorun çıkarması durumunda ibraz etmek üzere bu talimatnamelerden verilerek, doğabilecek hukuksuzlukların önüne geçilmesini sağlamak istemiştir⁴³⁸. Ali Namık

⁴³⁶ BOA, İ.HR.78/3801-2.12 (2 Haziran 1851)

⁴³⁷ BOA, İ.HR.78/3801-2.3 (29 Mart 1851)

⁴³⁸ BOA, İ.HR.78/3801-2.3 (29 Mart 1851)

Bey'in bu şekilde alınması gereken tedbirler ile ilgili dilekçesi Osmanlı arşiv kayıtlarına şu şekilde yansımıştır:

“...Saltanat-ı Seniyye tüccarının yüklerini ileride gerekmediği halde rencide ve azarlanmasının bırakılmadığından, tüccarın İstanbul’da satın alınarak İran’a götürdükleri mal fatura vergilerinin verilmesi babında Osmanlı Devlet memurları tarafından lisan kullanılmak ve tüccar tarafından tevcihle hareket olunmak irade-i seniyye buyrulur ise biri benim yanımda, diğeri de Tebriz Konsolosu kulları yanında kalmak üzere lütfen ve ihsanen bir resmi talimat ile İstanbul Emtia Gümrüğü tarafından konu açıklanarak iki kıta talimatname gönderilmesi. Emr-ü ferman. 23 Cemaziyevvel 1267 Ali Namık”⁴³⁹.

3.3.2. Ali Namık Bey’in Daimi Elçiliğe Geçişi

Osmanlı hariciyesinin gelişmemiş olması İran ile sürekli diplomasiye geçiş sürecinde kendine göstermiştir. Zira Tahran Büyükelçiliğinin açılışına 12 Haziran’da karar verilmesine rağmen 7 Temmuz’a kadar bu konuda bir çalışma ve yazışmanın yapılmadığını görmekteyiz. 12 Haziran’dan sonra bu konuda görülen ilk yazışma Tahran’a maslahatgüzar olarak tayin edilen Ali Namık Bey tarafından yapılmıştır. Ali Namık Bey, kendisine tevdi edilen görevi öğrendikten sonra elçiliğin gerekleri ve İran’la olan ilişkilere dair düşüncelerini bir müzekkere şeklinde sunmuştur.

Büyükelçiliğin merkezle muhaberesi dış ilişkilerde önem teşkil etmektedir. Ancak Osmanlı Devleti’nde bu uygulama biraz daha kolaylaştırılmak istenmiştir. Tahran ile İstanbul arasındaki mesafe dolayısıyla posta masrafları fazla olacağından Ali Namık Bey öncelikle muhabere konusunu netleştirmek istemiştir. Bağdat Kürdistanı, Musul ve Erzurum Valileri İran sınırına yakın olduklarından haberleşmenin bunlardan biri ile yapılması Osmanlı hariciyesi tarafından uygun görülmüştür. Ancak acil çözülmesi gereken bir vukuat veya ticaret işleri ile ilgili hususlarda bu valiler yetkili kılınmıştır. Halledilmesi gereken iş hangi valinin bölgesine yakınsa o vali ile irtibatı geçilmesi istenmiştir. Osmanlı Devleti ile İran arasında bitmek bilmeyen sınır meseleleri konusunda

⁴³⁹ BOA, İ.HR. 78/3801-2.3 (29 Mart 1851)

kim ile görüşmesi gerektiğini soran Ali Namık Bey⁴⁴⁰ bu konuda yeterli cevabı alamamıştır. Zira sınır meselesi ile ilgili bir husus ortaya çıktığı takdirde bu konuya o zaman gerekli cevabı vereceğini belirten Osmanlı hariciyesinin⁴⁴¹ öncelikli olarak sadece bir elçilik tesis etme gayretinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dış temsilciliklerde en büyük sorunlardan biri de mali konulardır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Osmanlı Devleti, posta masraflarını azaltmak için sınır valileri ile haberleşmeden yanadır. Ancak çözüm bu kadar basit değildir. Çünkü Ali Namık Bey gerektiğinde İran'ın Horasan gibi iç bölgeleri ile yazışma yapmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte sınır valilerine gitmek üzere çıkartılacak olan tatar harcırahları ve posta masrafları konusu da Tahran'a gidilmeden çözülmesi gereken bir konu olarak ortada durmaktadır⁴⁴². Osmanlı hariciyesi bu konuda da, “*masraflar oldukça bildirilecek ve ödenecektir.*”⁴⁴³ şeklinde cevap vererek Ali Namık Bey'e ilk etapta yeterli cevap vermemiştir. Görüldüğü üzere İran ile başlamakta olan sürekli diplomasi, ilk elçi olan Ali Namık Bey'in gereğinden fazla fedakârlık yapması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti tebaası olup İran'a ticaret için giden tüccarlar sadece Tebriz'e gitmiyorlardı. İran'ın birçok şehrinde Osmanlı tüccarlarına rastlamak mümkündü. Tebriz Şehbenderliği döneminden bu duruma hâkim olan Ali Namık Bey, Tahran'daki görevine başlamadan önce bu konuyu da Hariciye Nezareti ile görüşmek istemiştir. Çünkü kendisi Maslahatgüzar olarak tayin olunca Tebriz'e Şehbender vekili tayin edilmiş ve Tebriz'de Osmanlı tüccarları kısmen koruma altına alınmıştı⁴⁴⁴. Ancak Ali Namık Bey, Tebriz'de görev yaptığı esnada İran'ın başka şehirlerindeki sorunlara gerekli müdahaleyi yapamıyordu. Diğer bölgelerde çıkan sorunlu konular kendisine ulaşana kadar tüccar çoktan zarar etmiş olabiliyordu. Osmanlı Devleti'nin bu konuyu dikkate almamasının en önemli sebeplerinden biri mezhep farklılığı idi. Birinci bölümde anlatıldığı üzere Şii-Sünni çatışması tebaalar arasında da görülebildiğinden ticarete çıkan ihtilaflarda İran memurları adil olmak yerine kendi tebaasını haklı görmekteydi. Ali Namık Bey ise bu

⁴⁴⁰ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴¹ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴² BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴³ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴⁴ BOA, İ.HR. 46/2186 (12 Haziran 1848)

sebepler ile Bağdat ile sınır olan Kirmanşah'a da bir konsolosluk açılarak konsolos vekili tayin edilmesinin uygun olacağını bildirmiştir. Kirmanşah'a açılacak konsolosluğun iki taraf tebaası ve aralarındaki ticaret için uygun olacağını öngören Ali Namık Bey'in bu talebi de diğerleri gibi Osmanlı hariciyesi tarafından olumlu karşılanmamıştır⁴⁴⁵.

Ali Namık Bey'in görevini ifa etmeye gitmeden önceki taleplerinin karşılanmamasındaki sebep esasında maddi külfettir. Yeni Maslahatgüzarın talepleri Osmanlı-İran ilişkileri ve Osmanlı tebaasının haklarının korunması için ideal olan isteklerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin maddi yükü olan hususlarda çok dikkatli davrandığını görmekteyiz. Nitekim Ali Namık Bey'in, Tahran'dan merkeze gönderilecek elçilik raporları için teklif ettiği yöntem kabul edilmiş ve münasip görülmüştür. Elçilikten gelecek olan evrakların, başkalarının eline geçme ihtimaline karşı İran'da bulunan İngiltere Elçiliğini kullanma meselesini teklif etmiştir. İngiltere Elçiliği ayda bir yola çıkardığı tatar ile Tahran Elçiliğinin zarflarını Tebriz Konsolosluğuna bırakabilir. Tebriz Konsolosluğu da Erzurum Valisi aracılığı ile merkeze gönderebilirdi. Ali Namık Bey, yazdığı müzekkerede konuyu bu şekilde teklif etmiştir⁴⁴⁶. Osmanlı Hariciye Nezareti ise bu konuda “*Münasıptır ve Valiye mektup yazılması uygundur.*”⁴⁴⁷ şeklinde cevap vermiştir. Konuyu bildirmek ve bu şekilde hareket edilmesini sağlamak için Erzurum Valisine emirname yazılmıştır.

Ali Namık Bey'in Maslahatgüzar olarak tayin edildiği sırada İran'da iki devletin elçisi bulunmaktaydı. Bunlardan biri Rusya, diğeri ise İngiltere'dir. İki devletin de temsilcisi daha eski olduğundan Ali Namık Bey bu elçilere karşı küçük düşmek istememiştir. Zira İran'ın özel günlerinde bu elçiler tarafından düzenlenecek olan görkemli yemeklere katıldığında buna karşılık yemek tertibi gerekmektedir. Ali Namık Bey, İngiliz ve Rus Elçisi ile İranlıların gözünde daha muteber görünmek için davetler vermek zorunda olduğunu belirtmiş ve bununla birlikte sarf etmek üzere Sefarethanenin tefrişatı için de 30.000 kuruş ayrı bir bütçe talep etmiştir⁴⁴⁸. Ali Namık Bey'in daimi elçiliğe geçişte talep ettiği bazı taleplerinin reddedilmesi veya dikkate alınmamasının

⁴⁴⁵ BOA, MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴⁶ BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴⁷ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴⁴⁸ BOA, HR. MKT. 22/20 (22 Eylül 1848)

temelinde çekilen mâli sıkıntının olduğu düşünülebilir. Ancak son bölümde işleyeceğimiz Ahmed Vefik Paşa'nın taleplerine verilen cevaplara baktığımızda, bunun talep eden kişinin merkez teşkilatındaki itibarı ile ilgili bir durum olduğu kanaatine varmaktayız. Ali Namık Bey'in merkezde pek muteber olmadığını bir başka kayıttan da teyit edebiliyoruz. Zira Maslahatgüzar olarak diğer devletlerin temsilcilerinden geri kalacağını gerekçe gösteren Ali Namık Bey, İranlı devlet adamları ile istediği zaman görüşmeyeceğini belirterek Büyükelçilik unvanı talep etmiştir. Hariciye Vekâleti ise Büyükelçilerin zaten Maslahatgüzardan üst rütbede olduğunu ve diğer devletlerin temsilcilerinden daha geride durmasının olağan olduğunu belirterek Ali Namık Bey'e Büyükelçilik unvanını vermemiştir⁴⁴⁹. Zaten Ali Namık Bey'in tayinindeki gerekçede, sadece İran'ın siyasi durumu ile ilgili istihbarat bilgilerinin toparlanarak gönderilmesi ve Osmanlı tebaasının haklarının korunması hususları dikkat çekmiştir. Bu durum İran'daki misyona çok büyük görevler verilmediğini göstermektedir.

Osmanlı hariciyesi, İran'a elçi tayini için gerekli işlemleri yapmıştı. Ancak Sami Bey'in İran'a gönderilmesi dolayısıyla Ali Namık Bey geç gönderilmiştir. Tahran Sefareti'nin kuruluş iradesinin çıkmış olmasına rağmen 18 Eylül 1849'da Maliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede Ali Namık Bey'in henüz İstanbul'dan hareket etmediğini görmekteyiz. Ali Namık Bey'in mâli işlerinin bir an evvel çözüme kavuşturulması istenen yazıda, artık bekletilmeden İran'a gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁵⁰. Ali Namık Bey'in yola çıkacağı sırada ise Tarabzon'dan İran'a varıncaya kadar yol üzerinde bulunan kazaların mülki ve şer'i idarecilerine hüküm gönderilerek Ali Namık Bey'e yardımcı olunması emredilmiştir⁴⁵¹.

3.3.3. İlk Daimi Elçi Ali Namık Bey Tahran'da

Ali Namık Bey Tahran Sefaretine tayin edildikten yaklaşık 3 yıl sonra 15 Nisan 1851 tarihinde Tahran'a ulaşmıştır. Ali Namık Bey merkeze yazdığı raporda gidiş güzergâhından bahsetmemiştir⁴⁵². Sadece Tahran'a ulaştığına dair rapor mahiyetinde bir tezkire göndermiştir.

⁴⁴⁹ BOA, HR.MKT. 28/37 (H. 1265)

⁴⁵⁰ BOA, HR.MKT. 27/37 (18 Eylül 1849)

⁴⁵¹ BOA, A.İDVN.MHM. 8/80 (30 Temmuz 1850)

⁴⁵² BOA, İ.HR. 77/3758-1.1 (22 Nisan 1851) (Bkz. Ek-11)

Mustafa Sami Bey'in gerekli girişimleri ile Osmanlı-İran diplomatik hiyerarşisi kısmen şekillenmişti. Sami Bey'in de etkisi ile İran yönetimi, Tahran'a ilk defa sürekli elçi tayin eden Osmanlı'nın elçisini karşılamak üzere bir tören hazırlamıştır. Ali Namık Bey ve maiyet memurları Tahran'a ulaşmadan yarım saat mesafede, hazırlanan bir törenle karşılanmıştır. Mustafa Sami Bey, Şah ile birlikte İsfahan'a gittiğinden bu törene katılmamıştır. Bu törende Sefarethane Mihmandarı Mirza Mahmud, Sadrazam Mirza Taki Han tarafından gönderilen 100 kadar süvari ile birlikte hazır bulunmuştur. Ayrıca Sefaret Mihmandarı Mirza Mahmud, İngiltere Sefareti İkinci Sırkatibi ve Rusya Elçisi tarafından gönderilen bir temsilci de Ali Namık Bey ve maiyetini karşılamak üzere gelmişlerdir⁴⁵³.

Tahran'da devlet töreni ile karşılanan Osmanlı'nın ilk daimi elçisi, tören alayı ve halktan oluşan kalabalık ile birlikte M. 15 Nisan 1851, H. 13 Cemaziyülahir 1267, R. 3 Nisan 1267 tarihinde Tahran Sefareti'ne gelmiştir. Ali Namık Bey sefarethanede sadece 4 gün kalmıştır. Daha sonra ayrı bir konak kiralayarak sefarethaneden ayrılmış, bir sefaret binası kiralamış ve birkaç odasının tefrişatını tamamlayarak maiyeti ile birlikte 19 Nisan'da bu konağa taşınmıştır. Bu evin sekiz aylık kirasını peşin veren Ali Namık Bey kira bedelini de İngiltere elçisinden borç alarak ödemiş ve poliçesini Hariciye Nezareti'ne göndermiştir. Ancak daha sonra alınan bu para Ali Namık Bey'in maaşından kesilecektir⁴⁵⁴.

Ali Namık Bey Tahran'a ulaştığı sırada Şah'ın yaylada olması dolayısı ile görüşme yapılamamıştır. Ancak Osmanlı Devleti tarafından İran'a daimi elçi olarak gönderildiğine dair resmi bir yazı hazırlayarak Başvekil'e göndermiştir. Başvekil Mirza Taki Han, Teşrifatçı Mirza Mahmud Han'ı davetçi olarak göndermiş ve Ali Namık Bey'i kendi konağına davet etmiştir. Ali Namık Bey de yanına Sefaret Sırkatibi Asım Efendi'yi alarak Mirza Taki Han'ın konağına gitmiş ve ilk resmi ziyaretini yapmıştır. Sadrazam tarafından konağın bahçesinde ağırlanan Ali Namık Bey'e çay ve kahve ikram edilmiştir. 17 Nisan'da gerçekleştirilen ilk ziyarette Başvekil'e verilecek itimatname teslim edilmiştir. İtimatname teslim edileceği sırada Mirza Taki Han ayağa kalkmış ve Ali Namık Bey de ona doğru yürüyerek İtimatname'yi teslim etmiştir. Ali Namık Bey,

⁴⁵³ BOA, İ.HR. 77/3758-1.1 (22 Nisan 1851)

⁴⁵⁴ BOA, İ.HR. 77/3758-1.1 (22 Nisan 1851); BOA, HR.MKT. 43/63 (29 Şubat 1852)

Başvekil Mirza Taki Han'ın, Osmanlı Devleti Sadrazamından gelen İtimatnameyi alırken gerekli saygı ve hürmeti gösterdiğini bildirmektedir. Yazının içeriği ise Ali Namık Bey'in Osmanlı'nın daimi elçisi olarak bundan sonra İran'da Maslahatgüzar unvanı ile görev yapacağı ile ilgilidir⁴⁵⁵. Bu görüşme yaklaşık bir saat sürmüştür ve itimatname tesliminden sonra havadan sudan konuşularak görüşme sonlandırılmıştır. Ali Namık Bey ise gösterilen hürmetkâr muameleden dolayı teşekkür ederek Sefarethaneye dönmüştür⁴⁵⁶.

Ali Namık Bey İran'da ilk görüşmeyi Başvekil ile yaptıktan sonra, ertesi günü de Rusya ve İngiltere elçiliklerini ziyaret etmiştir. Bu elçilikler de aynı Mirza Taki Han gibi Osmanlı Devleti'nin elçisine hürmet göstermiştir. Ali Namık Bey gösterilen hürmetin Osmanlı'nın şanına yakışır şekilde olduğunu bildirmektedir.

Ali Namık Bey Maslahatgüzar unvanı ile gerekli resmi görüşmeleri yaptıktan sonra Sefarethanenin kuruluşu ile ilgilenmek istemiştir. Devletler elçi olarak gönderdikleri temsilcinin maiyetine asker de vermekteydi. Bu sebeple Ali Namık Bey de hem İran vükelasına hem de diğer devlet temsilcilerine daha heybetli görünmek için maiyetine çavuş, onbaşı ve süvari askerler talep etmiştir. Osmanlı Devleti ise bu talebi olumlu karşılamıştır⁴⁵⁷. Nitekim Mustafa Sami Bey'in yanında görevli olan çavuş ve onbaşılardan Ali Namık Bey'in maiyetine bırakılması düşünülmüştür.

Ali Namık Bey kurumsallaşma adına sefarethane olacak yere bir tuğra asılması ve sancak çekilmesi için Osmanlı'dan gerekli tuğra ve sancağın gönderilmesini istemiştir⁴⁵⁸. Osmanlı Devleti ise “*Tahrân'da Devlet-i Aliyye Sefarethanesi olacak konağın uygun bir yerine asılmak üzere levha üzerinde büyücek bir kıt'a tuğra-yı hümayun gönderilmesi uygun görülmüş*” bu tuğranın nereye asılacağı da tezkire ile şu şekilde belirtilmiştir: “*Sefarethane kapısının Namık Efendi'den öğrenilerek ona göre tuğra-yı hümayun yapılması, Namık Efendi ile Tahrân'a gönderilmesi ve sefarethane kapısının üstüne asılması.*”⁴⁵⁹ Tuğra ve sancak, Tahrân Sefaretine gönderilmiş ancak sancak çekilmesi meselesi krize sebep olduğundan daha sonraki elçiler dönemine kalmıştır. Dördüncü

⁴⁵⁵ BOA, İ.HR. 77/3758-1.3 (20 Mayıs 1851)

⁴⁵⁶ BOA, İ.HR. 77/3758-1.1 (22 Nisan 1851)

⁴⁵⁷ BOA, A.MKT.NZD. 34/87 (21 Mayıs 1851)

⁴⁵⁸ BOA, A.AMD. 19/21 (27 Haziran 1850)

⁴⁵⁹ BOA, A.MKT. NZD. 9/97 (2 Temmuz 1850)

bölümde bu konu açıklanacaktır. Ali Namık Bey, Sefaret Serkatibi Asım Bey için de rütbe tevcihi istemiştir. Osmanlı Devleti de diğer dış temsilcilikler ile kıyaslayarak “*Asım Efendiye rütbe-i saliseden bir kıta nişan-ı âli verilmesi*”ni uygun görmüştür⁴⁶⁰.

3.4. İlk Elçilik Memurlarının İdari ve Mali Hususları

3.4.1. Elçilik Memurlarının Özlük Haklarının Düzenlenmesi

Osmanlı elçilik teşkilatında zaman zaman maddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bunun en önemli sebeplerinden biri, çekilen ekonomik buhran, diğeri ise elçilikle ilgili tüm giderlerin elçi tarafından karşılanma zorunluluğu idi. Tayin edilen elçiye belirli bir miktar maaş tahsisi yapılıyordu. Sefarethanenin tefrişatı, mutfak ihtiyacı ve personel giderlerinin tamamı elçiye tahsis edilen maaştan karşılanmaktaydı. Kontrolü zor olan dış temsilcilğe bu şekilde otokontrol uygulanmaktaydı. Ali Namık Bey de bazı memurlara ihtiyaç duyduğundan maaşının artırılmasını talep etmiştir.

Ali Namık Bey kendisine tahsis edilen maaşın yetersizliğinden bahisle mevcut maaşına da kanaat edebileceğini bildirmektedir. Ancak elçilik için gerekli olan bir Farsça kâtibi, bir kalem kâtibi, İranlı iki veya üç muhafız ve birkaç maiyet memurunun alınması durumunda yeni bir bütçe ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu memurların alınması, hem İranlılar hem de diğer devlet elçilerinin gözünde Osmanlı'nın itibarını bir nebze artıracaktır. Zira Ali Namık Bey tutumlu davranıyormuş görüntüsü vermemek için elçilik maiyetini artırmak istemektedir. Özellikle: “...aşırı tutumluluk şeklini seçmenin Saltanat-ı Seniyye'nin şanına uygun olmayacağından...”⁴⁶¹ maaşında artış talep etmiştir. Zira maaşının olağanüstü artırılması gibi bir talebi olmayan Ali Namık Bey, Paris ve diğer yerlerde bulunan Konsolosların maaşları ile kıyaslama yapılarak kendisine de aynı şekilde maaş tahsis edilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Ayrıca sefarethane kirası ve mefruşat giderlerinin de diğer konsolosluklar emsal alınarak düzenlenmesi için talepte bulunmuştur⁴⁶². Merkez teşkilatı ise Ali Namık Bey'in bu talebini uygun görmüştür.

Osmanlı Devleti Ali Namık Bey'i Tahran'a Maslahatgüzar olarak tayin ettikten sonra maaş durumunu düzenlemiştir. Maaş tahsisinde diğer devletlere gönderilen elçiler

⁴⁶⁰ BOA, A.AMD. 19/21 (27 Haziran 1850)

⁴⁶¹ BOA, MVL. 27/49.1 (Temmuz 1848)

⁴⁶² BOA, MVL. 27/49.3 (Temmuz 1848)

ile kıyaslama yapılmıştır. Bazı dost devletlere gönderilen maslahatgüzarlara yirmi binden otuz bin kuruşa kadar maaş verilmekteydi. Ancak merkezi yönetim Tahran'ı masrafsız olarak görmüş olmasına rağmen İran ve Rusya nezdinde güçlü devlet imajı vermek amacıyla Ali Namık Bey'in maaşını ona göre belirlemiştir. Yani Ruslara ve İranlılara karşı “...yüce unvan Devlet-i Aliyeye uygun şekilde olacak surette olması lazım geleceğinden...” maaş tahsisi yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sebeple yukarıdaki karşılaştırmaya göre alt sınır gibi görünse de Ali Namık Bey'e, Tahran'ın ekonomik şartlarına göre iyi sayılabilecek 20.000 kuruş maaş tahsisi yapılmıştır⁴⁶³. Bunun yanında da “...Namık Bey'in sıfat ve unvanının Maslahatgüzar olması hasebiyle ve uzun bir yol kat edeceği için fazla masrafa ihtiyaç bulunduğundan 75.000 kuruş harcırah ve rütbe-i saniye nişanı imal edilerek verilmesi...”⁴⁶⁴ kararlaştırılmıştır. Maslahatgüzar olarak tayin edilen Ali Namık Bey'e aynı zamanda Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Sânisî de verilmiş ve bu konuda emirname yazılmıştır⁴⁶⁵.

Tahran Sefaretine personel tayini yapılırken öncelikle elçi tayini ile başlanmıştır. Tahran'a tayin edilen ilk elçiye de kâtip tayin edilmesi gerekmekteydi. Bunu için de Ali Namık Bey Tebriz Şehbenderliği döneminde yanında çalışan Abdullah (Abdoh) Lütfî Efendi'yi uygun görmüştür⁴⁶⁶. Ali Namık Bey'in bu talebi Osmanlı Merkez Teşkilatı tarafından onaylanmıştır. Nitekim Abdullah Lütfî Bey, Tahran Sefareti kadrosuna Hamise rütbesi ve kâtiplik görevi ile tayin edilmiştir⁴⁶⁷. Lütfî Bey daha sonra aynı kitabet vazifesi ile rabia rütbesine yükseltilmiştir⁴⁶⁸. Lütfî Bey, Namık Bey'den önce Tahran'a gönderilmiş ve Mustafa Sami Bey döneminde de görev yapmıştır. Abdullah Lütfî Bey'in tayin iradesinde özellikle tutulacak kayıtlar ile ilgili bir not dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti, İran ile geçmişte yaşanan sorunların tecrübelerine dayanarak İranlıların Osmanlı aleyhine hareket edebileceklerini düşünmüştür. Dolayısıyla bu gibi durumları akıldan çıkarmayarak hareket edilmesi ve arabozucu hareketlerde bulunduğu takdirde gerekli kayıtların tutulması hususunda talimat verilmiştir⁴⁶⁹. Osmanlı Devleti'nin dikkat edilmesi gereken konu olarak bahsettiği husus mezhepsel çatışmadır. Osmanlı-İran arasındaki sınır

⁴⁶³ BOA, A.AMD. 5/8 (13 Temmuz 1848)

⁴⁶⁴ BOA, A.MKT. 141/13; BOA, A.AMD. 5/8 (13 Temmuz 1848); BOA, A.MKT. 141/13 (22 Temmuz 1848)

⁴⁶⁵ BOA, A.DVN. 39/5 (28 Temmuz 1848)

⁴⁶⁶ BOA, İ.HR. 46/2207 (18 Temmuz 1848)

⁴⁶⁷ BOA, A.MKT. 141/13 (22 Temmuz 1848)

⁴⁶⁸ BOA, HR.MKT. 22/20 (22 Eylül 1848)

⁴⁶⁹ BOA, A.MKT. 141/13 (22 Temmuz 1848)

tartışmalarının temel sebebi olarak görülen Sünni-Şii çatışmasından dolayı sefarethaneye bu hususlara dikkat edilmesi talimatı verilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti tarafına yapılacak Şii propagandası ile ilgili bir duyum alındığında hemen kayıtlara geçirilmesi ve merkez teşkilatına bildirilmesi istenmiştir.

Dış temsilciliklere tayin edilen kişilerin maaşları görev yerlerine ulaştıkları günden itibaren başlıyordu. Görev yapacakları yere ulaşmaya kadar yolda masraflarını karşılamak üzere hem harcırah veriliyor hem de daha önceki görevleri ne ise o görevin maaşı işlemeye devam ediyordu. Tahran Sefaretine tayin edilen Ali Namık Bey de maaşını bu uygulamaya tabi olarak almıştır.

Tebriz Şehbenderliği görevinden Tahran Elçiliği'ne tayin edilen Ali Namık Bey, yukarıda açıkladığımız üzere Tahran'a geç gönderilmiştir. Belirli bir süre de yol ve hava şartlarından dolayı İstanbul'da kalmak zorunda kalan Tahran Elçisinin maaşı tartışma konusu olmuştur. Zira Ali Namık Bey, Tebriz Şehbenderliği görevinde iken maiyetinde Rasim Bey bulunmaktaydı. Şehbenderlik görevinden Tahran Sefaretine tayin olunan Namık Bey'in yerine ise Salise rütbesi ve 5000 kuruş maaşla Rasim Bey tayin edilmişti⁴⁷⁰. Bu durumda Ali Namık Bey henüz sefaret merkezine ulaşmadan yeni maaşını alamayacağına göre, eski görevi olan Şehbenderlik maaşı mı alacağı yoksa maslahatgüzar maaşı mı alacağı konusu düşünülmüştür. Şehbender maaşını Ali Namık Bey almaya devam edecekse yeni Şehbender olan Rasim Bey nasıl bir maaş alacaktı?⁴⁷¹.

Ali Namık Bey henüz İstanbul'da iken Tebriz Şehbenderliği görevini Rasim Bey yürütmekteydi. Dış temsilcilikte çalışmanın dezavantajlarını Rasim Bey de yaşamış ve maddi sıkıntı yaşadığı zaman İngiliz Konsolosundan borç para istemek zorunda kalmıştır. Şehbenderlik masrafları ve iaşesi için Rasim Bey, İngiliz Konsolosuna 22.000 kuruş borçlanmıştır. Osmanlı Devleti tarafından maaşların zamanında ödenmemesi dolayısıyla bu borç ödenememiştir. Hakkari Valisi, Rasim Efendi'ye mal sandığından, daha sonra mahsuplaşmak üzere 10.000 kuruş vermişse de Rasim Bey'in almış olduğu Konsolos Vekili maaşı olan 1500 kuruş borcu ödemeye yetmemiştir⁴⁷². Bu sebeple Ali Namık Bey

⁴⁷⁰ BOA, İ.HR. 46/2207 (18 Temmuz 1848)

⁴⁷¹ BOA, HR. MKT. 23/38-2 (11 Aralık 1848); BOA, A.DVN. 39/5 (28 Temmuz 1848); BOA, A.DVN. 40/15 (25 Eylül 1848)

⁴⁷² BOA, HR.MKT. 30/26 (19 Şubat 1850)

İran sınırına ulaştığında, Tahran'a ulaşmasının daha 3 ay süreceğini ve maaşının ya İstanbul'dan çıktığı gün ya da sınırdan girdiği andan itibaren başlatılmasını talep etmiştir. Bu şekilde Şehbenderlik maaşı da Rasim Efendi'ye kalacak ve sıkıntılar kısmen de olsa giderilecektir⁴⁷³. Ali Namık Bey'in bu talebine rağmen maaşlar konusunda teamüle uygun davranılması ve Namık Bey'in şehbenderlik maaşını almaya devam ederek, maslahatgüzarlık maaşının Tahran'a ulaştıktan sonra başlatılması uygun görülmüştür. Rasim Bey ise daha önce Şehbenderliğe vekâlet ettiğinde nasıl maaş alıyorsa aynı şekilde vekâlet maaşı alması ve Ali Namık Bey'in yeni maaşı işleyene kadar bu şekilde maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde maaş verilmesi için bir emirname hazırlanmış ve Erzurum Valisi'ne gönderilmiştir. Maliye Nezareti'ne de aynı şekilde talimat verilerek maaş konusu bu şekilde netleştirilmiştir⁴⁷⁴.

3.4.2. Elçilik Masraflarının Karşılama Usulü

Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda maaşların ödenmesi hususu da merak konusu olmaktadır. Dış temsilcilikler merkeze yakın olmadığından maaş ödeme konusu elden yapılamamaktaydı. O dönemde banka ödemeleri de mümkün olmadığından dış temsilciliklere maaş ödeme şekilleri değişiklik göstermiştir.

Ali Namık Bey henüz yeni tayin evrakını aldığı süreçte bu konuda bir rapor hazırlamış ve elçilik masraflarının ödenme şekline dair bazı taleplerde bulunmuştur. Bu taleplere bakıldığında Ali Namık Bey'in Şehbenderliği döneminde ödemeler konusunda zorluk yaşadığı anlaşılmaktadır. Elçilik masraflarının karşılanması ve maaşların ödenmesinin Erzurum Vilayeti hazinesinden olabileceği gibi bir sarraf aracılığı ile de olabileceğini belirten Namık Bey aslında maaşının bir sarraf aracılığı ile kendisine gönderilmesini talep etmekteydi. İran tarafı ile sürekli ticaret yapan Tokatlı Aslanoğlu Hoca Avakim isimli bir tüccarın, maaşlar ve masraflar ile ilgili giderleri karşılayarak, alacağını Erzurum veya İstanbul'dan temin etmesini önermiştir. Çünkü Şehbenderlik maaşını da Erzurum'dan almaktayken maaşının sürekli olarak geciktiğinden çok zarara uğradığı ile ilgili intizarda bulunmuştur. Bu sebeple Ali Namık Bey, elçilik maaşının her ay adı geçen sarrafa verilmesini ve kendisine gönderilmesini talep etmiştir. Aslında Tebriz Şehbenderi olarak görev yapan Ali Namık Bey bu konuda tecrübeli olduğundan

⁴⁷³ BOA, A.MKT. 143/50 (9 Ağustos 1848)

⁴⁷⁴ BOA, HR. MKT. 23/38-2 (11 Aralık 1848)

yeni bir mağduriyet yaşamak istememiştir. Çünkü Erzurum Vilayeti de ödemeleri zaman zaman posta tatarı ile gönderirken bazen de esnaflar aracılığı ile göndermekteydi. Esnaf ve tüccarlar ise önce İran tarafında güvendikleri bir tüccara poliçe göndererek maaş ödemesini sağlayıp daha sonra hazineden ödediği miktarı alabilmekteydi. Ali Namık Bey ise Erzurum'da bulunan tüccarın küçük ölçekte olduğundan, parasını almadan poliçe çekmeye cesaret edemeyeceğini öngörmekteydi⁴⁷⁵. Bu konu hazineye havale edilmiş ve meselenin hazine tarafından değerlendirilmesi istenmiştir⁴⁷⁶.

Osmanlı Devleti, İran'da açtığı ilk daimi elçiliğin masraflarını nasıl karşılayacağını değerlendirmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde maaşların sarraflar aracılığı ile verilmesi uygun görülmemiştir. Bunun bir sebebi, dış temsilcilik ile sınır valilerinin bağımlı korumak, bir sebebi ise yeni açılan dış temsilciliğin mâli işlerini kısmen de olsa kontrol altında tutmaktır. Dolayısıyla sınır komşusu olan İran'daki elçilik maaşları sınır vilayetlerindeki valiler tarafından ödenmesine karar verilmişti. İran'a ilk elçi tayini döneminde Erzurum Valisi'ne talimatname yazılmış olsa da zaman zaman Hakkari ve Trabzon Valilerine de bu talimat verilmiştir. Mesela Ali Namık Bey'in yol harcırahı için Trabzon Valisi'ne emirname yazılarak harcırahın Sarraf Murad oğlu Hoca Karabet'e verilerek gönderilmesi talimatı verilmiştir⁴⁷⁷. İlk kuruluş aşamasında Ali Namık Bey'in ve Tebriz Konsolosu Rasim Bey'in maaşlarının her ay Erzurum tarafından ödenmesi talimatı verilmiştir. Ayrıca Sefaret ve Konsolosluk binalarının ihtiyacı durumunda Ali Namık Bey tarafından eksiklerin giderilerek hem Erzurum Valisi'ne hem de Dersaadet'e hesap defterlerini göndermesi talimatı verilmiştir⁴⁷⁸. Van Kaymakamı'na da, daha önce toplanamamış vergiler ile birlikte yeni toplanacak vergilerin birleştirilerek Tahran Maslahatgüzarı Namık Efendi'ye verilmesi emredilmiştir⁴⁷⁹. Van Kaymakamı ayrıca Namık Bey'in daha önce birikmiş olan konsolosluk maaşının tamamının ödendiğini de Maliye Nezaretine bildirmiştir⁴⁸⁰.

⁴⁷⁵ BOA, MVL. 27/49.1 (Temmuz 1848)

⁴⁷⁶ BOA, MVL. 27/49.3 (Temmuz 1848)

⁴⁷⁷ BOA, A.MKT. 180/83 (12 Mart 1849)

⁴⁷⁸ BOA, HR.MKT.23/38-1 (22 Aralık 1848)

⁴⁷⁹ BOA, A.MKT. 223/30 (9 Eylül 1849)

⁴⁸⁰ BOA, A.MKT.MHM. 22/48 (24 Haziran 1850)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ali Namık Bey hava ve yol şartlarından dolayı uzun süre İstanbul'dan çıkamamıştır. Ali Namık Bey, Maslahatgüzarlık görevinin tebliği ve yeni görevinde uyacağı talimatların bildirilmesi için Erzurum'dan İstanbul'a çağırılmıştı. Ancak İstanbul'da 10 aya yakın oyalanmak zorunda olunca geçim sıkıntısı da yaşamaya başlamıştır. Tebriz Şehbenderliği maaşını ve görevini resmi olarak uhdesinde bulundurduğundan maiyetinde bulunanlara aylık vermekle yükümlüdür. Erzurum'daki ailesinin de iâşesini karşılamakla yükümlü olan Ali Namık Bey devletten bu konuda yardım talep etmiştir.⁴⁸¹ Maddi sıkıntıları açık bir şekilde anlatan Ali Namık Bey'e maddi destek sağlanmış ve en azından maiyetinde bulunanların maaşı ödenmiştir⁴⁸².

Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefareti'nde elçilik memurlarının giderleri haricinde, İran'ın bayram olarak kutladığı Nevruz günleri için de giderler olmaktadır. Elçilikte çalışan memurların Nevruz Bayramı'na katılması ve Osmanlı Devleti'nin varlığını hissettirmesi gerekmeteydi. Bayrama katılacak olan memurların şık ve zengin görünmeleri için Ali Namık Bey, elçilik çalışanlarına yeni elbiseler alınmasını uygun görmüştü. Dolayısıyla Nevruz Bayramı giderleri için harcanacak 14.500 kuruşun hazineden karşılanması gerekiyordu. Hariciye Nezareti bu masrafları karşılamayı üstlenmiştir. Ancak İran'da bulunan İngiliz ve Rus elçileri adet üzerine bu bayramda İran'ın ileri gelenlerine nişan takmaktaydılar. Ali Namık Bey'in Osmanlı adına nişan takmak üzere böyle bir talepte bulunmasına Hariciye Nezareti olumsuz cevap vermiştir. Osmanlı Devleti'nde takılacak nişan bulunmadığından bu talepten vazgeçilmesi istenmiştir⁴⁸³. Nihayetinde Ali Namık Bey'in çok fazla resmi görüşmeler yaparak nişan takdim etme fırsatı da olmamıştır. Zira Mustafa Sami Bey ile yaşadıkları problem iki elçinin de azledilmesine sebep olmuştur.

3.5. Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey'in Azledilmesi

Mustafa Sami Bey, Nâsirüddin Şah'a Name-i Hümayun götürmek üzere görevlendirilmişti. Ali Namık Bey ise Tahran'a ilk daimi elçi olarak tayin edilmişti. İki elçinin görev süreleri aynı tarihler içinde olmuş ve Mustafa Sami Bey Büyükelçi unvanı

⁴⁸¹ BOA, MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

⁴⁸² BOA, MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

⁴⁸³ BOA, İ.HR. 78/3801-2.10 (12 Haziran 1851)

ile elçiliği Ali Namık Bey'e devretmesi gerekiyordu. Ancak Ali Namık Bey, Tahran'a ulaşmış ve Mustafa Sami Bey'in ikamet ettiği elçilik binasına yerleşmek yerine ayrı bir yer kiralayarak oraya yerleşmişti. Sami Bey de unvanı gereğince Ali Namık Bey'i kendi bulunduğu yere çağırılmış ve sonrasında azledilmeye giden süreç başlamıştı.

İki elçi arasında geçen olayları Mustafa Sami Bey uzun bir rapor olarak kaleme almış ve Hariciye Nezareti'ne göndermiştir. Yaşanan olayı bütün açıklığı ile ele alan Sami Bey'in bu raporunu sadeleştirerek burada aktarmak olayın bütünlüğünü koruyacaktır⁴⁸⁴. Ali Namık Bey ise bu konuda bir rapor hazırlamamıştır. Mustafa Sami Bey'in raporu şu şekildedir: "İzzetli Namık Bey'in İran sınırına girdiği günden itibaren zaman zaman acayip ve garip hadiselerini haber alıyordum. Ancak Tahran'a geldiği anda, detayları ile edebi bir şekilde açıklamaya ihtiyaç duyduğum bazı hareketleri oldu. Namık Bey geldikten altı gün sonra Tahran Sefareti'nden ayrı bir konak kiralayarak oraya yerleşti. Ertesi akşam, eski adeti üzere sarhoş bir şekilde, köle olarak adlandırdığı Katolik bir uşağı dövmeyle kalkışmış. Sabah vakti bu uşak kendisini Sefarethane'ye attı. Ali Namık Bey de maiyetindeki temizlikçi Kürt Halil ve yanında Erzurum'dan getirdiği birkaç Türk'ü göndererek bu uşağı zorla aldırmağa istedi. Hepsini çağırdım ve önce uşağı dinledim. Kendisi Namık Bey ile 750 kuruş harcırah ve 150 kuruş maaş ile çalışmak için anlaşmış. Ali Namık Bey ise harcırahından birazını keserek alacağı aylığı da inkar etmiş. Bu uşak ne zaman parasını istese Ali Namık Bey kendisini tehdit ederek kılıç çekmiş, hatta yolda gelirken de Erzurum'da öldürecek derecede döverek kırk gün evinde hapsedmiştir. Katolik uşağı dinledikten sonra Kürt Halil'e işin aslını sordum. Kürt Halil ise 'Ali Namık Bey, sarhoşken asarım keserim deyip daha sonra yumuşar. Hem bu sözler içki alemindeyken söylenmişti.' dedi. Ben de; bundan böyle dövüp sövmesin, yabancı bir memlekette böyle tartışmalar olmasın, gidip barışın diyerek öğüt verip göndermişim. Yanımdan çıkıp çay ocağına gidip biraz oturup konuşmuşlar. Daha sonra uşak tekrar yanıma geldi ve: 'Efendim, Namık Bey'i bilmezsiniz. Kendisi, ben taşra kibarım, tanzimattan anlamam, benim ancak bıçakla kılıçla işim olur demekten başka bir bildiği yok. Asla canımdan emin olamam. Sizden, sadece benim kendisinden alacağımı tahsil edip beni İstanbul'a yollamanızı talep ediyorum. Öldürseniz, çarmıha gerseniz yine ben

⁴⁸⁴ BOA, İ.HR. 77/3780.1-2 (14 Mayıs 1851) (Bkz. Ek-12-13, Bu kısım Mustafa Sami Bey'in mektubu sadeleştirilerek hazırlanmıştır. Mektubun tamamı tek fon kodunda olduğu için kaynak bilgisi, anlatım tamalandığında verilecektir.)

bu adama hizmet etmem. Eğer siz bana çare olmayacaksınız ben diğer devletlerin elçilerine gidip onlardan yardım isterim.’ dedi. Ben de bu kesin konuşma üzerine Kürt Halil ve yanındaki adamlara, bu ifadelerden sonra uşağı zorla gönderemeyeceğimi söyleyerek Namık Bey’in yanına, adamı da bizim çay ocağına gönderdim. Çünkü Ali Namık Bey bu adamı Erzurum’dan beri zorla çalıştırıyormuş. Adam defalarca geri dönmek istemesine rağmen Namık Bey izin vermemiş. Bana göre bu adamın yol harçlığı verilerek geri gönderilmesi gerekiyordu. Ancak Namık Bey, bu adamı yine hapsedmek için talimat vermiş.

Aslında Namık Bey, bu adam ile anlaşamadığını görünce bana gelip bu uşağın mürur tezkiresi ve yol harcırahını verip gönderelim deseydi, Namık Bey’in bu konuda haklı olacağını düşünenecektim. Yoksa Kürt Halil gidip yaptığım soruşturmayı kendisine anlatmışken kendi itibarını, bu uşağa vereceği birkaç kuruşa değişmezdi. Çünkü aynı gün Asım Bey’e bir yazı göndererek bu uşağın sefarethanede kalmasının gururuna dokunduğu gibi laflar etmişti. Ertesi gün de benim yanıma geldiğinde bu uşak meselesini hiç açmadı. Ben de: ‘Dün gönderdiğiniz yazıyı unuttuysanız ben unutmadım. Bu uşağın sefarethanede sürünmesini ben de istemem. Sizin de gururunuzla dokunuyor. Fazla masraf yapacak haliniz yok ise ilk fırsatta bir mürur tezkiresi vererek gönderirsek Padişahımız huzurunda masrafları karşılanır. Yoksa harcırahını vererek göndermeye karar verirsek siz de alıp evinize götürüp gönderirsiniz.’ dedim. Kendisi buna karşılık: ‘Canım efendim, sizden büyük rica ediyorum. Şu uşak lakırtısını açmayın.’ diyerek yarım saat kadar daha başka konulardan konuşup beni de can kulağıyla dinlemeden kalkıp gitti. Sonraki gün akşam yemeğine geleceğini söz vermişse de gelmedi. Diğer taraftan bu uşağın bütün kıyafetleri Namık Bey’in evinde kalmış. Eğer benim yardımım olmayacaksa diğer elçilerden yardım istemek için gitmek istiyordu. Ben de bir akşamüstü yanıma birini alarak Namık Bey’in konağına gittim. Harcırah ve diğer alacaklarını bir kenara bırakıp sadece kıyafetlerini almak niyetinde idim. Kapıdakilere: ‘Efendiniz nerededir?’ diye sorduğumda Namık Bey’i çağırdılar. Namık Bey bana: ‘Dünyada efendinin, hizmetkârının elbiselerini taşıdığı nerede görülmüş? Doğrusu izin verirseniz uşağın ağzından diğer elçilere İtalyanca bir mektup yazayım. Bu nasıl adammış hem dövüyor hem de para vermiyor, bu uşak esir mi ki diyeyim.’ dediğinde, bu iş diğer elçilere sirayet ederse Osmanlı Devleti’nin şanına zarar geleceğini mütalaa ettim ve sefarethaneye döndüm. Yanımdaki adamları tekrar

gönderdim ve en azından uşağın kıyafetlerini vermesini söyledim. Benim bu sözlerim kendisine söylendiğinde: ‘Uşağın elbiseleri tüfeğin ucundadır.’ diyerek yanındaki adamlara da silaha davranmalarını söylemiştir. Yanındakiler tüfeklerine ve kılıçlarına davranmış gönderdiğim adamların üzerine hücum etmişler. Adamlarımdan biri kendini geri atarak çekilen kılıçlardan birini kaparak kendilerini korumuşlar. Bu kılıç halen sefarethanededir. Bunları bana anlattıklarında ben de gecenin bu vakitte neden silaha sarılıyorsunuz diyerek Sefarethaneye gelmesi için adam gönderdim. Ali Namık Bey bunu duyunca korkuya kapılıp, sefarethaneden silahlı adamlar gönderildi sanmış. Hemen sebepsiz bir yere İranlı karakol ağasına haber göndermiş ve İran askerleri güya Namık Bey’i korumaya gelmişler. Halen de Ali Namık Bey’in konağının önünde bekliyorlar. Ben bunu duyduğumda çıldırıp sonra aklıma başıma topladım. Karakol ağasına adam gönderip ‘Namık Bey Osmanlı Devleti’nin elçisidir⁴⁸⁵. Sefarettten sorumludur. Kalksın işine gitsin. Kapısına bir takım halkı toplamış. Sarhoş hali ile bunun ayıp olduğunu düşünememiş olsa da şimdi elhamdülillah aklı başındadır.’ diyerek durumu yumuşatmaya çalıştım. Adam askerlerini alıp gidecek olmuşa da Ali Namık Bey zorla orada tutarak Osmanlı’nın şanını ayaklar altına almıştır. Bugüne kadar çok kötü şey ile karşılaşmış olsam da böylesini görmedim. Hem Sefarethaneye gelmesi için yazı gönderdiğimde gelmedi. Ben de hiçbir şey olmamasına rağmen asker ve halkı evinin önüne toplayarak taşkınlığa sebep olduğunu İran Hariciye Vekili ve Ali Namık Bey’in kapısında bulunan askerlere uyarı mahiyetinde gönderdim. Bu şekilde Tahran Sefareti’ne gelerek neden taşkınlık çıkardığını açıklaması gerekiyordu. Kendisi bu sırada uyumuş ve benim gönderdiğim yazılardan sonra kapıdaki askerlerin kendisine haber vermesi ile uyanmış ve inkar etmiş. Çünkü bu yaşananların hiçbirinden haberi olmadığına dair yeminler ederek bana haber gönderdi. Ben hayretler içerisinde kaldım.

Yaşadığımız feci olaydan dolayı Sefaretteki bütün memurlar ile istişare etmemize rağmen bu durumun ileride nasıl bir soruna yol açacağını bilemedik. Ali Namık Bey yabancı bir memleketteki görevinin başlangıcında böyle kimsesiz bir uşağın gömleğine varıncaya kadar gasp edip adama zulmediyor. Bunun insaf ve merhamete sığacak bir yanı yoktur. Ayrıca kendisini sefarete davet etmek için giden adamlara haddini aşarak silah çekmesi ve bunun üzerine gece yarısında akıl ve edebe aykırı olarak fitne çıkarmak

⁴⁸⁵ BOA, İ.HR. 77/3780.1 (14 Mayıs 1851)

amacıyla âlemi başına toplaması hayret edilecek bir durumdur. Böyle yapması, hem kendisi için kötü bir isim olmuş hem de Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefareti için bir itibar kaybına sebep olarak düşmanı bize güldürmüştür. Dostlarımızı ise aşırı derecede üzmüştür. Ayrıca bütün İran'da büyük töhmet altında olduğumuzdan başlangıçtan beri on aydır İranlı devlet adamları nezdinde Osmanlı Devleti'nin dostluğunu tesis ve bunca emekler ile diplomatik hiyerarşiyi yeni düzeltelim. Bütün insaf sahipleri Tahran Sefareti'nin şan ve nüfuzunu tesis ettiğimizi görür ve bilir.

Yaşanan bu talihsiz olayın Hariciye Nezareti'ne bildirilmesi gerektiğinden durumu izah ediyorum. Tekrar cevap gelinceye kadar Ali Namık Bey'in resmi görüşmeler, resmi işlemler ve resmi haberleşme yapmasını yasakladım. Bunu yazı ile kendisine bildirdim. Ayrıca İran Devleti'ne, mevcut diğer devlet elçilerine ve konuya hâkim olan kişilere durumu resmi olarak bildirdim. Gelecek cevaba göre gerekeni yapacağım. Beni layık olmadığımda bir devlete büyükelçi olarak gönderdiniz. Beni bu göreve layık gören efendilerime asla yalan söylemeyeceğimden, yukarıdakilerin hepsi tamamen doğrudur. Asla abartı yoktur. Elhamdülillah maaş ve rütbe olarak kendisinden eksik bulunmadığım ve Saltanat-ı Seniyyenin bütün lütuflarına mazhar olduğum için teşekkür edecek yerde olduğum halde yabancı bir memlekette babam yaşında birisine iftira atmak terbiye ve insafıma yakışmaz. İtimat buyurursanız, kimsenin rızkına mani olmak gibi bir niyetim asla yoktur. Devletimin şanını canım ve hayatıma tercih ederim. Bu sebeple kendisinden bu tür şeyler beklenen bir adamın diplomatlık hizmetinde bulunması asla caiz değildir. Takdir Hazreti Padişahımızdır⁴⁸⁶.”

Görüldüğü üzere Mustafa Sami Bey, Ali Namık Bey ile yaşadığı olayı bütün açıklığıyla Hariciye Nezareti'ne rapor etmiştir. Hariciye Nezareti yaşanan bu olay hakkında acil bir karar vermiş ve uygulamaya koymuştur. Ali Namık Bey'in yaptığı hareketler eğer doğru ise hem kendisine hem de temsil ettiği göreve yakıştırılmamıştır. Velew ki haklı bile olsa Osmanlı Devleti'nin iki memurunun yabancı bir memlekette birbirlerinin hem şahsi hem resmî açıklarını kapatması gerekirken birbirlerine zarar vermeye çalışmaları yanlış bir hareket olarak görülmüştür. Sami Bey'in de Ali Namık

⁴⁸⁶ BOA, İ.HR. 77/3780.2 (14 Mayıs 1851)

Bey'in evine bir takım adamlar göndererek onu tahrik etmesi, yabancı memurlara durumu açıklaması ve onlara müracaat etmesi yersiz bir hareket olarak değerlendirilmiştir.

Hariciye Nezareti, yaşanan bu olayın hem İranlılar tarafından bilinmesi hem de diğer devlet elçileri nezdinde aşikar olması dolayısıyla üstünün kapatılıp bırakılacak bir olay olmadığına karar vermiştir. Bu olaya, kınama veya uyarma gibi küçük bir ceza verilmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin şanını korumak için bir işlem yapılmadığı izlenimi uyandıracaktır. Dolayısıyla Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey şu şekilde görevden azledilmişlerdir: “Bu gibi resmi memuriyette bulunanların yine kendi taraflarından itiraf edilmiş bu çirkin harekete karşı, Devlet-i Aliyye'nin yüce tedbiri ne kadar aleni olursa o derece şan ve şerefi korunur. Evvel emirde ikisinin de kabahatli hareketleri olduğu aşikar iken ikisi birden memuriyetten hemen azl olunsun.” ifadesinden hareketle, Osmanlı Devleti iki elçinin de hatalı olduğuna kanaat getirdiğinden 14 Haziran 1851 tarihinde Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey'i görevden azletmiştir⁴⁸⁷.

Yaşanan olayın ciddiyet boyutunu dikkate alan Osmanlı Devleti, iki elçisinin muhakemeye tabi tutulmasını ve kimin haklı, kimin haksız olduğunun ortaya çıkartılarak cezalandırılması gerektiğine karar vermiştir. Bu sebeple azil iradesinde muhakeme yapmak için Anadolu Ordu-yu Hümayun komutanının görevlendirildiği, iki elçinin de hemen hareket ederek muhakeme yerine gitmeleri emri verilmiştir⁴⁸⁸. Sami Bey elçiliği Asım Bey'e teslim ederek yola çıkmış ve Harput'a ulaşmıştır. Ancak Ali Namık Bey henüz Erzurum'dadır. O sırada muhakemeyi yapacak olan Anadolu Ordu Komutanı da Diyarbakır'dan Harput'a gelmiştir. Sami Bey, muhakemeyi yapacak paşanın İstanbul'a gideceğini, dönüşünün altı ayı bulacağını, yolda fazlasıyla masraf yaptığını ve artık dayanacak gücü kalmadığını belirterek muhakemenin İstanbul'da yapılmasını talep etmiştir. Talebin bir başka nedeni de Ali Namık Bey'in, Sami Bey hakkında İranlı olduğu ve öldüğü ilgili söylentiler çıkartmasıdır. Zira Mustafa Sami Bey, Ali Namık Bey tarafından öldürüleceğini düşünmektedir. Dolayısıyla bu talep kabul görmüş ve iki elçiye yazılar yazılarak İstanbul'a gelmeleri emredilmiştir. Ali Namık Bey, yaşlılığı ve

⁴⁸⁷ BOA, İ.HR. 77/3780.5 (14 Haziran 1851) (Bkz. Ek-14)

⁴⁸⁸ BOA, İ.HR. 77/3780.5 (14 Haziran 1851)

rahatsızlığını mazeret bildirerek muhakeme yerine gitmeyi geciktirse de buna bakılmayarak Namık Bey'in hemen İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁴⁸⁹.

Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey muhakeme için İstanbul'a gelmiş ve Meclis-i Vâlâ'da yargılanmışlardır. Yapılan muhakeme neticesinde Ali Namık Bey, yabancı bir devlet olan İran'da yabancı memurlara müraccat etmesi ve İranlı askerleri başına toplaması yönünden suçlu bulunmuştur. Ancak hasta ve yaşlı olduğuna bakılarak sadece elçilik görevinden azledilmiş ve bunun haricinde verilecek cezalardan muaf sayılmıştır. Mustafa Sami Bey ise bu muhakemede haklı bulunarak elçilik görevinden kaynaklı alacaklarının kendisine iade edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak daha sonra bir görev tevdi edilmemiştir⁴⁹⁰.

Ali Namık Bey, teorik olarak Tahran Sefareti'nin teşekkülü için gerekli bilgileri verip uygulama için Hariciye Nezareti'nden izin almıştır. Hatta tayin olduğu sırada ilk elçilik raporunu da hazırlayarak Hariciye Nezareti'ne iletmesine rağmen bunları uygulayamamıştır. Çünkü Tahran'daki fiili görevi çok kısa sürmüştü ve Mustafa Sami Bey ile yaşadığı problemden dolayı azledilerek kısa sürede merkeze çağırılmıştır. Dolayısıyla Ali Namık Bey resmi olarak 3 yıl kadar Tahran maslahatgüzarı olsa da fiili olarak 5 ay Tahran'da kalmıştır.

⁴⁸⁹ BOA, İ.HR. 84/4121.2 (24 Şubat 1852); BOA, HR.MKT. 43/66 (29 Şubat 1852); BOA, HR.MKT. 44/3 (13 Mart 1852); BOA, HR.MKT. 46/50 (30 Mayıs 1852)

⁴⁹⁰ BOA, A.} MKT.MVL. 66/80.1 (28 Kasım 1853)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHRAN SEFARETİ'NİN KURUMSALLAŞMASI (AHMET VEFİK BEY DÖNEMİ)

4.1. Ahmet Vefik Bey'in Tayini ve Göreve Başlaması

Osmanlı Devleti'nin Tahran Sefareti, Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey arasında yaşananlardan dolayı İran nezdinde kısmen de olsa itibar kaybına uğramıştı. İki elçinin azledilmesinden sonra Tahran Sefareti'ne tayin edilecek elçi için en önemli özellik yaşanan olayları İranlılara unutturabilme kabiliyetidir. Dolayısıyla ilk etapta Farsça'ya, İran'ın sosyal ve siyasi yapısına hâkim olan bir zat düşünülmüştür. Hem bu özelliklere sahip hem de dirayeti ve tecrübesi ile Mekâtib-i Umumiye Nazırı Kamil Bey Tahran Sefareti için düşünülmüştü. Ancak bu sırada Macaristan mültecileri ve Baserabya'nın Rusya işgalinden kurtarılması için Osmanlı Devleti temsilcisi olarak gerekli görüşmeleri yapmak üzere Eflak'a giden Ahmet Vefik Bey, görevini başarı ile tamamlamış ve darsaadete dönmüştü. Ahmet Vefik Bey için tek dezavantaj daha önce İran'da bulunmamış olmasıydı. Buna mukabil çok sayıda yabancı dil bilmesi, Farsça'ya olan hâkimiyeti ve İran'ın sosyal ve siyasi durumuna hâkim olması avantaj olarak görülmekteydi. Zira hem İranlı devlet adamları hem de İngiliz ve Rus elçileri ile yapılacak mülakatlarda onların lisanlarına hâkim olmak, diplomatik görüşmelerin başarı ile sonuçlanması için bir etken olarak görülebilirdi. Ayrıca Ahmet Vefik Bey, sınır tartışmalarında gerekli savunmayı yapabilecek derecenin üstünde coğrafya bilgisine sahipti. İran ile yaşanabilecek sınır tartışmalarında, harita üzerinde veya arazi üzerinde gerekli açıklamaları yaparak Osmanlı Devleti'nin haklarını koruyabilecekti. Bunun yanında dünyada yaşanmakta olan politik duruma hâkimdi. Dolayısıyla Ahmet Vefik Bey, Osmanlı'nın çıkarlarını korumak için İran'da en üst düzey diplomatik görüşmeleri yapabilecek kabiliyet ve dirayete sahip olarak görülmüştür⁴⁹¹.

Tahran'a Büyükelçi olarak gönderilebilecek iki ismi belirleyerek arasından seçim yapılması için haklarında tahkikat yapan Hariciye Nezareti, bu raporları Sultan Abdülmecid'e sunmuştur. Nihayetinde Tahran'a tayin edilecek elçinin, iki ülke arasında

⁴⁹¹ BOA, İ. HR. 77/3780.5 (14 Haziran 1851) Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa" TDV İslam Ansiklopedisi, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 1989, s. 144.

iyi ilişkiler kurması, sınır tartışmalarını sonuçlandırması, aşiretler sorununu çözmesi ve Osmanlı tebaası ve tüccarının hukukunu koruması gerekmekteydi. Bütün bu özelliklere sahip olmasının yanında, verilen görevi tam ve layığıyla yapmasıyla meşhur olan Ahmet Vefik Bey, Padişah nezdinde de muteber bir zattır. Padişah'ın ifadesi ile “*Ahmet Vefik Efendi, evsâf-ı mezkûreyi câmi' olduğundan Sefaret-i mezkûre için nezd-i âlîde tensib ve tercih buyrulmuştur.*” Nitekim Ahmet Vefik Bey'in uhdesine, büyükelçiliğin ilk rütbesi olan rütbe-i ulâ sınıf-1 sanisi verilmiş ve 15 Haziran 1851 tarihinde Tahran'a Büyükelçi olarak tayin edilmiştir⁴⁹².

Ahmet Vefik Bey, Tahran Sefareti'ne tayin edildiği sırada Encümen-i Dâniş Asli Üyeliği görevine de devam ediyordu. Bu sebeple Tahran'a gitmek üzere Dersaadetten ayrılması, tayin tarihinden yaklaşık 15 ay sonra olmuştu. Zira sefaret görevinde iken uyması gereken talimatname 5 Mayıs 1852 tarihinde Ahmet Vefik Bey'e verilmiştir. Bu talimatnameye göre; 1847 yılında imzalanan Erzurum Antlaşması'nda belirlenen sınırlar ve aşiretlerin tabiiyeti konularında çıkan sorunlar çözülecek, Osmanlı tebaası olup İran'da ticaret yapan veya ikamet edenlerin hukukları korunacak ve iki devlet arasında iyi ilişkiler tesis edilerek bunun korunması sağlanacaktır. Ahmet Vefik Bey'e verilen talimatnamede şifahi talimatlar da verildiğini görmekteyiz. Bazı konular için, “daha önce verilen talimatlar konusunda da” dikkat edilmesi gerektiği yazılmıştır. Nitekim devletlerarası istihbari faaliyet ve İran'ı Osmanlı Devleti'ne yakın tutma emrinin yazıya dökülmesine gerek duyulmamış ve bu talimatlar sözlü olarak verilmiştir. Ahmet Vefik Bey'in göndermiş olduğu raporlardan bu tür bir emir aldığı da anlaşılmaktadır⁴⁹³.

Tahran Büyükelçisi Ahmet Vefik Bey, yola çıkmadan önce “*hâkipâ-yi âlîye yüz sürmek üzere*” Sultan Abdülmecid'in huzuruna 25 Mayıs 1852 tarihinde kabul edilmiştir⁴⁹⁴. Padişahı ziyaretten sonra gerekli hazırlıkları yapan Ahmet Vefik Bey 17 veya 18 Haziran'da⁴⁹⁵ yola çıkarak Trabzon üzerinden Bayezid Sancağı'na 23 Temmuz 1852 tarihinde ulaşmıştır. Bayezid'den Ovacık'a geçen Ahmet Vefik Bey, 29 Temmuz 1852 tarihinde Tebriz ve nihayetinde 1 Eylül 1852 tarihinde Tahran'a ulaşmıştır. Ahmet

⁴⁹² BOA, İ.HR. 77/3780.5 (14 Haziran 1851), (Bkz. Ek-10)

⁴⁹³ BOA, İ.HR. 86/4223.1 (5 Mayıs 1852)

⁴⁹⁴ BOA, İ.HR. 87/4259 (23 Mayıs 1852)

⁴⁹⁵ Ahmet Vefik Bey, merkezden çıkış tarihini vermemişse de belgelerden çıkardığımız tahmini tarih bu şekildedir.

Vefik Bey, yolculuğu esnasında Trabzon, Erzurum, Bayezid, Tebriz ve Kazvin’de üçer günlük mola verermiş ve İstanbul’dan Tahran’a 76 günde ulaşmıştır⁴⁹⁶.

Ahmet Vefik Bey, İran Devleti’nin sınırlarına girdikten sonra bazı yerlerde karşılama törenleri düzenlenmiştir. Zira İran devlet erkânı, gelen elçiyi, “*Devlet-i Aliyeye-i Osmaniye-i Sefir-i Kebiri*” olarak nitelendirmiştir. Mustafa Sami Bey’in daha önce yaptığı temasların etkisi ile şimdiye kadar hiçbir elçiye gösterilmeyen hürmet gösterilmiş ve törenler düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Ahmet Vefik Bey’i ilk etapta, Tebriz yakınlarında Âsafuddevle’nin torunu Cafer Kulihan ve maiyetinde bulunan yüz kadar hane halkı karşılamıştır. Bu karşılama Ahmet Vefik Bey’in varmak istediği yere, yirmi saatlik bir mesafeydi. İran Şahı’ndan gelen emir neticesinde, elçi ve maiyetine büyük kasabaların konak meydanlarında büyükçe bir oba çadırı ile on beş kadar muhtelif ebatlarda çadırlar kurulmuştur. Ahmet Vefik Bey’e bu noktadan itibaren yaklaşık üç bin kadar süvari birliği ve mehteran takımı eşlik etmeye başlamıştır. Ayrıca konaklama noktalarında ateş şenlikleri de Ahmet Vefik Bey adına tertip edilmiştir⁴⁹⁷.

Ahmet Vefik Bey’i Tebriz’de Azerbaycan Veziri, Hariciye Nazırı ve Azerbaycan Beylerbeyi karşılamıştır. Yirmi bir pare top atışı ile yapılan bu karşılamada, İran Devleti’nin resmi karşılama protokolünün uygulandığı göze çarpmaktadır. Resmi törende müzikli eğlence de gerçekleştirilmiştir. Tebriz’de bulunduğu esnada Ahmet Vefik Bey, İran şehzadesiyle bir takım görüşmeler yapmıştır. Elçi, bu müzakere sonunda devlet teşrifatında o güne kadar pek de görülmemiş usul gerçekleşmiştir. İran şehzadesi’nin, Ahmet Vefik Efendi’yi ayakta karşılaması ve elçiyi odanın kapısına kadar uğurlaması o güne kadar görülmemiş bir olay idi. Elçi, bu durum karşısında çok şaşırıldığını şu mealde dile getirmiştir: Osmanlı Devleti, iyi ilişkiler içinde olduğunu teyit etmek üzere beni gönderdi. Ben de görevim icabı İran’a geldim ve sizden gördüğüm bu fazla iltifattan gayet memnun oldum. Burada görevimin iyi bir şekilde sonlanması için işimi en iyi şekilde ifa edeceğimden şüpheleniz olmasın. Lakin İran nazırlarından biri sefarethaneye geldiğinde bu şekilde büyük bir karşılama beklemeyiniz. Osmanlı Devleti usulünce gerekli hürmet gösterilerek karşılanır. Ancak bu usulün dışına çıkılmaz. Zira beni karşıladığınız şekilde bir karşılama yapmamız mümkün değildir.” Ahmet Vefik Bey aslında bu açıklamayı

⁴⁹⁶ BOA, İ.HR. 91/9477-4 (10 Eylül 1852)

⁴⁹⁷ BOA, İ.HR. 91/9477-4 (10 Eylül 1852)

peşinen yaparak daha sonra doğabilecek sorunların önüne geçmek istemiştir. Sefarethaneye gelindiğinde gösterişli bir karşılama olmazsa, kendisinin karşılanma usulü gündeme getirilmemesi için bunun önünü kapatmak istemiştir⁴⁹⁸.

Osmanlı Devleti'nin elçilere yasakladığı hediye ve bahşiş alma konusu Sami Bey gibi Ahmet Vefik Bey tarafından da dikkat edilen hususlardan biridir. Ahmet Vefik Bey esasında bu konuda Mustafa Sami Bey'den daha dikkatli davranmıştır. İran tarafından sınırda verilen ziyafet haricinde hiçbir yemek kabul edilmemiş, çadır ve erzak yardımı da asla kabul edilmemiştir. Elçilik maiyetinin de bahşiş almasını yasaklayan Ahmet Vefik Bey buna karşılık fakir ve muhtaç olanlara bol miktarda sadaka dağıtmıştır. Bu sadakanın haricinde karşılamaya gelen kişiler için de hediye getirmiş olan Ahmet Vefik Bey'in, Osmanlı Devleti'nin şanını yüceltmek için hiçbir masraftan kaçmadığını görmekteyiz. Ahmet Vefik Bey, karşılamaya gelen devlet erkânı ve maiyetine 55 bin kuruş bahşiş, yüzük, mücevher kutu ve zarf, saat, av tüfeği ve envai çeşit hilat dağıtmıştır. Dağıtılan bu hediyelerin de ayrıca maliyeti 50 bin kuruş larak belirlenmişti. Osmanlı Elçisi'nin İran'a karşı hiçbir masraftan kaçınmadığını şu şekilde daha iyi kıyaslayabiliriz. Ahmet Vefik Bey ve maiyeti İran'a ulaşınca kadar maaşlar haricindeki masrafları 50 bin kuruş bile tutmamıştır. Buna kıyasen daha Tahran'a girmeden dağıttığı hediye ve bahşişin miktarı 105 bin kuruştur⁴⁹⁹.

Ahmet Vefik Bey, Tahran'a ulaştığı vakit kendisini, İran'da Başvekil'den sonra gelen İran'ın karşılama reisi Sipahdar Alikuli Han⁵⁰⁰ ve Hariciye Müsteşarı Abdülvehhab Han karşılamıştır. Karşılama töreninde Mirâhûrbaşı,⁵⁰¹ tören için hazırlanmış ve Şah tarafından gönderilen süvari alayı ile gövde gösterisi yaparak resmigeçit yapmıştır. Ahmet Vefik Bey, bu süvari alayında bulunan askerlere birkaç gün sonra 12 bin kuruş bahşiş göndermiştir. Daha sonra özel olarak dikbaşı bir at ile dönen Mirâhûrbaşı, İran'ın resmi törenlerde mutad olan atlı gösterisini yaparak töreni tamamlamıştır. Ahmet Vefik Bey Tahran'a girmeden önce dinlenmesi için İran tarafından Heşt Behişt bağı hazırlanmıştı. Bu bağda zaman zaman Nâsirüddin Şah da kalmaktaydı. Ancak Ahmet

⁴⁹⁸ DAB-OA. İ.HR., 91/9477-4 (10 Eylül.1852), (Bkz. Ek-15)

⁴⁹⁹ DAB-OA. İ.HR., 91/9477-4 (10 Eylül 1852)

⁵⁰⁰ Sipahdar: Osmanlı Devleti'nde Serasker'e karşılık gelen makam.

⁵⁰¹ Mirâhûr: Şah'ın bineklerinden sorumlu kişi. Sarayda nazırlardan sonra önemli bir mevki olarak görülmektedir.

Vefik Bey bu teklifi kabul etmemiş ve dinlenmek üzere sefarethaneye gitmiştir⁵⁰². Ahmet Vefik Bey'in 76 gün süren yolculuğu bu şekilde son bulmuştur.

Ahmet Vefik Bey, Osmanlı Sefarethanesinde dinlenirken İran Şahı'nın kendisini huzura kabul etmesini beklemiştir. Kendisi geldiğinde, Nâsırüddin Şah henüz yayladan dönmemiştir. Ancak Ahmet Vefik Bey'in sefarethaneye ulaşmasından 3 gün sonra Şah, Tahran'a gelmiş ve huzura kabul için mihamandar ile haber göndermiştir. 6 Eylül 1852 tarihinde Şah'ın huzuruna çıkmak üzere hazırlık yapan Ahmet Vefik Bey, maiyetinde bulunan ve teşrifat usulünü bilen memurlar ile saraya gelmiştir. Burada öncelikle İranlı devlet adamları ile yedi-sekiz saat görüşmelerde bulunularak ahvâl-i hazırâ hakkında istişarelerde bulunulmuştur. Daha sonra Ahmet Vefik Bey, Name-i Hümayunu Nâsırüddin Şâh'a takdim etmek üzere huzura davet edilmiştir. Önce altın bir tepside Name-i Hümayun Şâh'a arz edilmiş ve daha sonra Ahmet Vefik Bey ayakkabılarını çıkararak Şâh'ın huzuruna girmiştir. Ancak ertesi gün tekrar Şah'ın huzuruna çıktığını söyleyen Ahmet Vefik Bey bu defa mehmuzlu çizmelerini çıkarmadan divanhaneye girdiğini ve gerekli hürmeti de gördüğünü belirtmiştir. Ahmet Vefik Bey, Name-i Hümayunu takdim etmek üzere huzura kabulünü bu kadar anlatmakla yetinmiş ve daha fazla ayrıntı vermemiştir⁵⁰³.

4.2. Tahran Sefareti'nin Kurumsal Çalışmaları

4.2.1. Sefarethaneye Sancak Çekilmesi

Ahmet Vefik Bey, Nâsırüddin Şah ile yaptığı görüşmenin ertesi günü, Sefarethaneye Osmanlı Sancağı çekmek üzere Başvekil Mirza Ağa Han'a haber göndermişti. Zira Osmanlı Devleti'nin Tahran'da bir temsilciliğinin olduğu ancak bu şekilde resmiyet kazanabilirdi. Bu haber üzerine Mirza Ağa Han, yanında dört nazır ile beraber hemen Tahran Sefareti'ne gelmiştir. Ahmet Vefik Bey'in hemen sancak çekmesine karşı çıkan İranlı devlet adamları, Rusya Elçiliği'nin Fethali Şah döneminde belirli bir ücret ödeyerek, İngiltere Elçiliği'nin de Muhammed Şah zamanında sekiz ay mücadele ederek bayrak açtıklarını söylemişlerdir. Mirza Ağa Han, birkaç ay konuşulup tartışıldıktan sonra sancak çekilebileceğini ve dolayısıyla Ahmet Vefik Bey'in sabırlı

⁵⁰² DAB-OA. İ.HR. 91/9477-4 (10 Eylül 1852)

⁵⁰³ DAB-OA. İ.HR. 91/4477-4 (10 Eylül 1852)

olmasını istemiştir. Ancak Ahmet Vefik Bey, Tahran Sefareti'nin kurumsallaşmasının ilk basamağı olarak sancak çekilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca İngiliz ve Rus elçiliklerinde, kendi devletlerinin bayrağı çekilmişken bu hususta Osmanlı Devleti Elçiliği'ne izin verilmemesini adaletsizlik olarak belirtmiştir. Oysaki Osmanlı Devleti, diğer devlet elçilerine nasıl davranıyorsa İran Elçiliği'ne de aynı şekilde davranmaktadır. Ahmet Vefik Bey durumu bu şekilde izah etmesine rağmen Mirza Ağa Han, iki gün sabahtan akşama kadar 5-6 defa sefarete gelip giderek sancak çekilmesine engel olmaya çalışmıştır⁵⁰⁴.

Ahmet Vefik Bey'in sancak çekmek istemesi Osmanlı Devleti ve İran arasında tartışmalara sebep olmuştur. Sancak çekmenin ertesi günü Mirza Ağa Han ile beraber otururken eşik ağası, Başvekil Ağa Han'a gizli bir yazı getirmiş ve kulağına biraz fısıldayıp gitmiştir. Yazı, Şah tarafından gönderilmiştir. Mirza Ağa Han yazıyı okuduktan sonra Ahmet Vefik Bey ile tartışmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin, Devlet-i Behiyye lafzını birçok yerde kullandığı, Şah tarafından tespit edilmiştir. Kullanılan bu lakap İran'da Müslüman dışı unsurlara kullanıldığından, İranlı yetkililer arasında ciddi bir rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Ortaya çıkan bu gerginliğin gölgesinde Şah, Osmanlı Sefareti'ne asılacak olan sancağın bekletilmesini emretmiştir. Bu bekletmenin perde arkasında, bir de İstanbul ile Tahran arasında kıyaslama yapılmıştır. İstanbul'da Frenk elçileri buldukları her yerde bayrak açtıkları, İran'ın İstanbul Elçisi Şir Muhammed'in kendi evinde bile bayrak açmadığı dile getirilmiştir. Bir başka husus ise, İranlılara "behiyye" kelimesi ile hitap edilmesidir. Bu kelime İran kanadında, küçük düşürücü bir algı yaratmıştır⁵⁰⁵.

Ahmet Vefik Bey, Osmanlı Devleti'nin aleyhinde yapılan iddiaları çürütmek üzere öncelikle Osmanlı'da "behiyye" lafzının kullanımını açıklamıştır. "Behiyye" ifadesi Osmanlı Devleti tarafından İran Devleti'ne atfedilen bir lakaptı. Dolayısıyla behiyye kelimesi Müslüman dışı unsur manasında katıyen kullanılmadığından, küçük düşürücü bir niyet taşımamaktadır. Ayrıca İstanbul'da, diğer elçilere uygulanan hukuk ne ise İran Elçisi'ne de aynı hukukun uygulandığını belirten Ahmet Vefik Bey, "sabahleyin sancağı çekerim" diyerek resmen sancak çekeceğini belirten yazıyı Mirza Ağa Han'a vermiştir.

⁵⁰⁴ BOA, İ.HR. 91/4477 (10 Eylül 1852)

⁵⁰⁵ BOA, İ.HR. 91/4477.6 (10 Eylül 1852)

Buna karşılık Başvekil, Osmanlı Devleti ile sürekli olarak dostane geçinmek niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı Elçisi'nin ciddiyetini gören Mirza Ağa Han, Hariciye Nazırına dönerek “Biz de İstanbul elçimize haber gönderelim, o da bayrak çeksin. Eğer diğer elçilerden farklı davranıp bayrak çekmezlerse biz de Osmanlı Elçisi'nin çekeceği bayrağı tekrar indirtiriz.” demiştir⁵⁰⁶. Ahmet Vefik Bey, Başvekil'e verdiği resmi yazıda, her ne kadar iki devlet arasında yazılı bir mukavele olmasa da Tahran'da bulunan İngiltere ve Rusya elçilikleri gibi kendisinin de eşitlik ilkesi gereğince sancak çekme hakkının bulunduğunu ve ertesi gün sancak çekeceğini belirtmiştir⁵⁰⁷. Yaşanan gelişmeler karşısında İran, sancak meselesinde temkinli davranmayı seçmiştir. Zira Osmanlılar tarafından İran'ın İstanbul'daki sefarethanesine ayrı bir ihtimam gösterildiğine dair sefarethaneden gelecek cevabı bekleme kararı almıştır. Mirza Ağa Han, resmi yazı ile verdiği cevapta, yapacakları araştırma neticesinde, Osmanlı Sefareti'nin sancak çekmesine müsaade edeceklerini bildirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde İran Elçiliği'ne bayrak açmaya izin verilmemişse, Tahran'da da hiçbir surette Osmanlı sancağının açılmayacağı ifade edilmiştir⁵⁰⁸.

Ahmet Vefik Bey, sancak çekilmeden diğer işlere başlamak istemediğinden Şah ile görüşmesinin üçüncü günü Tahran Sefareti'nin bahçesine yüksek bir direk diktirerek Osmanlı Devleti sancağını çekmiştir. Bu ânı Ahmet Vefik Bey şu şekilde ifade etmektedir: “*Mansur Osmanlı Sancağı Tahran şehri üzerine çekilmiş ve aciz memuriyetim İngiltere ve Rusya Sefaretlerine bildirilerek resmi viziteler alınıp...*”. Görüldüğü üzere Ahmet Vefik Bey Osmanlı sancağını sefarete çekmeden memuriyetini resmi olarak bildirmemiştir. Ancak sancak çekildikten hemen sonra İngiltere ve Rusya Elçiliklerine resmi olarak Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçisi olduğunu bildirmiştir⁵⁰⁹.

Ahmet Vefik Bey'in İran devlet erkanının yanında dipomasi gücünü kullandığını görmekteyiz. Mirza Ağa Han, sancak çekmeye izin vermemiş olmasına rağmen Ahmet Vefik Bey, hazırladığı resmi yazıyı vererek aslında Tahran Sefareti'ne sancak çekeceğini resmen tebliğ etmiştir. Mirza Ağa Han'dan gelen cevaba karşılık da Osmanlı Devleti'nin

⁵⁰⁶ BOA, İ.HR. 91/4477.6 (10 Eylül 1852)

⁵⁰⁷ BOA, İ.HR. 91/4477.7 (10 Eylül 1852)

⁵⁰⁸ BOA, İ.HR. 91/4477.7 (1852)

⁵⁰⁹ BOA, İ.HR. 91/4477 (10 Eylül 1852)

sefaretler arasında İran elçiliğine ne kadar değer verdiğini anlatan bir yazı hazırlayarak maddeler halinde sıralamıştır. Buna göre;

1- Osmanlı Devleti, İran ile arasında bir antlaşma olmadan, diğer devlet elçilerine verdiği bütün imtiyazları İran Elçiliği'ne de vermiştir. Misliyle mukabele düşünülürse, İran'ın diğer devlet elçilerine verdiği imtiyazları hemen Osmanlı Elçiliği'ne de vermesi gerekir.

2- İstanbul'da elçilerin bayrak çekmesi adet değildir. İran elçileri, ecnebi devletlere gittiklerinde bayrak meselesi için karşılık esasına riayet etmeden sefarethanelerine bayrak çekmemektedirler. Ancak Osmanlı Devleti'nde bayrak meselesinde diğer devlet elçilerine ne derece müsaade edildiyse İran Elçisi'ne de o şekilde müsaade edilecektir.

3- Sözlü anlaşma gereğince İran Elçisi İstanbul'da bayrak açmazsa, Tahran'da Osmanlı Elçisi'nin çektiği sancağın inmesi doğal sonuç ve kesinlikle gerekli değildir. Eğer İran Elçisi: "İstanbul'un şehir dâhilinde bayrak açmak hakkımdır. Ama Osmanlı Devleti engel olarak beni diğer devlet elçileri ile eşit tutmuyor." diyerek cevap gönderirse Tahran Sefareti'ne haber verilecek ve sancak indirilecektir. Ancak diğer devlet elçileri ile eşit tutulduğuna dair haber gelirse mesele burada kapatılacak ve sancak, olduğu gibi kalacaktır.

Osmanlı Devleti Elçisi olarak İran ile dostluk ve yakınlığı tamamlamak üzere Ahmet Vefik Bey bu şekilde bir cevap yazarak Mirza Ağa Han'a göndermiştir. Sancak çekme meselesinden dolayı araya soğukluk girmesini istemememiş ve sancak çekme gerekçelerini bütün açıklığıyla dile getirmiştir⁵¹⁰. Mirza Ağa Han ise Tahran'da sancak çeken Osmanlı Elçisi'ne, misliyle mukabele esasına göre İstanbul'da İran bayrağı çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla İstanbul Elçisi'ne hemen bir yazı göndererek sefarethaneye bayrak çekme talimatı vermiştir⁵¹¹. Bu sırada Ahmet Vefik Bey de yaşanan durumu Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir⁵¹².

⁵¹⁰ BOA, İ.HR. 91/4477.9 (19 Eylül 1852)

⁵¹¹ BOA, İ.HR. 91/4477.5 (11 Eylül 1852)

⁵¹² BOA, İ.HR. 91/4477.8 (22 Eylül 1852)

İran'ın İstanbul Maslahatgüzarı kendisine gelen emir üzerine hemen Hariciye Nezareti'ni bilgilendirmiştir. İran Devleti kendi Maslahatgüzarı'na yirmi dört saat içerisinde sefarethaneye İran bayrağı çekmesi yönünde talimat vermiştir⁵¹³. Elçi, aslında Osmanlı Devleti'nde izin almak istemişti. Ancak Osmanlı Devleti, İran Elçisi'ne bir nota vererek durumu izah etmiştir. Ahmet Vefik Bey nasıl ki Tahran'da Osmanlı sancağını çektiyse Şir Muhammed'in de İstanbul'da sancak çekmesi doğaldır. Hatta Tahran Sefareti'ne sancak çekilmeden önce bile İran Elçisi, kayıklar ile denize açıldığında, kayıklarına istediği şekilde İran Bayrağı çekebilmekteydi. Fakat Osmanlı Devleti'nde elçilerin sancak çekme usulü farklı şekilde idi. Tüm yabancı devletlere, Beyoğlu, Tarabya ve Büyükdere'de sefarethane açma izni verilmiştir. Ancak sadece İran Elçisi'ne sur içinde ev tahsis edilmiştir. Bu şekilde İran Elçiliği diğer elçiliklerden daha fazla imtiyaz sahibi olmuştur. Nitekim elçiliğin sur içinde olmasından dolayı bayrak çekilmesine izin verilmemiştir.⁵¹⁴

Osmanlı Devleti'nin kesin talimatına rağmen Şir Muhammed beş gün sonra bir yazı daha yazmıştır. Ahmed Vefik Bey'in İran'dan izin almadan bayrak çekmesinden dolayı, devletin kesin talimatı ile aynı gün sefarethaneye bayrak çekeceğini bildirmiştir⁵¹⁵. Osmanlı Devleti ise Ahmet Vefik Bey'in İran'da diğer elçilere kıyasen bunu yaptığını, kendisinin de diğer elçiler gibi hareket etmesi halinde sorun çıkartılmayacağını belirtmiştir. Şöyle ki; Diğer elçilikler sur dışında olduğu için onların bayrak çekmesine izin verilirken İran'ın sur içinde olması, bayrak çekilmesine engel teşkil etmekteydi. Zira Osmanlı Devleti, sur içinde hiçbir devletin bayrağının açılmasına izin vermemiştir. Dolayısıyla İran Elçisi'ne, sefarethaneyi sur dışında bir yere taşınması durumunda bayrak açma izni verilmiştir. Mevcut durumda İran Elçiliği'nin bayrak açmasına katiyyetle karşı çıkılmıştır⁵¹⁶. Osmanlı Devleti'nin kesin ve kat'i ifadesinin üzerine Şir Muhammed, İran Elçiliği'ne bayrak çekmemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, tedbiri bırakmamak adına tekrar bir uyarı yazısı göndermiş, kurallara riayet edilmemesi halinde doğacak sonuçlardan İran Devleti ve Maslahatgüzar Şir Muhammed sorumlu tutulmuştur⁵¹⁷.

⁵¹³ BOA, İ.HR. 91/4477.12 (20 Ekim 1852)

⁵¹⁴ BOA, İ.HR. 91/4477.1 (21 Ekim 1852)

⁵¹⁵ BOA, İ.HR. 91/4477.11 (26 Ekim 1852)

⁵¹⁶ BOA, İ.HR. 91/4477.2 (26 Ekim 1852)

⁵¹⁷ BOA, İ.HR. 91/4477.3 (29 Ekim 1852)

Osmanlı Devleti'nin bu tutumu sonucunda İran, Ahmet Vefik Bey'e yaptırım uygulamaya çalışmıştır. Şir Muhammed, İstanbul'da bayrak çekemediğini İran'a haber vermesi üzerine, Osmanlı sancağını indirmek üzere İran Zabtiye Müdürü Mahmut Han Osmanlı Elçiliği'ne gönderilmiştir. Mahmut Han, Şah'ın şehir dışına çıktığı sırada halkı Osmanlı Elçiliği üzerine göndererek, ayaklanma vasıtasıyla Osmanlı Sancağı'nı indirmeyi planlamıştır. Ahmet Vefik Bey'e göre Nâsırüddin Şah da bu planın bir parçası olarak özellikle av bahanesiyle şehir dışına çıkmıştır. Bu düşünce Tahran'da duyulduğundan Tahran'ın ünlü ve büyük tüccarları Tahran Sefareti'ni korumak üzere kapıya birikmiş ve bu ayaklanmaya engel olmuşlardır. Bu sırada İngiltere ve Rusya Elçileri de sefarethaneye gelerek Ahmet Vefik Bey'in geri adım atmasını ve sancağı geçici bir süre tekrar indirmesini istemişlerdir. Ancak Osmanlı Elçisi, geri adım atmamış ve sancağın bu şekilde kalacağını belirtmiştir⁵¹⁸. Nitekim Osmanlı Devleti de Ahmet Vefik Bey'e sancağı indirmemesi yönünde talimat vermiştir. İran'ın bu konuda ısrarcı olması ve sancağı zorla indirmesi durumunda Tahran Sefareti kapatılarak darsaadete dönülecektir. Osmanlı Sancağı bu şekilde Tahran Sefareti'nin bahçesindeki yüksek direkte kalmış ve sefaretin kurumsallaşmasının ilk aşaması başarı ile sonuçlanmıştır⁵¹⁹.

4.2.2. Mali Hususları

Osmanlı Devleti ekonomik sıkıntı içinde olduğundan Tahran Sefareti de bu durumdan etkilenmişti. Hem Sami Bey hem Ali Namık Bey hem de Asım Bey, maaşları zamanında yatmadığından dolayı İran'da borçlanmışlar ve Tahran Sefareti'nin idaresinde maddi olarak zorlanmışlardı. Ahmet Vefik Bey ise kendinden önceki elçilerden daha fazla yetki kullanmış olmasına rağmen maddi olarak da aynı sorunlarla karşılaşmıştır. Zira Tahran Sefareti'ni teslim aldığı Asım Bey'in poliçelerinin geç ödenmesi Ahmet Vefik Bey'i endişelendirmiştir. Hatta Ahmet Vefik Bey İran'a gitmeden önce elçilik çalışanlarından Katip Osman Vafi ve İdare Müdürü Ahmet Esat Beyler sekiz-on bin kuruş borçlanarak İran'da hapse atılmışlardır. Ahmet Vefik Bey Tahran'a ulaşınca borçlarını ödeyerek elçilik çalışanlarını kurtarmış memleketlerine göndermiştir⁵²⁰. Dolayısıyla Ahmet Vefik Bey, Büyükelçilik görevinde iken bu sorunlarla karşılaşmak istememiştir.

⁵¹⁸ BOA, İ.HR. 92/4506.14 (21 Kasım 1852)

⁵¹⁹ BOA, İ.HR. 91/4477.18 (7 Kasım 1852)

⁵²⁰ BOA, HR.MKT. 38/28 (17 Eylül 1851)

Ahmet Vefik Bey, Tahran Büyükelçisi olarak tayin edildikten yaklaşık bir yıl sonra İstanbul'dan çıkmıştı. Bu süre zarfında hazineye 180.000 kuruş borç yapmış ve bu borcun kapatılması için Hariciye Nezareti'nden yardım talep etmişti⁵²¹. Ahmet Vefik Bey'in Bâb-ı Âlî'de muteber olduğu bu borçlanmadan anlaşılmaktadır. Zira bu borcun boş yere harcanmadığı ve muhakkak gerekli yerlere harcadığınımış olduğundan bahisle Ahmet Vefik Bey'in bu borcu Padişah tarafından affedilmiştir⁵²². Tahran'a yola çıkacağı sırada ise kendisine 100.000 kuruş harcırah verilmiş ve maaş olarak 50.000 kuruş tahsis edilmişti⁵²³. Bu borçlanmanın üzerine önceki verilen harcırah yok sayılarak 80.000 kuruş daha tahsis edilmiş ve Tahran'a gönderilmişti. Ahmet Vefik Bey'in maaşı ise Trabzon ve Erzurum Vilayetleri tarafından karşılanacaktı⁵²⁴. Ancak Erzurum Vilayeti kendisine 50 bin kuruş yerine 25 bin kuruş verebilmiş ve diğer kısmını karşılayamamıştır. Ahmet Vefik Bey ise Hariciye Nezareti'ne, daha önce poliçeleri merkezde bekletilen Asım Bey'in borç bulamadığı için Tahran Sefareti'nin İranlılar ve diğer elçiler nezdinde küçük düştüğünü anlatmıştır. Tahran Sefareti'nin İran nezdinde küçük düşmemesi için maddi sıkıntı çekmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla Ahmet Vefik Bey Hariciye Nezareti'ne özellikle ricada bulunarak poliçelerinin bekletilmemesi veya maaşının peşin ödenmesini istemiştir⁵²⁵.

Ahmet Vefik Bey, İran'da bulunan tüccarların naz yaparak borç para verdiklerinden bahisle sefaretin onurunu korumak için Hariciye Nezareti'nden yalvarırcasına yardım istemektedir. İstanbul'da bulunan evinin ipotek edilerek kendisine harcırah gönderilmesini talep etmiştir. Çünkü Erzurum Vilayeti, Tahran'dan gelen poliçeleri bekletmekte veya geciktirmektedir. Ayrıca Sefarethanenin tefrişatı için de yeni masraflara ihtiyaç duyulduğundan Tahran Sefareti'ne yeni ödenek gönderilmesini talep eden Ahmet Vefik Bey, diğer elçiler gibi maddi sıkıntılar yaşamıştır⁵²⁶. Ahmet Vefik Bey'in bir tüccardan aldığı borcun ödenmemesi ise bu konuya örnek teşkil etmektedir. Ahmet Vefik Bey, maaşına mahsuben tüccar Hacı Hasan'dan 48 bin kuruş almış ve karşılığında poliçe vermiştir. Ahmet Vefik Bey'den alınan 48 bin kuruşluk bu poliçe

⁵²¹ BOA, İ.HR. 81/3984.1 (23 Ekim 1851)

⁵²² BOA, İ.HR. 81/3984.4 (20 Kasım 1851)

⁵²³ BOA, İ.HR. 81/3984.1 (23 Ekim 1851)

⁵²⁴ BOA, HR. MKT. 46/70 (3 Haziran 1852)

⁵²⁵ BOA, İ.HR. 92/4506.2 (10 Ekim 1852)

⁵²⁶ BOA, İ.HR. 92/4506.2 (10 Ekim 1852)

Osmanlı Devleti'nde hazineye verilerek tekrar Hacı Hasan tarafından tahsil edilmesi gerekmektedir. Vadesi yirmi bir gün olan poliçe, günü geçmesine rağmen ödenmemiştir. Tüccar Hacı Hasan ise, Osmanlı Devleti'ne dilekçe yazarak bu poliçenin ödenmesini talep etmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti tarafından poliçelerin geciktirilmemesi sözü verilmesi karşılığında her ay Ahmet Vefik Bey'in maaşını ödeyebileceğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti ise Hacı Hasan'ın 48 bin kuruşluk poliçesini üç ay sonra ödeyerek sonraki maaşlar için söz vermemiştir. Bunun yerine Erzurum ve Trabzon Vilayetlerine talimat göndererek Ahmet Vefik Bey'e her ay 45 bin kuruş ödenmesi ve mağdur edilmemesi yönünde emir vermiştir⁵²⁷.

Ahmet Vefik Bey, Hacı Hasan'dan aldığı 48 bin kuruş ile Tahran Sefareti'nde bulunan askerlerin maaşını ödeyerek dökümünü çıkartmıştır. Bu konuda Ahmet Vefik Bey'in önceki elçilerden daha düzenli olduğu aşikârdır. Tahran Sefareti'nden merkeze gönderilen evraklar içinde sadece Ahmet Vefik Bey döneminde verilen maaşların dökümünün çıkartıldığını görmekteyiz. Bu hesaplar aşağıda verilmiştir.

Açıklama	Aylık	Toplam (Kuruş)
Haziran-Temmuz-Ağustos	300	900

Açıklama	Birim	Toplam (Kuruş)
Maaş	250x3	750
Tayinat Bedeli	52x3	156
Yem Bedeli	70x3	210
Zam olarak yarım maaş	125x3	375
Evine bıraktığı aylık	-100x3	-300
Haziran-Temmuz-Ağustos maaşı		1191
Mayıs maaşından kalan	150	150
TOPLAM		1341

⁵²⁷ BOA, İ.HR. 92/4506.4 (10 Ekim 1852); BOA, İ.HR. 102/4506.5 (Tarih yok); BOA, İ.HR. 102/4506.1 (23 Kasım 1852)

Tablo 7: Üçüncü Süvari Alayından İbrahim Çavuş ibn-i Yunus		
Açıklama	Birim	Toplam (Kuruş)
Maaş	50x3	150
Seraskerlikten verilen posta mucebince	52x3	156
Tayinat Bedeli	-	-
Yem Bedeli	70x3	210
Zam olarak yarım maaş	25x3	75
Haziran-Temmuz-Ağustos maaşı		591
Dersaadette almadığı Mayıs maaşı	50	50
TOPLAM		641

Tablo 8: Üçüncü Süvari Alayından Mustafa ibn-i Ahmet, Süleyman ibn-i İbrahim ve Hüseyin ibn-i Hasan Onbaşılar		
Açıklama	Birim	Toplam (Kuruş)
Maaş	36 x 3	108
Zam	18 x 3	54
Tayinat Bedeli	52 x 3	156
Yem Bedeli	70 x 3	210
Haziran-Temmuz-Ağustos maaşı		528 x 3
Dersaadette almadığı Mayıs maaşı	36 x 3 kişi	108
3 KİŞİ TOPLAMI		1692

Tablolardan da anlaşılacağı üzere Ahmet Vefik Bey, ödenen maaşların hesabını tutarak Hariciye Nezareti'ne göndermiştir. Hariciye Nezareti ise bu hareketi takdirle karşılamıştır. Hatta Ahmet Vefik Bey'e, motivasyonunu sağlamak üzere, görevini iyi yaptığı ve Padişah tarafından takdir edildiği yönünde övgü dolu sözler yazılmıştır. Bu hesap cetvelinden sonra Maliye Nezareti'ne, Ahmet Vefik Bey'in zor durumda

birakılmaması ve gönderdiği poliçelerin hemen ödenmesi emri verilmiştir⁵²⁸. Buna rağmen Ahmet Vefik Bey daha sonra Tahran Elçiliği'nin ekonomik sıkıntıya düştüğünü, ancak yirmi gün kadar dayanabilecek gücü kaldığını belirten bir rapor ilemiştir. Bu sebeple sefaretin 3 aylık giderlerinin peşin ödenmesini istemiştir. Zira İngiliz ve Rus elçilikleri de ödeneklerini 3 aylık peşin almaktadır⁵²⁹.

Ahmet Vefik Bey, sefaretin içinde bulunduğu maddi durumu şu şekilde dile getirmiştir: “Allah biliyor ki bu gurbet vadisi ve vahşette namusa hanel gelme ihtimali şuurumu büsbütün dağıttığından, yazımına cüret kılınan saçmalıklardan efendilerimizin dahi kurtulması için kullarını bu halden kurtarmalarını tekrar tekrar niyaz ederim.” Özellikle Tahran Sefareti'nin zor durumda olduğunun İran tarafından bilinmesini istemeyen Ahmet Vefik Bey, duyulması halinde Osmanlı Elçiliği'nin itibarını kaybedeceğini düşünmektedir. Dolayısıyla kendi maaşı olan 45 bin kuruştan ayrı olarak, maiyetinde bulunan askerlerin maaşlarının ayrı bir kalem olarak ödenmesini istemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Tahran Sefareti'nin şânının yüksek tutulması amacıyla Ahmet Vefik Bey'e posta masrafları için 3 bin, asker masrafları için 1610 kuruş göndermiştir. Bununla beraber sadece olağanüstü zamanlarda kullanılmak üzere 50 bin kuruşluk ihtiyat akçesi gönderilmiştir⁵³⁰. Ahmet Vefik Bey'in olağanüstü gayretleri ve talepleri sonucunda Osmanlı Devleti Tahran Sefareti'nin maddi sorunlarını kısmen de olsa gidermiştir. Ancak bu ayrıcalığın Ahmet Vefik Bey'e özel olduğu görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti savaş halindeyken bile İran'a güçlü görünme ihtiyacı duymaktaydı. Nihayetinde İran'ın devlet erkânını da kontrol altında tutmak maksadıyla Ahmet Vefik Bey'in talepleri geri çevirilmeden karşılanmıştır. Nevruz kutlamalarında da 38.650 kuruş masraf yapılmış olmasına rağmen, Ahmet Vefik Bey'in bu poliçesi de kabul görmüş ve poliçe ulaştığı anda geciktirilmeden ödenmesine karar verilmiştir⁵³¹.

4.2.3. İdari Hususlar

Ahmet Vefik Bey, diplomatik görüşmelerle beraber sefaretin mâli hususlarını da düzenlemiştir. Maddi sorunları çözülen sefaretin idari konularda da şekillenmesi

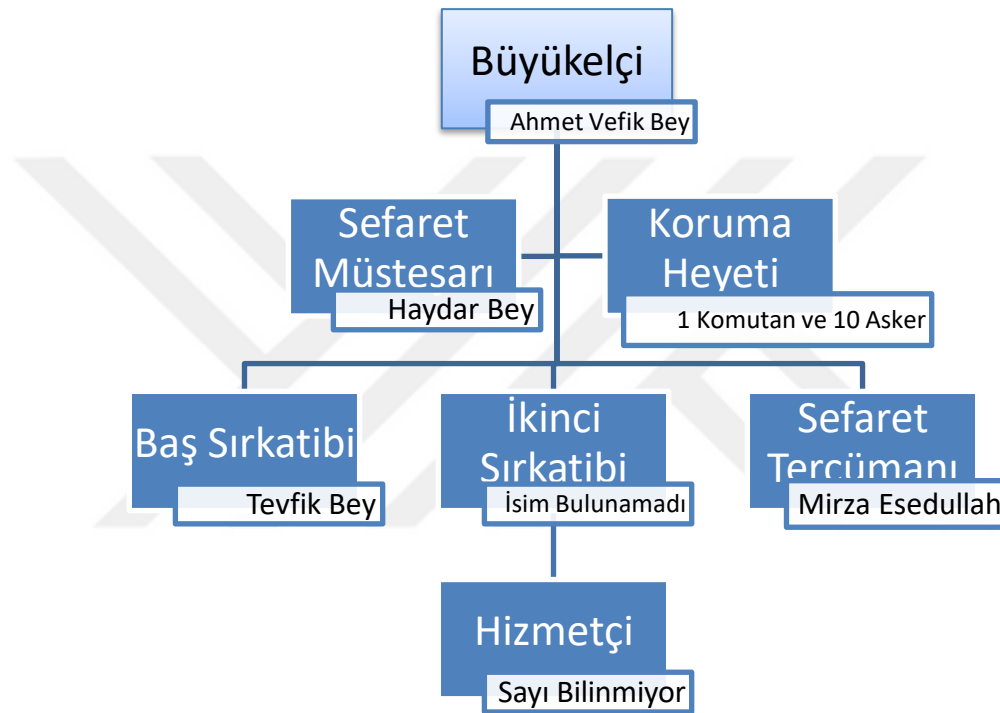
⁵²⁸ BOA, İ.HR. 92/4506.14 (22 Kasım 1852); BOA, İ.HR. 93/4546. (16 Aralık 1852)

⁵²⁹ BOA, HR. MKT. 53/17 (17 Aralık 1852)

⁵³⁰ BOA, İ.HR. 102/4506.14; BOA, MAD.d. 9216-2; BOA, HR. MKT. 53/17 (17 Aralık 1852)

⁵³¹ BOA, İ.HR. 100/4868.1 (14 Ocak 1853); BOA, İ.HR. 100/4868.9 (

gerekiyordu. Farsça yazışmalar konusunda sefarette yeterli bilgiye sahip olan katip olmadığından, yazışmaları bizzat Ahmet Vefik Bey yapmaktaydı. Yapılan yazışmalar Ahmet Vefik Bey'i fazlaca meşgul ettiğinden öncelikle buradaki açığın kapatılması gerekiyordu. Hariciye Nezareti'ne yaşadığı sıkıntıları anlatan Ahmet Vefik Bey, sefaret memurlarının da diğer elçiliklere nazaran eksik olduğunu belirtmiştir. Ahmet Vefik Bey döneminde Tahran Sefareti'nin iç bürokratik yapısı aşağıdaki şemada verilmiştir.

Şekil 3: Ahmet Vefik Bey Dönemi'nde Tahran Sefareti'nin İç Bürokratik Yapısı

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Ahmet Vefik Bey'in merkezde muteber bir zat olması Tahran'daki işlerini kolaylaştırmaktaydı. Zira Hariciye Nezareti'ne yazı yazarken öncelikle kendi önerisini sunmuş ve talebinin istediği şekilde gerçekleştirilmesi için ricada bulunmuştur. Yeni bir katip talebinde bulunduğu da bizzat isim vererek kendi önerdiği kişilerle çalışmak istemiştir. Tahran Sefareti'nde çalışmak üzere Paris'ten yeni dönmüş ve Tercüme Odasında çalışan Tevfik Bey veya Süleymaniyeli Said Bey'i istemiştir. Talep ettiği kişilerle ilgili, işin erbabı olduğunu belirten Ahmet Vefik Bey, bu iki kişiden birinin katiplik vazifesi ile Tahran'a görevlendirilmesini istemiştir. Görevlendirilecek kişinin, ayrıca 600 veya 700 kuruş maaş tahsisi ile acele bir şekilde

Tahran'a gönderilmesi talebinde bulunmuştur⁵³². Hariciye Nezareti ise Ahmet Vefik Bey'in sıkıntı çekmemesi için tahran Sefareti'ne geciktirmeden bir görevlendirme yapılmasına karar vermiştir. Dolayısıyla Tefvik Bey, Tahran'da görev yapmak üzere uygun görüldüğünden harcırah verilerek Tahran Sefareti'ne katip olarak görevlendirilmiştir⁵³³.

Ahmet Vefik Bey, Tahran Sefareti'nin tefrişatı ve sefaret binasının yeniden kiralanması ile ilgili de çalışma yapmıştır. Ayrıca Nâsirüddin Şah, yaz sıcaklarında yaylakta kaldığından elçilerin de onun yanında bulunması gerekiyordu. Bunun için ise Ahmet Vefik Bey, Hariciye Nezareti'nden bir ziyafet çadırı, iki Abdi Paşa çadırı, iki büyük çadır ve bir mutfak çadırı talep etmişti⁵³⁴. Hem yolculukta hem de Şah ile gidilen yerlerde kullanmak üzere Hariciye Nezareti, Ahmet Vefik Bey'e bu çadırlar teslim etmişti⁵³⁵. Ancak yaylakta çadırlarda kalmak Osmanlı Devleti Sefareti'ne yakışmadığından, bir bağ evi kiralama ihtiyacı hasıl olmuştu. Nitekim Tahran Sefareti'nde tefrişat ve sefarethane binası haricinde bağ kiralaması için de çalışma yapılmıştır.

Mustafa Sami Bey, Tahran'a gittiğinde sefarethane olarak bir konak kiralamış ve üç yıllık kira kontratı yapmıştı. 1854 yılına gelindiğinde sefarethanenin kira kontratı dolmuş ve yeniden bir sefaret binası kiralamak gerekiyordu. İranlı konak sahibi ise kira kontratını üç yıl daha yenilemeye hazır olduğunu belirtmişti. Ahmet Vefik Bey'in takip edeceği iki yol bulunuyordu. İlk olarak aynı binanın tekrar kiralanması, ikinci olarak da yeni bir konağa taşınma seçenekleri vardı. Ahmet Vefik Bey'e göre Tahran Sefareti'nin bulunduğu mevki, Tahran'ın en gözde yerlerinden biri olmakla beraber sefarethane olabilecek başka bir konak da mevcut değildi. Ayrıca sefaretin sürekli taşınarak yer değiştirmesi, temsil ettiği ülke için itibar kaybına sebep olabilirdi. Bu sebeplerden dolayı mevcut sefarethaneyi 3 yıllığına tekrar kiralamak Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına uygun görünmekteydi. Ahmet Vefik Bey, Hariciye Nezareti'ne konuyu anlatarak sefarethanenin aylık 25 tümen karşılığında üç yıllığına tekrar kiralanması için izin istemiştir⁵³⁶. Hariciye

⁵³² BOA, İ.HR. 109/5344.1 (11 Mart 1854)

⁵³³ BOA, İ.HR. 109/5344.3 (3 Mayıs 1854)

⁵³⁴ BOA, İ.HR. 81/3984.1 (6 Kasım 1851)

⁵³⁵ BOA, İ.HR. 81/3984.4 (20 Kasım 1851)

⁵³⁶ BOA, İ.HR. 107/5262.2 (13 Şubat 1854)

Nezareti, Ahmet vefik Bey'in İran'da verdiği kararları sorgulamadığı gibi sefahane için de kendisine güvenmiş ve yeniden kiralama için gerekli izni vermiştir. Nihayetinde Sefarethane binası tekrar kiralanarak sefaretin öncelikli idari konusu sonuçlandırılmıştır⁵³⁷.

Ahmet Vefik Bey Tahran Sefareti'nin itibarını korumak üzere sefarethaneyi kiralamışsa da Şah ile beraber yaylaya çıktığı zaman sefaret maiyetinin çadırlarda kalması Osmanlı'nın şanına yakışmamaktaydı. Nâsirüddin Şah ve maiyeti bağ ve bahçeler içerisindeki konaklarda kalırken Osmanlı Elçiliği'nin çadırlarda ikamet etmesi İran'ın gözünde itibar kaybı olarak görülüyordu. Ahmet Vefik Bey bunun önüne geçmek için yaylada büyük bir bağ içerisinde konuşlandırılmış ve sefarethane olabilecek konak tespit etmişti. Bu bağın beş yıllık kontrat yapılmak üzere yıllık kirası 1000 tümen olacaktı. Ancak kiralama yapılmadan önce Hariciye Nezareti'nden izin alınması gerekiyordu. Ahmet Vefik Bey bu konuyu, yazdığı metin arasında çok kısa bir şekilde anlatmış ve arkasından önemli olmayan başka bir konuyu uzun uzadıya anlatmıştır⁵³⁸. Zira Hariciye Nezareti'nden çok fazla mâli istekleri olduğundan bu konuda ısrarcı olmak istemediği anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Hariciye Nezareti bağ kiralaması hususunda hiçbir sorgu yapmadan ve itiraz etmeden gerekli izni vermiştir⁵³⁹. Bu bağ kiralamasından sonra yayla zamanı, Nâsirüddin Şah nasıl bağ ve bahçelerin içinde ikamet ediyorsa, Osmanlı Elçiliği de bağ ve bahçe içinde bulunan konakta görevini ifa edecektir. Nihayetinde Tahran Sefareti, Ahmet Vefik Bey döneminde bağ ve bahçeye sahip olmuş, çadırlardan kurtularak böylece Osmanlı Devleti'nin itibarı kurtarılmıştır.

Ahmet Vefik Bey'in bağ kiralama konusunu hızlıca geçip uzun uzun bahsettiği konu ise Mustafa Sami Bey'in emaneti olan Mirza Esedullah konusudur. Sefaret tercümanı Mirza Esedullah, Mustafa Sami Bey döneminde sadakatle görev yaptığından Hariciye Nezareti tarafından Tahran Sefareti kadrosuna alınmıştı. Ahmet Vefik Bey ise Mirza Esedullah'tan olan memnuniyetini anlatmış ve daha önce 5 tümen maaş alırken kendisinin 15 tümen maaş verdiğinden bahsetmiştir. Ahmet Vefik Bey'e göre 5 tümen maaş, ancak bir uşağa verilebilir. Osmanlı Devleti Elçiliği'nin tercümana 5 tümen

⁵³⁷ BOA, İ.HR. 107/5262.14 (23 Mart 1854)

⁵³⁸ BOA, İ.HR. 107/5262.2 (13 Şubat 1854)

⁵³⁹ BOA, İ.HR. 107/5262.14 (23 Mart 1854)

vermesi de itibar kaybına sebep olacağından 15 tümen yani 750 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Ancak görevindeki başarısı ve sadakatinden dolayı Ahmet Vefik Bey, 5 tümen daha zam yaparak maaşının 20 tümen olmasına karar vermiştir⁵⁴⁰. Hariciye Nezareti tarafından buna da onay verilmiş ve Erzurum Vilayeti'ne yazı yazılarak Mirza Esedullah'ın, 20 tümen maaşla Tahran Sefareti'nin kadrolu tercümanı olduğu bildirilmiştir⁵⁴¹.

Tahran Sefareti'ndeki kurumsallaşmayı önemseyen Ahmet Vefik Bey, sefaretin tefrişatını da düzenlemek istemiştir. Tahran Sefareti'nin ilk kurulduğu dönemde daha önce de bahsettiğimiz üzere sadece maslahatgüzar ve maiyetine yetecek kadar tefrişat yapılmıştı. Ahmet Vefik Bey de büyükelçi olarak Tahran'a gelirken İstanbul'dan 70 bin kuruşluk yemek takımı ve mutfak eşyaları gibi lazım olan eşyaları getirmişti. Ayrıca sefarete ulaştığında 20 bin kuruşluk daha harcama yaparak sefaretin elzem olan ihtiyaçlarını karşılamıştı. Bunun yanında 1000 kuruşa da sefarethanenin tadilatını yaptırmıştır. Bu şekilde diğer elçiliklerin gerisinde kalınmayarak Osmanlı Sefareti de lüks bir bina haline getirilmeye çalışılmıştı. Ancak sefarethanenin resmî kabul yapılan yerlerinin lüks ve şatafat içerisinde olması gerekiyordu. Lüks içinde yapılan davetlerde hem İran devlet erkânı hem de İngiliz ve Rus Elçileri Osmanlı'nın ekonomisinin güçlü olduğu düşüncesine kapılacaktı. Bu sebeple Ahmet Vefik Bey sefarete alınması gereken bazı eşyaları listeleterek birinci ve ikinci derecede lazım olanlar olarak ikiye ayırmıştır⁵⁴².

Tablo 9: Sefaret-i Seniyye'ye Birinci Derecede Lazım Olan Eşya	
Cinsi	Tahmini Fiyatı (Kuruş)
Bir adet büyük oda kapısı	5000
Mezkûr oda için bir çift büyük ayna ve bir çift avize	10.000
Bir çift mükellef mangal	6000
İki çift fanus	3000
Bir takım sandalye	5000
Toplam	29000
Bir küçük oda için ipek şal döşeme	4000

⁵⁴⁰ BOA, İ.HR. 107/5262.2 (13 Şubat 1854)

⁵⁴¹ BOA, İ.HR. 107/5262.14 (23 Mart 1854)

⁵⁴² BOA, İ.HR. 102/4506.3 (10 Ekim 1852)

On iki kişilik gümüş sofraya takımı, gümüş çay takımı ve iki çift büyük şamdan	35000
Billur ve saksonya vazo takımı	10000
Bir müzeyyen soba	2000
İpek veya şaldan perde	10000
Toplam	90000

Tablo 10: Sefaret-i Seniyye'ye İkinci Derecede Lazım Olan Eşya	
Cinsi	Tahmini Fiyatı (Kuruş)
Tüm Nazır ve Vekillerin alay günleri önlerine konup çekmeleri için resm-i malum ve mücevher nargile	25000
Tahran tarzı altın at başlığı	12000
Dersaadet tarzı ağırca elden devşirme gaşiye	06000
Bir taşlı ayna	10000
Bir çift çekmece saat	5000
Toplam	58000

Tahran Sefareti görevine geldikten sonra Hariciye Nezareti'nden fazla miktarda talepte bulunan Ahmet Vefik Bey'in sadece bir isteği kısmen kabul kısmen reddedilmiştir. Bu da yukarıdaki tabloda belirtilen sefarete ikinci derece lazım olan eşyalardır. Hariciye Nezareti, İranlıların gösterişe çok önem verdiği için birinci derecede lazım olan eşyaların alınmasına izin vermiştir. Ancak ikinci derecede olan eşyalar pek lüzumlu görülmemiş ve bunlardan sarf-ı nazar edilmesi istenmiştir⁵⁴³. Yine de Ahmet Vefik Bey'in sefarethane için 90 bin kuruş harcamasına izin verilmesine rağmen sadece 58 bin kuruşluk bir ödemeye izin verilmemişti. Bu durum da, Ahmet Vefik Bey'in şahsının hafife alınmasından dolayı değil, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş durumu ve mâli sıkıntılardan dolayıdır.

4.3. Ahmet Vefik Bey'in Diplomatik Temasları

Ahmet Vefik Bey Tahran'a tayin edildiğinde Osmanlı-İran diplomasisi karışıklık arz etmekteydi. Osmanlı Devleti ve İran arasında gidip gelen tebanın hukuku tam olarak belirlenemediğinden vize ücretleri ve vergiler sorunu devam etmekteydi. Tahran Sefareti,

⁵⁴³ BOA, İ.HR. 102/4506.14 (22 Kasım 1852)

kurumsal bir yapıya dönüşmemiştir. Aşiretlerin yaylak-kışlak sorunu devam etmekteydi. Nâsirüddin Şah'ın üvey annesi ve onun oğlu Abbas Mirza, İran'da karşıklık çıkarmaya çalıştığından Osmanlı topraklarına sürgüne gönderilmek isteniyordu. Siyasi durumun bu şekilde olduğu bir ortamda Osmanlı Devleti de Rusya ile Kırım Harbi'ne girmişti. Kırım Harbi ile savaş giren Osmanlı Devleti'nin İran ile arasını iyi tutması, doğu sınırları açısından hayati önem arz ediyordu.

İran ve Osmanlı arasındaki dengeyi kurabilmek için İngiltere'nin Tahran Maslahatgüzarı ile de iyi ilişkiler içerisinde olmak gerekiyordu. Zira İngiltere, dönemin başat gücü olarak nitelendiriliyordu. Ahmet Vefik Bey, tecrübeleri ile İngiliz Maslahatgüzarı Mösyö Thomson'la iyi ilişkiler içinde olmuştu. Nitekim İngiltere Elçiliği'nden bir uşak ile Osmanlı Elçiliği'nden bir asker arasında sürtüşme yaşanmıştı. İngiliz elçisinin olayı büyütme istemesine rağmen Ahmet Vefik Bey sorunu güzellikle çözmüş ve iki kişiyi barıştırmıştır. Ancak böyle bir konu ile gündeme geldiği için ilgili askeri cezalandırarak hapse mahkûm etmiştir. İngiltere Maslahatgüzarı halen memnun olmamış ve İstanbul'daki İngiltere Elçisi'ne durumu bildirmiştir. Osmanlı Devleti ise İngiltere ile olan ilişkilerin bozulmaması adına sefaretteki askeri görevden alarak darsaadete çağırmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu ile Ahmet Vefik Bey ve Mösyö Thomson'un İran'daki işbirliği devam etmiştir. Zira İran ile iyi ilişkiler içinde olmak için bu iki elçinin kısmen de olsa ortak hareket etmesi gereklidir⁵⁴⁴.

Ahmet Vefik Bey, İran ile pozitif bir diplomasi yürütebilmek amacıyla ilk olarak İran Devleti'ne dair bazı işlerin Osmanlı Devleti tarafından kolaylaştırılması taraftarıydı. Hatta savaş süresince bazı tavizler verilip İran tebaası da memnun edilerek İranlıların, Osmanlı taraftarı olması sağlanabilirdi. Ahmet Vefik Bey ilk olarak Abbas Mirza meselesini çözmek üzere harekete geçmiştir. İran'ın taht adaylarından birinin Osmanlı topraklarına sürgün edilmesi, Osmanlı Devleti'nin hukukuna aykırılık arz etmekteydi. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Abbas Mirza'nın sürgün olarak gönderilmesinin kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Abbas Mirza ve annesi ancak tek bir yöntemle kabul edilebilirdi. Osmanlı Devleti'ne iltica başvurusunda bulunurlarsa, Osmanlı Devleti uygun

⁵⁴⁴ BOA, İ.HR. 109/5358.1 (7 Nisan 1854); BOA, İ.HR. 55/47 (12 Mayıs 1854); BOA, HR.MKT. 83/21.1 (14 Ağustos 1854); BOA, A.MKT.UM. 166/26; BOA, A.MKT.UM. 169/11.1 (28 Ekim 1854)

görüp onları kabul edecekti. Aksi takdirde sürgün edilirse İran, Osmanlı topraklarına müdahale etmiş ve kendi tebaasını Osmanlı topraklarına yerleştirmiş sayılacaktı⁵⁴⁵.

Abbas Mirza meselesine İngiltere ve Rusya da müdahil olmak isemişse de buna İran katiyyetle karşı çıkmış ve Abbas Mirza meselesini sadece Osmanlı Devleti'ne havale etmişti. Abbas Mirza ve annesi iltica başvurusunda bulunmuşlar ve Bağdat'a yerleştirilmişlerdi. Abbas Mirza'nın annesi burada hacca gitmiş, dönüşte de İskenderiye üzerinden Londra'ya gitmek istemişti. Abbas Mirza'nın annesi Londra'ya giderse İngiltere ile görüşmeler yaparak Abbas Mirza'yı da Bağdat'tan Londra'ya aldirmek niyetindeydi. Bağdat Valisi'ne yaptıkları mürcaat ile bu konuda izin istenmişse de Ahmet Vefik Bey'in girişimleri ile buna engel olunmuştu. Zira Abbas Mirza'nın İran'dan uzaklaşarak İngiltere'nin güdümünde olması Nâsırüddin Şah'ın tahtı için tehlikeli olarak görülüyordu. Dolayısıyla Ahmet Vefik Bey, Osmanlı Devleti temsilcisi olarak, İran'ı Abbas Mirza tehlikesinden korumuş ve İran yönetimine önemli bir jest yapmıştı. Osmanlı Devleti adına Ahmet Vefik Bey, çalışmaları ile İran tarafından takdir görmüş ve önemli bir itibar kazanmıştı⁵⁴⁶. Ahmet Vefik Bey, İran tarafından kazandığı itibarın özellikle Kırım Harbi süresince devam etmesi için diğer sorunlarla ilgili çalışmalar yapmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Ahmet Vefik Bey, Osmanlı-İran arasındaki dostluğu devam ettirmek için diplomatik manevra kabiliyetini kullanmıştır.

4.4. Osmanlı-İran Diplomatik Manevrası

4.4.1. İranlıların Bazı Vergi ve Ücretlerden Muaf Tutulması

Mustafa Sami Bey, Osmanlı tebaasından alınan fazla vergi ve vergi ücretlerinin düzenlenmesi için çalışmıştı. Bu kısmen başarılı olmuşsa da zaman zaman yine İranlı memurlar fazla ücret talep etmekteydiler. Ahmet Vefik Bey ise vize ücretleri ve vergiler konusunda tamamen farklı bir tutum sergilemiş, İran tebaası ve tüccarına fazlaca ücret tarifesi uygulandığına dair rapor hazırlamıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi Osmanlı-Rusya arasında yaşanmakta olan Kırım Harbi'dir. Bu savaş süresince İran'ın kontrolünü

⁵⁴⁵ BOA, İ.HR. 102/4506.14 (22 Kasım 1852); BOA, İ.HR. 114/5554-7.3 (10 Aralık 1853); BOA, İ.HR. 114/5554-7.7 (11 Ocak 1854)

⁵⁴⁶ BOA, İ.HR. 102/4506.14 (22 Kasım 1852); BOA, İ.HR. 114/5554-7.3 (10 Aralık 1853); BOA, İ.HR. 114/5554-7.7 (11 Ocak 1854)

elde tutmak isteyen Ahmet Vefik Bey, Sami Bey'den tamamen farklı bir politika izlemiş ve İranlıların Osmanlı'ya karşı muhabbetini artırmak istemiştir.

Ahmet Vefik Bey, öncelikle Kerbela'ya ziyaret için gelen İranlıların durumunu değerlendirmeyi uygun görmüştür. Zira İran, Osmanlı Devleti'nin fazla ücret uyguladığı gerekçesi ile Kerbela ziyaretlerini yasaklamış ve daha sonra tekrar serbest bırakmıştır. Ahmet Vefik Bey'e göre ise gelen ziyaretçilerin tamamından sadece vize ücreti alınması durumunda fazla miktarda gelir elde edilecektir. Çünkü Kerbela ziyareti için İran'dan Osmanlı'ya gelen yıllık ziyaretçi sayısı 7-8 bin civarındadır. Dolayısıyla yol, köprü ve gümrük vergisi gibi diğer harçlar alınmadan sadece vize ücreti kurallarına uyulduğunda Osmanlı Devleti'nin geliri yine artacaktır. Ancak diğer vergiler alındığı takdirde İranlı ziyaretçilerin Osmanlı topraklarından ayağı kesilecek ve vize ücretleri de gelmeyecektir. Sadece vize ücreti alınması durumunda ise hem İran Devleti'nin tepkisi azalacak hem de ziyaretçilerin Osmanlı Devleti'ne bakış açısı değişecektir. Ahmed Vefik Bey, bu sebeplerle Kerbela ziyareti için gelen kişilere ayrıcalık tanınması durumunda, İran'ın şikâyetçi olacağı konuların da ortadan kalkacağına inanmaktadır⁵⁴⁷.

Ahmet Vefik Bey, yaptığı araştırmalardan sonra Osmanlı Devleti'nin fazla vergi uygulamasından vazgeçmesini istemiştir. Hatta bu durumu birkaç örnekle de açıklamıştır. Mesela Osmanlı memurları, yıkılmak üzere olan ve kullanılmayan Musib Köprüsü'nün yanından geçen İranlılardan 1 kuruş köprü ücreti almaktadır. Ahmet Vefik Bey ise, İranlıların başka yollardan geçişine müsaade edilmesi ve köprü tamir edildiği zaman, alınacak verginin de rahatsızlık vermeyeceğinden ona göre ücret belirlenmesini teklif etmiştir. Necef girişinde köprü olmamasına rağmen Necefliler, köprü vergisi adı altında her İranlıdan birer kuruş almaktadır. Osmanlı Devleti'nin böyle bir emirnamesi olmamasına rağmen Necef idarecileri, İranlılara özel böyle bir uygulama yapmaktaydılar. Ahmet Vefik Bey, bu verginin tamamen yasaklanmasını teklif etmiştir. Ayrıca Bağdat'ta ve Bakuba'da bulunan akarsu yataklarında su olmadığı zaman bile buralardan geçenlerden geçiş harcı alınmaktadır. Ahmet Vefik Bey'e göre böyle basit şeylere tevessül edilmesi, İranlıların nefretine sebep olacaktır. Oysaki Ahmet Vefik Bey'e göre; bunun gibi adil olmayan vergilerin alınması Osmanlı padişahının adaletine

⁵⁴⁷ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

yakışmamaktadır. Ahmet Vefik Bey özellikle bu vergilerin de kaldırılmasını teklif etmiştir⁵⁴⁸.

Osmanlı Devleti sınırlarında görevli memurlar, İranlıların özel eşyalarından ve üzerlerindeki kıyafetlerinden bile vergi talep etmekteydiler. İkinci bölümde de bahsedildiği üzere Mustafa Sami Bey bu durumu herhangi bir öneri sunmadan merkeze bildirmişti. Ancak Ahmed Vefik Bey özellikle İranlıların düşüncesini Osmanlı lehine çevirmek için gümrük vergileri için de bir öneride bulunmuştur. Zira Vefik Bey'e göre Osmanlı sınır memurları, açgözlülük yaparak İranlılardan fazla vergi almaktadırlar. Bir emirname ile İranlıların özel eşyalarından gümrük vergisi alınması yasaklanırsa Osmanlı'ya meyil artacaktır. Aslında İranlıların Osmanlı'ya olan muhabbetlerini artırmak için çok önemli bir öneride daha bulunan Ahmed Vefik Bey, Kırım Harbi'nin devam ettiği sırada İranlıları Osmanlı tarafına ne kadar fazla yakınlaştırırsa Osmanlı'nın o kadar lehine olacağını düşünmüştür. Kerbela ziyaretçileri dönerken yanlarına, Hz. Hüseyin anısına Kerbela toprağı almaktaydılar. Osmanlı sınır memurları da bu topraklar için vergi tahsil etmekteydiler. Ancak bu topraklardan alınan vergiler çok fazla ücrete karşılık gelmemekteydi. Eğer bu topraklar Osmanlı Padişahı'nın sadakası sayılıp İranlılara da bu şekilde ifade edilirse Osmanlı Devleti, hem İran Devleti'nin hem de İranlılar gözünde büyük bir minnettarlık uyandıracaktı⁵⁴⁹.

İran'dan Kerbela ziyaretine gidenlerin sayısı oldukça fazla olduğundan sorunlar da artış göstermekteydi. Ahmet Vefik Bey'in başka bir önerisi ise yolda bulunan hanların gözetim altında tutulmasıydı. Çünkü hancılar zaman zaman İranlıların yanındaki eşyalar için ücret talep etmekteydi. Hanlarda konaklayacak yer olmadığına avlu veya ahırlara sığınanlardan bile ücret talep eden hancılar, sattıkları eşyalardan da fazlaca kazanç sağlamaktaydılar. Ahmet Vefik Bey ise bu hancıların, hem kontrol edilmesi hem de yapacakları satışların makul ücret karşılığı olması yönünde uyarılması için öneride bulunmuştur⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

⁵⁴⁹ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

⁵⁵⁰ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

Ahmet Vefik Bey'in üzerinde önemle durduğu başka bir konu ise İran'dan Osmanlı topraklarına getirilen cenazelerden alınan ücretlerdir. Zira Ahmet Vefik Bey'in Tahran Büyükelçiliği döneminde Şiraz yöresinde 8 şiddetinde bir deprem olmuş⁵⁵¹ ve on gün boyunca da artçı depremler devam etmişti. Bu depremlerden dolayı on bin kişinin öldüğü, Kirmanşah bölgesinde çekirge istilasının yanında dolu ve sel felaketinin yaşandığı haberini veren Ahmet Vefik Bey ayrıca kolera salgınının da olduğundan bahisle Osmanlı topraklarına çok sayıda cenaze geleceği bilgisini vermiştir. Yaşanan felaketlerden dolayı insanlar açlıktan ve hastalıktan telef olmuşlardır. Hatta durum o kadar ciddiyet kazanmıştır ki Nâsırüddin Şah, şehire sekiz saat mesafede bir dağ başına çekilmiş ve bir süre İran'ı buradan yönetmiştir. Bu sıralarda İran Şahı'nın Osmanlı Devleti'ni ziyareti düşünülmekteydi. Ancak yaşanan felaketler bu ziyareti engellemiştir⁵⁵². İran'ın ahvâli böyle iken Ahmed Vefik Bey, gelen cenazelerden daha önce 2-3 bin kuruş alınmasına rağmen bazı yerlerde 10 bin kuruşa kadar haksız ücret alındığını belirtmiştir. Hem gelecek olan cenazenin çokluğu hem de alınan fazla ücretin hazinenin bereketini kaçıracağı düşüncesi ile bu durumun da kontrol altına alınması zorunlu bir durum olarak görünmekteydi⁵⁵³.

İran'da yaşanan kolera salgını dolayısıyla Osmanlı sınırlarında karantina uygulanmıştır. İran sınırından Osmanlı'ya geçen her insan ve yanında bulundukları hayvanlar karantinaya alınmış ve dört gün karantinada tutulmuştur. Ahmet Vefik Bey ise bu karantinalarda alınan ücretlerin fazla olduğunu tespit ederek durumu Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. Buna göre Osmanlı sınırı olan Zehab'da uygulanan karantinada kişi başına on beş, hayvan başına ise beş kuruş, Bayezid'de ise doksan beş kuruş karantina harcı alınmaktaydı. Ancak koleranın yavaş yavaş sona ermesi dolayısıyla Ahmet Vefik Paşa, koruma tedbirlerinin azaltılarak devam ettirilmesini önermektedir. Karantina süresinin kısaltılarak ücretlerin de azaltılması İranlıların maddi ve manevi olarak rahatlamasını sağlayacaktır. Esasen Ahmet Vefik Bey bu konuda, hem insânî, hem âdilâne hem de politik bir düşünceye sahiptir. Kendisine göre Osmanlı Devleti'nin

⁵⁵¹ Şiraz'da deprem olduğu ile ilgili bilgi Ahmet Vefik Bey'in raporunda mevcuttur. Ancak bu bilginin teyidi için Afad tarafından hazırlanan <https://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler> isimli web sayfasını inceledik. Bu sayfaya göre 1853 yılında 45°Doğu 41° Kuzey koordinatlarında 8 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Bu koordinatlar ise, 1853 yılında İran hâkimiyetinde bulunan Azerbaycan-Ermenistan sınırına karşılık gelmektedir. Geniş bilgi için bkz: <https://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler>

⁵⁵² BOA, İ.HR. 100/4868.2, 9 (14 Ocak 1853)

⁵⁵³ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

İranlılardan aldığı vergilerin türünü azaltmak insani ve vicdani olarak gereklidir. Vergi türü azaldıkça İran tebaası Osmanlı topraklarında geldiğinde rahat hissedecek ve bu da ziyaretçi sayısını artıracaktır. Bu durumda sadece vize ücreti ve gümrük vergisinin usulüne göre eksiksiz alınması, İran tebaasına uygulanan ücret karmaşasına son verecektir. Dolayısıyla Osmanlı topraklarına gelen İranlı sayısı artacak, sadece vize ve gümrük ücretleri sayesinde iki katı kazanç sağlanacaktır⁵⁵⁴.

Ahmet Vefik Bey, son olarak İranlıları Osmanlı'ya yakın tutmak için Osmanlı topraklarında bulunan İran tebaası hakkında bazı önerilerde bulunmuştur. İran tebaası olup Osmanlı Devleti'nden izinle ev almış olanlar evlerinde tadilat ve tamirat yapamamaktaydı. Böyle bir durumda İran konsolosları konuya müdahil olup İranlılardan çıkar elde etmeye çalışmaktaydı. Osmanlı'da evi olan İranlılara bu tadilat ve tamirat izni verildiği takdirde hem konsoloslar Osmanlı memurlarının işine müdahil olmayacaklar hem de İranlıların gönlü hoş tutulacaktır⁵⁵⁵.

Osmanlı Devleti Rusya ile Kırım Harbi'ni yaparken İran'ın Rusya tarafına meyletmesi Osmanlı-İran sınırında zaafiyete sebep olacaktı. Ahmet Vefik Bey de öncelikle bu doğrultuda, siyasi ve insani olarak İranlılara gösterilecek bazı toleransların Osmanlı'nın lehine olacağı kanaatindeydi. Yukarıda açıklanmış olan hususlar da Osmanlı-İran yakınlaşmasını sağlayacağından Hariciye Nezareti'nin vereceği talimat, sınırların muhafazası açısından kısmen de olsa hayati bir önem arz ediyordu. Ahmet Vefik Bey'in araştırmaları ve yönlendirmeleri doğrultusunda Hariciye Nezareti İranlıların korunması yönünde karar almıştır. Nihayetinde yukarıda bahsi geçen önerilerin tamamı kabul edilmiştir. Kerbela ziyareti için gelenler muhafaza edilecek ve gereksiz vergiler ile rencide edilmeyecektir. Özellikle Rusya ile savaş halinde iken İranlılara gerekli kolaylık ve güzellikler gösterilmesinde fayda görülmüştür. Dolayısıyla Hariciye Nezareti, İran tebaasının tamamen emniyet ve refah içinde hissedecekleri şekilde himaye edilmesi yönünde Bağdat Valisi'ne talimat vermiştir⁵⁵⁶.

⁵⁵⁴ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

⁵⁵⁵ BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)

⁵⁵⁶ BOA, İ.HR. 114/5554-7.7 (11 Ocak 1854)

Hariciye Nezareti hem Ahmet Vefik Bey'e güvenmekte hem de İran ile ilgili olan hususların gecikmeden icraasına önem vermektedir. İran'dan gönderilen raporların merkeze geç ulaşması dolayısıyla verilecek kararların da zamanı geçmiş olabilirdi. Bunun önüne geçmek için Padişah tarafından Ahmet Vefik Bey'e, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak üzere uygun gördüğü kararları almak ve Bağdat Valisi'ne bildirmek üzere tam yetki verilmiştir⁵⁵⁷. Nitekim Ahmet Vefik Bey önceki elçilik ve bürokrasi tecrübesi ile Kırım Savaşı'nda İran'a tarafsızlığını ilan ettirecek kadar dirayetli bir devlet adamı olduğunu göstermiştir.

4.4.2. Caf Aşiretinin Taşkınlığı

İran ile Osmanlı Devleti arasında konargöçer yaşayan aşiretler meselesi Ahmet Vefik Bey'in döneminde de tartışma konusu olmuştur. Süleymaniye ahalisinden olup İran'a yaylak için giden Caf Aşireti Zehab'daki insanlara zarar vermektedir. İran Devleti ise Zehab'da bulunan kendi tebaasına gelen zararların telafi edilemeyecek boyutlarda olduğundan Caf Aşireti'ne İran topraklarını yasaklayacak dereceye gelmişti. Şöyle ki; Caf Aşireti sınırından izinsiz geçerek, köylerde yağma ve tahribat yapmaktaydı. Bunun yanında İran'ın vergi olarak topladığı nakit ve zahireyi de İranlı memurlardan gasp ederek 1000 tümene yakın zarar vermişlerdi. Osmanlı Devleti ile İran arasında yeni tesis edilen dostluk sebebiyle İran Başvekili, sert müdahalede bulunamıyordu.

Osmanlı tebaası olan Caf Aşireti'nin durumu İran Devleti tarafından Ahmet Vefik Bey'e bildirilmiştir. Çünkü bu aşiret, yaylak için kapılarını açan İran'a girerken düşman malına girer gibi her yeri talan edip İranlılara zarar veriyordu. İran Devleti ise bu durumda İran tebaasının haklarını koruma gereği duymuş ve bir dizi önlemler alınması gerektiği kanaatine varmıştır. Ahmet Vefik Bey'e ise bir çözüm önerisi sunulmuştur. Büyükelçi nezdinde Osmanlı Devleti'ne yapılan öneri şu şekildedir: Bu aşiretler yola çıktıklarında Süleymaniye Kaymakamı tarafından başlarına görevli memurlar verilmelidir. Kürtlerden oluşan Caf Aşireti'nin taşkınlık yapacağı sezildiği anda bu memurlar İran'ın Valileri veya askerleri ile irtibata geçerek bu taşkınlığın önlenmesini sağlayacaklardır. Ayrıca engel olunamazsa gerekli cezalandırmalar yapılarak Süleymaniye Kaymakamı ve Osmanlı

⁵⁵⁷ BOA, İ.HR. 114/5554-7.7 (11 Ocak 1854)

Elçisi hemen durumdan haberdar edilecektir. Ahmet Vefik Bey ise Caf Aşireti'nden bir kişinin Süleymaniye Kaymakamı tarafından görevlendirildiğini, bunun haricinde ayrı memur görevlendirmenin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Bunun yanında Osmanlı tebaası olan Kürt Aşiretlerin İran tebaasına zarar vermemesi için ayrı bir öneride bulunmuştur. Aşiretler İran'a girmeden önce mürur tezkiresi almak zorunda tutulacak ve tezkiresiz geçmek isteyenlere asla müsaade edilmeyecektir. Bu şekilde kontrolsüz girişler engellenecek ve Aşiretler kontrol altında tutulacaktır. Aşiretlerin içerisine karışıp provokatif eylemlerde bulunacak olanlar da İran'a gönderilemeyerek iki devlet arasında sorun çıkmasının önüne geçilecektir⁵⁵⁸. Osmanlı Devleti ise Ahmet Vefik Bey'in bu önerisini uygun görmüştür. Nitekim sınırda bulunan tüm görevlilerine, vizesiz geçişlerin tamamen yasaklanması ve bu konuda dikkat edilmesi yönünde talimat göndermiştir⁵⁵⁹.

Osmanlı Devleti, İran ile iyi ilişkiler kurmak üzere gerekli teşebbüslerde bulunmuştu. İran'ın da Osmanlı'ya karşı dostane bir tutum sergilediğini görmekteyiz. Zira aşiretler tarafından çıkartılan taşkınlıklara karşılık misliyle mukabelede bulunulmamış ve aşiretler üzerine asker sevkıyatı yapmamıştır. Ancak aşiretlerin verdiği zararların tazminini isteyen İran daha sonra vukua gelecek olan taşkınlıkların da önüne geçmek istemektedir. Ahmet Vefik Bey'e resmi yazı ile Caf Aşireti'nin çok zararlı olduğunu anlatan İran Başvekili, Kürtlerin te'dib edilmemesi halinde, yaylakların aşiretlere yasaklanacağını belirtmiştir. Hatta İran, Caf Aşireti'ni, ne Osmanlı ne de İran tebaası olarak kabul etmediğinden bunların zararlarını önlemek için Sine Valisi'ne tam yetki vermiştir. İran'ın elinde aynı zamanda bu aşiretlere dair deliller mevcuttur. Nitekim Kürt aşiret reisleri tarafından İranlı yerel yöneticilere gönderilen bazı mektuplar tercüme edilerek Ahmet Vefik Bey'e gönderilmiştir. Bu mektuplardan bazıları mealen şöyledir: "İki seneden beri her ne kadar İran'a gelemediysem de şimdi kuvvet ve kudretim var. Hizmetkarınız olan Keykavus Pederin ellerini bağlayarak öldürmek üzere bana gönderin. Yoksa elimde bulunan Rüstem Bey'i öldürürüm. Hemen göndermezseniz Rüstem Bey'i öldüreceğimi haber veriyorum. Ayrıca Keykavus'u göndermezseniz ben gelip zorla alırım. Fazla lakırtı istmez." "Gönderdiğim adama 12 çanak buğday ve 7 çanak arpa erzak teslim ederek gönderiniz. Göndermediğiniz halde soyunuz ve sopunuzu kurutmak

⁵⁵⁸ BOA, İ.HR. 111/5437.1 (27 Mayıs 1854)

⁵⁵⁹ BOA, İ.HR. 111/5437.5 (10 Temmuz 1854)

için adam gönderirim. Senin babanı ateşe veririm.” Görüldüğü üzere Caf Aşireti’nde bulunan Kürt reisler İran halkını sürekli olarak taciz etmekteydi. Ahmet Vefik Bey ise bu şikayetleri alır almaz hemen sefaretten memurlar görevlendirerek gasp edilen 3000 baş koyun, sığır ve atı aşiretlerden tekrar aldırması ve İranlı memurlara teslim ettirmiştir.⁵⁶⁰ Osmanlı Devleti, Ahmet Vefik Bey’e tam yetki verdiği için uygulama hususunu kendisine bırakmıştır. Sınırdaki valilere ise, aşiretlerin sert bir şekilde uyarılmalarını ve tekrar şikayet gelmesi halinde ağır cezalar uygulanması yönünde talimat vermiştir. Ahmet Vefik Bey de verilen bu talimattan haberdar edilmiştir⁵⁶¹.

Ahmet Vefik Bey, İran Devleti’nden gelen şikayetleri dikkatle değerlendirmiştir. Kendisine gelen sorunları Osmanlı lehine çevirmek istemiş ve aldığı kararları ona göre uygulamaya koymuştur. Kırım Harbi devam ederken İran’a ve İranlılara kısmen de olsa imtiyazlar vermek Osmanlı’nın lehine olacaktı. Alınan cüzi vergiler veya Osmanlı memurları tarafından gösterilen zorlukların hafifletilmesi İran’ı Osmanlı tarafında tutacaktı. Nitekim Ahmet Vefik Bey’in diplomatik manevra kabiliyeti ile yukarıda anlattığımız üzere İranlılar bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Osmanlı Devleti de sınır valilerine talimat göndererek İranlıların himaye edilmesi yönünde emir vermiştir. Ayrıca aşiretlerin İranlılara verdiği zararlar da kısmen engellenmiş ve İran’ın Osmanlı’ya olan muhabbeti artırılmıştır. Ahmet Vefik Bey’in uyguladığı bu yöntem, Kırım Harbi süresince İran’ın tarafsızlık ilan etmesi ile başarılı bir yöntem olarak görülmelidir.

4.5. Kırım Harbi’nde Osmanlı-İran Diplomasisi

Ahmet Vefik Bey Tahran Büyükelçiliği görevinde iken Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Kırım Harbi başlamıştır. Ahmet Vefik Bey’in Kırım Harbi başlangıcında Tahran’daki en önemli görevi İran’ı tarafsız tutabilmektir. İran, bu savaşta tarafsızlığını korumayıp Rusya’nın lehine savaşa girmiş olsaydı Osmanlı Devleti iki cephede savaşmak zorunda kalacaktı. Ahmet Vefik Bey de bu sürecin başlangıcında Eflak’ta olup konuya hâkim olduğundan, İran’a geldiğinden itibaren Şah ve Başvekil ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bu sebeple Şah ve Başvekil ile kısa aralıklarla sürekli görüşerek birer ikişer saat sohbetler ederek onların diplomatik görüşlerini kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

⁵⁶⁰ BOA, İ.HR. 114/5538.2 (9 Ağustos 1854)

⁵⁶¹ BOA, İ.HR. 114/5538.4 (13 Eylül 1854)

Rus elçinin de bulunduğu bazı ortamlarda Şah ve Başkvekil ile dostane sohbetler yapan Ahmet Vefik Bey, Rusya Elçisi'nin bu sohbetleri hayıflanarak izlediğini anlatmıştır⁵⁶².

Kırım Harbi'nde İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ortak hareket etmesi, Ahmet Vefik Bey'in temaslarını da kolaylaştırmıştır. Zira İran'daki İngiltere Elçisi Mösyö Thomson, Ahmet Vefik Bey ile birlikte hareket etmiş ve İran'ın Ruslarla ittifak yapmasına karşı önemli bir güç unsuru olmuşlardır. Hatta Osmanlı Devleti'nden Tahran Sefareti'ne gönderilen mektuplar zaman zaman İngiltere'nin posta tatarı ile gönderilmekteydi. Kırım Harbi'nden önce asker sayısını artıran İran'ın 90 bin kişilik ordusu savaşa hazır hale getirilmişti. Bu askerlerden 40 taburu Kotur ve Bayezid arasına, 30 taburu da Zehab ve Süleymaniye arasına konuşlandırılmak üzere hazırlık yapılmaktaydı. İran'ın bu tutumu, Rusya tarafında yer alacağı algısı oluşturmuştu. Osmanlı Devleti ise Irak ve Hicaz Ordularından 5000 askeri İran sınırlarına gitmek üzere görevlendirmişti. Rusya'nın Tahran Elçisi de Rusya'dan yeni dönmüş ve Şah ile görüşme yapmıştı. Dolayısıyla Nâsirüddin Şah'ın Rusya ile ittifak ederek Osmanlı'ya savaş açma ihtimali uzak değildi. Ahmet Vefik Bey, İran'ın Rusya tarafına meylenmesini engellemek üzere İngiltere elçisi ile gerekli politikayı belirlemişti. İngiltere Elçisi de kendi devletinden talimat aldıktan sonra İran Hükümeti ile bir görüşme gerçekleştirmişti. Bu görüşmede, İran'ın savaşa dahil olması durumunda İngiltere'nin Hindistan'dan savaş gemisi sevk edeceği konuşulmuştu⁵⁶³.

İngiltere'nin esas gayesi, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalayarak boğazlara hâkim olmasını engellemektir. Bu sebeple İngiltere, Osmanlı Devleti ile beraber olmuş ve İran'ın Kırım Harbi'ne dahil olmasını engellemek istemiştir. Nitekim İngiltere adına Mösyö Thomson'un yapmış olduğu bu tehdit olumlu etki yapmıştır. Osmanlı sınırına göndermek istediği askerleri, aşiretlerin taşkınlık yapmalarına engel olmak için gönderdiğini gerekçe gösteren İran Hükümeti, 90 bin askerin 20 bin kadarını terhis etmiş ve ordu mevcudunu 70 bine düşürmüştür. Osmanlı sınırındaki fazla askeri de dağıtmak zorunda kalmıştır⁵⁶⁴. Ancak İran, konuyu Osmanlı Devleti'ne başka şekilde aksettirmiştir.

⁵⁶² BOA, İ.HR. 100/4868.2 (14 Ocak 1853)

⁵⁶³ BOA, İ.HR. 105/5126.2 (13 Kasım 1853); BOA, HR. SYS. 1346/85 (15 Ocak 1854); BOA, A.MKT.MHM 58/61.1 (13 Mayıs 1854); BOA, A.MKT.UM. 159/77 (3 Temmuz 1854)

⁵⁶⁴ BOA, İ.HR. 105/5126.2 (13 Kasım 1853)

İran Başvekili, Ahmet Vefik Bey’i davet etmiş ve bir süre sohbet etmiştir. Öncelikle İslam kardeşliğinden dolayı İran’ın Osmanlı Devleti’ne düşmanlık yapmayacağını iddia eden Başvekil Mirza Ağa Han, Rusya’nın yanında yer almayacaklarını belirtmiştir. Hatta iyi niyet göstergesi olarak Osmanlı’da bulunan Rusya Maslahatgüzarı ve şebbenderlere bir talimat gönderdiğini belirtmiştir. Bu talimata göre Rus diplomatlar, küçük meseleler için Osmanlı memurlarını meşgul etmeyecekler, Kotur meselesi asla bir yerde konuşulmayacak ve gündeme getirilmeyecektir. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında barış ilan edilmedikçe, Osmanlı-İran arasındaki dostluğa zarar getirecek sohbetlerde bulunulmayacaktır. Ahmet Vefik Bey ise Osmanlı Devleti’nin de barış zamanında İran’ın her türlü hukukunu koruyacağı sözünü vermiştir. İran Başvekili’nin talimatları maslahatgüzar ve tüm şebbenderlere tebliğ edilmek üzere hazırlanıp İngiltere Elçisi’nin de şahitliğinde gönderilmiştir.⁵⁶⁵

İran’ın orduyu küçültmesi Rusya’nın tepkisine neden olmuştur. Rusya, İran’ı tekrar kendi yanına çekmek için olağanüstü çaba sarfetmiştir. Ahmet Vefik Bey ile Mirza Ağa Han’ın görüşmesi duyulduktan birkaç gün sonra Rusya Elçisi İran’ı tehdit ederek asker sayısının azaltılmasına engel olmak istemiştir. Rus elçiye göre İran, Rusya sınırında herhangi bir yere hangi gerekçe ile olursa olsun asker gönderirse, Rusya da Mazenderan sahiline ve Esterabad’a asker indirerek İran’ı işgal edecektir. Ancak Mirza Ağa Han’ın İngiltere yanlısı olması ve İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin müttefiki olması dolayısıyla İran geri adım atmamıştır. Ahmet Vefik Bey bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “*Sadr-ı İran öteden beri İngiltere muhibbi idi. Şimdi Osmanlı hâdimi ve (Rus) İmparatorun şahsen düşmanı oldu.*”⁵⁶⁶. Bu ifadenin asıl sebebi, Rusya’nın tehditlerine rağmen İran’ın tarafsızlık ilan etmesidir. Ahmet Vefik Bey ve Mösyö Thomson’un girişimleri ile nihayetinde Mirza Ağa Han, resmi gazeteye ilan vererek İran’ın tarafsız olduğunu deklare etmiştir. Bu ilan mealen şöyledir: “Rus ve Osmanlı Devletleri arasında çıkan savaşta İran, kendi tarafsızlığını teyit için ilan eder ki: İran, Osmanlı ve Rusya arasındaki savaşa hiçbir şekilde ve hiçbir mevkide müdahale etmeyecektir. Şimdiye kadar ordumuzun hazır tutulmasının sebebi, sınır komşularımızın savaşa tutuşmasından dolayı ihtiyatlı olmaktı. Komşu devletlerin İran hakkındaki iyi niyetleri ve dostane tutumları

⁵⁶⁵ BOA, İ.HR. 107/5262.5 (12 Şubat 1854)

⁵⁶⁶ BOA, İ.HR. 107/5262.7 (12 Şubat 1854)

buna ihtiyaç olmadığını gösterdi. Hatta Devlet-i Aliyye, dâr-ül hilafette mukim elçimiz vasıtasıyla kendi sınırlarındaki asker sayısını artırmayacağını ve aynı tutacağını bildirdi. Bize karşı hüsn-ü zan eden komşumuza biz de hüsn-ü zan ederek sınırlarımızda asker sayısını artırmıyoruz. İlan ederiz ki: Bizim de komşu devletlere karşı hiçbir art niyetimiz olmayacaktır.” Görüldüğü üzere İran, Kırım Harbi süresi boyunca tarafsız olacağını bu ilan ile deklare etmiştir⁵⁶⁷.

İran Başvekili'nin tarafsızlık ilanı ile Osmanlı Devleti de Ahmet Vefik Bey'in Osmanlı-İran ilişkileri hakkında üstün gayret gösterdiği kanaatine varmıştır. Ahmet Vefik Bey de İran'ın bu jestine karşılık İranlılara bazı güzellikler yapma gayretine girmiştir. Ahmet Vefik Bey'in diplomatik manevrası İran Devleti'ne ve İran tebaasına iyi davranış sergileme yönünde olmuştur. Zira bu şekilde bir dönüşüm olmadığı takdirde İran, yönünü Rusya'ya dönebilirdi. Nitekim Rusya Elçisi, Şah'ı kontrol altında tutmaya çalışıp İran'ı Osmanlı Devleti ile savaşa sokma çabalarından vazgeçmiyordu. Rusya, Şah'a borç altın ve askeri teçhizat yardımı teklif ederek tarafsızlığını bozmasını istemişti⁵⁶⁸. Zaten İran'ın Rusya'ya 50 bin kese altın borcu bulunmaktaydı. Rusya bundan vazgeçmek gibi bir teklifte bulunursa Şah'ın o tarafa meyiletme ihtimali bulunuyordu. Bunun yanında Rusya Elçiliği, Kırım Harbi'nde Rusya'nın galibiyeti elde ettiği ve savaşın sona yaklaştığı algısını oluşturmaya çalışıyordu. İran Şahı ve Başvekil ise tarafsız kalınmasından dolayı Rusya'nın galibiyetten sonra İran üzerine yürüyeceği endişesine kapılmıştı. Bu sebeple Rusya taraftarlığına meyiletme ihtimalleri yüksekti⁵⁶⁹.

Rusya'nın teşebbüslerine karşılık Ahmet Vefik Bey'in, diplomatik kabiliyetini göstermesi gerekiyordu. Ancak yaz ayları geldiğinden Ahmet Vefik Bey'de bilinmeyen bir halsizlik oluşmaya başlamıştı. Buna rağmen Şah ve Başvekil ile birkaç defa görüşerek ikna etmeye çalışmıştır. Zira Kırım Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yanında Fransa ve dönemin başat gücü İngiltere bulunmaktaydı. Rusya'nın bu itifakı yenmesinin imkânı yoktu. Bununla beraber savaş başlangıcından itibaren Rusya, on – on iki defa mağlubiyet almıştı. Ahmet Vefik Bey'in Kırım Harbi'ni uzun uzadıya anlatması, İran Şahı ve

⁵⁶⁷ BOA, İ.HR. 107/5262.4 (İran'ın yüz elli altı numaralı gazetesinde çıkmıştır.); BOA, İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853); BOA, İ.HR. 107/5262.14 (23 Mart 1854)

⁵⁶⁸ BOA, A.MKT.UM. 152/84 (27 Şubat 1854)

⁵⁶⁹ BOA, İ.HR. 111/5437.2 (27 Mayıs 1854)

Başvekilinin korkularını kısmen de olsa almıştı. Aslında İran, ekonomisi çökmüş, hazinede para kalmamış ve memurlara bile maaş veremiyor olmasından dolayı da savaşa girmek istemiyordu. Diğer etkenlerin yanında, Ahmet Vefik Bey'in diplomasi gücü ile İran'ı tarafsız tutması, Rusya Elçisi'nin görevden azledilmesine sebep olmuştur. Nitekim Rus Elçisi azledilerek yerine Rusya'nın Tebriz Şehbenderi vekil tayin edilmiştir⁵⁷⁰.

Savaşın uzaması dolayısıyla Rusya, İran'ın yardımından ümidini kesmemiş ve İran'a yeni bir maslahatgüzar atamıştır. Rus maslahatgüzar, Şah'ı ikna etmek için şehir dışında bulunan sayfiye yerlerine davet etmişse de Ahmet Vefik Bey'in telkinleri ile bu ziyaret gerçekleşmemiştir. Şah'ı ikna edemeyeceğini anlayan Rus maslahatgüzar, daha önce olduğu gibi İran'ı tehdit etmeye devam etmiştir. Rusya'nın saldırı ihtimaline karşılık ise İran, Rusya'ya sınır olan Mazenderan eyaletinin istihkâmı için mühendisler göndermiştir. Bu mühendislerin istihkâm çalışmalarına Rusya Maslahatgüzarı tepki vererek böyle bir çalışmaya Rusya'nın savaş hazırlığı olarak bakacağını söylemiştir. İran ise bu tepkiye gayet sert olan şu cevabı vermiştir: "İran Hükümeti, kendi sınırları dâhilinde aldığı tedbirlere Rusya'nın hangi gözle bakacağını düşünmez. Nasıl ki Rusya, Gürcistan'da istediği gibi hareket ediyorsa İran Devleti de kendi çıkarlarına uygun işleri yapar." Tabi bu cevap karşılığında aynı gece Rusya, Merv'de başıbozuk askerlere isyan çıkarttırmıştır. Ancak bu isyan kısa sürede bastırılmışsa da Ahmet Vefik Bey, sınırlarda orduların hazır tutulmasını ve İran'ın ihtiyacı olması durumunda İran'a yardım etmek gerektiğini Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. Osmanlı Devleti de elçisi aracılığıyla İran'a teşekkür ederek dostluklarının karşılıksız bırakılmayacağını belirtmiştir⁵⁷¹.

Ahmet Vefik Bey, Kırım Harbi başlangıcından itibaren İran'da Osmanlı Devleti lehine olacak her husus için ayrı çaba sarfemiştir. İran'ın tarafsız kalması Osmanlı Devleti için önem arz etmekteydi. Kırım'da yaşanan savaşın yanında İran'ın sınır ihlali yapması, Osmanlı Devleti'nde doğu sınırlarının değişmesi anlamına gelebilirdi. Dolayısıyla Ahmet Vefik Bey'in bu başarısı takdirle karşılanmıştı. İran Şahı'nın ise Rusya karşısında dik durması Osmanlı Devleti'nin Kırım Harbi'nden mağlup olmadan çıkmasını sağlamıştı. Sultan Abdülmecid, savaş süresince dostane tutum sergileyeceği sözünü veren

⁵⁷⁰ BOA, İ.HR. 107/5262.5 (12 Şubat 1854); BOA, İ.HR. 111/5437.2 (27 Mayıs 1854)

⁵⁷¹ BOA, İ.HR. 112/5486.1 (11 Temmuz 1854); BOA, İ.HR. 114/5538.1 (9 Ağustos 1854); BOA, İ.HR. 112/5486.3 (12 Ağustos 1854)

Nâsırüddin Şahı, teşekkür mahiyetinde İstanbul'a davet etmiştir. Ahmet Vefik Bey'in diplomatik başarısı Şah'ın İstanbul'a davet edilmesini sağlamış ve bu davet kabul edilmişti. Fakat İran'daki ekonomik sıkıntı, yaşanan deprem ve kolera salgınının çıkması Şah'ın İran'dan çıkışına engel olduğundan bu ziyaret gerçekleşmemiştir⁵⁷².

4.6. Ahmet Vefik Bey'in Merkeze Dönüşü

Ahmet Vefik Bey, Osmanlı-İran arasındaki dostluğu güçlendirip, Tahran Sefareti'nin kurumsal yapısını tamamladıktan sonra merkeze dönmek istemiştir. Yaz mevsimlerinde Tahran'daki hava sıcaklığı kırk derecenin üstüne çıktığından Ahmet Vefik Bey merkeze dönme isteğini şu şekilde dile getirmiştir: “Tahran'ın suyu ve havası bünyeme ağır geliyor. Geçen yaz bünyem dayanamadı ve zayıf düştü. İki doktor beni tedavi etmeye çalışmışlarsa da uyuşukluk ve halsizlik günden güne arttı. O derece arttı ki, iki aydan beri göğsümde fazlaca ağrı hissetmeye başladığımdan çoğunlukla yatağa mahkûm kaldım. Ufak tefek işlerle ilgili görüşme bile yapamadım. Bütün işleri maiyetimde bulunan memurlara yaptırmak zorunda kaldım. Şimdiye kadar Osmanlı-İran arasındaki önemli konuları çözmem gerektiğinden bu hastalığımı dile getirmekten hicâb ettim. Osmanlı Devleti'nin bekâsı için de, bu hastalığımı dile getirmek caiz değildi. Ancak doktorlar, bu rahatsızlığımın sadece hava değişikliği ile tedavi edilebileceğini söylediler. Bu sene yaz mevsimi gelmeden buradan hareket etmezsem bu hastalık tekrar ortaya çıkacak. Diğer taraftan Padişahımız sayesinde İran'ın Osmanlı hakkındaki politikası dostane bir yere sabitlendi. Öyle ki Kırım Harbi devam ettiği sürece İran, Rusya ile asla ittifak yapmayacak. İran'ın tarafsız kalacağını hem İran Hükümeti hem de İngiltere Maslahatgüzarı resmen bildirdiler. Nihayetinde Osmanlı ile İran arasında büyük sorun çıkartacak hiçbir mesele bırakılmadığından sekiz ay kadar dersaadete gelmem için izin verilmesini talep ediyorum. İran'da kış erken geldiğinden, Padişahımız, dersaadete dönmeme müsaade ederse, bana erkenden haber verilirse yolda soğuk havalara kalmadan İstanbul'a ulaşırım. Eğer müsaade edilecek olursa 3 aya kadar hazır olurum.” Ahmet Vefik Bey, Osmanlı-İran arasında iyi ilişkiler kurarak İran Hükümeti'nin de şikâyet

⁵⁷² BOA, A.MKT.UM. 160/95 (19 Temmuz 1854); BOA, TS.MA.E. 643/40 (22 Eylül 1854)

konularını çözüme kavuşturmuştur. Dolayısıyla hem hasta olduğu için hem de İran'da büyükelçiye ihtiyaç kalmadığından merkeze dönmek istemiştir⁵⁷³.

Osmanlı Devleti, Ahmet Vefik Bey döneminde İran ile üst düzey diplomatik ilişkide bulunmuştur. Nâsirüddin Şah'ın Sultan Abdülmecid'i ziyareti bile planlanmıştır. İran'da yaşanan deprem ve kolera salgını dolayısıyla bu ziyaret iptal edilmişse de Ahmet Vefik Bey'in böyle bir planlamaya öncülük etmesi, Osmanlı-İran diplomasisindeki başarısını göstermektedir. Hariciye Nezareti, Ahmet Vefik Bey'in hastalığını ve Osmanlı-İran ilişkilerine olan katkılarını gözardı etmemiştir. Nitekim İran'ın havasının Ahmet Vefik Bey'i rahatsız ettiği ve İran ile yaşanmakta olan sorunların çözüldüğü gerekçesi ile Ahmet Vefik Bey'in geçici olarak dersaadete dönmesine karar verilmiştir⁵⁷⁴.

Ahmet Vefik Bey Hariciye Nezareti'nden beklediği müsaadeyi tebliğ aldıktan sonra dönüş için hazırlıklara başlamıştı. Ancak sefareti bırakabileceği üst düzey yetkili olarak sadece Sefaret Müsteşarı Haydar Bey vardı. Haydar Bey'in işleri tek başına idare etmesi zor olacağından yanında bir kişi daha olması gerekiyordu. Sefaret Kâtibi olarak tayin edilen Tefvik Bey ise henüz Tahran'a ulaşmamıştı. Ahmet Vefik Bey, hem Haydar Bey'in yükünü hafifletmek hem de sefaret çalışanlarına biraz daha işi öğretmek için Tahran'dan çıkışını geciktirmiştir. Tefvik Bey Tahran'a ulaştığı anda yola çıkacağını belirtmiştir. Bu sırada müsaade istemek üzere Nâsirüddin Şah ile görüşmüştür. Nâsirüddin Şah, başarısından dolayı tebrik ederek Ahmet Vefik Bey'e en üst rütbeden bir nişan takmıştır. Ahmet Vefik Bey, Tefvik Bey'in gelişi uzun sürdüğünden dersaadete dönmüştür⁵⁷⁵. Nitekim Tefvik Bey 25 Ekim 1854 tarihinde Tahran'a ulaşmıştır⁵⁷⁶.

Ahmet Vefik Bey'in dersaadete tam olarak hangi gün ulaştığı kayıtlarda bulunmamakla birlikte resmi belgelerde, Sultan Abdülmecid'in huzuruna çıkmak üzere 29 Kasım 1854 tarihinde müsaade istediği görülmektedir. 30 Kasım 1854 Perşembe günü Padişah'ın huzuruna çıkan Ahmet Vefik Bey, İran'daki diplomatik temasları ve İran'ın siyasi durumu hakkında rapor sunmuştur. Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinde gösterdiği üstün gayret ve başarıdan dolayı Sultan Abdülmecid tarafından nişân-ı âli ile

⁵⁷³ BOA, İ.HR. 110/5384.1 (21 Nisan 1854)

⁵⁷⁴ BOA, İ.HR. 110/5384.6 (2 Haziran 1854)

⁵⁷⁵ BOA, İ.HR. 114/5538.1 (9 Ağustos 1854); BOA, İ.DH. 313/20122 (7 Ocak 1855)

⁵⁷⁶ BOA, A.MKT.UM. 169/11.2 (28 Ekim 1854); BOA, A.MKT.UM. 169/11.5 (28 Ekim 1854)

taltif edilmiştir. Ayrıca Büyükelçilik rütbesi de rütbe-i ûlâ sınıf-1 sânisinden mükâfat olarak ûlâ sınıf-1 evveline terfi edilmiştir. Osmanlı Devleti, Ahmet Vefik Bey'in bir süre dinlenmesine müsaade etmişse de yaklaşık iki ay sonra kendisine başka bir görev verilmiştir. Tahran Büyükelçiliği yanında Meclis-i Vâlâ Azalığına tayin edilen Ahmet Vefik Bey'e nişân-ı âlî verilmiştir. Bu şekilde Ahmet Vefik Bey'in tekrar Tahran'a dönüşünün önu kapanmış ve merkezde görev yapması uygun görülmüştür. Nitekim 29 Mart 1856 tarihinde, Tahran Sefareti'nin Haydar Bey tarafından sorunsuz yürütüldüğü gerekçesi ile Maslahatgüzarlık vekâleti Haydar Bey uhdesinde bırakılarak Ahmet Vefik Bey'in Tahran Sefareti görevi resmi olarak da son bulmuştur⁵⁷⁷.

Ahmet Vefik Bey, darsaadete dönme isteğini yazdığında yerine kimi bırakacağını da yazmıştır. Tahran Sefareti Müsteşarı olarak görev yapan Haydar Bey, İran'ın siyasi durumuna ve Osmanlı ile olan diplomatik ilişkilerine hâkim olmuştu. Ahmet Vefik Bey'in yetiştirmesi ve yönlendirmeleri doğrultusunda Tahran Sefareti'ni maslahatgüzar seviyesinde idare edebilecek konuma gelmişti. Sefaret Müsteşarı olarak elçiye de vekâlet etme görevi bulunmaktaydı. Ahmet Vefik Bey, Haydar Bey'in Maslahatgüzar unvanı olmamasına rağmen vekil olarak Tahran Sefareti'ni idare edebileceğini, Rusya Elçiliği'nin de bu şekilde idare edildiğini Hariciye Nezareti'ne bildirmişti. İran Hükümeti Osmanlı Elçiliği'nin bu şekilde idare edilmesinde bir sakınca görmemekteydi. Dolayısıyla Ahmet Vefik Bey, kendi sefaret maaşından 15 bin kuruş kesilerek vekâlet süresi boyunca Haydar Bey'e verilmesini önermiştir. Zira Tahran Sefareti'nin aylık mutad gideri 11 bin kuruştur. Sefaretin maddi sıkıntı çekmemesi için Haydar Bey'e maaş belirlemesi de yapan Ahmet Vefik Bey, geride bıraktığı sefaretin şânının devam ettirilmesi emelinde olmuştur⁵⁷⁸.

Hariciye Nezareti, İran ile devam eden iyi ilişkiler neticesinde Ahmet Vefik Bey'in önerisi ile Sefaret Müsteşarı Haydar Bey'i Maslahatgüzar Vekili olarak 15 bin kuruş maaş ile Tahran Sefareti'ne tayin etmiştir⁵⁷⁹. Bu şekilde tayin edilenlere İranlılar yetkili elçi vekili anlamına gelen vezir-i muhtar ifadesini kullanmaktaydı. Bu ifade, elçi

⁵⁷⁷ BOA, HR.MKT. 93/72 (29 Kasım 1854); BOA, A.MKT.MHM. 64/81 (21 Ocak 1855); BOA, A.DVN. 101/68 (30 Ocak 1855); BOA, İ.DH. 313/20122 (7 Ocak 1855)

⁵⁷⁸ BOA, İ.HR. 110/5384.1 (21 Nisan 1854)

⁵⁷⁹ BOA, İ.HR. 110/5384.6 (2 Haziran 1854)

olmamasına rağmen sürekli elçi olarak İran'da bir devleti temsil edenler için kullanılan tabirdi. Haydar Bey, bu geçici göreve tayin sonrası Hariciye Nezareti'ne teşekkür etmiştir⁵⁸⁰. Ancak Ahmet Vefik Bey, İran ile kurduğu sıkı bağların devam etmesi ve Meclis-i Vâlâ Azalığı görevinde kalması dolayısıyla Hariciye Nezareti tarafından Tahran'a tekrar gönderilmemiştir. Nihayetinde Ahmet Vefik Bey'in Tahran Büyükelçiliği 29 Mart 1856 tarihinde son bulmuştur. Yerine ise Tahran Sefareti'ni iki yıldır sorunsuz idare ettiğinden, ehil olduğunu ispat eden Haydar Bey, 17.250 kuruş maaşla Maslahatgüzar olarak tayin edilmiştir⁵⁸¹.

Ahmet Vefik Bey'in merkezde olan itibarı, dış temsilcilik tecürbesi ve İran'daki gayreti sayesinde Tahran Sefareti'nin kurumsallaşması bu dönemde gerçekleşmiştir. Tahran Elçisi olarak hem Şah ile görüşmesi hem İranlı devlet adamları ile görüşmesi, diğer elçilerden daha muteber bir şekilde gerçekleşmiştir. Tahran Sefareti sınırlarının, Osmanlı toprakları olduğunu belirten alâmet olan Osmanlı sancağının çekilmesi de Ahmet Vefik Bey'in dirayeti sayesinde olmuştur. Aynı zamanda Ahmet Vefik Bey'in İranlılara verdiği bazı imtiyazlar ve devlet erkânı ile samimi ilişkiler kurması, Kırım Harbi boyunca İran'ın tarafsız kalmasını sağlamıştır. Nihayetinde Ahmet Vefik Bey, Tahran Sefareti'nin kurumsallaşmasını sağlayarak elçiliği rutin bir şekilde faaliyet gösterecek seviyeye getirmiştir.

⁵⁸⁰ BOA, İ.HR. 110/5384.1 (21 Nisan 1854); BOA, A.MKT.UM. 164/43 (18 Eylül 1854)

⁵⁸¹ BOA, İ.DH. 313/22438 (29 Mart 1856)

SONUÇ

Bir diplomatik misyonun kuruluşu ve kurumsallaşması bildiğimiz kadarıyla ilk defa bu çalışmayla ele alınmaktadır. Çalışmanın bütünlüğü açısından Tahran Sefareti'nin açılışından önce, Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinin gelişimi, İran'a daha önce giden elçiler ve ortaya çıkan sefaretnamelerin incelenmesi de lüzumlu hale gelmiştir. Ayrıca Tahran Sefareti'nin kuruluşundaki durumun karışıklığı ve çok sayıda arşiv belgesinin olması, bu konunun daha dar bir çerçevede incelenmesi zaruretini ortaya çıkartmıştır. Zira bilindiği gibi doktora çalışmalarında dar bir konunun, derinlemesine incelenmesi makbuldür. Çalışmamızın başlığı bu kriterler ile sınırlandırılarak, hiçbir belge gözden kaçırılmadan derinlemesine inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla daimi elçiliklerin açılışı ele alındıktan sonra, sefaretin yapılması ve elçiliğin kurumsallaşmasında ortaya çıkan durum, dönemin diplomatik ilişkileri ile birlikte ele alınmıştır.

Çalışmamız, giriş ve dört ana bölümden meydana geldiği için öncelikle diplomasi kavramını incelemek gerekiyordu. Devletlerarası münasebetlerin ortaya çıkışı ile zorunlu olarak kullanılmaya başlanan diplomasi, kavram olarak farklı şekillerde tanımlanmışsa da temelde; Devletlerarası ilişkilerin yürütülmesine dair kurallar bütünü olarak kabul edilir. Eski Çin, Mısır ve Sümer gibi medeniyetler, ad hoc tabir edilen geçici diplomasiyi kullanmışlar ve bu sistem Osmanlı tarafından da kullanılmıştır. Yani ad hoc diplomasi bugün bile yürütülen diplomasiinin temelini oluşturmuştur. 15. yüzyıla gelinceye kadar sadece geçici diplomasi kullanılmışsa da bu tarihten itibaren geçici diplomasiinin yanında sürekli elçilikler de açılmaya başlanmıştır.

İlk daimi elçilik, hem ticari hem de politik elçilik olarak 1455 yılında Venedik tarafından Cenova nezdinde açılmıştır. 16. yüzyılda ise İtalya'yı örnek alan İspanya ve Fransa da daimi elçilikler açarak bu tarzı hızlandırmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, kendine yeterlilik politikası izlediğinden 18. yüzyıla kadar sürekli diplomasiye geçmemiştir. Nitekim daimi elçiliklerden önce Osmanlı'da geçici diplomasi devam etmiş ve diğer devletlere geçici elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler, dostluk ilişkileri kurmak, padişahların cülusunu bildirmek, devletlerin yeni liderlerini tebrik etmek ve anlaşmalar imzalamak gibi özel sebeplerle geçici olarak gönderilmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'nin diğer

devletlerde olan siyasi ve sınıî gelişmelerden habersiz kalmasına sebep olmuştu. 18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki değişim ve gelişimin gerisinde kaldığı açık bir şekilde görünmüştü. Özellikle Sultan III. Selim'in de Avrupa'daki gelişmeleri takip etmesi, Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişini sağlamıştır. Zira 7 Ağustos 1793 tarihine gelindiğinde Osmanlı Devleti, ilk daimi elçi olarak Yusuf Agâh Efendi'yi İngiltere nezdine görevlendirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Paris, Viyana ve Berlin'e de ikamet elçilikleri açarak Avrupalı Devletler ile sürekli diplomasiye geçmiştir.

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın farklı merkezlerinde daimi elçilikler açmışsa da bu süreçte İran'da daimi elçilik açmamıştır. Bunun temel sebeplerinden biri diplomatik ilişkilerin sınır valileri aracılığı ile yapılabilmesi, diğeri de İran'ın Avrupa'daki gelişimden yoksun olması durumudur. Ancak ilerleyen dönemde Osmanlı ile İran arasındaki ticaretin artması, sınır ihtilafları ve Rusya'nın Karadeniz'e açılma politikasından dolayı İran'ın taraf olarak tutulması ihtiyacı, Tahran'da daimi elçilik açılışını zorunlu kılmıştır. Elçiliğin kuruluşundaki siyasi durum ve elçiliğin kurumsallaşması esnasındaki süreç sadece belgelerde kayıtlı iken, konunun araştırılarak bilim dünyasına kazandırılması gerekiyordu.

Daimi elçiliklerin ilk olarak Avrupa'da açılmasının sebebi, Avrupa'da meydana gelen gelişim ve değişimdir. Bu gelişmelerin doğuda olmaması dolayısıyla Osmanlı Devleti diplomatik anlamda yönünü doğuya dönmekte gecikmiştir. Osmanlı Devleti, İran ile sınır komşusu olduğu için yönünü doğuya çevirdiğinde ilk olarak Tahran'da bir daimi elçilik tesisine karar vermiştir. Tahran Sefareti'nin kuruluşuna gelmeden önce Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerine kısaca değinmek, konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

Türkler ile İran coğrafyasındaki insanların ilişkileri Büyük Hun Devleti'nden itibaren başlamıştır. Osmanlı dönemine kadar bölge halkı ve yönetimi ile Türkler arasında önemli etkileşim olmuştur. Osmanlı Devleti dönemine gelindiğinde ise İran'da Şii mezhebinin üstünlüğünü görüyoruz. Sınırlarını genişleten Osmanlı Devleti, İran ile artık sınır komşusu olmuş ve hem siyasi hem de diplomatik bağ kurmaya başlamıştır. İran'da Şah İsmail'in başa geçmesi ve Şii mezhebini Anadolu'da yaymaya çalışması, Osmanlı-İran arasındaki siyasi gerilimi artırmıştı. Zira Şii propagandasının yayılması, siyasi

sınırları da değiştirebiliyordu. Dolayısıyla İran ile Osmanlı arasında sık sık diplomatik ilişki kurulmuştur. Bu ilişki bazen bir elçi vasıtasıyla, bazen de nâmeber ile mektup göndererek tesis edilmiştir. Yani Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla gelinceye kadar İran'la ad hoc diplomasi tercih edilmiştir.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde İran'da bir daimi elçilik açmaya karar vermiş ve İran'da yaşanan diplomatik ve siyasi görüşmelerin kaydını elçilik raporları ile tutmuştur. İkinci bölümden itibaren bu elçilik raporları temel kaynaklarımızı oluşturdu.

Osmanlı Devleti'nin İran'daki ilk daimi temsilciliği Tebriz Şehbenderliği'dir. 24 Şubat 1840 tarihinde Tebriz'de bir Şehbenderlik kurulması kararı verilmiş ve Şehbender olarak Ali Namık Bey tayin edilmiştir. Buradaki şehbenderin görevi, Osmanlı tüccarının haklarını korumaktı. Yani diplomasi anlamında çok kısıtlı yetkilere sahipti. Çalışmamızda, Tebriz Şehbenderliği'nin kuruluş iradesini açıklayarak ekler kısmında belgenin kopyasını sunduk. Tahran Sefareti kurulduğunda ise bu kurum, Sefaretin bir alt kolu olarak işlev görmüştür. Kayıtlarda Tebriz Şehbenderliği yazışmaları olmadığından çalışmamızda, Tahran Sefareti'nin bu alt kolu eksik kalmıştır. Bu tezin esas gayesi, kurumsallaşma bağlamında Tahran Sefareti'nin açılışını incelemektir. Yani resmi olarak bir elçilik kurulmuştu. Fakat bunun geri planında yaşanan hadiseler bilinmiyordu. Kuruluş aşamasında ortaya çıkan sorunların çözüm yöntemleri, diplomatik temasların siyasi yönü, bu çalışmayla ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, İran'ın iç siyasi yapısını takip ederek raporlamak, Osmanlı tüccar ve tebaasının haklarını korumak ve sınır tartışmalarına meydan vermemek amacıyla 12 Haziran 1848 tarihinde Tahran'da sefaret kurulmasına karar vermişti. Sefaretin kuruluş iradesinde Ali Namık Bey, Tahran Maslahatgüzarı olarak tayin edilmiştir. Tahran Sefareti'nin resmi olarak kuruluşundan sonra, ilk daimi elçinin Tahran'a ulaşmasından önce, bir başka elçi daha tespit ettik. İran'da Nâsırüddin Şah'ın tahta çıkması dolayısıyla İran, özel bir elçi göndererek taht değişikliğini bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nin de karşılıklılık esasına göre özel bir elçi göndererek Şah'ı tebrik etmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti, daimi elçi olarak birini gönderip bununla beraber Şah'a tebrik mektubunu gönderirse, olağanüstü hürmet gösterildiği anlaşılacağından 12

Haziran 1849 tarihinde Mustafa Sami Bey'i görevlendirmiştir. Mustafa Sami Bey'in esas görevi Şah'ı tebrik etmektir. Ancak Tahran'a ulaştıktan sonraki uygulamaları farklılık arz etmiştir. Teoride yani resmi görev itibarıyla geçici elçi, pratikte ise daimi elçi statüsünde olmuştur.

Mustafa Sami Bey, İran'da bir elçilik binası kiralamış ve Name-i Hümayun takdiminden sonra Osmanlı-İran arasında sorun teşkil eden aşiretler, tüccar ve tabaanın haklarının korunması ve firariler meselesi ile ilgili murahhas elçi gibi diplomatik görüşmelerde bulunmuştu. Sami Bey döneminde tespit ettiğimiz en önemli konu, Osmanlı-İran diplomatik hiyerarşisi şekillenmiştir. Sami Bey İran'da Şah'ın huzuruna çıkmak üzere gittiğinde önce dikenli bir yoldan yalın ayak yürütülmüştü. Ya da İngiliz ve Rus maslahatgüzarlarının arkasında bırakılarak Büyükelçi rütbesi ile hakarete maruz kalmıştı. Bu durum, hem Sami Bey'in hem de Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmişti. Dolayısıyla Sami Bey, ilk tepki olarak resmi ziyaretlere gitmemiş ve daha sonra bu konuda Başvekil ile uzun görüşmeler yapmıştır. Nihayetinde Büyükelçi rütbesi ile diğer elçilerden önde ve Şah'ın yanında oturması gerektiğini İran'a kabul ettirmiştir. İlk gittiği sırada diğer maslahatgüzarlar otururken kendisi Büyükelçi olarak ayakta bekletilmişti. Görüşmelerin sonucunda ise resmi görüşmelerde Şah'ın yanında yüksek bir koltuk konarak oturtulmuş ve diğer maslahatgüzarlardan ön planda tutulmuştur. Yani Osmanlı-İran Diplomatik hiyerarşisi Mustafa Sami Bey döneminde ilk defa şekillenmiş ve sonraki elçilere ona göre davranış sergilenmiştir.

Sami Bey dönemindeki diğer bir önemli konu ise elçiliğin idari ve mali işlerinin düzenlenmesi idi. Yeni bir elçilik açılmış ve yeni bir bina kiralanmıştı. Ancak elçiliğin tefrişatı için bir miktar harcama yapmak gerekiyordu. Sami Bey de bir maslahatgüzara yetecek kadar eşya alınmasına karar vermiş ve elçiliğin ilk binasını düzenlemiştir. Bunun yanında elçiliğin iç bürokratik yapısı ve elçilikteki çalışan memurların maaşları da Mustafa Sami Bey döneminde belirlenmiş ve düzenlenmiştir. Bu dönemde elçilikte çalışan personel sayısı 36 olarak sabitlenmiş ve Sami Bey dönene kadar da bu şekilde kalmıştır. Mustafa Sami Bey, geçici elçi olmasına rağmen hem diplomasi anlamında hem de idari anlamda Tahran Sefareti'nin kurucu elçisi olmuştur.

Tahran Sefaretinin kurucu elçisi Mustafa Sami Bey olsa da kurumsallaşmadaki önemli etkenlerden biri de Ali Namık Bey'dir. Ali Namık Bey, kayıtlara Tahran Sefareti'nin ilk daimi elçisi olarak geçmiştir. Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinde sürekli diplomasiye geçiş Ali Namık Bey ile başlamıştır. Bu sebeple Ali Namık Bey'in resmi olarak Tahran Maslahatgüzarı olduğu dönemdeki faaliyetlerini incelemek gerekiyordu. Yukarıda bahsedildiği gibi 12 Haziran 1848 tarihinde Tahran Sefareti'nin kuruluş iradesi ile birlikte Ali Namık Bey Tahran Maslahatgüzarı olarak tayin edilmiştir. Ali Namık Bey, elçi olarak tayin edildikten hemen sonra İran'a dair bildiği sorunları, Tebriz'deki tecrübelerinden faydalanarak bir rapor halinde Hariciye Nezareti'ne vermiştir. Bu raporda özellikle tüccarın İran'da çektiği sıkıntılar ve gümrük tariflerinin belirlenmemesinden kaynaklı sorunlar dile getirilmiştir. Firariler sorunu, Revandizli Aziz Bey örneği üzerinde değerlendirilmiş ve İran'ın tutumu raporlanmıştır. Sınır meseleleri de aynı şekilde değerlendirilerek Osmanlı Hariciyesine sunulmuştur. Tabi bu rapora göre İran ile yapılacak görüşmeleri Mustafa Sami Bey yapmış ve Ali Namık Bey İran'a gitmeden önce sorunların çoğu çözülmüştür.

Mustafa Sami Bey, Osmanlı-İran diplomatik temaslarını düzenledikten sonra Ali Namık Bey'in İran'a gitmesine izin verilmiştir. Ali Namık Bey, İran sınırından geçtikten sonra tüccarın karşılaştığı sorunlarla ilgili yerel yöneticilerle görüşmüş ve temaslarını sınırdan itibaren başlatmıştı. Tahran'a ulaştığında Ali Namık Bey'in karşılanış şekline bakınca, Mustafa Sami Bey'in teşebbüslerinin karşılık bulduğunu gördük. Zira ilk daimi elçi olarak Tahran'ın girişinde gayet ihtişamlı bir şekilde karşılanmıştı. Tahran'a ulaşan Ali Namık Bey, hemen başka bir elçilik binası kiralamıştı. Şah'ın şehir dışında olmasından dolayı sadece Başvekil ile görüşerek görevine başlamıştı. Şah ile beraber şehir dışında olan Mustafa Sami Bey, şehre dönünce Ali Namık Bey'in bir hizmetçisi, kendisine haksızlık yapıldığı gerekçesi ile Ali Namık Bey'den şikâyetçi olmuştu. Mustafa Sami Bey, yanındaki adamlarını Ali Namık Bey'e gönderdiğinde Ali Namık Bey sarhoş olduğundan bu adamlara silah çekmiş ve duruma İranlı askerleri de müdahil etmişti. Yaşanan bu sorun, Mustafa Sami Bey ve Ali Namık Bey'in azledilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Ali Namık Bey'in Tahran Maslahatgüzarlığı hemen hemen sadece resmi evrak üzerinde kalmıştır.

Osmanlı Devleti, Rusya ile Kırım Harbi'ne girmeden önce İran'ı kendi tarafında tutmak veya en azından tarafsız tutmak istiyordu. Diğer taraftan yeni açılan bir diplomatik temsilciliğin kuruluşu da yarım kalmıştı. İki elçinin merkeze çağırılması dolayısıyla Tahran Sefareti, Sırkatibi Asım Bey'e bırakılmış ve Asım Bey Maslahatgüzar Vekili olarak tayin edilmişti. Ancak Kırım Harbi yaklaşırken İngiltere, Osmanlı'nın yanında yer almış ve İran'da bulunan İngiliz elçisi de İran üzerinde etkili bir rol oynamaktaydı. Asım Bey'in Osmanlı-İran-İngiltere üçgeninde dostane ilişkiler kuracak tecrübesi de bulunmamaktaydı. Çünkü henüz ilk defa bir dış temsilcilikte çalışıyordu. Dolayısıyla Osmanlı-İran-İngiltere üçgeninde Rusya'ya karşı bir dostluk tesisi kurmak üzere dış temsilcilik ve devlet yöneticiliği tecrübesi olan Ahmet Vefik Bey uygun görülmüş ve Tahran Büyükelçisi olarak tayin edilmiştir.

Ahmet Vefik Bey, Tahran Sefareti'nin kurumsallaşması için ilk olarak sefaret bahçesine Osmanlı sancağını çekmiştir. Sefaretin idari ve mali hususlarını düzenleyen Ahmet Vefik Bey özellikle sefaretin iç bürokratik yapısını düzenleyerek İran nezdinde Osmanlı Elçiliği'nin itibarını yükseltmek istemiştir. İran Devlet erkânı nezdinde gerekli itibarı kazanan Ahmet Vefik Bey, diplomatik kabiliyeti sayesinde Kırım Harbi ortalarına kadar İran'ın tarafsız kalmasını sağlamış ve Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını güvence altına almıştır. Dolayısıyla Osmanlı-İran arasında dostane bağlar bu dönemde kurulmuştur. Tahran Sefareti'nin kurumsallaşması ve Osmanlı-İran ilişkilerinin iyi bir sonuca bağlanması neticesinde Ahmet Vefik Bey'in Tahran Sefareti'ndeki misyonu tamamlanmış, merkeze alınmış ve Meclis-i Vâlâ Azalığına tayin edilmiştir.

Osmanlı-İran arasındaki diplomatik yaklaşım, sefaret kurulmadan önce güvensizlik esasına dayanıyordu. Sürekli olarak devlet adamları ile politika yapılmadığından sadece geçici elçinin görev süresi kadar temasta kalılabiliyordu. Tahran Sefareti'nin kuruluşunun başlangıcında, Osmanlı-İran arasında bir diplomatik nizamname yoktu. Bu kurallar bütünü aslında Mustafa Sami Bey'in tecrübeleri ile meydana getirilmiş oldu. Zira Mustafa Sami Bey, Şah'ın huzuruna ilk gireceği zaman dikenli bir yoldan yürütülmüş veya bir başka sefer de diğer devlet maslahatgüzarları otururken kendisi ayakta bekletilmişti. Görüldüğü üzere elçilik nizamnamesinin olmaması, Osmanlı-İran arasındaki diplomatik görüşmeleri sekteye uğratmıştı. Bu tecrübeler sonucunda Osmanlı-İran arasında diplomatik hiyerarşi belirleme ihtiyacı

doğmuştu. Mustafa Sami Bey'in elçilik hiyerarşisini belirlemesi, diplomatik kurumların uyumlu bir şekilde çalışmasını kolaylaştırmıştı. Bunun yanında Osmanlı Devleti, sınır komşusundaki devlet adamlarının politik yaklaşımlarından da haberdar olacaktı. Ali Namık Bey'in Tahran Sefareti'nin ilk daimi temsilcisi olması ve Tahran Sefareti'ne ait ilk elçilik raporunu hazırlaması da konunun bütünlüğü açısından önemlidir. Zira bu elçilik raporuna göre Osmanlı ve İran'ın sürekli diplomasiye geçiş esnasındaki siyasi durumu ortaya çıkmıştır. Kurumsallaşma bağlamında son adım ise Ahmet Vefik Bey tarafından atılarak sefaretin bahçesine Osmanlı sancağı çekilmişti.

Kurumsallaşmış olan Tahran Sefareti, öncelikle Osmanlı ve İran arasındaki diplomatik güveni tesis etmişti. Kırım Harbi başlangıcında Osmanlı-İran diplomasisi bütün fonksiyonları ile harekete geçirilmiş ve başarılı olunmuştu. Bu durum, kurumsallaşmanın başarısının ne derecede önemli olduğunu göstermişti. Hatta Ahmet Vefik Bey'in, Nâsırüddin Şah'ı İstanbul'a davet ettirmesi ve Şah'ın bu teklifi kabul etmesi bile kurumsal olarak Tahran Sefareti'nin önemini ortaya çıkarmıştı. Tahran Sefareti'nin İran'da yer edinerek İngiltere Elçisi ile dostane ilişkiler kurulması, o dönemin şartlarında Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını güvence altında tutmuştu. Zira İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Rusya tarafından parçalanmasına karşı idi. Nitekim Ahmet Vefik Bey ve İngiltere Elçisi'nin baskıları ile İran, Kırım Harbi ortalarına kadar tamamen tarafsız tutulmuştu. Oysaki Ahmet Vefik Bey hastalığı gerekçesi ile İstanbul'a döndükten sonra İran, bu tarafsızlık taahhüdünü kısmen de olsa bozarak Rusya'ya giden erzak ve mühimmat yardımlarının önünü kesmemişti.

Tahran Sefareti'nin kurumsal olması Osmanlı-İran ilişkilerine pozitif yansımıştı. Ancak Ahmet Vefik Bey'in İstanbul'a dönmesinden sonra İran'ın tarafsızlık ilkesine aykırı hareket etmesi farklı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Tahran Sefareti kurum olarak tabii ki diplomaside önemli bir yere sahipti. Fakat Ahmet Vefik Bey'in Büyükelçi olarak Tahran'da bulunması, aslında kurumun gücünün, temsilcinin dirayetinden geldiğini göstermişti. Nitekim kendisi gittikten hemen sonra Tahran Sefareti, İran'ın sözünden caymasına engel olamamıştır. Buradan hareketle Osmanlı-İran diplomasisi açısından Tahran Sefareti'nin gücünü, gönderilen elçinin gücünden aldığını ifade etmek mümkündür.

Tahran Sefareti, Osmanlı diplomasi tarihi açısından değerlendirilecek olursa, yapısal olarak Avrupa'da açılan elçiliklerle kıyas edilebilir. Avrupa ve İran'daki elçilikler veya maslahatgüzarlıklar hemen hemen aynı iç bürokrasiye sahiptir. Avrupa'da 1793 yılında tesis edilen ilk elçilikten yaklaşık 55 yıl sonra açılan Tahran Sefareti, tabii olarak olgunlaşmış bir elçilik sisteminin devamı niteliğindedir. İç bürokratik yapı ve maaş sistemi itibariyle de aynı şartlara sahip olan elçiliklerin sadece geçim şartlarına göre zaman zaman maaş miktarı değişiklik göstermiştir. Tahran Sefareti'ni diğer elçiliklerden ayıran en önemli özellik ise Osmanlı Devleti'nin doğudaki ilk sefaret yapılanması olmasıdır. Bir başka özellik ise, ancak üç elçi döneminde kurumsallaşmasını tamamlayabilmesidir. Bununla beraber siyasi ve ticari yönden Osmanlı-İran arasındaki ihtilaflar Tahran Sefareti'nin girişimleri ile giderilmiştir. Nitekim mülteciler, gümrük vergileri, vize ücretleri ve aşiretler sorunu Ahmet Vefik Bey döneminde çözümlenen konulardandır. Dolayısıyla Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerinde sürekli diplomasiye geçiş ve Tahran Sefareti'nin açılışının incelenmesi, diplomatik kurumların doğuşundaki sancılı döneme açıklık getirmiştir. Bir diplomatik misyonun açılışının araştırıldığı bu doktora tezinin, Osmanlı diplomasi tarihine ve Osmanlı-İran ilişkilerine önemli bir katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKLAR

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (DAB-OA)

Bâb-1 Asafî Mühimme Defterleri

- A.{DVNSMHH.d., 3/144 (24 Temmuz 1559)
 A.{DVNSMHH.d., 32/128 (20 Ocak 1578)
 A.{DVNSMHH.d., 32/128 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., 32/661 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., 32/81 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., 32/82 (31 Aralık 1577).
 A.{DVNSMHH.d., 32/84 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., 32/91 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., (46/644 (14 Ocak 1582)
 A.{DVNSMHH.d., 32/264 (9 Nisan 1578)
 A.{DVNSMHH.d., 32/287 (20 Nisan 1578)
 A.{DVNSMHH.d., 32/353 (1 Haziran 1578)
 A.{DVNSMHH.d., 32/663 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., 32/80 (31 Aralık 1577)
 A.{DVNSMHH.d., 38/305 (2 Haziran 1579)
 A.{DVNSMHH.d., 39/580 (3 Nisan 1580)
 A.{DVNSMHH.d., 5/70
 A.{DVNSMHH.d., 57/415 (23 Mart 1746)
 A.{DVNSMHH.d., 63/24 (15 Ocak 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 63/52 (23 Ocak 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 63/57 (18 Mart 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 63/60 (20 Şubat 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 63/63 (15 Ocak 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 63/65 (22 Ocak 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 64/573 (26 Mayıs 1588)
 A.{DVNSMHH.d., 74/377 (28 Temmuz 1596)
 A.{DVNSNMH.d., 3/43
 A.{DVNSNMH.d., 3/56
 A.{DVNSNMH.d., 6/279
 A.{DVNSNMH.d., 6/280
 A.{DVNSNMH.d., 7/16
 A.{DVNSNMH.d., 7/4
 A.{DVNSNMH.d., 7/5
 A.{DVNSNMHH.d., 57/444 (22 Ocak 1747)

Amedi Kalemî

- A.AMD. 19/21 (27 Haziran 1850)
 A.AMD. 20/63 (30 Eylül 1850)
 A.AMD. 5/8 (13 Temmuz 1848)

Divan-ı Hümayun Kalemî

- A.DVN. 39/5 (28 Temmuz 1848)
 A.DVN. 40/15 (25 Eylül 1848)

A.DVN. 59/49 (8 Mayıs 1850)
A.DVN. 101/68 (30 Ocak 1855)

Mektubi Kalemî

A.MKT. 223/72 (11 Eylül 1849)
A.MKT. 141/13 (22 Temmuz 1848)
A.MKT. 143/50 (9 Ağustos 1848)
A.MKT. 149/55 (19 Eylül 1848)
A.MKT. 180/83 (12 Mart 1849)
A.MKT. 223/30 (9 Eylül 1849)

Mühimme Kalemî

A.MKT. MHM., 22/48 (24 Haziran 1850)
A.MKT.MHM 58/61.1 (13 Mayıs 1854);
A.MKT.MHM. 64/81 (21 Ocak 1855)

Nezaret ve Devair Evrakı

A.MKT. NZD., 9/97 (2 Temmuz 1850)
A.MKT. NZD. 23/41 (4 Ocak 1851)
A.MKT. NZD. 34/87 (21 Mayıs 1851)

Umum Vilayet Evrakı

A.MKT.UM. 152/84 (27 Şubat 1854)
A.MKT.UM. 159/77 (3 Temmuz 1854)
A.MKT.UM. 160/95 (19 Temmuz 1854)
A.MKT.UM. 164/43 (18 Eylül 1854)
A.MKT.UM. 166/26
A.MKT.UM. 169/11.1 (28 Ekim 1854)
A.MKT.UM. 169/11.2 (28 Ekim 1854)
A.MKT.UM. 169/11.5 (28 Ekim 1854)

Sadâret Amedi Kalemî Evrakı

A}. AMD. 31/35-1 (6 Temmuz 1851)

Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı

A}.MKT.MVL. 66/80.1 (28 Kasım 1853)

Ali Emiri Tasnifi Üçüncü Ahmed Evrakı

AE.SAMD.III 218/21039 (9 Mayıs 1720)

Ali Emiri Tasnifi Birinci Mahmud Evrakı

AE.SMHD.I.. 192/15003 (30 Mart 1748)
AE.SMHD.I.. 195/15293 (17 Kasım 1746)
AE.SMHD.I.. 196/15338 (3 Ağustos 1746)

Ali Emiri Tasnifi İkinci Mustafa Evrakı

AE.SMST.II. 19/1866 (10 Nisan 1698)

AE.SMST.II. 32/3188 (8 Temmuz 1698)

Ali Emiri Tasnifi Birinci Süleyman Evraki

AE.SSÜL.I.. 2/131 (16 Aralık 1552)

AE.SSÜL. I. 6/335 (16 Aralık 1552)

Cevdet Tasnifi Hariciye Evraki

C..HR.. 131/6544 (6 Temmuz 1720)

C..HR.. 180/8969 (7 Ağustos 1698)

Hattı Hümayunlar

HAT. 4/127 (28 Kasım 1745).

HAT. 6/193 (2 Eylül 1746)

HAT. 6/202 (20 Şubat 1776)

HAT. 161/6707 (31 Mart 1805)

HAT. 221/12332 (7 Ağustos 1793)

HAT. 671/32861 (15 Haziran 1811)

HAT. 784/36631 (9 Mart 1807)

HAT. 787/36737 (3 Ocak 1813)

HAT. 795/36895 (4 Şubat 1810)

HAT. 806/37172 (12 Ocak 1747)

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi

HR.MKT. 18/28.1 (6 Haziran 1847)

HR.MKT. 18/28.5 (17 Mayıs 1847)

HR.MKT. 18/28.6 (6 Haziran 1847)

HR.MKT. 18/92 (Tarih Yok 1263)

HR.MKT. 22/20 (22 Eylül 1848)

HR.MKT. 23/38-1 (22 Aralık 1848)

HR.MKT. 23/38-2 (11 Aralık 1848)

HR.MKT. 26/48 (18 Haziran 1849)

HR.MKT. 27/37 (18 Eylül 1849)

HR.MKT. 28/37 (Tarih Yok)

HR.MKT. 28/80.2 (26 Nisan 1849)

HR.MKT. 30/26 (19 Şubat 1850)

HR.MKT. 33/84 (9 Mayıs 1850)

HR.MKT. 37/47 (27 Ekim 1850)

HR.MKT. 37/91 (9 Şubat 1851)

HR.MKT. 38/28 (17 Eylül 1851)

HR.MKT. 43/63 (29 Şubat 1852)

HR.MKT. 43/66 (29 Şubat 1852)

HR.MKT. 44/3 (13 Mart 1852)

HR.MKT. 46/50 (30 Mayıs 1852)

HR.MKT. 46/70 (3 Haziran 1852)

HR.MKT. 53/17 (17 Aralık 1852)

HR.MKT. 83/21.1 (14 Ağustos 1854)

HR.MKT. 93/72 (29 Kasım 1854)

Harciye Siyasi Kalemi

HR.SYS. 1346/85 (15 Ocak 1854);
HR.SYS. 2928/22-1 (11 Ocak 1852)

İrâde Dahiliye

İ.DH. 213/12459.1-7 (6 Nisan 1850)
İ.DH. 233/14071.1 (14 Mayıs 1851)
İ.DH. 233/14071.2 (21 Nisan 1851)
İ.DH. 313/20122 (7 Ocak 1855)
İ.DH. 313/22438 (29 Mart 1856)

İrade Hariciye

İ.HR. 46/2186 (12 Haziran 1848)
İ.HR. 46/2207 (18 Temmuz 1848)
İ.HR. 55/47 (12 Mayıs 1854)
İ.HR. 69/3373-1 (30 Eylül 1850)
İ.HR. 69/3373-14 (22 Haziran 1850)
İ.HR. 69/3373-2 (24 Ağustos 1850)
İ.HR. 69/3373-3 (30 Eylül 1850)
İ.HR. 69/3373-33 (30 Haziran 1850)
İ.HR. 69/3373-39 (30 Eylül 1850)
İ.HR. 69/3373-4 (10 Temmuz 1850)
İ.HR. 69/3373-41 (22 Haziran 1850)
İ.HR. 69/3373-9 (2 Temmuz 1850)
İ.HR. 73/3531-1.1 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.10 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.11 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.12 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.16 (3 Kasım 1850)
İ.HR. 73/3531-1.17 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.18 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.2 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.21 (22 Aralık 1850)
İ.HR. 73/3531-1.3 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.31 (29 Aralık 1850)
İ.HR. 73/3531-1.5 (22 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.6 (24 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-1.8 (20 Ekim 1850)
İ.HR. 73/3531-2 (29 Aralık 1850)
İ.HR. 73/3531-2.2 (29 Aralık 1850)
İ.HR. 73/3531-2.6 (29 Aralık 1850)
İ.HR. 74/3580-1.1 (26 Aralık 1851)
İ.HR. 74/3580-1.10 (26 Aralık 1850)
İ.HR. 74/3580-1.11 (30 Ocak 1851)
İ.HR. 74/3580-1.3 (26 Aralık 1850)
İ.HR. 74/3580-1.5 (26 Aralık 1850)
İ.HR. 74/3580-1.9 (26 Aralık 1850)

- İ.HR. 75/3619-2.1 (3 Mart 1851)
 İ.HR. 75/3619-2.2 (2 Mart 1851)
 İ.HR. 75/3666-1.1 (22 Şubat 1851)
 İ.HR. 75/3666-1.17 (13 Mart 1851)
 İ.HR. 75/3666-1.2 (24 Ocak 1851)
 İ.HR. 75/3666-1.7 (24 Ocak 1851)
 İ.HR. 75/3666-1.8 (9 Şubat 1851)
 İ.HR. 77.3758-2.2 (25 Şubat 1851)
 İ.HR. 77.3758-2.9 (2 Mayıs 1851)
 İ.HR. 77/3758-1.1 (22 Nisan 1851)
 İ.HR. 77/3758-1.3 (20 Mayıs 1851)
 İ.HR. 77/3780.1 (14 Mayıs 1851)
 İ.HR. 77/3780.2 (14 Mayıs 1851)
 İ.HR. 77/3780.5 (14 Haziran 1851)
 İ.HR. 77/3780.5 (14 Haziran 1851)
 İ.HR. 78/3801-2.4 (26 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.1 (28 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.3 (28 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.9 (28 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.11 (28 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.2 (28 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.7 (28 Mart 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.13 (2 Haziran 1851)
 İ.HR. 78/3801-2.2
 İ.HR. 78/3801-2.3
 İ.HR. 78/3801-1.4 (2 Haziran 1851)
 İ.HR. 78/3801-1.10 (2 Haziran 1851)
 İ.HR. 78/3801-2.10 (12 Haziran 1851)
 İ.HR. 78/3801-2.12 (2 Haziran 1851)
 İ.HR. 81/3984.1 (23 Ekim 1851)
 İ.HR. 81/3984.4 (20 Kasım 1851)
 İ.HR. 82/4013.2 (8 Mart 1851)
 İ.HR. 82/4013.3 (6 Aralık 1851)
 İ.HR. 84/4121.2 (24 Şubat 1852)
 İ.HR. 86/4192.1
 İ.HR. 86/4192.14
 İ.HR. 86/4223.1 (5 Mayıs 1852)
 İ.HR. 86/4223.1, 2 (5-6 Mayıs 1852)
 İ.HR. 87/4259 (23 Mayıs 1852)
 İ.HR. 88/4307.11 (8 Haziran 1852)
 İ.HR. 91/4477.1 (21 Ekim 1852)
 İ.HR. 91/4477.11 (26 Ekim 1852)
 İ.HR. 91/4477.12 (20 Ekim 1852)
 İ.HR. 91/4477.18 (7 Kasım 1852)
 İ.HR. 91/4477.2 (26 Ekim 1852)
 İ.HR. 91/4477.3 (29 Ekim 1852)
 İ.HR. 91/4477.4 (10 Eylül 1852)
 İ.HR. 91/4477.5 (11 Eylül 1852)

- İ.HR. 91/4477.6 (10 Eylül 1852)
 İ.HR. 91/4477.7 (10 Eylül 1852)
 İ.HR. 91/4477.8 (22 Eylül 1852)
 İ.HR. 91/4477.9 (19 Eylül 1852)
 İ.HR. 92/4506.14 (21 Kasım 1852)
 İ.HR. 92/4506.14 (22 Kasım 1852)
 İ.HR. 92/4506.2 (10 Ekim 1852)
 İ.HR. 92/4506.4 (10 Ekim 1852)
 İ.HR. 93/4546 (16 Aralık 1852)
 İ.HR. 100/4868.1 (14 Ocak 1853)
 İ.HR. 100/4868.2 (14 Ocak 1853)
 İ.HR. 100/4868.9
 İ.HR. 102/4506.1 (23 Kasım 1852)
 İ.HR. 102/4506.14 (22 Kasım 1852)
 İ.HR. 102/4506.3 (10 Ekim 1852)
 İ.HR. 102/4506.5 (Tarih yok);
 İ.HR. 102/4991.1 (28 Temmuz 1853)
 İ.HR. 102/4991.4 (29 Eylül 1853)
 İ.HR. 105/5126.2 (13 Kasım 1853)
 İ.HR. 107/5262.14 (23 Mart 1854)
 İ.HR. 107/5262.2 (13 Şubat 1854)
 İ.HR. 107/5262.4
 İ.HR. 107/5262.5 (12 Şubat 1854)
 İ.HR. 107/5262.7 (12 Şubat 1854)
 İ.HR. 109/5344.1 (11 Mart 1854)
 İ.HR. 109/5344.3 (3 Mayıs 1854)
 İ.HR. 109/5358.1 (7 Nisan 1854)
 İ.HR. 110/5384.1 (21 Nisan 1854)
 İ.HR. 110/5384.6 (2 Haziran 1854)
 İ.HR. 111/5437.1 (27 Mayıs 1854)
 İ.HR. 111/5437.2 (27 Mayıs 1854)
 İ.HR. 111/5437.5 (10 Temmuz 1854)
 İ.HR. 112/5486.1 (11 Temmuz 1854)
 İ.HR. 112/5486.3 (12 Ağustos 1854)
 İ.HR. 114/5538.1 (9 Ağustos 1854)
 İ.HR. 114/5538.2 (9 Ağustos 1854)
 İ.HR. 114/5538.4 (13 Eylül 1854)
 İ.HR. 114/5554-7.2 (10 Aralık 1853)
 İ.HR. 114/5554-7.3 (10 Aralık 1853)
 İ.HR. 114/5554-7.7 (11 Ocak 1854)

İrade Mesâil-i Mühimme

İ.MSM. 41/1109 (27 Temmuz 1848)

İrade Askerî

İE.AS. 1/25 (3 Ağustos 1549)

İbnülemin Hariciye

İE.HR., 1/73 (30 Eylül 1657)

Maliyeden Müdevver Defterler

MAD.d. 9216-2; HR. MKT. 53/17 (17 Aralık 1852)

MAD.d., 15669 (27 Ağustos 1657)

Meclis-i Vâlâ

MVL. 27/49.1 (7 Temmuz 1848)

MVL. 27/49.2 (7 Temmuz 1848)

MVL. 27/49.3 (7 Temmuz 1848)

Topkapı Sarayı Müzesi Defterleri

TS.MA.d., 5594 30 Ağustos 1628)

TS.MA.d., 7998 (21 Aralık 1642)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı

TS.MA.E. 643/40 (22 Eylül 1854)

Salname-i Nezaret-i Hariciye, H. 1302.

Salname-i Nezaret-i Hariciye, H. 1306.

Salname-i Nezaret-i Hariciye, H. 1318.

Basılı Evrak

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 3
Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 2002.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 5
Numaralı Mühimme Defteri (973/156-1566), Ankara 1994.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı,
12 Numaralı Mühimme Defteri C. I, (978-979/1570-1572), Ankara 1996.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 7
Numaralı Mühimme Defteri C. I, (975-976/1567-1569), Ankara 1999.

YAZMA ESERLER

Dürri Ahmed Efendi, *Sefaret-i Dürri Efendi bi-Cânib-i İran, Hatt-ı Ta'lik 23 Satır*,
Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Kısım, nr. 1313.

Enveri Sadullah Efendi, *Sefaretnâme-i İran*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma
Bağışlar, nr. 1449.

Osman Şakir Efendi, *Musavver İran Sefaretnamesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi, nr. 822.

Mustafa Nazif Efendi, *İran Devletine Aid Nazif Mustafa Efendi Sefaretnamesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tasnifi, Nr. 824, s. 2-31

TEZLER

AYDEMİR, Şükriye, *El-Enveri Seyyid Sa'dullah'ın İran Sefâretnâmesi (1259-1262/1843-1846) Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

AYKUN, İbrahim, *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı İran Hudut Antlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.

BEYZADEOĞLU, Süreyya, *Sünbülzâde Vehbi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidi – Metni ve İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.

ERDEM, Gökhan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

KAVAK, Gülnur, *Yasincizade Abdülvehhab Efendi ve Musavver İran Sefaretnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

SEVİNÇ, Nurten, *Osmanlı Devleti'ndeki İran Elçilerinin Gelir-Giderleri (1696-1741)* Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, 2012

TOĞAÇ, Süleyman Kırımlı *Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000

TÜFEKÇİ, Coşkun, *Osmanlı İran İlişkileri /1795-1896) (Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)* Kırıkkale Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012

ULUERLER, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri 1774-1848*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009

ÜRKÜNDAĞ, Ayhan, *Ahmet Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.

TELİF ESERLER

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Basımevi, Ankara 2000.

AKTEPE, Münir, “Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefareti” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 1-6, İstanbul 1968.

AKÜN, Ömer Faruk, “Ahmed Vefik Paşa” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 1989.

AKYILDIZ, *Ali Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Erenler Matbaası, İstanbul 1993.

AKYOL, Taha, *Haricilik ve Şia, İslam'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1988.

BİRGİ, Muharrem Nuri, “Diplomasi Mesleği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 1, İstanbul 2011.

BİŞGİN, Osman Nihat, *Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti (1797-1802)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

BULL, Hedley, *The Anarchial Socitey: A Study of Order in World Policits*, The Macmillan Press Ltd, Surrey 1979.

ÇOLAK, Songül, *Viyana'da Osmanlı Diplomasisi Zülfikar Paşa'nın Mükâleme Tahriri (1688-1692)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekāyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995.

Derviş Paşa, *Tahdîd-i Hudûd-u İraniyeye Me'mûr Derviş Paşa Lâyihası*, Çev. Fatih Gencer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016

DİYANET, A. Ekber *İlk Osmanlı-İran Anlaşması, 1555 Amasya Musalahası*, İstanbul 1971.

DÜZBAKAR, Ömer Faruk, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V.2/6, 2009.

EMECEN, Feridun, “İrakeyn Seferi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 19

ERDEM, İlhan, “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 31, 2001.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, Haz. Seyyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.

Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâttîn*, C.1., İstanbul 1274.

FİNDLEY, Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev. Gül Çağlalı Güven) Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, (Çev. Ercan Ertürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2014.

GÖNLÜBOL, Mehmet, *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Attila Kitabevi, Ankara 1993.

GÜNDÜZ, Tufan, “Tahmasb” *İslam Ansiklopedisi*, C.39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

_____, *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

_____, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

ALTUNİŞ GÜRİSOY, Belkıs, “Sefaretnameler”, *Türkler Ansiklopedisi C.12*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

HAFEZİNİYA, Muhammed Reza, *İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası*, İraniyat Yayınları, Ankara 2017

HAMMER, Josef von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. V. Büfün, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Abdülvehhab Efendi Yasincizade”, *TDV İslam Ansiklopedisi, C.1*, TDV Yayınları, 1988.

_____, “Elçi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 11*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

_____, “Ferhad Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 12*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

İSKİT, Temel, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

JORGA, Nicolae *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. 2*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 2000.

KAFKASYALI, Ali, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilgeoğuz, İstanbul 2011.

KANT, İmmanuel, “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi” *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*, Haz. Doğan Özlem, Güçlü Ateşoğlu, Doğu Batı Yayınları, 2006.

KARADENİZ, Yılmaz, *İran Tarihi 1700-1925*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara.

_____, Enver Ziya, *Halet Efendinin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)*, Kenan Basımevi, İstanbul 1941.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Topkapu Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul (b.t.y.).

KODAMAN, Timuçin, AKÇAY, Ekrem Yaşar, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. 1-3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Kuran-ı Kerim, Saf Sûresi, a. 13.

KURU, Selim Sırrı, “Sünbülzâde Vehbi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları

KÜPELİ, Özer, “Evliya Çelebi’nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, 2011.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı İran Siyasî Münasebetleri*, İstanbul 1993.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 4, Yay. Haz., Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, Yay. Haz., Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

MERAY, Seha L., *Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü*, AÜSBFD, C. XI, S.3, Ankara 1956.

ÖZDEMİR, Emin, ÇAKIRBAŞ, Ali, “İran Azerbaycan’ı Tedkik raporuna Göre Bu Bölgedeki Kürt Aşiretleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XV, Eylül 2013.

ÖZGÜDENLİ, Osman G., *Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

PİRÂ, Suâd, ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Nâsırüddin Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

- SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yayınevi, Ankara 2006.
- SARAY, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, 2005.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 1957.
- SÜMER, Faruk, "Abbas I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, Ankara 1988.
- SÜMER, Faruk, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, Ankara 2001.
- SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara 1976.
- ŞAHİN, İlhan, EMECEN, Feridun, "Amasya Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 3, İstanbul, 1991.
- TALAY, Aydın, "Dürri Ahmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, Ankara 1994.
- TANSEL, Selâhattin, *Yavuz Sultan Selim*, MEB Basımevi, Ankara 1969.
- TAŞAĞIL, Ahmet, "Hüseyin Mirza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.19, Ankara 1999.
- TEPLY, Karl, BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Nemçe İmparatorları'nın İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VII/12-13, Ankara 1973.

- TUNCER, Hüner, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayınları, 2005.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- TURAN, Namık Sinan, *İmparatorluk ve Diplomasi, Osmanlı Diplomasinin İzinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.
- UNAN, Fahri “Mevleviyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım*” Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2009
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt, II. Kısım*” Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- ÜNAL, Mehmet, ÇALIŞKAN, Nurettin, “Manzum Bir Sefaretname: Kaside-i Tannane”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 40, 2015.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 7, 1996.
- YALÇINKAYA, Mehmet Ali, “Kuruluştan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul 2003.
- YILMAZER, Ziya, “Murad IV” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, TDV Yayınları, İstanbul 2006.
- YUVALI, Abdülkadir, “İlhanlılar” *İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm *Osmanlı İmparatorluğu Tarih*, C. 3, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

İnternet Kaynakları

<https://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler>, Erişim Tarihi: 3 Mart 2020

https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~252105~5517676:Persia-?sort=pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no&qvq=q:%C4%B0ran;sort:pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no;lc:RUMSEY~8~1&mi=25&trs=622# Erişim Tarihi: 3 Mart 2020

<https://i.pinimg.com/originals/a4/6c/22/a46c22fc947b7487f2af1f90a171fec0.jpg> Erişim Tarihi: 3 Mart 2020

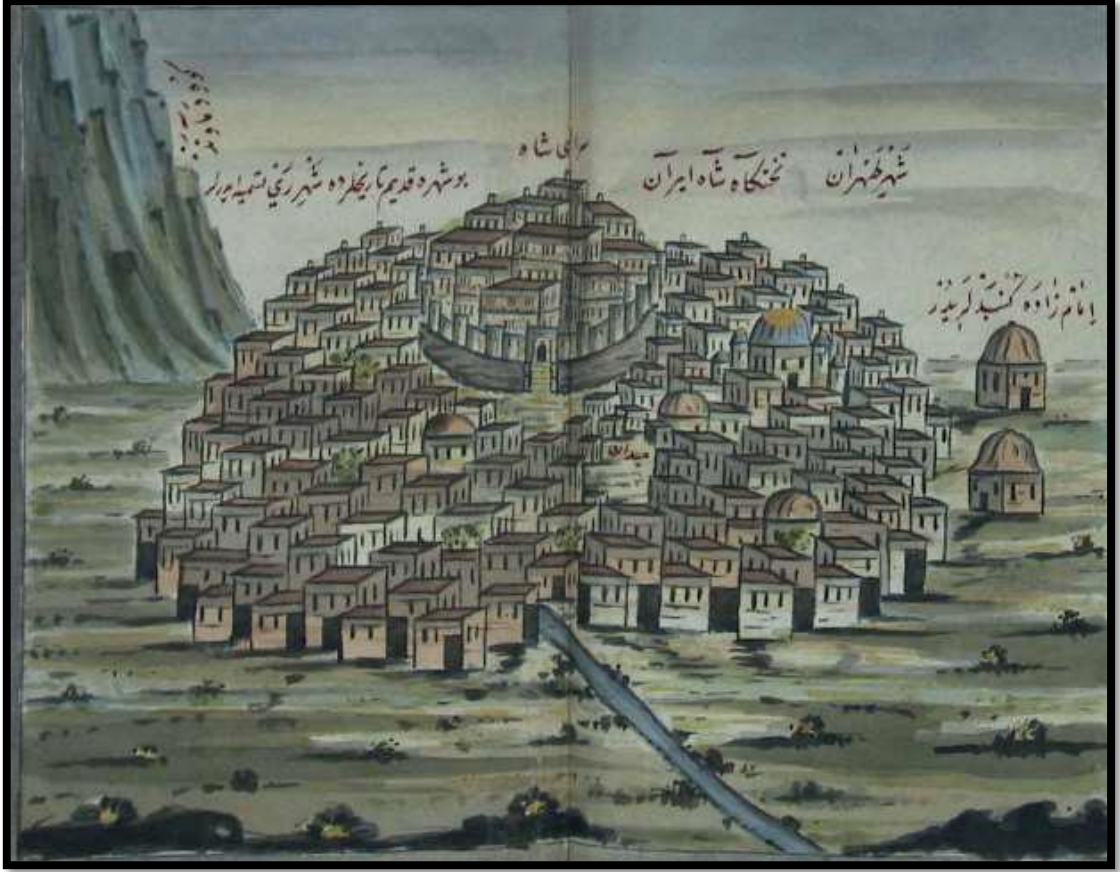

EKLER

Resim 1: Bozoklu Osman Şakir Efendi'nin Tahran'ı Tasviri

(Musavver İran Sefaretnâmesi, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tasnifi, nr. 822)

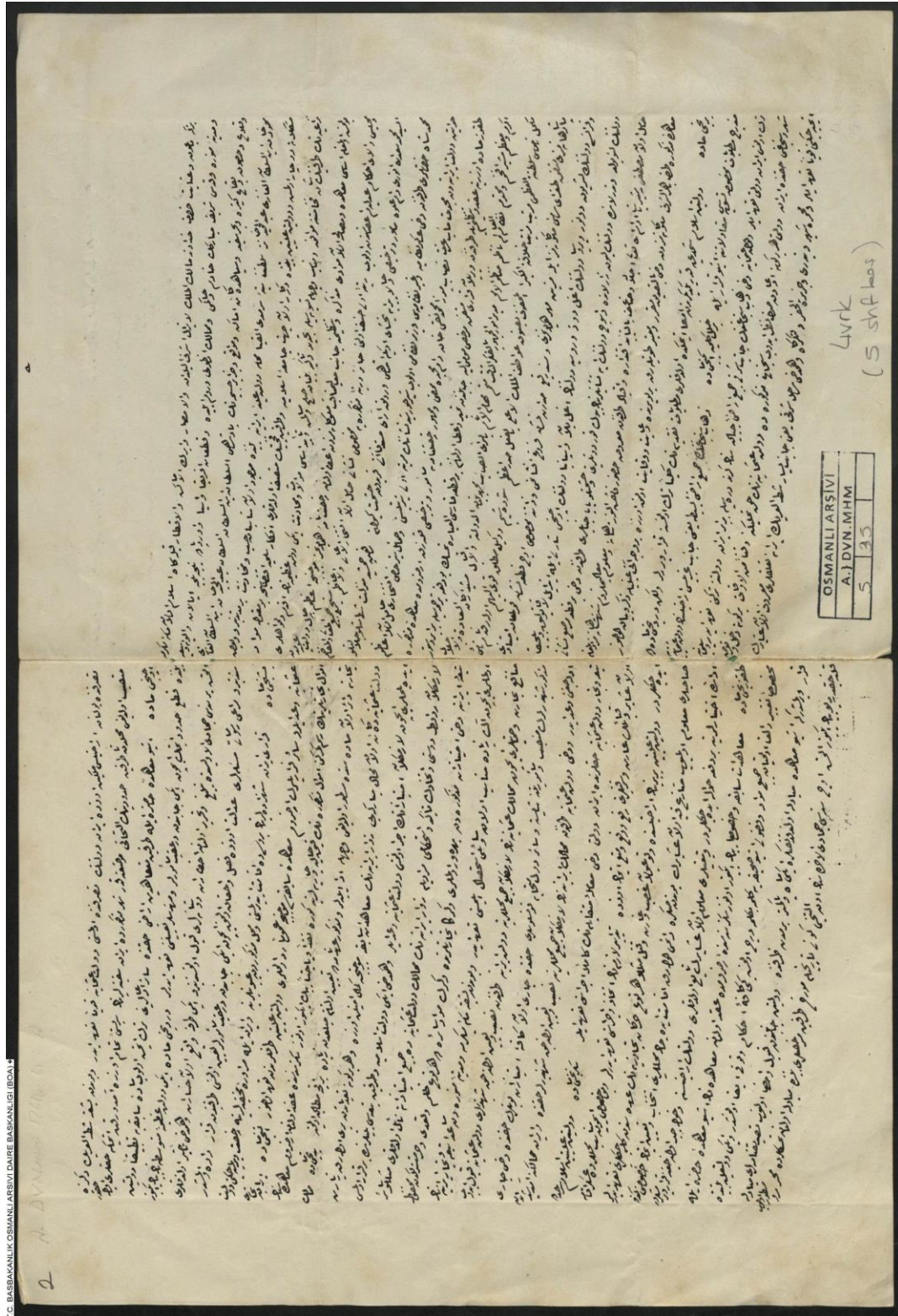
Resim 2: 19. Yüzyılda çizilmiş Osmanlı Devleti Haritası

(<https://i.pinimg.com/originals/a4/6c/22/a46c22fc947b7487f2af1f90a171fec0.jpg>)

Ek 5: 1847 Erzurum Antlaşması s.1.

(DAB-OA, A.) DVN.MHM. 5/35.1.2)

OSMANLI ARSIVI
A.1 DVN.MHM.
5 35

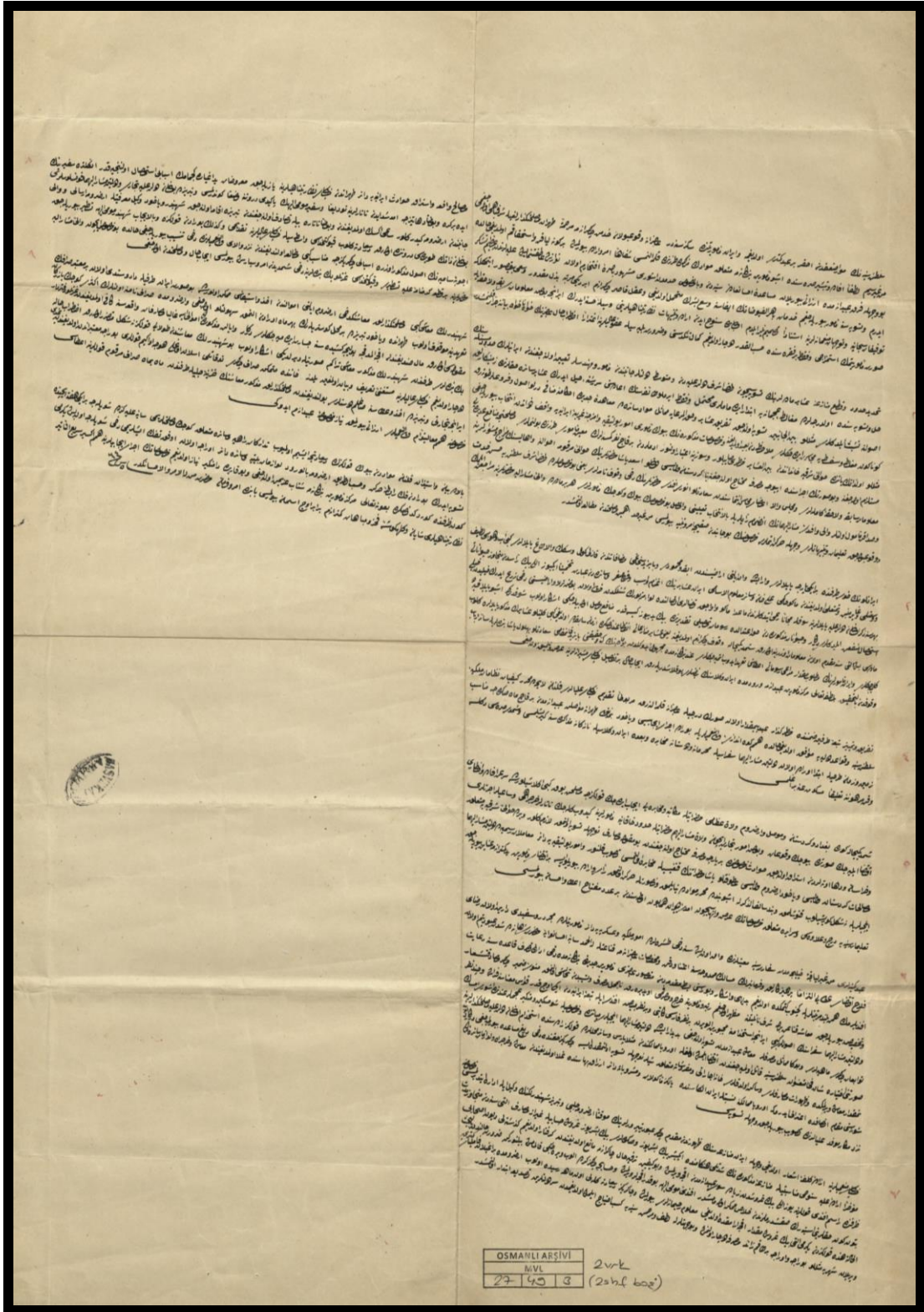
Luvrk
(5 shf mas)

A.1 DVN.MHM.00005.00035.001

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRESİ BAŞKANLIĞI (EBA)

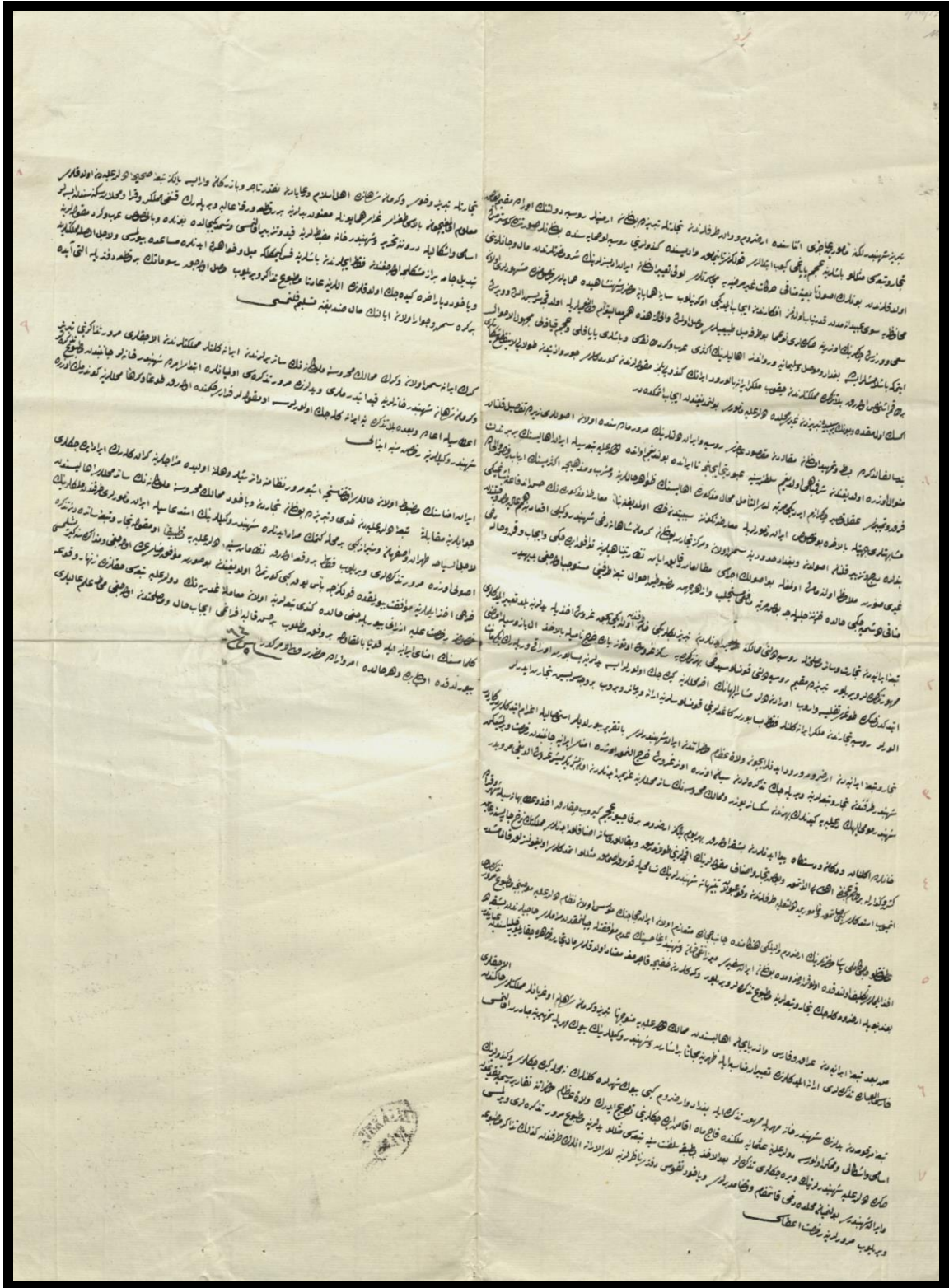
Ek 8: Tahrn Sefareti'nin İlk Daimi Elçilik Raporu s.1.

(DAB-OA, MVL. 27/49.3)

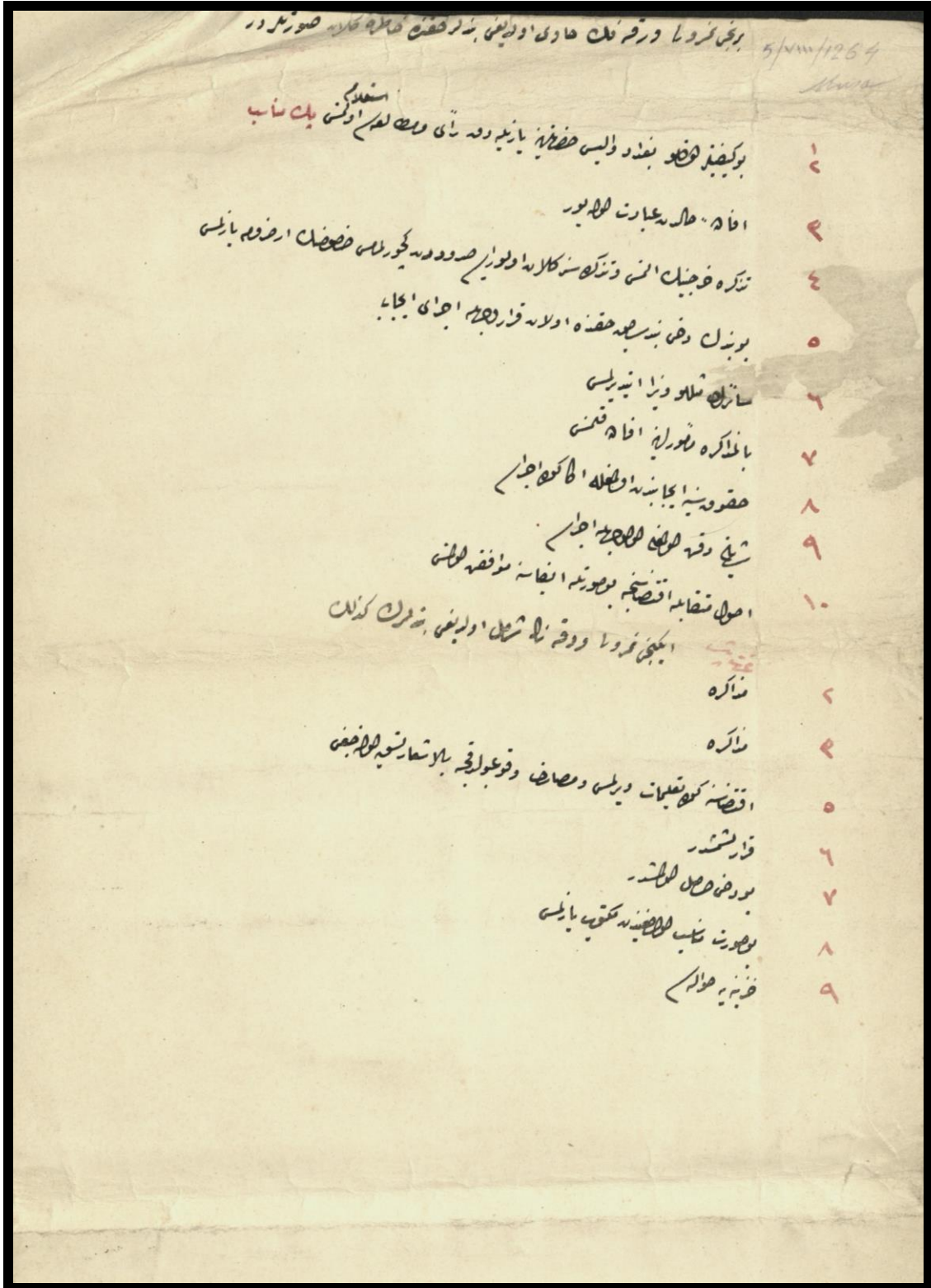
Ek 9: Tahran Sefareti'nin İlk Daimi Elçilik Raporu s.2.

(DAB-OA, MVL. 27/49.2)

Ek 10: Tahran Sefareti'nin İlk Daimi Elçilik Raporuna Verilen Cevap

(DAB-OA, MVL. 27/49.1)

Ek 13: Mustafa Sami Bey'in Ali Namık Bey ile Tartışmasını Anlatan Mektubu s.2.

(DAB-OA, İ. HR. 77/3780.1)

بیهوشی سفارشیه مندره فاضله ایست که منقذ قوسه بره قلم خلق طوبیوس عیب اولیغین ناموزنه سکر عالیله
 مه لهادیه معترضه انحرافه اضرا فیک عقیق بقیق در ربو خیر کوندر دیکده موز سومنالمه قاصوبه کیده حیک
 ایسه ابرج کدوشی خیدنه ناموزنه حیرا ایفرین اخیار اوله عینله کوی بوزنه خین کوه سکر کوی سکر
 بودر من ایستد اوله نهدر حاکم کیرلر عین ک اصابت عین حاله نمایه ایله زحاک ایفین طوبیوسه در حیکه
 یازیلده نکره اطلاع کدیگه نظر سومنالمه ناموزنه ایست کدور عوق ایلیکی موز سومنالمه معقیده احضا ایلی عکر
 و لکر جمعیه بیطیان سلاله انیم اکتی علی المجد بزنگه مرزا محمد علی خان و بزنگه رش کدور سومنالمه ایله ایوبه بزنگه
 محمدیه واروب بوکا ساغانه کیمس نیه انجیریه موز ایلیک خوب سینی غلبه لیرک باغسه و او ایله رفیق اوله و فر
 عاده در خبری ایلیغین مرده یمنه ایسه اولیغین طرفه کله نقل و یازیلده انجیریه و در و سینه کدور موزنالمه ایله ایوبه بزنگه
 بو حاده انجیریه در طوبیوسه ایلیکی صیاد فدیله اعصار سفارشیه قوریلده متضاد کوز لر عینه اوچون کله لک فار و مطول یوز
 کاه عین ایله موز ایلیک خینه و کاه تکیس یوزیلده سفارشیه رقابت ایله بعضی اغیار لیر خفه بالمطالعده
 خیانه حمل ایله قطعیا برضا و بره معایر مع هر دو لوتوضیه اولن موز ایلیک دیار اجیدک ایله بیله بریکس اولغیک
 برلقه وارنج بیطیا ایلیکی عذری برمدنک انصاف و موقته الیر میجای شویدر طرفه بر اغسون عازنا باغانه حرکت
 کدوشه طرفه سفارشیه رجا صورت کیده ابره سلاج ایله مضامین و کادرفن قانع الیه و کوی یازیلده حکم سینه
 رسایی قده ایلیغین مضمونله در خلاف عین واروب عینی بقته اهدان عرضیه علی ایست طوبیوسه لقم کدوشه بنام
 و هر اهر برده ساه سفارشیه سینه عامه ایلیک اغیار موقته و سرور و خیر خواهان و منصف ایسه کافه
 قوانیه رویه در نهنه عظیم اولیغینه تعجب و تقصیر چونکه طوبیوسه کدور کدوشه کدوشه بیرون سینه حاصل الیه
 بر عاده اولیغین حیدر نه کدوشه سینه ایقاع و او ایله یازیلده و کدور قانم حقیقک تباجه سینه و بیوی اکر الیه
 لغور وجوده کورلده و حمد الی انصاف طوبیوسه قلم ایله اولاده ساه و نفور سفارشیه سینه ای قطره خیر سینه
 متناصف سینه ناموزنه فیک بعضی خدایه احوال متوجع عظیم حیا سیرف جوانیه عمره اولنه ایجاب ایلیکنده
 جواب الیس کدوشه قدر انقه نوسه الیه مجلس رسمیه کویوب و معاملات و مخاریف رسمیه در رض موقه متوجع اولیغین
 معلومده ایله ایلیغین اسبابه اولدی حاله جانب سفارشیه در انای ایلیه و سفاری موجوده جابابیه و حکایه خاییه
 موز ایلیک کدوشه رض بر نقطه نکره رسمه و بیله عین قاصد کدوشه و خوب کدوشه اولو و مجبور اجاره سینه
 ایسم معلوم توضیح یوزیلده حیدر حاکم کیرلر زان اصطلا کیده حکمده بزنگه ادراره موز الیه طایر عین بوزنه
 بالطبع بر برتری کوریه حکمه نظر فونکیز سینه بیس یوزیلده سواد نه حقیق بو عین عین معنی یاقه بر اولنه بزنگه
 و غرضه اطرا لیر حقیق و لاله و لاله معاصه و نه و ساجیلده کدوشه در و بیله یوزیلده حیدر نای یوزیلده انصاف حقیق
 ساهانه تکرار حیک برده دیار اجیدیه در رسم مقاصد برادرفر تکیس تریه و انصاف کدوشه اولاده روزنک سالیس حاکم حیدر
 یوزیلده حیک لهر نقد کدوشه مانع زده اولغی استه مزاییده طوبیوسه و خیر یوزیلده اولاده روزنک سالیس حاکم حیدر
 بیوی ایلیک حیدر موز الیه کدوشه لهر سلاله برادرمک و بیله حقیق اخیار اصل حاکم ایلیغین سدر رفیق سینه
 عین کیرلر لیر تصدیق بوزر حقیقک سکر کدوشه ایلیغین و بیوی موز الیه اولاده بعضی مخاریف بر نقطه صورت رض
 تصدیق قوریلده ایست حاکم معاصر مضمون یوزیلده اولیغین امر و اده حقیق و لیر کدوشه سالیس

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ahmet ACAR

Doğum Yılı ve Yeri: 1987 - Kahramanmaraş

Eğitim Durumu: Yüksek Lisans

Lisans Öğrenimi: Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı

Yabancı Dili: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

Doktora Tezi: *Osmanlı-İran Diplomatik İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve Tahran Sefareti'nin Kuruluşu*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2020.

Yüksek Lisans Tezi: *Süveydiye Ermenileri ve Musa Dağı Olayı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013.

Yayınlar: Acar, Ahmet, *Musa Dağı'nın Kayıp Ermenileri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2016.

Acar, Ahmet, "Sultan II. Abdülhamid ve Antakya Ermenileri", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014, Selanik İç ve Dış Siyaset Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.39-52.

Çolak, Mustafa, Acar, Ahmet, "Tarihte Antakya Ermenileri", *Osmanlı Belgeleri Işığında Antakya*, Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.75-95.

İletişim: +90 532 546 0164

E-Posta Adresi: dr.ahmetacar@hotmail.com